

Målbryting

Skrifter frå prosjektet Talemålsendring i Noreg - nr. 6

HS tids Mål

2002 Nr 6 (Anai.)

Målbryting

2005-08-09

**Språkleg identitet
og haldning**

NORDISK INSTITUTT • UNIVERSITETET I BERGEN

deeds Mäl

Målbryting

Skrifter frå prosjektet *Talemålsendring i Noreg*

6 • 2002

Språkleg identitet og haldning

Redaktør: Gunnstein Akselberg
Redaksjonskomité: Styringsgruppa for prosjektet
Talemålsendring i Noreg

Nordisk institutt, Universitetet i Bergen

05201503/

Omslag: Erik Grung
Sats: Gunnstein Akselberg
Trykk: Creato AS, Bergen, 2003

Innhald

Gunnstein Akselberg: Språkleg identitet og haldning	5
Dennis Preston: What is Folk Linguistics?	13
Raphael Berthele: Attitudes and Mental Model of Language: On the Cognitive Foundation of Sociolinguistic Practice	25
Brit Mæhlum: Hvor går vi – og hvorfor? Et forsøk på å trekke noen store linjer i utviklingen av norsk talemål	67
Gunnstein Akselberg: Evaluering av eigen dialekt og aktuelle faktorar i den dialektale sosialiseringprosessen. Talemålsvariasjon og språkhaldningar hjå ungdom på Voss ved tusenårsskiftet	93
Eric Papazian: Skarring i Oslo, skarre /r/ og retrofleksjer.....	121
Randi Solheim: Språket i smeltegryta. Ein presentasjon av eit prosjekt	131
Ragnhild Haugen: Sjølvrapporterte språkhaldningar frå ungdomar i Sogndal	143

Hilde Sollid:	
Om observatørens paradoks	175
Rune Røsstad:	
Å undersøke oppfatningar om endring og variasjon i eigen dialekt	191
Kari Anne Vold Ulset:	
Urbanisering som forklaringsfaktor i talemålsutviklingen	201
Kristine Kleivenes:	
Med kristiansundsdiakten på flyttefot. En undersøkelse av seks utflytta kristiansunders språkholdninger og språklige atferd – i det "nye" språkklimaets tid.....	217
Annika S. Odland:	
Prinsipper og utfordringer i tospråklig undervisning for barn	245

Språkleg identitet og haldning

Av Gunnstein Akselberg

Den siste ordinære årlege konferansen til prosjektet *Talemålsendring i Noreg* (TEIN) vart halden på Hardingasete, Norheimsund/Tørvikbygd, fredag 19. – søndag 21. oktober 2001. Temaet var denne gongen *språkleg identitet og haldning*. Alle innlegga på konferansen var knytte til dette temaet på ein eller annan måte, men dei representerte mange forskjellige tilnærmingar til og synspunkt på emnet. Dei fleste innlegga på konferansen vert trykte i dette heftet, og i tillegg vert det trykt tre artiklar som ikkje vart haldne som innlegg på Hardingasete, men som likevel er nært knytte til prosjektet TEIN: Eric Papazian sin artikkel om skarring og retrofleksar, som er eit tilsvar på Arne Torp sin artikkel om same emnet i *Målbryting* 4 (2000: 63–88); Kristine Kleivenes sin artikkel om Kristiansunds-dialekten på flyttfot; og Annika S. Odland sin artikkel om tospråkleg undervisning for barn.

Prosjektet TEIN vart formelt avslutta i 2002 og den siste TEIN-konferansen gjekk inn som ein del av *Sjuande nordiske dialektologkonferansen* som vart arrangert på Voss 14.–18. august 2002. Frå 2003 held det faglege samarbeidet om norsk talemål og sosiolingvistiske tilhøve mellom universiteta i Tromsø, Trondheim, Oslo og Bergen og Høgskulen i Agder fram under nemninga *Norsk sosiolingvistisk nettverk* (SONE). Fyrste SONE-konferansen vert skipa hausten 2003.

Dette heftet vert opna med artikkelen *What is Folk Linguistics* av Dennis Preston, professor ved Michigan State University, USA. Artikkelen er ikkje identisk med innlegget Preston gav på Hardingasete, men han presenterer eit tema som var mykje oppe på

konferansen og som fleire av studentane og stipendiatane som er knytte til TEIN er svært opptekne av. Den faglege disiplinen *folk linguistics*, *folkelingvistikk*, som Dennis Preston er ein av grunnleggjarane av, vart introdusert for eit større publikum av Dennis Preston og Nancy Niedzielski i boka *Folk Linguistics* (1999). Temaet for *folk linguistics* er ålmenta si oppleving og evaluering av talemål i vid forstand, eit tema som tradisjonelt har interessert fagfolk lite, og som ikkje er vorte teke særleg på alvor av den språklege vitskapen før no. Preston har gjort eit banebrytande arbeid ved å setja disiplinen på den vitskaplege dagsordenen og ved å leggja dei vitskaplege premissane for disiplinen. Innom dette feltet står det i åra framover mange interessante og sentrale oppgåver og utfordringar for hovudfagstudentar, stipendiatar og vitskapleg tilsette både nasjonalt og internasjonalt. I denne artikkelen legg Preston særleg vekt på arbeidet med å framskaffa gode metodar for innsamling av data om folkelingvistiske tilhøve, og legg særleg vekt på bruken av diskursanalyse og tolkingsarbeidet i denne samanhengen. Han utfordrar den tradisjonelle lingvistikken ved m.a. å hevda at:

It's simply dangerous not to know what real people believe about language and how they respond to it – dangerous to general linguistics, dangerous to applied linguistics, and even debilitating to the desire for a complete account of language and its users.

I *Attitudes and Mental Model of Language: On the Cognitive Foundation of Sociolinguistic Practice* legg Raphael Berthele vekt på at det er heilt sentralt i sosiolingvistikken å få innsikt i folks mentale språkmodellar. Han er særleg opptatt av korleis slike mentale modellar verkar inn på den språklege åtfërda vår, og han hevdar at det må vera ein samheng mellom mentale modellar og språklege val. Denne samanhengen vert styrt av allmenne kognitive system, og difor er det fruktbart å nytta idear frå kognitiv semantikk i dette arbeidet. Sentralt i artikkelen er diskusjonen av korleis ein metodisk kan vinna innsikt i det kognitive og sosiale grunnlaget for språk og språkleg variasjon. Berthele presenterer ulike mentale språkmodellar, og i arbeidet med å studera samanhengen mellom dei mentale modellane

og språkbruken, trekkjer han inn haldningar og prinsippet om *granularitet*. Inspirert av Lesley Milroy (1992) og Leonard Talmy (2000) prøver Berthele å analysere ulike grader av konseptualisering med grunnlag i ulike nivå av granularitet. Berthele avgrensar granularitet slik:

Granularity is the degree of resolution which is applied to a particular area of perception or conception.

Ulike grader av granularitet er representert ved dyaden, det primære nettverket, landsbyen eller bygda, regionen og nasjonen.

Brit Mæhlum prøver i *Hvor går vi – og hvorfor?* å peika på *kva* for utviklingstendensar som er karakteristiske for norsk talemål i dag, og dessutan prøver ho å kasta ljøs over *kvifor* talemålsutviklinga går i ei bestemt retning. Det karakteristiske som Mæhlum trekkjer fram er den språklege utjamninga eller nivelleringa. Årsakene til at utjamning finn stad, er knytt til språket som symbolsystem, til språket sin funksjon for sosial og kulturell tilhøyrsløse og identifikasjon, og til den "frisettjninga" frå tradisjonen det moderne samfunnet gjev einskild-individet.

Artikkelen *Skarring i Oslo, skarre /r/ og retrofleksar* er mykje ei modifisering og dels ei avvisning av dei forklaringane Arne Torp gav på utviklinga av skarre-*r* i *Målbryting* 4 (2000: 63–88). Eric Papazian avviser at skarre-*r* og retrofleksar ikkje kan førekoma i eitt og same språksamfunnet. Papazian avviser at det er språkstrukturelle årsaker til at begge lydane ikkje finst i det same språksamfunnet, slik Torp legg vekt på. Papazian legg hovudvekta på ytre omstende, og trekkjer særleg fram den aukande Austlands-dominansen som ei hovudårsak.

I *Evaluering av eigen dialekt og aktuelle faktorar i den dialektale sosialiseringssprosessen. Talemålsvariasjon og språkhaldningar hjå ungdom på Voss ved tusenårsskiftet* presenterer Gunnstein Akselberg nokre resultat som gjeld språkhaldning og språkbruk frå prosjektet *Talemålsendring hjå ungdom på Voss* (TUV). Resultatet viser at 18- og 19-åringar på Voss i 2001 og 2002 har ei relativt positiv haldning til eige talemål og til vossamålet, samstundes som dei har eit nyansert syn på eigen og lokal dialekt i høve til andre norske dialektar. Det er mange dialektar vossaungdomen synest betre om enn vossamålet og

sitt eige talemål, samstundes som dei har det godt med sin eigen dialekt. Sjølv om vossaungdomen har eit heller avslappa tilhøve til andre dialektar, er dei aller fleste negative til det bergenske talemålet. Granskinga viser elles at det ikkje er skilnad på språkhaldningar mellom ungdom med bondebakgrunn og dei som ikkje har slik bakgrunn. Ungdom med bondebakgrunn har heller ikkje blitt utsett for meir direkte språkleg sosialisering og sanksjonar enn det ungdom med annan bakgrunn har. Derimot syner resultatet at det kan vera skilnad på mødrene og fedrane si språklege sosialisering av barna, og om foreldra er frå Voss eller ikkje.

Høyanger-målet har lenge vore kjent som eit eksempel på korleis ein ny dialekt veks fram i møte mellom to eller fleire forskjellige dialektar, og i doktorgradsprosjektet sitt som er knytt til TEIN, jamfører Randi Solheim eldre, yngre og ny empiri frå Høyanger-målet. I *Språket i smeltegryta. Ein presentasjon av eit prosjekt* gjer Solheim greie for utviklingstrekk i Høyanger-målet og døme på korleis utviklinga gjennom fleire generasjonar skapar ei relativt fast talemålsnorm med færre sosiale særtrekk og fleire tradisjonelle lokale språktrekk enn dei tidlege fasane gjorde. Hjå dei unge ser det no ut for at dei tradisjonelle Høyanger-draga vert viska ut, av di Høyanger-samfunnet ikkje er like spesielt lenger, av di dei sosiale og kulturelle tilhøva er jamna ut, og av di folk orienterer seg meir og meir ut over det lokale miljøet. Solheim spår difor at språkutviklinga framover vil vera meir i tråd med det som skjer i regionen og med allmenne norske utviklingstendensar.

Ragnhild Haugen presenterer i *Sjølvrapporterte språkhaldningar frå ungdom i Sogndal* nokre resultat frå ei talemålsgransking i Sogndal som ho no er i gang med. I denne granskinga, som er eit dei 9 doktorgradsprojekta som er knytte til TEIN, vert hovudvekta lagd på språkhaldningsstudiar, og Haugen registrerer både direkte og indirekte språkhaldningar til tre talemålvarietetar. 36 uttrekte informantar, av dei 153 elevane ved Sogndals ungdomsskule skuleåret 2000/ 2001 som var med på den indirekte haldningsgranskinga, var med på den direkte granskinga. I artikkelen er det resultatata frå den direkte språkhaldningsgranskinga som vert presenterte. Haugen gjer fyrst stutt greie for den tradisjonelle

trekomponentmodellen med ein kognitiv, ein affektiv og ein konativ komponent, og ho argumenterer så for verdien av å nytta modellen i prosjektet sitt. Dine diskuterer Haugen sjølvrapportering som direkte metode, som ho meiner er eit nyttig supplement til den indirekte, som ho sjølv meiner er den primære. Sjølv nyttar ho spørjeskjema og direkte utsegner som direkte metode for å få kunnskap om kognitive og affektive haldningar. Haugen relaterer den kognitive og affektive haldninga til dei sosiale variablane 'foreldrebakgrunn', 'kjønn' og 'klassetrinn'. Granskinga viser m.a. at elevar med éin eller begge foreldra frå Sogndal er meir positive til Sogndals-dialekten enn elevar som har begge foreldra utanfrå. I tillegg til at foreldrebakgrunnen er viktig, viser også kjønnskomponenten seg å vera det: det er jentene som fyrst utviklar ei negativ innstilling til Sogndals-dialekten. Klassestrinn viser også klar samanheng med haldning til lokale talemålsvarietetar, utan at Haugen kan gje noka forklaring på den situasjonen enno i prosjektet. Haugen avsluttar artikkelen med at

[...] i neste fase når eg ser dei direkte haldningsresultata opp mot talemålet til informantane, vil eg få eit mål på kor pålitelege desse sjølvrapporterte opplysningane er.

Ein annan TEIN-stipendiat, Hilde Sollid, diskuterer i *Om observatørens paradoks* observatørens paradoks i høve til omgrepet 'the vernacular', det implisitte identitetsomgrepet og det at granskaren er til stades under intervjuet, og ho viser korleis den sosiolingvistiske praksisen har endra seg på alle desse tre punkta sidan Labov formulerte paradokset. Til slutt i artikkelen viser Sollid korleis ideen om observatørens paradoks og det klassiske sosiolingvistiske intervjuet byggjer på eit positivistisk vitenskapssyn som ho set opp mot eit realistisk vitenskapssyn der sosiolingvistikken sitt studieobjekt ikkje er 'the vernacular', men derimot den språkbruken som stemmer overens med den aktuelle språkbrukssituasjonen.

TEIN-stipendiaten Rune Røsstad gjer i *Å undersøke oppfatningar om endring og variasjon i eigen dialekt* greie for kva for metodar han vil nytta i granskinga av endring og variasjon i talemåla i delar av Kristiansand-distriktet i Vest-Agder. For å skaffa seg informasjon om

kva folk meiner om talemålet sitt og om dei språklege endringane som skjer, og for å finna ut kva for samanhengar det er mellom oppfatningar og haldningar og dei faktiske talemålstilhøva, vil han nytta metodar inspirert av *folk linguistics* og *perceptual dialectology*.

I *Urbanisering som forklaringsfaktor i talemålsutviklinga* tar Kari Anne Vold Ulset føre seg urbaniseringa sin innverknad på talemålet. Ulset fokuserer særleg på flytting som ein viktig del av urbaniseringa. Ettter å ha gjort greie for urbaniseringsomgrepet og flyttestudiar på makronivå, og sett urbanisering og språkending på mikronivå i samband med sosiale nettverk, mental urbanisering, modernitet og identitet, presenterer Ulset stutt eit konkret døme frå Melhus i Sør-Trøndelag. Melhus har vore utsett for stor urbanisering og tilflytting dei siste tiåra, og ungdomane som er med som informantar i prosjektet har alle tatt opp Trondheims-former i talemålet sitt i ulik i grad. Ut frå graden av Melhus-former og Trondheims-former, vert talemålet til informantane kategoriserte i tre kategoriar: Melhus-strategien, kompromisstrategien og Trondheims-strategien.

Kristine Kleivenes viser i *Med kristiansunddialekten på flyttefot. En undersøkelse av seks utflytta kristiansunderses språkholdninger og språklige atferd – i det "nye" språkklimaets tid* korleis unge kristiansundarar i andre halvdel av 20-åra nyttar det kristiansundske talemålet sitt på ein 'naturleg' måte etter flytting til Oslo og Bergen. Til skilnad frå tidlegare flyttingsstudiar til hovudstaden (t.d. Rekdal 1971), er desse ungdomane språkleg trygge, og dei er ikkje blitt utsett for press eller krav om å leggja om talemålet sitt. Eit viktig skilje går mellom Bergens-informantane og Oslo-informantane på den måten at Oslo-informantane er meir medvitne om eigen språkbruk, inkludert språklege justeringar, enn Bergens-informantane. Oslo-informantane har i større grad justert talemålet sitt enn Bergens-informantane. Dette vert m.a. forklart med at Oslo-folk kan ha eit anna tilhøve til andre dialektar enn det som er vanleg i Bergen.

I *Prinsipper og utfordringer i tospråklig undervisning for barn* viser Annika S. Odland til den store variasjonen i den tospråklege undervisninga, og gjer greie for ulike undervisningsprinsipp og utfordringar. Etter å ha gjort greie for tospråklegheit allment sett, gjer Odland i fyrste halvdel av artikkelen greie for tospråkleg

undervisning, og presenterer så nokså inngåande Colin Baker (1993) sin typologi av tospråkleg undervisning ved å gå inn på dei ulike kategoriane hans. I den andre halvdelan gjer Odland greie for ei rekkje av dei utfordringane ein møter i den tospråklege undervisninga. Denne delen er inspirert av dei tre retningane som R. Ruiz (1985) meiner folk sine haldningar til tospråklegheit og tospråkleg utdanning kan plasserast i høve til: problemorientering, rettighetsorientering og ressursorientering.

Litteratur

- Baker, C. 1993: *Foundations of Bilingual Education*. Bridgend: Multilingual Matters Ltd.
- Milroy, Lesley 1992: *Language and social networks*. Oxford /Cambridge Mass.: Blackwell.
- Niedzielski, Nancy & Dennis R. Preston 1999: *Folk Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Rekdal, Olaug 1971: *Modifisert dialekt. En undersøkelse av to språkvarianter hos innflyttere i Oslo*. Uprenta hovudoppgåve i norsk. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Ruiz, R. 1984: Orientations in language planning. I: *NABE Journal* 8 (2). 15–34.
- Talmy, Leonard 2000: *Toward a cognitive semantics. Volume II: Typology and process in concept structuring*. Cambridge, Massachusetts/London.
- Torp, Arne 2000: Skarre-r – ingen talefeil likevel? Teorier om opphavet til skarring – og hvor langt skarringa vil gå. *Målbryting* 4. 63–88.

What is Folk Linguistics?

By Dennis Preston

In *Folk Linguistics* (Mouton de Gruyter, 1999), Nancy Niedzielski and I hope to have shown that the beliefs about, reactions to, and comments on language by what we call “real people” (i.e., nonlinguists) are interesting, illuminating, and empowering from ethnographic, linguistic, and practical (or applied linguistic) points of view. I still believe so and am delighted to see in the literature and at many conferences that others apparently agree.

So what’s new? On a positive note, I believe that the final chapter of *Folk Linguistics* has pointed and continues to point the way to a great deal of as yet unexplored potential — the careful consideration of the underlying presuppositions and beliefs which lie behind the discourses and actions that constitute the primary data of folk linguistics. What are the folk theories of language held by real people, and how can we extract them from their discourses and actions? In *Folk Linguistics* several approaches to acquiring and interpreting relevant data were catalogued, but I am all too aware, as Niedzielski and I confess in the last chapter of that work, that much of what we did could be called “ostensive discourse analysis.” We acquired the discourses of real people about language, transcribed them, held them up to the view of the reader, and said what we thought they meant and how they contrasted and/or converged with the belief(s) of “real linguists.” Except for some of the operational tasks which we assigned respondents, that procedure was our general plan, and I am not unhappy with it. I think the data reported in *Folk Linguistics* is still the

richest repository of linguistic lore from various members of a speech community yet collected and interpreted.

I hope, however, that techniques that allow researchers to look at discourse even more sensitively are developing. For example, some of the techniques suggested in Preston (1993, 1994) offer ways of investigating the patterns of a discourse in relation to its subject matter, and I hope these techniques and others may allow future work in the field to delve even more deeply into the conceptual realms which lie behind folk comment about and reaction to language, particularly those shared by a cultural group.

A cultural model is a cognitive schema that is intersubjectively shared by a social group. One result of intersubjective sharing is that interpretations made about the world on the basis of the folk model are treated as if they were obvious facts of the world. A second consequence of the intersubjective nature of folk models is that a great deal of information related to the folk model need not be made explicit. (D'Andrade 1987: 112–13.)

Students of folk linguistics will need to uncover such schemata with clever, yet linguistically responsible, ways of extracting them from discourses about language. Although I do not believe that there is a straight and easy path from the content of or underlying belief systems inherent in utterances to the structural elements which encode them, I do believe that some aspects of language structure, perhaps discourse structure in particular, but by no means exclusively, may be profitably examined to help characterize what mental constructs speakers bring to bear on a linguistic topic.

For example, in a recent discursial investigation of Japanese attitudes towards the English and Japanese languages, Imai (2000) shows how a careful analysis of discursial structure helps in understanding speaker beliefs about and attitudes towards language. She triggered the conversation she analyzed by asking, simply, 'What do you think about the differences and similarities between Japanese and English?' She characterized the portion of the conversation

(between two respondents) she analyzed as an 'argument' (following Schiffrin 1985 and Preston 1993, 1994), a discourse genre which consists, essentially, of *positions*, *disputes*, and *supports*.

One important part of Imai's investigation lies in her discovery that a young female respondent, "Y," bases her comments on language on a theory of what might be called "social use." Briefly, she does not regard aspects of a language to be viable parts of it unless they are used in ordinary conversation. Evidence for this interesting folk theory comes mostly from this respondent's support moves rather than from any positions she takes in the argument. Her interlocutor, for example, asserts that English has more words than Japanese, but Y disputes that position and supports her dispute with the claim that "Americans don't use difficult words." When her interlocutor asks if it isn't the case that books can be linguistically difficult, Y notes that she is concerned only with conversation. Later she also notes that she does not consider phone calls from salespersons to be authentic language either, since scripted calls are also filled with difficult and incomprehensible language, the sort she has not encountered in face-to-face interaction.

What is most interesting to me, however, is Imai's eventual interpretation of Y's folk theory when it turns evaluative. Y's continuing support for the notion that authentic language is based on conversational usage leads her to be critical of what she sees as an American insensitivity to demands for flexibility in language use.

Y: This is not about the words and probably it is because of the national traits, but, well, I don't know how to say this, but sometimes if I said something and they didn't understand, they say they don't understand, right? And if they say 'say it again,' a Japanese would change the words or make it simpler=

S: ((laughter))

Y: =We try to make it simpler and explain, don't we? Americans repeat exactly the same thing.

All: ((laughter))

Y: They are not very flexible, you know?

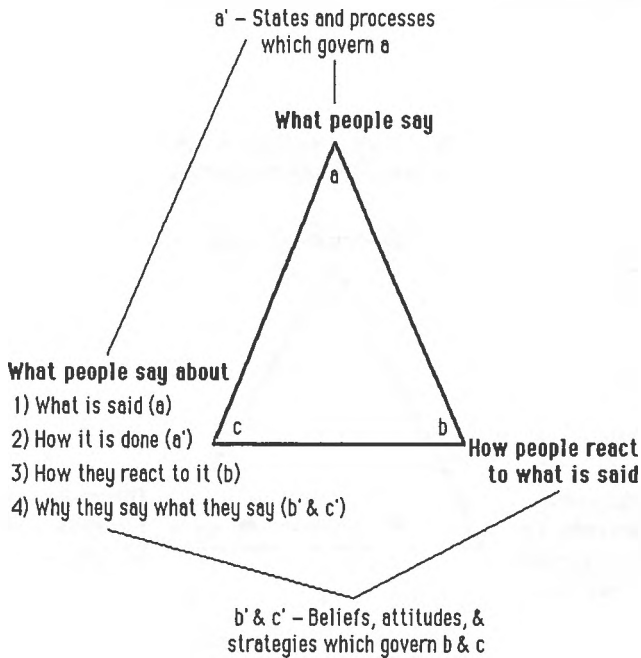
Imai suggests that Y's theory of good language is sensitive to the needs of the interlocutor, and she clearly finds Americans lacking in this respect. This is an extremely interesting notion to me since, as shown in *Folk Linguistics*, the prescriptive notion attached to language among U.S. respondents nearly always hinges on schoolroom correctness. At least Imai's respondent Y suggests that Japanese respondents may base evaluative notions of language more in the area of speaker and hearer rights and responsibilities. If that is so, it may even prove to be the case that the underlying representation of language itself for Japanese speakers is not the idealized, cognitively external code held to be the essence of language by U.S. respondents.¹

Whatever the viable Japanese folk linguistic notions turn out to be, I am encouraged by such research which relies on discourse structure. I am certain that Imai's investigation was fruitful because she carried out a painstaking analysis of the argument which her respondents were involved in, outlining each position, support, and dispute as it arose. This careful analysis allowed situationally and culturally sensitive interpretations of the beliefs behind the conversational moves to be made. I encourage further detailed analyses of talk about language, making use of the entire arsenal of discourse and conversation analytic tools now available to us.

Less positively, I am convinced now that Niedzielski and I characterized the conscious versus unconscious dichotomy of folk linguistics, particularly as it contrasts with so-called language attitude study, too carelessly. It is odd that we made this error, for we summarized in Chapter 1 a rather detailed characterization of the kinds of "awareness" involved in the field (Preston 1996). Although we must accept complete responsibility, we were perhaps misled by the principal earlier reference to the field:

... we should be interested not only in (a) what goes on (language), but also in (b) how people react to what goes on (they are persuaded, they are put off, etc.) and in (c) what people say goes on (talk concerning language). It will not do to dismiss these secondary and tertiary modes of conduct merely as sources of error. (Hoenigswald 1966: 20)

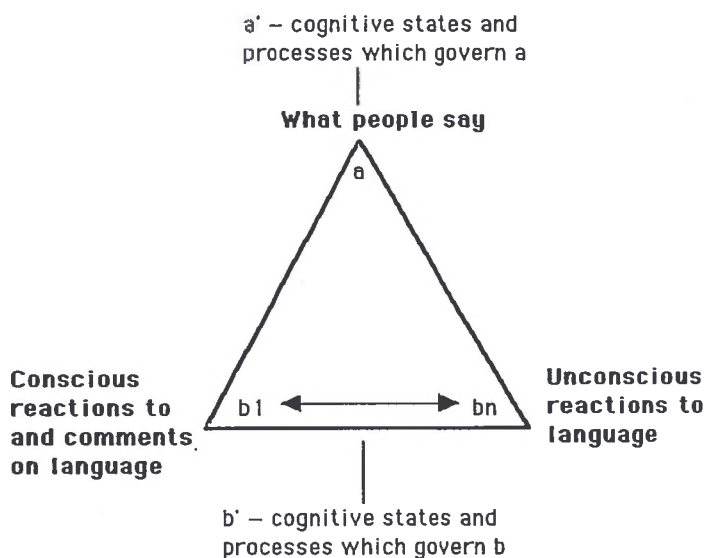
From this, we fashioned our "triangle" (Figure 4.1 in *Folk Linguistics*).

We meant to distinguish between the fairly unconscious sorts of reactions tapped in traditional matched guise language attitude studies (in the **b** corner) and the conscious sorts of expressions we sought to tease out in folk linguistics (the **c** corner). In both cases, we make a connection to the underlying beliefs (**b'** and **c'**) which stand in the

same relation to folk linguistic and attitudinal performances that the empowering cognitive underpinnings of language (a') do to language production (a).

It seems clearer to me now that our two corners (c and b) are actually extremes of a continuum, one which reaches from the most conscious, deliberate statements about language all the way to the most automatic, least-controlled reactions to it. Perhaps a redrawing of our triangle will help.

I regard, therefore, the leftmost (b1) corner of this triangle as the territory most characteristic of folk linguistics; it represents best what Niedzielski and I set out to do in *Folk Linguistics*. I recognize, however, that it would be foolish to say that folk linguistics stops precisely at b23

(or **b48**, or any other point along the continuum) and that everything to the right of it belongs to the social psychology of language, language attitude study, or some other subdisciplinary approach.

From this revised point of view, as one goes about doing folk linguistics, it is important to keep the diversity of the objects of research (i.e., the data from **a** and **a'**), the levels of awareness (i.e., the **b**-continuum), and the means of data collection and analysis in mind. For example, one may investigate folk linguistics based on 1) any aspect of **a** or **a'** (from phonetics through pragmatics and interaction, including all cognitive or psycholinguistic aspects of the storage, acquisition, and implementation of all structural levels of language), 2) the most overtly conscious commentary about language (i.e., near or at **b1**) to the most deeply subconscious reaction to a language fact (i.e., near or at **bn**), and 3) methodological perspectives ranging from the carefully controlled experimental presentation of data to free-wheeling conversations on linguistic topic and the appropriate interpretive mechanisms which follow such data-collecting procedures.

This diversity of data types, levels of awareness, and methodologies suggests that even those data which come from the conscious end of the continuum are open to investigation which may reveal the **b'** features which lie behind them. In fact, this is the primary reason I have encouraged investigation of the discursal side of folk linguistics, hoping such data will reveal, perhaps better than any other, the folk theory of language held by nonlinguists (as I suggest above in the quotation from D'Andrade and exemplify briefly from Imai's work on Japanese folk linguistics).

As we noted in the final chapter of *Folk Linguistics*, Niedzielski and I are also aware of the need for the investigation of language detail, perhaps particularly at the **bn** corner. Consider the following. Niedzielski (1999) studied the local Detroit awareness of "Canadian raising" (in which the onsets of the /aw/ ("house") and /ay/ ("night") diphthongs are raised before voiceless consonants). She played a Detroit female speaker's pronunciation of the word "house" in which the onset of /aw/ was considerably raised. Although Detroiters associate this

pronunciation with Canadians (even caricaturing it with an inaccurate /hus/ imitation), they quite regularly perform it themselves. She asked Detroit respondents to match this vowel with one of three others (synthesized tokens, which they had heard several times). The first (#2 in Table 1) is called "ultra-low" since it represented an onset considerably below the norm (for F1) for /a/ in local speech. The second is called "canonical" /a/ and represented the height of /a/ as given in Peterson and Barney (1952), an acoustic study of "General American" vowels. The third token to which the sample was to be matched is called "actual," and was the same token used in the sample itself, one in which the onset was considerably raised. Respondents heard these tokens mixed with others, but the presentation was significantly different for the two groups of respondents; one received an answer sheet which had the word "CANADIAN" prominently printed (in red) at the top of the page; the second group received an answer sheet with the word "MICHIGAN" at the top. Any difference in token-matching by the two groups, therefore, can be attributed to that apparent regional identification.

token	#2	#3	#4	
abel	ultra-low	canonical /a/	actual token	Total
CANADIAN	15%	25%	60%	
n =	6	10	24	40
MICHIGAN	38%	51%	11%	
n =	15	20	4	39
				$\chi^2=23.48$
				$p < .001$

Table 1. Influence of nationality labels on token selection (for "house") (Niedzielski 1999)

As Table 1 shows, the labeling had a strong effect. Sixty percent of the forty respondents who had the word "CANADIAN" printed on their response sheets matched the token presented with the "actual" one (i.e., accurately) in contrast to only eleven percent of the thirty-nine who had sheets with "MICHIGAN" written on them. Fully fifty-one percent of the respondents with the "MICHIGAN" written cue heard the token as "canonical /a/" and thirty-eight percent even heard it as "ultra-low." It is obvious that the exterior identification of the home site of the sample voice exerted an enormous effect on the sound which was "heard" by the respondents.

So how do the results of this experiment fit the new triangle? First, and almost inconsequentially, as it turns out, although Detroit-area respondents are aware of Canadian Raising (an a corner fact), they do not imitate it correctly (they say /hus/ instead of /haws/). So they have a **b1** corner consciousness of an a phenomenon, but an inaccurate one. That will not surprise folk linguistic investigators. Second, they apparently unconsciously bring the regional information supplied to them on their answer sheets (the voice they hear is identified as being from Michigan or from Canada, when it is in fact always the same voice) to bear on an apparently purely a task – the matching of two vowel sounds. Finally, and, of course, most interestingly, how does the **b1** corner awareness of region cause such inaccuracy in an essentially a corner task? In fact, the **b'** information is not hard to locate in this case. As suggested most strongly in *Folk Linguistics*, a dominating concern among our respondents (all Michiganders, just like the ones Niedzieslki has investigated here) is with prescription, and, of all places in the U.S., they regard themselves as the best speakers, residents of the mythic "heartland," where no dialect is spoken. Understanding this, the folk imposition on vowel perception is easy to understand. If Michiganders are speakers of standard English, then the most standard-like vowel is the one the Michigan speaker pronounced, regardless of acoustic reality.

In conclusion, the empowering folk beliefs of *b'*, the ultimate goal in our quest, not only influence the conscious and unconscious reflections on and reactions to language which are a part of the continuum we have suggested at the base of our redrawn triangle, but also interact with our perception of language data itself, the very stuff of *a*. I remain, therefore, convinced that a linguistics without folk linguistics does not explore the breadth and depth of language in communities – the regard in which it is held and even the ways in which it is processed and eventually modified in the progress of language change.

Although I am most optimistic about the likely productivity of discursal investigation on the one hand and experimentation with linguistic detail on the other, I encourage exploratory, wide-ranging investigations. It's simply dangerous not to know what real people believe about language and how they respond to it – dangerous to general linguistics, dangerous to applied linguistics, and even debilitating to the desire for a complete account of language and its users.

Note

1 I do not mean to suggest that when I say that U.S. respondents find language to be “cognitively external” that they believe there are no cognitive facts associated with language. They believe that adult second language learning requires intelligence, that nonstandard speakers are “lazy” or lack self-pride, that children cannot afford the psycholinguistic luxury of acquiring more than one language at a time, and so on. Nevertheless, they believe that “good language” resides somewhere outside human mental structures, waiting to be acquired (although with not great effort) by those who care. The political repercussions of such a belief are obvious. Those who have not bothered to improve themselves linguistically have only themselves to blame (e.g., Preston 2002).

Literature

- D'Andrade, Roy 1987: A folk model of the mind. In: Dorothy Holland and Naomi Quinn (eds). *Cultural Models in Language and Thought*. 112–148. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoeningwald, Henry 1966: A proposal for the study of folk linguistics. In: William Bright (ed.): *Sociolinguistics*. 16–26. The Hague: Mouton.
- Imai, Terumi 2000: *Folk linguistics and conversational argument. A paper presented at New Ways of Analyzing Variation (NWAV)*. East Lansing, MI, October.
- Niedzielski, Nancy 1999: The effect of social information on the perception of sociolinguistic variables. In: *Journal of Language and Social Psychology* (Lesley Milroy and Dennis R. Preston, guest eds, Special Issue: Attitudes, Perception, and Linguistic Features) 18.1 (March).
- Niedzielski, Nancy & Dennis R. Preston 1999: *Folk Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Peterson, G. & H. Barney 1952: Control methods used in a study of the vowels. *Journal of the Acoustical Society of America*. 24. 175–184.
- Preston, Dennis R. 1996: "Whaddayaknow". The modes of folk linguistic awareness. In: *Language Awareness* 5,1. 40–74.
- Preston, Dennis R. 1994: Content-oriented discourse analysis and folk linguistics. *Language Sciences* 16,2. 285–330.
- Preston, Dennis R. 1993: The uses of folk linguistics. *International Journal of Applied Linguistics* 3,2. 181–259.
- Preston, Dennis R. 2002: The story of good and bad English in the United States. In: Richard Watts and Peter Trudgill (eds): *Alternative Histories of English*. 134–151. London: Routledge.
- Schiffrin, Deborah 1985: Everyday argument: the organization of diversity in talk. In Teun A. van Dijk (ed.): *Handbook of Discourse Analysis* 3. 35–46. London: Academic Press.

Attitudes and Mental Model of Language: On the Cognitive Foundation of Sociolinguistic Practice¹

By Raphael Berthele

1 Introduction

In this paper I would like to argue that we are better sociolinguists if we care about what linguistically unspoiled people think about language – in other words: if we know more about people's mental models of language. Secondly, I would like to think about if and how those mental models constrain linguistic behavior. I will argue that, indeed, there is a connection between mental models and linguistic choices, but that this connection follows general principles of high-level cognition. Since cognitive semantics is the linguistic subdiscipline which tries to find out how human conceptual systems are organized and how they are related to linguistic units, it is helpful to use ideas from cognitive semantics in order to understand the scope, effects and internal mechanisms of our mental models of language. The third problem I want to address in my paper is a methodological one: what methodological choices should sociolinguists make in order to find out more about the cognitive and social foundations of language and language change.

¹ This paper profited from very valuable comments of Helen Christen, Sue Ervin-Tripp, Ingrid Hove, Lars Anders Kulbrandstad and Unn Røyneland.

One of the major issues in attitude research has been the question of how attitudes are related to linguistic practice. Attitudes have been a cornerstone in social psychological research for many years now, but nevertheless there is considerable disagreement on what they are and if and how they affect human action (cf. Edwards 1994: 97; Kolde 1981: 336). I will try to use what we know from sociolinguistic and cognitive linguistic theory about how the (social) mind works in order to shed some new light on attitudes and linguistic practice.

The general issue this paper is related to is the apparent inconsistency of people's beliefs concerning languages, dialects or sociolects and how people linguistically behave in social interaction. This is an old type of question in social psychology: very early, attitude research has come up with the insight that people might expose one kind of attitude in an interview and behave differently in 'real life'. The most famous example might be the one by LaPierre in the 1930s. At a time which was characterized by overt discrimination of Blacks and Asians (not only in America), LaPierre traveled all over the US with a Chinese couple. They were being served in almost every hotel and restaurant they visited. After that, LaPierre gathered responses from the hotel and restaurant staff, asking them to state if they would admit Chinese in their establishments or not. Most of them said "no". This led the early attitude researchers to believe that very often there is no direct link between attitudes and behavior. Another more recent study in Montréal (Bourhis 1984) has asked francophones if they reply in English when a stranger addresses them in English. They insisted much less on their native language in actual linguistic practice than in their self-evaluations.

Sometimes, this type of evidence is used as a fundamental argument against attitude studies, claiming that the results of attitude data collections do not give valid pictures of the 'real' attitudes (cf. the discussion of this issue in Vandermeeren 1996: 696). In this paper, I do not advocate this type of critique. On the contrary, I propose to accept this discrepancy as an interesting fact and I will show that it can be seen as an entailment of some basic aspects of human cognition. On the basis of those cognitive

mechanisms and constraints, I will try to give a new account of the interrelated attitudes, mental models and sociolinguistic practice.

2 Sociolinguistic accounts of attitude and behavior

Attitudes are generally deemed to be dispositions to react favorably or unfavorably to a class of objects (Edwards 1994: 97). In a very general way, almost all sociolinguistic models of language change are implicitly assuming attitude-related causalities: for instance, speakers are likely to converge towards positively evaluated varieties. Traditionally, sociolinguistic argumentation is prestige-based (J. Milroy 1992: 149). Although some sociolinguists have been very critical about the naive use of *prestige* for the explanation of language change, it is still extremely common to use this concept in a rather unquestioned way in contemporary sociolinguistics. The underlying idea is that either particular social groups or some *members* of a social group bear more prestige than others, and that the linguistic differences between high-prestige and low-prestige people are the main motor behind linguistic change from below. The Labovian tradition postulates a 'linguistic innovator' who bears a lot of prestige due to his or her socio-economic status in the local communities. At the same time, Labov claims that this innovator has to have important ties outside the immediate social environment:

Thus we have a portrait of individuals with the highest local prestige who are responsive to a somewhat broader form of prestige at the next larger level of social communication (Labov 1980: 261).

The early account of such a correlation between the attitudinal domain and language change can be found in Labovian-style correlational sociolinguistics. Although it might not be necessary, I will give a – admittedly very simplified – account of the core arguments of this type of studies. Firstly, there is a continuum of prestige which is correlated with the social strata within a particular area. Secondly, there is generally some kind of a standard accent. The lower the social class, the further away it is from this standard:

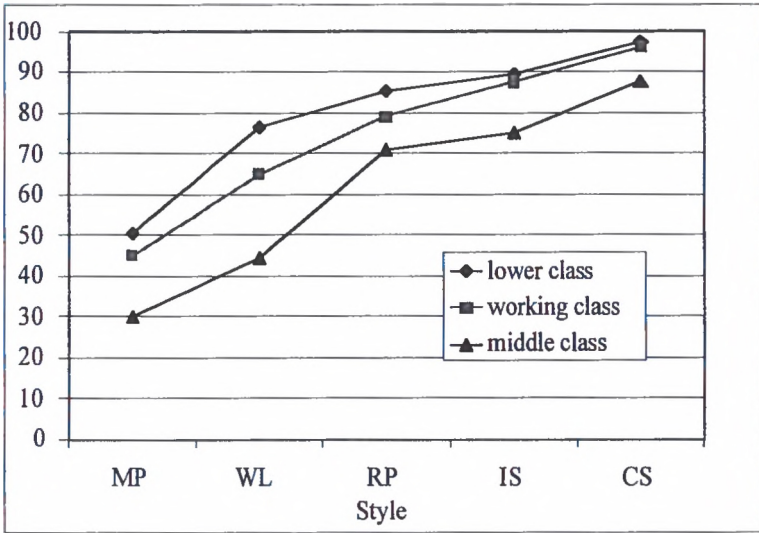

Fig. 1: Sociolinguistic studies in the Labovian paradigm show how higher social classes and more formal styles tend to be closer to an assumed standard (most commonly represented by the abscissa). This figure depicts the values of the seminal study by Labov on the stratification of the (r) variable in New York City (Labov 1966). CS: casual style; IS: interview style; RP: reading passage; WL: word list; MP: minimal pair list.

In a Labovian sociolinguistic framework, the consistently observable change across the different context styles mirrors the people's tendency to converge towards what is thought to be the prestigious norm. The underlying assumption is that higher social status (usually measured in socio-economic terms) gives more prestige to the variants used by higher-status people. Prestige is thus a term which denotes a value judgment closely tied to socio-economic hierarchies. It refers to at least two social entities: firstly, to higher socio-economic classes which are the bearers of prestige, and secondly, to prominent members of a particular class or group. The two are sometimes at odds with each other, e. g. a prominent leader of a street gang is not a particularly prestigious member of society on

a more global level. James Milroy, in his very helpful article from 1992, discusses such different forms of prestige:

On the one hand, we have a kind of prestige that is somehow agreed on by the wider community, but on the other a micro-level kind of 'local prestige', which is presumably not the same [...]. It seems appropriate to inquire into what these kinds of prestige might be, as they appear to belong to two different orders of conceptualization (James Milroy 1992: 150).

In my view, Milroy's analysis points exactly in the right direction. Sometimes, if the two forms of prestige described by Milroy are at odds, sociolinguists use the term *covert prestige*. Trudgill's Norwich data (1974) show that there are not only social pressures to converge towards upper-class or standard varieties, but that non-standard forms can carry some sort of in-group prestige which leads to the well-observable fact that a lot of people continue using stigmatized underclass-variants. I will come back to the notion of *covert prestige* in section 4.3 of this paper.

3 Three Mental Models of Language

It is important to distinguish between the concept of language attitude as a predisposition to react in a certain way to a linguistic stimulus, on the one hand, and more conscious language-related mental representations, on the other hand. I propose to call this latter category non-linguist's 'mental models of language'. My claim is that the study of such mental models of language might shed at least some light on how attitudes arise and how we can understand the relationship between attitudes and social action. The only major research project on laypeople's ideas about language I am aware of is the one carried out by Preston and Niedzielski (1999). Other data on what people think about particular accents can be collected from various studies in the anthropological, dialectological and sociolinguistic domain, where scholars are discussing their findings with the help of field notes about their informants' metalinguistic comments. The hypotheses presented in this paper rely partly on this type of

metalinguistic statements. In addition to that, a search on the World-Wide-Web for webpages and newsgroup-postings containing statements about language in general has been conducted.

One important idea I will use in my analysis is the theory of conceptual metaphor as proposed by George Lakoff, Mark Johnson and others (cf. for extensive introductions and discussions Lakoff & Johnson 1980, Lakoff 1994, Lakoff & Johnson 1999). For Lakoff, Johnson and their colleagues, metaphorical language is not a mere matter of ornamental style. On the contrary, many domains of human culture are *essentially* metaphorical (Lakoff/Johnson 1980: 40) and we have probably no other way of thinking and speaking about them than by using metaphors. My assumption here of course is that language is one of those domains and that metaphorical ways of talking about language can reveal how people *think* about language. The basic idea of the theory of conceptual metaphor is that human cognition uses ontological and epistemic aspects of an experientially accessible *source domain* in order to understand a more complex (and sometimes more abstract) *target domain*.

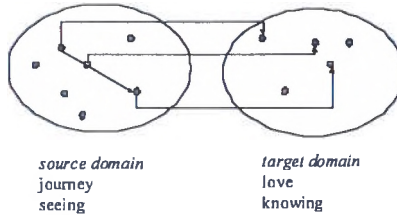

Fig. 2: Conceptual Metaphor as a mapping from a source domain onto a target domain (cf. Lakoff 1994, Lakoff & Johnson 1999).

The ubiquitous metaphor KNOWING IS SEEING for instance tells us something about how our mind transfers embodied experience – seeing – to abstract domains such as thinking (Lakoff & Johnson 1999: 48). The important part of this theory of conceptual metaphor is that the source domain does not merely offer a term for speaking about the target domain, but that it has important entailments for the way the target domain is conceptualized. Participants in the source domain can be mapped onto participants in the target domain, and depending on the metaphor chosen, the reasoning in the target domain can be shaped by the source domain.

The LOVE IS A JOURNEY mapping does not simply permit the use of travel *words* to speak of love. That mapping allows forms of *reasoning* about travel to be used in reasoning about love. It functions so as to map inferences about travel into inferences about love, enriching the concept of love and extending it to love-as-journey (Lakoff & Johnson 1999: 65).

Metaphor analysts in this framework found a considerable number of source domains linked to extremely basic experience in the sensory-motor realm. Joe Grady (1997) came up with the idea of *primary metaphors* as a set of mappings which we learn extremely early in our lives. Things like MORE IS UP or IMPORTANCE IS SIZE, CATEGORIES ARE CONTAINERS, KNOWING IS SEEING are mappings which are learnt through constant co-activation from one thing with another thing: a baby sees scenes where the addition of liquid or some other material leads to some kind of raising of a level or upper surface. The consistent co-activation of those two domains then leads to a conflated concept of ADDING and RAISING. The metaphor KNOWING IS SEEING is based on the crucial status of vision in early learning and in human cognition generally. The metaphor CATEGORIES ARE CONTAINERS is experientially based on the fact that things of a kind are often located in similar bounded areas or containers. This leads to the idea that the world is structured in distinct and well-defined categories. Such primary metaphors are of course a possible explanation of widespread polysemies and semantic changes such as perception verbs for mental states (e.g. *I see for I understand*),

but, again, Grady, Lakoff and others are arguing that we are actually *reasoning* in those metaphorical terms.

Metonymies differ from metaphors in one basic point: we are not dealing with two different domains (source and target) but only with one domain, an entity which is internally related to the domain is taken to represent the whole domain.

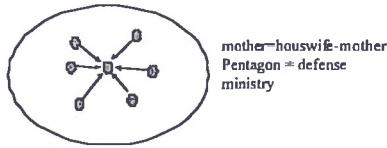

Fig. 3: Metonymy as a mapping process within one single domain, where one participant or feature of the domain is used to represent the whole domain (cf. Lakoff 1994: 79f.).

The mapping thus takes place within a single domain. Metonymies are extremely important for social stereotypes, such as ideas about gender roles in many societies: from the whole domain of mothers, those who are housewife-mothers are taken as the 'best' examples and represent the prototypical mothers. Deviations from this prototype are considered to be marked and often less valuable (Lakoff 1994: 79f.).

Metaphors and metonymies play an important role in the last analytical tool to be introduced here: Idealized cognitive models (ICMs). ICMs are built up representations of a domain, and they are grounded in experience and in innate aspects of mental processing. Besides metaphorical and metonymical mappings, ICMs make use of frames and scripts, and image-schematic structure (Lakoff 1994: 68). Lakoff illustrates the ICMs with the example of the western mental model of a week: there is no 7-day cycle out there in the real world,

but we have a culturally defined frame which involves the sequence of 7 days and which constitutes the ground on which a concept like Tuesday can make sense. ICMs do not only organize the noisy socio-physical world around us, they serve as normative backgrounds, shape our expectations and in some cases even determine to which differentiations we pay attention or not. Category structures and prototype effects, as described in Lakoff 1994, are consequences of the omnipresent use of ICMs.

Now let's turn to the mappings where language is the target domain. It is important to note that the search was not aimed at metaphors for COMMUNICATION (as investigated by Reddy 1993), but only for those involved in the cognitive construal of the phenomenon of language itself. A list of the preliminary results of my search for metaphorical conceptions can be found in the appendix of this paper. Although many of the source domains listed in the appendix are somehow more concrete than the target domain, sometimes it seems to be possible to use very unspecific and abstract source domains as well (e.g. Language Is A System).²

As I have already mentioned before, the source domain which is used to think and argue about language has important entailments for the logic which is applied for the target domain. If we think of language as a MACHINE or a BUILDING, we are imagining an internally structured artifact which can be assessed according to the quality of its makeup. If language is a machine, it can run well or break down, if it is a building, it can stand erect through earthquakes etc. or collapse. If LANGUAGE IS A TOOL, it has a high functional value for reaching particular goals in life, if it is simply home, it has a high affective component which does not necessarily coincide with its usage-value.

The target domain LANGUAGE is very hard to construct in a direct way. Conceptual metaphors function as a mechanism which allows to understand one (difficult, abstract, previously unknown) thing in

² Although many of the source domains listed in the appendix are somehow more concrete than the target domain, sometimes it seems to be possible to use very unspecific and abstract source domains as well (e.g. Language Is A System).

terms of another. This other domain is preferably an experientially more accessible entity. Language as a phenomenon is at the same time ubiquitous – we use it constantly – and abstract – it is not something like a cup of coffee, a fjord or even the social security agency. And even linguists are having a hard time finding the appropriate *expert* mental models for it: we are all familiar with the competing metaphors within the domain of linguistics (just think of the idea of a language ‘instinct’ or ‘organ’).

Not all of the metonymies and metaphors listed here are equally frequent and interesting for the analyst. For our present purposes I would like to focus on a selection of mappings which I believe are central for the understanding of sociolinguistic processes.

3.1 Language Is A Physical Structure (Building)

This metaphor is probably a close relative of the primary metaphor LOGICAL ORGANIZATION IS PHYSICAL STRUCTURE (AKA. THEORIES ARE BUILDINGS; Grady 1997: 282; Lakoff & Johnson 1999: 57f.). The meta-phorical construal of language and particularly grammar as a house or other large erect building is quite common. It has a great tradition at least in Western thought, as Mittelberg (1999) shows clearly. One of the most beautiful examples is the “tower of grammar” as shown in figure:

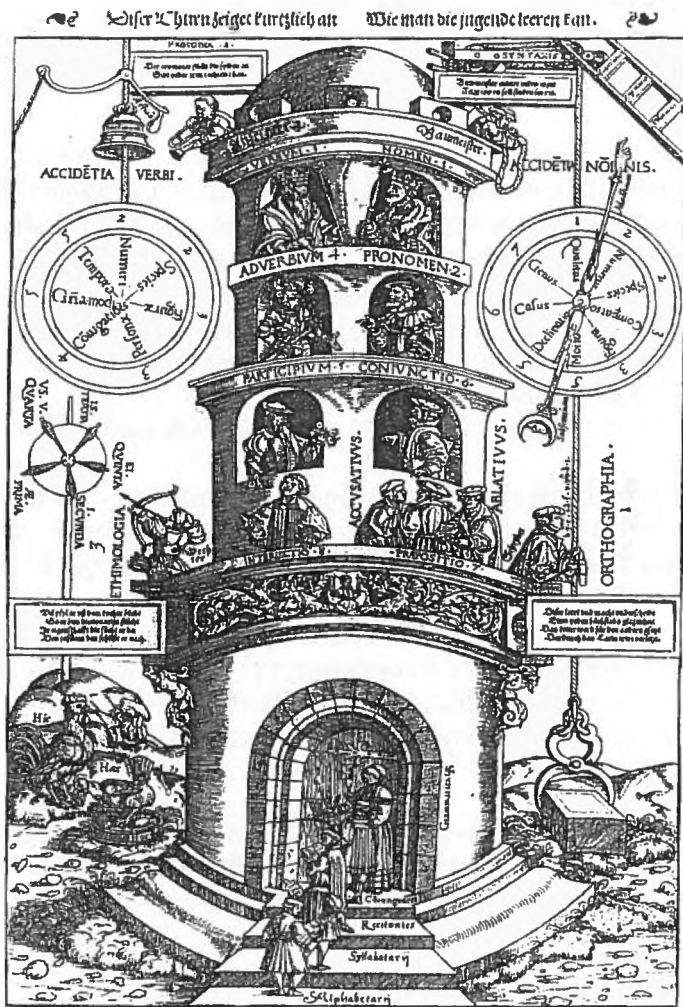

Fig. 4: The Tower of Grammar. Woodcut by Heinrich Vogtherr the Elder, Zürich 1548 (cf Mittelberg 1999: 81).

Even grammarians shared and were using the metaphor LANGUAGE IS A BUILDING, as the following quote by Carl Philipp Moritz supports:

Allein die Sprachlehre hat einen höhern Endzweck: sie soll uns die geheimen Fugen auseinander legen, wodurch das **Gebäude unsrer Sprache** sich ineinander schließt [...] (Carl Philipp Moritz 1794: 4; emphasis RB).³

As in many other cases, an abstract entity is understood in terms of a concrete object rooted in physical space. The physical object in the source domain shows an extremely high experiential familiarity. We all are used to move around inside of all kinds of buildings. We know how buildings can limit our range of action or our viewpoint, we have some ideas of how they rely on the laws of statics etc. There are all sorts of entailments of this type of construal, for instance a building which is limiting the speaker's motion in space, i.e. the famous "prison-house of language" (cf. the book-title by Jameson 1974).

The sociolinguistic relevance of this metaphorical mapping from buildings onto language becomes immediately clear if we turn to many people's ideas about the contrast between standard and non-standard languages. It seems that for many informants in very different settings, officially normed languages are planfully structured buildings which are constructed in a solid way. One of the frequently encountered entailments is that you can rely on the stability of the standard whereas the non-standard is unstable and chaotic:

We sort of speak a bit slang, sort of innit --- like we would say 'innit' and all that. He was scared we might laugh at this perfect sort of English ... the good **solid** English that they teach 'em (Rampton 1995: 49; emphasis RB)

In this quote from Rampton's data, an Indian adolescent is talking about his newly immigrated cousin who had benefited from upper-class education back in India, and whose idiolect is much more upper-class than the one of the local Indian adolescents in the area.

³ But the grammar book has a higher goal: it shall explain us the secret joints through which the **building of our language** holds together ('closes itself in').

What we find here is thus the idea that 'good' standard language is a solid construction, as opposed to the unstable non-standard. I came across this kind of idea when doing fieldwork in Southern Germany: many of my informants (mostly farmers) were flabbergasted that the fieldworker insisted on the fact that their home-variety was worth studying and even was supposed to have a consistent grammar. However, we can also find similar data in the very different setting of the Mayan language Jacalteco (spoken mostly in southern Guatemala; cf. Grinevald Craig 1979: 52):

So the Jacalteco speakers also were very curious and puzzled about the intrusion of a foreign linguist who presumed to tell them that their language indeed has a grammar, as do all languages, and that it was well worth studying. Some were apologetic, saying their language had broken down, accusing themselves of not learning it and respecting it as had their parents and ancestors.

The Jacalteco speakers thought that only Spanish had a grammar. There are observations of both the insider view and the outsider view about dialects having no grammar. Finally, Niedzielski & Preston (1999: 22) encountered the same phenomenon in the North-American context:

The abstraction is rule-governed; the deviations are not. The linguist's so-called rules of AAVE or lower-class New York City English are, therefore, nonsense. What rules could there be when the forms under discussion are simply failures to observe the rules of "The Language"? In more linguistically familiar terms, such varieties for the folk are performance deviations from competence, not alternative competencies (Niedzielski & Preston 1999: 22).

In terms of the metaphorical model I am proposing here, the standard language is construed as a stable physical structure, whereas dialects are an unstructured chaos of sounds and words. The normativity, attitudes and sociolinguistic processes which are entailed by this cognitive mapping are well-known to many sociolinguists. The source domain BUILDING allows vivid mental imagery in its elaborated metaphorical use: in a very colorful way, people can express their attitudes towards particular languages and

dialects. Buildings can constrain our movements, can give us shelter, can collapse suddenly or withstand the threats of a hostile environment. All those ontological and epistemic details of the source domain BUILDING can be mapped onto language: it can be a communicative barrier, it can be a threat for (minority) cultures or protect them. Of course it does not always have to be the *building*-source domain, it can be any other structured physical object or even the quite abstract source domain of a *system*. However, all those mappings have the same type of entailments in the target domain of language.

However, not all societies are characterized by such anti-dialect ideologies. The next metaphorical mapping is among other things relevant for attitudes towards dialects in dialect-friendly places like Norway.

3.2 Language Is A Raw Material / Natural Resource

This is an important metaphorical mapping which affects directly the way people evaluate linguistic varieties. It is the driving force behind all forms of linguistic purism. The source domain RAW MATERIAL or NATURAL RESOURCE has crucial inferences for the target domain LANGUAGE: a language has a high value, if it is pure. Purity is the initial state of language, and through the negligent use of the people it becomes more and more unpure, mixed, alienated. Contaminated, mixed, unpure materials are less valuable in most manufacturing processes, and purification and refinement are expensive, energy-consuming and sometimes even technically impossible. If we think of language in terms of this source domain, we are making strong inferences about such purity-values which are in direct contradiction to everything linguists should know about language: mixing and contact are not phenomena of secondary importance but rather central aspects of any natural language in any place of the world and at any time. Even linguists sometimes tend to forget that not the contact-induced phenomena of change are the exception, but rather stasis (cf. the debate between Müller and Schuchardt as rendered in Thomason & Kaufmann 1988: 5f.). Fig. shows a particularly telling example of this inferential reasoning:

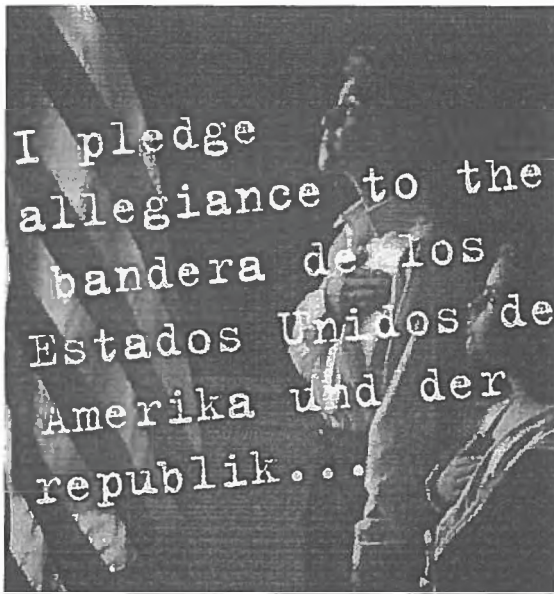

Fig. 5: The pledge of allegiance in an anti-bilingualism ad used by the association "US-English" (source: <http://www.us-english.org/inc/printad4.htm>).

Fig. depicts a 'creolized' pledge of allegiance, a pathetic part of the US national symbol inventory. In the US, since the in the mid-1980s, there is a political initiative generally labeled "English-Only", whose members seriously believe that English as the common national language is in danger in the US. The main target of this movement are bilingual education programs all over the nation, but particularly in places where there are a lot of immigrants, such as California. This ad is part of their political campaign. Its intended repulsive effect is based the LANGUAGE IS A RAW MATERIAL metaphor. The main message here is the old 'semilingualism' prejudice, the fear that bilingual education leads to deficient competence in both languages. This metaphor is omnipresent in uncountable metalinguistic discourses and basically accounts for collocations such as "pure English", but also "pure dialect" (cf. Haas 1992), "corrupt (and therefore bad) language" etc. The primary metaphor behind the LANGUAGE IS A RAW MATERIAL mapping is CATEGORIES/SETS ARE

BOUNDED SPATIAL REGIONS (Grady 1997: 283). This, for the case of languages, means, that a language has to be clearly in one or the other container and cannot be in both. A real, good language has to be pure, mixing is bad. Again, there are prototype effects at work (Lakoff 1994: 68). One prototype of the category *language* is the *ideal language*: a 'pure' idiom which shows an ideal state of systematicity, is not affected by decay due to bad usage, shows no mixing etc. The widespread belief that language is in constant decay due to mixing, careless use, and other external influences resides on this RAW MATERIAL metaphor. The epistemic entailments of this mapping are that language used to be "pure" and "good" in earlier times and maybe still is pure (in the case of dialects) in remote, isolated communities (cf. Berthele 2001a). The ad depicted in fig. above uses this metaphorical mapping in order to create a negative attitude towards multilingualism. Other examples can be found in accounts from anthropological linguists (Woolard 1998: 17), or language acquisition studies, where bilingual children as young as 2 show self-correcting when they are mixing languages (Foster 1990: 195). The very popular (and in my view quite unnatural) idea of 'one person – one language' (cf. e.g. De Houwer 1995: 246) as a principle for bilingual parenting has roots in the very same cognitive inference.

The LANGUAGE IS A NATURAL RESOURCE mapping interacts with the principle of granularity (cf. section 4.1 below): depending on the level of granularity a particular setting activates, a standard language or a local dialect can be seen as 'pure'. A while ago, I was talking to a Spanish cognitive linguist who was extremely surprised to hear that there are places where people think of DIALECTS as being pure. For her, only *standard languages* were candidates for linguistic pureness. Dialects are per definitionem impure.

3.3 Language Is A Territory

I think that this mental model is not a metaphorical mapping from one domain onto another but rather a metonymical process: one entity out of a framing domain is taken to represent the whole domain. Since languages typically are tied to groups of speakers living in certain geographic areas, those languages can be construed as representing particular areas. Additionally, certain aspects of a

language can be seen as iconically reflecting the topography of the land where its speakers are living (cf. the concept of *iconicity* in Gal & Irvine 1995: 973f.). Languages are often construed as 'sticking' to particular places, as the following example from a newsgroup posting shows clearly:

J'ai appris il y a longtemps, qu'il y avait plus d'Anglophones que de Francophones à Montréal. Je trouve ça effrayant de voir une ville Québécoise, qui ne sait pas maintenir une language à sa place!! Que personne me dise que Montréal est une ville qui reflète la langue Francaise, ce n'est pas vrai.⁴

This posting reveals nicely the idea that languages belong to places, and that it is the people's duty to maintain them where they belong. Even if nobody can reasonably deny that languages stick to people rather than to places, this metonymical mapping has a strong effect on people's ideas about languages.

The mapping of a language onto a territory has to be seen as the core of a very powerful Idealized Cognitive Model (ICM) of territoriality, as described by Rubba (1996: 241):

This ICM must include some sort of definition of a culture as a group of people related by ethnicity, beliefs, language, cultural practices, etc. [...] Most directly relevant is the idea that members of the same culture live in spatial proximity to one another, and that the space they occupy is contiguous. The space they occupy is then their territory, i.e., their physical space is conceived of as belonging to them. No more than one culture can occupy a given space in the model (Rubba 1996: 241).

This model thus involves metonymic relationships between language, culture, territory, and social network. This ICM of Territoriality is closely related to the romantic or Herderian conception which equates language, ethnicity and nation (cf. Coulmas 1988,

⁴ Source: <http://www.iagora.com/>

I learned a long time ago that there are more Anglophones than Francophones in Montreal. I find it horrible, to see a city in Quebec which cannot maintain a language at its place!! Nobody tell me that Montreal is a city which reflects the French language, that is not true.

Dorian 1998). Among many nations which somehow represent this ICM, France is an excellent example where the national ideology – at least since the French Revolution – is strongly focussed on a combination of *national* territory and language as a national heritage and resource. All non-standard variants of Romance languages and all non-Romance languages are long dead or have an extremely marginal status. But even in much less prototypical nation-states, the same ICM applies. In multilingual Switzerland, e.g., there is an official political *principle of territoriality* (cf. Rossinelli 1992: 179, Berthele 2001b) which means that at least three of the four national languages are intrinsically tied to particular areas on a sub-national level. This leads to the characteristically underdeveloped status of bilingual institutions (schools, media, etc.) in a country generally seen as genuinely multilingual. The German-, French-, and Italian-speaking areas are then seen as monolingual, i.e. schools are in local language, even if there are important minorities of other national languages. Due to this ICM of territoriality, this coexistence can last for hundreds of years without any strive for setting up bilingual education.⁵ This is why I think Switzerland should – paradoxically – be labeled as a genuinely monolingual country with four national languages. There are competing criteria to attribute a particular territory to a particular language, sometimes it is the demographic reality, sometimes its historical affiliation. It is not surprising at all that such a linguistic territorialism goes together with the extreme and often quite dysfunctional form of federalization in Switzerland (e.g. 26 different educational systems).⁶

⁵ Speakers of the smallest language, Romansh, are all bilinguals with German and the model is thus slightly different for this area.

⁶ In order to maintain a minimal internal multilingualism, the national policy is to teach one of the national languages as the first second language in school. With the rising importance of global English, there is a general desire to teach English as the first second language, which has provoked a big debate in recent years (cf. Mittler 1998): particularly the Francophone minority fears that the German-speaking majority might be turning its back completely to French and shift totally towards English as the most important foreign language.

Even for genuinely multicultural places like the US, the ICM of territoriality is crucial. The leaders of the English-Only-movement I have been talking about before are arguing in a very territorial way: The US-English ideologues can of course not assert that there is only *one* culture living in the US. The cultural differences of the different immigrants and natives are acknowledged and in the same time erased by the evocation of "the American Dream of economic and social advancement" (English Language in Public Schools 1998) or the notion of the famous "melting pot". So, for the campaign in favor of Official English, the ICM postulates one nation, admittedly multicultural, but bound together by common values such as the American dream, probably freedom of speech etc., and one language.

What is it that has made a society out of the hodge-podge of nationalities, races and colors represented in the immigrant hordes that people our nation? It is language, of course, that has made communication among all these elements possible. It is with a common language that we have dissolved distrust and fear. It is with language that we have drawn up the understandings and agreements and social contracts that make a society possible (Hayakawa 1994: 15).

Again this seems to be a prototype effect based on the idea of an 'ideal nation': One ethnic community living in one coherent territory, with one common language. The additional metaphorical mapping here is that society is seen as a bunch of objects which have to be held together by something. This something is the common language. The ideal nation, just like the ideal husband, does not exist in reality, but its cognitively central status has important consequences for normative judgements about actually existing nations out there in the world.

So why not imagine English as a national means of communication? Again, the principle of territoriality seems to inhibit this solution: since English is an external language without a seat on the national territory, many Swiss find it odd to use it in the national context.

4 Mental Models and Actions: Granularity and Attitudes

In the preceding sections, three of the most important metaphorical and metonymical mappings involving the target domain LANGUAGE have been presented: LANGUAGE AS A PHYSICAL STRUCTURE, as a RAW MATERIAL, and as a TERRITORY. In this section, the consequences those mappings have for sociolinguists will be spelled out. Thus, the main question here will be how those mental models of language affect language usage.

There is no doubt that the ICM of territoriality affects the way people evaluate languages and dialects. Given the common idea that a particular language belongs to a particular area, it is not very daring to expect other languages to be considered marked choices in that area. The metonymy LANGUAGE IS A TERRITORY undoubtedly plays an active role in the background of both language attitudes and linguistic behavior. But this ICM of territoriality is a moving target. In section 2 I have argued that there seem to be different types of prestige which often are at odds with each other: there is a tendency to choose one variety as a global prestige-variety, associated with socio-economic class. And there is a tendency to see prominent members of the peer group as prestigious speakers. This problem can be better understood when considering what I propose to call the principle of granularity.

4.1 Principle of Granularity

Both forms of prestige J. Milroy (1992: 150, cf. quote in section 2) are instances of prototype effects within an ICM of territoriality. I propose to analyze what Milroy quite vaguely calls "different orders of conceptualization" in terms of different levels of *granularity*. Granularity is the degree of resolution which is applied to a particular area of perception or conception:

The parameter of granularity applies relative to a particular level of scope. Granularity is the coarseness or fineness of the grid with which one attends to the contents within the chosen scope. That is, it is the general relative magnitude of the subdivisions that result from the further partitioning of the chosen scope of material (Talmy 2000: 456).

The following example should illustrate the application of different levels of granularity in discourse. It is passage from an interview that has been conducted with a nine year old informant (I) in the bilingual town of Fribourg (cf. Berthele 2000a, b):

- RB: ond sosch so vo marly hesch met chend kontakt vo marly us em dorf? suscht eso...
and besides that, from Marly, do you meet with other children from Marly from the village?
- I: ja asò met mine nachbaare
yes, with my neighbors
- RB: jò genau ond send das wälschi oder tütschwizer?
yes, and are they francophones or Swiss Germans?
- I: tütschi
Germans
- RB: aha, tütschi also us tütschland?
Germans from Germany?
- I: näi tütschwizer
no Swiss Germans
- RB: ond met dene retsch halt au schwizertütsch?
and with those you speak Swiss German, too?
- I: ja
yes
- RB: ond die tüend die rèdet die denn dò so fribòrger XXX sèislertütsch òder...
and those people speak Fribourg XXX Sense German or...
- I: friborgertütsch
Fribourg German

The topic of the interview at this point is the linguistic and social environment the child is situated in. This passage shows very clearly how both interviewer and interviewee start at a very low level of granularity – the default level in this particular setting is about if somebody belongs to the French-speaking majority or to the German-speaking minority. The label “tütschi” which actually means *Germans* is used. This is a case of metonymy, since the informant does not mean Germans from Germany, but German-speaking people. Subsequently, we both zoom in to the level of “tütschwizer”, *Swiss Germans*, i.e. the types of German are more and

more specified (German – Swiss German – Fribourg German). In many interviews I have conducted, the level of granularity can be even higher, namely at an idiolectal level, when informants characterize their idiolects as *strange kind of Berne German* or *mixed Fribourg German*.

Figure is supposed to depict in a schematic way the range of different vantage points speakers can take when it comes to construe the “chosen scope” (Talmy 2000: 48) of language. Note that the different levels of granularity are all representing different variants of the ICM of territoriality.

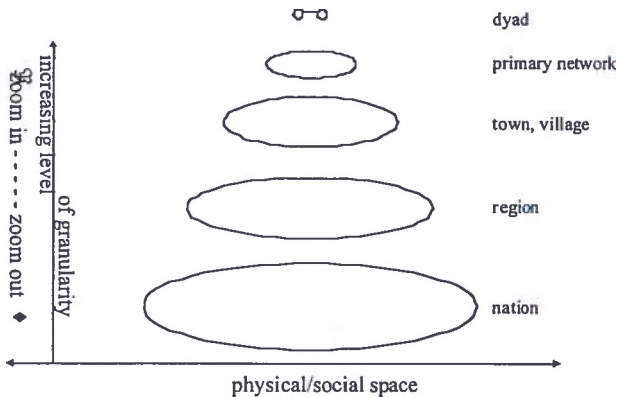

Fig. 6: Different levels of granularity for the mental construal of *language*.

Let's start at the most general level of this figure. In many contexts, an idealized prescriptive norm is figuring on the lowest level of granularity – in the British context, e.g., something like RP, standard French in France, and Standard High German in Germany.⁷ In Labovian sociolinguistics, this level of granularity might correspond to the assumed, most 'general' prestige-variety (cf. section 2).

⁷ This level of granularity corresponds to the scope of the H-variety in a diglossic setting (cf. Ferguson 1959).

A speaker who is assessing linguistic variants in terms of prestige might zoom in a little more and stop at a higher level of granularity, maybe at the level of the region. This – admittedly unspecific – label indicates that now it is not the national level but rather some regional entity which represents the scope. In Germany, this might correspond to the level of varieties such as *Schwäbisch* (Suabian) or *Bayerisch* (Bavarian). For places with widespread use of traditional dialects, this level corresponds to the basic level of categorization (Christen 1998: 261). The basic level categories represent varieties at a substandard-level which are associated with a gestalt-like mental image, they are seen as internally homogenous categories. In German-speaking Switzerland, the basic level of meta-linguistic categorization corresponds to the *Kantonsmundarten*, i.e. the dialects associated with corresponding cantons (e.g. *Berndeutsch*, *Zürichdeutsch*, *Baseldeutsch*, etc.).

Note that – for the principle of granularity – the notion of physical space should not be taken too literally. Especially on higher levels of granularity the relevant ‘space’ might as well be ‘social space’, such as a speaker’s primary dense and multiplex network. There is no doubt that people construe their social environment in terms of closeness and remoteness, and it is a truism that socio-psychological closeness usually goes together with closeness in physical space: we do not like to spend too much time with people we dislike profoundly, on the contrary, we want to be physically close to people we are socially close.

The limiting case of application of the ICM of territoriality is the dyad, a two-participant interaction. This is the maximal level of granularity, and the territory associated with two single speakers is very small.

On every level of granularity in such a continuum we can observe prototype effects: some groups or individuals are seen as good examples of the respective variety, others are seen as representing it in a less prototypical manner. In traditional dialectology, the oldest and most un-mobile informants represented the prototypical speaker, a speaker expected to mirror the ‘real’ variety of a particular rural community (a variety the German dialectologists call *Ortsmundart*).

In Labov's sociolinguistics, the influential personality within a peer group is another example of such a prototypical speaker, in this case on an even higher level of granularity.

The significance of particular levels of granularity might vary across different places in the world. Which level of granularity is foregrounded for an individual or a group of individuals depends also on situational constraints: we can observe that institutional contexts as encountered in schools, universities and other official instances often seem to trigger a construal on a lower-level of granularity – standard languages are often perceived as more appropriate in those situations. On the other end of the scale, family- and close friendship contexts favor a construal of high granularity. Maybe, in Norway and German-speaking Switzerland, relatively high levels of granularity are more foregrounded in the mental construal of linguistic diversity than in other places. But at any level of granularity, there are always the same mechanisms of construal at work:

1. Prototypical speakers represent prestigious way of life and use the prestigious language
2. In the case of a **positive identity**-relationship between ego and the prototypical speaker of a given level of granularity:
 - a) common features are highlighted, differences are erased
 - b) varieties close to prototype evoke positive attitudes
3. In the case of a **negative identity**-relationship between ego and the prototype of a given level of granularity:
 - a) common features are erased, differences highlighted
 - b) varieties further away are linked to positive attitudes
4. The community represented by the prototypical speaker is construed as culturally/linguistically homogenous

In every sociolinguistic setting, there is a default level of granularity. This is the level on which we tend to see common ground in the construed in-group and differences with respect to the out-group. The level which is active by default in a particular setting is not by definition the basic level of categorization, but nevertheless we expect basic level categories to adopt a salient position within the

mental construal of linguistic diversity. In the discourse example from Fribourg given at the beginning of this section, the default level is on a lower level of granularity, i.e. on the level of *German vs. French*. The primary distinction in this town seems to be if a given person is either German-speaking or French-speaking. But the same discourse example shows also that the zooming in from this very low level of granularity is very easily done, even by children.

In terms of Milroy's network model (cf. L. Milroy 1992), we can assume that in settings with high network density and multiplexity, relatively high levels of granularity play a profiled role: in-group norms are dominant and violations of those norms extremely marked. On the other hand, in settings where weak ties are dominant, traditional local variants can become the marked choices, even if we can assume that speakers genuinely have very strong positive feelings with regard to their native in-group dialect. Maybe it is simply the functional need to communicate outside the immediate in-group network which triggers a different construal, i.e. in this case a lower level of granularity. Maybe the frequent interaction with out-group-people also has some affect on the attitude an individual might have towards his or her own primary network. Prestige attributions eventually might follow this new need for a larger communicative scope: the contact with out-group-people was motivated by functional need, and it entails new solidarities outside the former dominant in-group network. In any case, speakers can adapt their construal of granularity very easily, depending on the type of situation their thinking is referring to.

The different components of the folk model of language tend to affect different levels of granularity in different ways. If the 'solidity' of the language-building is at stake, people are usually thinking on a quite low level of granularity: the logical makeup is an issue important for *standard* languages. It is the high-prestige people in science, culture and politics who tend to use standard varieties in both the written and the spoken mode. But in some countries, people are discussing anything in dialect, including quantum physics and generative grammar. This is the case in German-speaking Switzerland, although only in informal situations as

opposed to lectures at the university. It is also the case in Norway, where many people are using dialect in virtually all contexts. These are relatively unusual situations in the western world, and we can observe several types of critique of this distribution of use of dialect and standard.

Firstly, some people claim that dialects do not provide enough subtle linguistic tools in order to talk about complex matters. Even though this argument is proved to be false by the simple fact that people are able to talk about anything in dialect effortlessly, the idea of dialect as a shaky hut, a structure without rules and logic seems to be stronger than any real-life evidence. Thus, we observe once more the application of the mental model LANGUAGE IS PHYSICAL STRUCTURE.

Secondly, a related argument against the use of dialect particularly in educational contexts relies on the LANGUAGE IS A NATURAL RESOURCE model: The fear that too much dialect-use in formal contexts hinders the production of good standard-language in writing. Scholarly texts which show features of regional language varieties do not correspond to the level of formality 'pure science' has to represent: Pure scientific prose should not have the smell of rural muckheaps.

Thirdly, some people fear that if we start using dialects in scientific and administrative contexts, those varieties are bound to lose their authenticity and start converging to some kind of an 'unpure' pseudo-koiné. Again, we encounter thus the LANGUAGE IS A NATURAL RESOURCE model.

The second position can be accompanied by the first position, but it is not a priori necessary: it is possible to be aware of a dialect as at least as complex a building as the standard and nevertheless wanting to separate the two worlds. Maybe just for the sake of the possible negative audience reactions to non-standardness in scientific texts. The third position finally is the one of the dialect-protectors who are arguing at a relatively high level of granularity. They are applying the LANGUAGE IS A NATURAL RESOURCE metaphor on the level of dialects – and maybe on the level of the standard, too.

4.2 A Case Study: *Granularity and Prestige in the Class Network*

In this section, I propose to analyze some sociolinguistic data in terms of different levels of granularity. The data stem from the same study as the interview quoted in section 4.1. The sociolinguistic setting is a protestant private school in the traditionally catholic bilingual town of Fribourg (Berthele 2000a, b, 2002). To be very brief about the sociolinguistic setting, we can say that the strong language on the local level of granularity is French, the strongest minority language a local dialect (*Sense* or *Freiburg* German) traditionally used by the local German-speaking minority. The town has a strong catholic tradition, that is the reason for the existence of a protestant private school: the immigrated protestants didn't want to send their children to the public school dominated by the catholic heritage. On the level of granularity of this private school there is a particular dialect which is the prestige-variety, namely a dialect which resembles the neighboring Berne area dialect. There are cultural and sociological reasons for the choice of this prestige-variety: Berne is the place from which most of the protestant immigrants came during the 19th and 20th century. Although the Bernese are not a majority in this school anymore, the Bernese dialect still seems to be the school-internal prestige variety. In my research I analyzed the dialectal variation within a class of 14 schoolchildren.

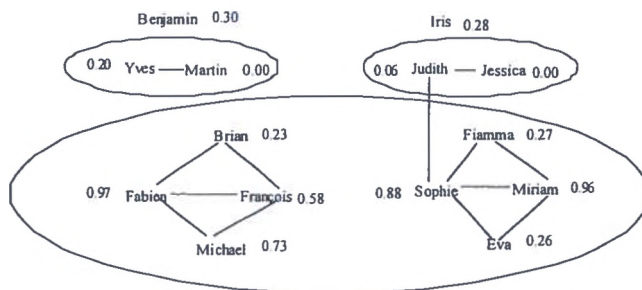

Fig. 7: Sociogram and *l*-vocalization in a class of 14 school-children in Fribourg (Switzerland).

Figure depicts the sociographic structure of the class as well as the values for one particular dialectological variable. The social structure within the class has been elicited using a sociogram (Moreno 1954: 34). This sociogram has been constructed based on the question “who do you like to play with”. All mutual choices are represented by straight lines. The figure shows clearly how, on the one hand, most of the children share two or more lines and, on the other hand, five of them show only one or even none of those mutual sociographic choices.

Since the children in this private school do not come from traditional local families, they speak all kinds of non-local dialects and languages at home. Most of them are at least bilinguals or bidialectals, some are tri- and quadrilinguals. The linguistic variation within the class can be assessed in terms of how ‘Bernese’ a child speaks. Out of the 18 dialectological variables I have analyzed, figure only presents the one of the vocalization of /l/ (as in Bernese [bau],

most other Swiss varieties: [bal]). This is one of the very salient features which distinguishes the Berne dialect from many other Swiss German dialects. The higher the values for this variable, the more Berne-dialect variants are found in the children's realizations of /l/.

The figure shows clearly that higher values for this variable correlate highly with the degree of integration into the class structure. On the whole, for all analyzed dialectological variables, there is a significant tendency to using Berne dialect variants with increasing social integration into the class network. But not only that, as I have shown elsewhere (Berthele 2002), there is even a tendency to *lose* Bernese variants which were 'inherited' from the child's family background if the child does not identify herself with the mainstream part of the group. The data even suggest that the language-biography of a child is actually a very unreliable predictor for the child's actual linguistic practice in class, whereas the variables from the sociogram-domain turn out to be excellent predictors for the degree of 'Berneseness'. This is of course exactly what the sociolinguist would expect. But the point here lies not in the mere correlation of sociographic and dialectological variables. What fig. shows us is that the notion of a prestige dialect is relative to a particular level of granularity. On the level of the class as a whole, Bernese seems to be the prototypically chosen language by the majority. But if we zoom in to a higher level of granularity, for example the one of the friendship-dyad Yves and Martin, we can assume that Bernese here is no longer the prestige variety. This dyad, just like the one between Judith and Jessica, is much less oriented towards the class-language. In one of the interviews I have conducted with him, Martin tells me that for him the class is too small and that he does not find enough interesting friends within this group of children. Consequently, for Martin there are important additional ties outside the school-network. This latter point seems to be important for the very isolated Benjamin, too.

In terms of my model of granularity this means that we have to zoom in to the maximal possible granularity in order to see which variants and varieties evoke positive or negative attitudes and reactions. The friendship-dyad Martin-Yves seems to stabilize itself

on a certain distance from the school-prestige dialect. Something similar happens in the dyad Judith-Jessica, here even with occasional switching to Standard High German (i.e. Judith's native variety of German and the only German Jessica speaks). What appears to be marked choices on a lower level of granularity can be a perfectly **unmarked** pattern of variation within this dyad. This is a good example for the extreme situation-relatedness of the marked-unmarked distinction, an example for the multidirectional character of prestige-orientation. Linguistic prestige emerges in social interaction and is tied to preferred interaction-partners. Due to similar maxims of social action for a larger group within the class network there is a certain convergence towards a class prestige variety. If we only look at this group of children through the lens of correlational analysis, we find the expected high correlation of integration and linguistic conformity. Only if we focus on a high level of granularity on the interesting individuals, we discover the additional revealing details about competing prestige of sub-groups, dyads, and network-external actors. And only if the sociolinguists combine the analysis of high- and low-level granularity, they are able to make realistic guesses about the mechanisms behind language change on the mass level, i.e. on the lower levels of granularity.

4.3 Principle of Granularity and Linguistic Choices

At the beginning of my paper I have indicated the fundamental problems one encounters when comparing results of attitude-studies and actual social behavior. My claim here is that we can easily account for this difficulty in terms of the model of granularity: when Québécois are asked if they reply in English when approached by an anglophone stranger, they are construing a situation on a low level of granularity, with all the ideologically constrained negative stereotypes about anglophones, the fear of Québec being anglicized, etc. When observing how Québécois actually behave in real encounters with anglophones, we are dealing with the limiting case of maximal granularity: the dyad. This does not mean at all that the ideological concepts from higher levels of granularity are gone, but they are cognitively backgrounded. What counts is the immediate

situation, the ad-hoc contact to a stranger with all the insecurities of undefined role relationships and possible interactional gains or losses.

Normative attributions of prestige and stigma as in correlational sociolinguistics are only one part of the attitudinal ground on which (socio)linguistic action takes place. For the individual linguistic choice a particular speaker in a particular situation has to make, there are a lot of other influencing factors. On this low level of granularity, the refusal to speak English can have risks which are too high to be taken, e.g. the complete breakdown of communication. And it is useful to assume that the default setting of communication involves a basic will to co-operate (cf. Grice 1974). Thus, the extremely marked choice of a Québécois from Montréal refusing to speak English is rarely made. Since, in this setting, we are definitely not dealing with a in-group type of situation, it is much more likely for a speaker to accommodate to a certain degree to the other participant, maybe in something Myers-Scotton (1980: 361) calls an exploratory choice. This is why Bourhis (1984) comes to those apparently contradicting results: the attitude is global, the actual linguistic negotiation is extremely local. The analyst can only understand the actual driving forces behind the linguistic choices actually taken if he or she zooms in on the highest level of granularity.

It should be clear by now how this idea can be applied to all kinds of other sociolinguistic results: Trudgill (1983: 177) found after a series of self-evaluation tests that

the norm at which a large number of Norwich males are aiming is non-standard WC speech. This favorable attitude is never overtly expressed (Trudgill 1983: 177).

Trudgill calls this positive attitude with regards to WC (working class) speech *covert prestige*. Although this term has had considerable success in the international community, *covert prestige* is quite a problematic notion – because there is probably nothing covert about it, or, as I will argue here, because its covertness is a matter of level of granularity.

In Trudgill's study, the term *covert prestige* seems to make sense because, in the Anglo-Saxon context, the analyst has his vantage point fixed on an arbitrarily (or better: ideologically) chosen level of granularity, in this case on the level of standard British English. The following quote from a very popular sociolinguistics textbook confirms the observation that there seems to be a tacit transatlantic agreement on the default level of granularity:

The forces favoring the standard are crystal clear: middle-class parents talk about "good" language, school teachers correct the usage of students, letters to the editor deplore slips away from prescribed usage (Chambers 1995: 221).

Of course, in some contexts there might be good reasons to take this particular stance. But there is a certain danger that this point of view is maintained despite a lot of evidence for its insufficient explanatory power. The point is that covertness and overtness are phenomena which are constrained by the levels of granularity set up by three instances: firstly the general sociolinguistic setting, secondly the immediate sociolinguistic interactants, and thirdly by the field-worker.

Let us consider again a non-Anglo-Saxon setting in order to make the point very clear: In German-speaking Switzerland, it is not seldom to find overt normativity with regards to non-standard languages. When two dialectologists in our department were working on a dictionary of a Swiss German dialect, the local dialect protectors were furious that those 'people from the university' were including the variants of the younger generation as well: the young are not seen as prototypical speakers of the dialect, and the mere idea of including linguistic *variation* in a dictionary was considered absurd. You can find extremely overt normative statements about non-standard if you are eliciting them on the right level of granularity. Thus, if we return to Trudgill's Norwich study, can we really say that the Norwich men really *never* overtly express their attitude towards WC variants? – The fact that they do not do it with regards to the academic researcher only shows that they are aware of the normative level of granularity this type of person brings in.

In his sociolinguistics textbook, Chambers states that the pressures that maintain the non-standard “have no identifiable lobbyists” (Chambers 1995: 222). Again, I think that this is not true for other contexts. We could certainly use Norway with its strong pro-dialect and pro-variation ideology as a counterexample (cf. Romaine 1997: 10), but for the present purposes I will stick to the situation I know best, the one in German-speaking Switzerland. Here, people certainly use dialects, but they also use their variant of the German standard language (“Schweizerhochdeutsch”). If the Swiss media anchors start using too much of a Germany-style accent in their Standard German, there are a lot of negative reactions particularly from academics, i.e. people of clearly upper-middle class (Löffler 1991: 44). An attitude study by Hove (2000: 156ff.) in German-speaking Switzerland has shown, that the Swiss variant of the Standard Language scores high for ‘sympathy’ whereas the Standard German accent scores high as the ‘good’ language (157f.). This corresponds to what we traditionally call the *cognitive* and *affective* components of attitudes: on the cognitive level, people attribute a higher value to the German-style accent, but on the affective level, it is the local variant which wins.

But even within the Anglo-Saxon area, we find overtly positive evaluations of non-standard speech. Consider this meta-linguistic quote from Ben Rampton's data, where an adolescent is talking about his peer-group's creole-influenced language:

well, we you know think quick, we got ... they you know ... only some of the girls, some of the girls are ... like the posh ones they know what to say innit ... (but) some of them don't know the future language you see, we do ... they only know the past, the're they history you see (Rampton 1995: 57).

Thus, I conclude that the notion of *covert* prestige represents only one possible configuration of the interplay of different levels of granularity, admittedly a very typical one in the sociolinguistic contexts the leading sociolinguists are working and living in, i.e. the Anglo-Saxon one. But I think that we need a better theoretical understanding of how different forms of prestige are related. It is

necessary to find a more general account of attitudes, prestige variants and speaker reactions, an account which takes into consideration the way people are construing linguistic settings and corresponding prototypical styles.⁸ The attitudinally relevant level of granularity in the case of the men in Trudgill's Norwich sample is higher than the one taken by Trudgill and others, it seems to have a focus on more local varieties than the roofing standard.

We can formulate these conclusions in terms of the metaphorical mappings and levels of granularity I am proposing in this paper: the Standard language as an abstraction on the lowest level of granularity may well be the bearer of 'overt' or 'official' prestige, this is the often institutionalized instantiation of LANGUAGE IS A PHYSICAL STRUCTURE. On the more local level, a higher granularity, language has to have an affective component which allows people to 'feel at home', that's a LANGUAGE IS HOME variant of the ICM of territoriality.

Thus, as opposed to the standard sociolinguistic theory, we have to be aware that covertness is not a necessary feature of the prestige of the non-standard. And, after all, in order to explain linguistic convergence or divergence phenomena, this type of expressed or unexpressed prestige can only serve as an explanation if it is active on the high level of granularity of interpersonal interaction.

The crucial issue for us sociolinguists is that actual linguistic action takes place almost exclusively at this highest level of granularity. It is in direct face-to-face interaction we are constantly shaping our linguistic means of expression according to a shared set of maxims of communication. This is the reason why global attitudes as elicited by standard attitude research are only of limited use to the sociolinguist who would like to explain language change as related to social prestige factors.

I want to close this section by stressing the importance of what Rudi Keller (1994) calls methodological individualism: Given the fact

⁸ In the German dialect-standard continuum, e.g., we observe very often convergence towards the next lower level of granularity (i.e. the next higher level of generality) and NOT directly towards the standard language, which should 'officially' be the bearer of prestige.

that our mental models of language are – just like any other folk models (Merz 1982) – inconsistent and genuinely of a 'bricolage' type, given the fact that there can be considerable differences between low-level-granularity categorizations and high-level-granularity social interaction, it is extremely important for the linguist not to confound those different levels. If we want to try to explain language change as something which – in addition to language-internal factors – has to do with social prestige and attitudes, and I think we should try to do this, we have to include this very highest level of granularity. We have to understand how the individual speaker-hearer with a particular linguistic repertoire in a particular setting with one or a group of other speaker-hearers makes linguistic choices. The 1000\$-question then is how we come – in reality and in linguistic modeling – from this intra-individual level to the collective level of – say – the great vowel shift in English.

5 Conclusions

To sum sum up, there are three major points this paper tries to make. Firstly, traditional attitude-studies' results are depending on the level of granularity activated in elicitation situation. Their value for the analysis of actual linguistic practice is thus to be relativized: if the elicitation situation does not match the real-life granularity, the results have only an indirect connection to the linguistic choices made in social interaction. Although the ideologies which are active on a lower level of granularity are present in the high-level situation of social interaction, they tend to be backgrounded in favor of more immediate evaluations of possible interactional losses and gains. The Gricean principle of co-operation and other maxims of communication often simply override the choices which would be expected on the basis of the low-level ideologies. Attitude studies often lack this congruence of granularity for data-collection on the one hand and 'action-measurement' on the other. The elicited attitudes were probably real, but not dominant in the setting of the actual social performance. E.g. in general, Americans in the 30s didn't want to serve Chinese people, but in face-to-face interaction they tended to

see the particular Chinese in front of the hotel counter as almost normal people.

Secondly, depending on level of granularity and situational context, different linguistic forms are evaluated differently: this is what we might also call relativity of prestige. Different parts of the folk model of language are being applied on different levels of granularity. On the lowest level, aspects such as the stable construction of the standard language are being mapped. On higher levels of granularity, mappings such as language as a part of cultural and territorial identity are more profiled aspects of the mental model. Mental models of language can thus be inconsistent concerning what is good-bad and what is sympathetic language or not. They are no exception to the rule that folk models are genuinely instances of cognitive 'bricolage' with a great deal of inconsistencies and the very local and metaphorical logic demonstrated in section 3 above. Undoubtedly, attitudes on very low levels of granularity do exist, but when it comes to actual behavior in real-life situations, many aspects of cognition are very local, and tend to change depending on the situational give and take. Therefore, if in a given country we encounter in general very positive attitudes towards local dialects, this does not mean that there is no convergence towards the standard or towards some other kind of a regional koiné: if, due to increased geographical mobility, more and more contacts take place with out-group-members (weak ties), those contacts, with their high-level-granularity constraints I have outlined in this paper, can lead to linguistic accommodation phenomena which go against the expected dialect maintenance. In other words, despite the overtly expressed positive attitude with regards to local norms, the actual practice leads to phenomena like dialect leveling and koinéization. I believe that by using the principle of granularity outlined in this paper, we can better understand the observation that ideologies and attitudes on the one hand do not match actual practice on the other hand.

Thirdly, the often indirect relation between attitudinal factors and linguistic practice, have some important entailments for sociolinguistic research. Even the strongest ideological and

attitudinal dispositions have to be relativized by considering the maxims of communication active at the highest level of granularity. In order to explain collective phenomena of language change, the researcher has to zoom in in order to see how small changes in linguistic practice – in their cumulation – affect a dialect or a language as a whole. The principle of granularity applies not only to the construal of language and social space of the speakers, but it is also a tool which allows the researcher to be aware of the level he/she is actually focussing on. Since the cognitive effort to jump across low and high levels of granularity is very low (cf. the example in section 4.1), we tend to forget that there is only an indirect connection between low-level ideologies and high-level linguistic interaction. Methodological individualism as proposed by Keller (1994) appears to be a good way to access the constraints on the most action-relevant highest levels of granularity.

Literature

- Berthele, Raphael 2000a: *Sprache in der Klasse. Eine dialektologisch-soziolinguistische Untersuchung von Primarschulkindern in multilinguaem Umfeld.* Tübingen: Niemeyer.
- Berthele, Raphael 2000b: Divergence and Convergence in a Multilectal Classroom: Patterns of Group Structure and Linguistic Conformity. In: Mattheier, K. (ed.): *Dialect and Migration in a Changing Europe.* 155–171. New York etc.: Lang.
- Berthele, Raphael 2001a: On the history of sociolinguistic concepts: A continual search for mechanical solidarity. In: Fontana, Josep et al. (eds.): *Proceedings of the first international conference on language variation in Europe.* 25–33. Barcelona.
- Berthele, Raphael 2001b: Die viersprachige Schweiz – Vorbild oder schlechtes Beispiel? In: Debot, C., S. Kroon, P. Nelde & H. Van de Velde (eds.): *Institutional status and use of national languages in Europe.* 109–130. Sankt Augustin: Asgard.
- Berthele, Raphael 2002: Learning a second Dialect. A Model of idiolectal Dissonance. *Multilingua* v.21:1. 327–344.
- Bourhis, Richard Y. 1984: Cross-cultural communication in Montreal: two field studies since Bill 101. In: *International Journal of the Sociology of Language* 46. 33–47.

- Chambers, John Kenneth 1995: *Sociolinguistic theory. Linguistic variation and its social significance*. Oxford, Cambridge.
- Christen, Helen 1998: *Dialekt im Alltag. Eine empirische Untersuchung zur lokalen Komponente heutiger schweizerdeutscher Varietäten*. Tübingen.
- Collins, Allan & Dedre Gentner 1987: How People Construct Mental Models. In: Holland, Dorothy & Naomi Quinn (eds.): *Cultural Models in Language and Thought*. 243–265. Cambridge.
- Coulmas, Florian 1988: What are national languages good for? In: Coulmas, Florian (ed.): *With forked tongues: What are national languages good for?* 1–24. Singapore: Karoma.
- De Houwer, Annick 1995: Bilingual Language Acquisition. In: Fletcher, Paul & Brian MacWhinney (eds.): *The handbook of child language*. 219–250. Oxford / Cambridge Mass.
- Dorian, Nancy C. 1998: Western language ideologies and small-language prospects. In: Grenoble, L. A. & L. J. Whaley (eds.): *Endangered languages*. 3–21. Cambridge: Cambridge University Press.
- Edwards, John 1994: *Multilingualism*. London/New York: Routledge.
- English Language in Public Schools 1998: Initiative statute (Proposition 227)* [Online]. Available: <http://Primary98.ss.ca.gov/VoterGuide/Propositions/227.htm>.
- Ferguson, Charles A. 1959: Diglossia. In: *Word* 15. 325–340.
- Foster, Susan H. (1990): *The communicative competence of young children: a modular approach*. London / New York.
- Gal, Susan & Judith T. Irvine 1995: The Boundaries of Languages and Disciplines. How Ideologies Construct Difference. *Social Research* 62:4. 966–1001.
- Grady, Joseph E. 1997: *Foundations of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes*. Berkeley [dissertation].
- Grice, Herbert Paul 1974: Logic and Conversation. In: P. Cole and J.L. Morgan (eds.): *Syntax and Semantics*. Vol. 3. 41–58. New York: Academic Press.
- Grinevald Craig, Colette 1979: Jacalteco. Field work in Guatemala. In: Shopen, Timothy (ed.) 1979: *Languages and Their Speakers*. 3–58. Cambridge, Massachusetts.
- Haas, Walter 1992: Reine Mundart. In: Burger, Harald et al. (eds.): *Verborum amor. Studien zur Geschichte und Kunst der deutschen Sprache. Festschrift für Stefan Sonderegger zum 65. Geburtstag*. 578–610. Berlin.
- Hayakawa, S. I. 1994: One Nation ... Indivisible? In: Gallegos, Bee (ed.): *English: Our official Language? The Reference Shelf*. Vol. 66 Number 2. 15–21. New York: The H.W. Wilson Company.

- Hove, Ingrid 2002: *Die Aussprache der Standardsprache in der deutschen Schweiz*. Tübingen: Niemeyer.
- Jameson, Frederic 1974: *The prison-house of language. A critical account of structuralism and Russian formalism*. Princeton.
- Keller, Rudi 1994: *Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache*. Tübingen/Basel.
- Kolde, Gottfried 1981: Sprachkontakte in gemischtsprachigen Städten. Vergleichende Untersuchung über Voraussetzungen und Formen sprachlicher Interaktion verschiedensprachiger Jugendlicher in den Schweizer Städten Biel / Bienne und Fribourg / Freiburg i. Üe. – Wiesbaden *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, Beihefte, N.F. 37.
- Labov, William 1966: The linguistic variable as a structural unit. In: *Washington Linguistics Review* 3. 4–22.
- Labov, William (ed.) 1980: *Locating Language in Time and Space*. New York.
- Lakoff, George 1994: *Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago / London.
- Lakoff, George P. & Mark Johnson 1980: *Metaphors we live by*. Chicago/ London.
- Lakoff, George & Mark Johnson 1999: *Philosophy in the flesh*. New York.
- LaPierre, Richard T. 1934: Attitudes vs actions. In: *Social Forces* 13. 230–237.
- Löffler, Heinrich 1991: *Linguistische Grundlagen. Eine Einführung unter besonderer Berücksichtigung Schweizer Verhältnisse*. –Aarau / Frankfurt a. M. / Salzburg.
- Merz, Elizabeth 1982: *Language and Mind: A Whorfian Folk Theory in United States Language Law*. Duke University Sociolinguistics Working Paper (93). <http://ccat.sas.upenn.edu/~haroldfs/540/theory/mertz1.html>
- Milroy, James 1992: Social network and prestige arguments in sociolinguistics. In: Kingsley Bolton & Helen Kurok (eds): *Sociolinguistics Today. International Perspectives*. 146–162. London/N.Y.: Routledge.
- Milroy, Lesley 1992: *Language and social networks*. Oxford /Cambridge Mass.: Blackwell.
- Mittelberg, Irene 1999: Grammatical Imaginations. A Media-historical Approach to Linguistic and Pictorial Metaphor. In: *Proceedings of the AISB '99 Symposium on Metaphor, Artificial Intelligence, and Cognition*, AISB. 79–86.
- Mittler, Max (ed.) 1998: *Wieviel Englisch braucht die Schweiz? Unsere Schulen und die Not der Landessprachen*. Frauenfeld.
- Moreno, Jacob Levy 1954: *Die Grundlagen der Soziometrie. Wege zur Neuordnung der Gesellschaft*. Köln.

- Moritz, Karl Philipp 1794/1990: *Deutsche Sprachlehre in Briefen*. Dritte verbesserte Auflage. Hildesheim/Zürich/New York.
- Myers-Scotton, Carol 1980: Explaining linguistic choices as identity negotiations. – In: Giles, Howard (ed.): *Language. Social psychological perspectives. Selected papers from the first international Conference on social psychology and language held at the University of Bristol, England, July 1979*. 359–366. Oxford/New York.
- Niedzielski, Nancy & Preston, Dennis R. 1999: *Folk linguistics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Radden, Günther 2001: The Folk Model of Language. In: *Metaphorik.de* 01/2001 (<http://www.metaphorik.de/01/index.htm>)
- Rampton, Ben 1995: *Crossing. Language and Ethnicity Among Adolescents*. London/New York: Longman.
- Reddy, Michael J. 1993: The Conduit Metaphor – A Case of Frame Conflict in Our Language about Language. In: Ortony, Andrew (ed.): *Metaphor and Thought*. 284–324. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Romaine, Suzanne 1997: Language Contact in Relation to Multilingualism, Norms, Status, and Standardization. In: Røyneland, Unn (ed.): *Language Contact and Language Conflict. Proceedings of The International Ivar Aasen Conference 14-16 November 1996*. 9–24. Volda: Volda College.
- Rosenberg, Milton J. & Carl I. Hovland 1960: Cognitive, affective, and behavioral components of attitudes. In: Hovland, Carl I. et al. (eds.): *Attitude organization and change*. 1–14. New Haven, Conn.
- Rossinelli, Michel 1992: Le droit des langues en Suisse. In: Giordan, Henri (ed.) 1992: *Les minorités en Europe. Droits linguistiques et Droits de l'Homme*. 173–192. Paris.
- Rubba, Jo 1996: Alternat Grounds in the Interpretation of Deictic Expressions. In: Fauconnier, Gilles & Eve Sweetser (eds.): *Spaces, worlds, and grammar*. 227–261. Chicago: University of Chicago Press.
- Talmy, Leonard 2000: *Toward a cognitive semantics. Volume II: Typology and process in concept structuring*. Cambridge, Massachusetts/London.
- Thomason, Sarah G. & Terrence Kaufmann 1988: *Language contact, creolization and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Trudgill, Peter 1974: *The Social differentiation of English in Norwich*. London.
- Trudgill, Peter 1983: *On Dialect. Social and Geographical perspectives*. Oxford.

- Vandermeeren, Sonja 1996–1997: Sprachattitüde. In: Goebel, Hans et al. (eds.) 1996–1997: *Contact linguistics. An international handbook of contemporary research*. 692–702. Berlin.
- Woolard, Kathryn A. 1998: Introduction: Language ideology as a field of inquiry. In: Schieffelin, Bambi B. et al. (eds.): *Language ideologies: practice and theory*. 3–47. New York.

Appendix: Metaphors and Metonymies for LANGUAGE

Metaphors: Target Domain Language

Language Is An Artifact

Language Is An Object

Language Is A Tool

Language Is A System

Language Is A Machine

Language Is A Building

Language Is A Work of Art

Language Is An Obstacle

Language Is A Natural Resource

Language Is Animate Object, Organism

Language Is A Garden

Language Is A Plant

Language Is An Organism

Language Is A (Male/Female) Body

Language Is A Part of The Speaker's Body

Metonymies Language

Language Is A Mirror...

...Of Intellect

...Of Culture

...Of Class

...Of Education

...Of Friendship

Language Is A Territory

Language Is A Landscape

Language Is Home

Language Is A Bond

Language is Friendship

Language is Kinship

Language is Group-Membership

Language is Culture

Language is Identity

Hvor går vi – og hvorfor?

Et forsøk på å trekke noen store linjer i utviklingen av norsk talemål¹

Av Brit Mæhlum

Innledning

Intensjonen bak denne artikkelen er å peke på noen prinsipielle utviklingstendenser i norske talemål. På den ene siden ønsker jeg å gi en karakteristikk av *hva* som preger talemålsutviklingen; på den andre siden har jeg en ambisjon om å prøve å forklare *hvorfor*. På hvilken måte kan vi best forklare og forstå de endringene som foregår i talemåla rundt omkring i landet? Slik jeg ser det, er det på dette siste punktet at vi står overfor de største utfordringene vitenskapelig sett, og det er også dette temaet jeg vil prioritere i det følgende.

Ideelt sett burde denne artikkelen vært skrevet en par-tre år fram i tida, *etter* at alle doktoravhandlingene og hovedfagsoppgavene tilknyttet TEIN-prosjektet er avsluttet. Den intensiverte innsatsen i utforskningen av norske talemål som TEIN har representert, vil kunne gi oss et langt bedre utgangspunkt for å trekke noen *generelle* konklusjoner på hva som skjer i det norske språklandskapet. Men datamengden over såvel tradisjonelle mål som nyere utviklingstendenser er allerede betydelig, så fundamentet bør absolutt være til

1 En særlig takk til Mariann Villa, Senter for Bygdeforskning, Trondheim, som ga meg nettopp den sosiologiske litteraturen som jeg ønsket meg. Og takk til Unn Røyneland, Universitetet i Oslo, og Randi Solheim, Universitetet i Trondheim, som var så snille å kommentere det bortimot ferdige produktet.

stede for i det minste å antyde både retningen på utviklingen, og hvordan vi best skal kunne forstå de endringene som foregår.

1. Hva skjer?

Aller først vil jeg her vise til noen oversiktsartikler som mer systematisk og helt konkret tar for seg talemålsutviklingen i Norge i nyere tid, nemlig Sandøy (2000), Skjekkeland (2000) og Vikør (1999). I tillegg kan nevnes Wiggen (1995) og Røyneland (under trykking), som begge betrakter det norske språksamfunnet i et sosiolingvistisk fugleperspektiv, men for en stor del med fokus på endringstendenser.

Den følgende framstillingen vil altså ikke gi noen regulær oversikt over dokumenterte endringer i de ulike regionene av landet, men er snarere et forsøk på å peke på visse overordnede karaktertrekk ved disse endringsprosessene. Begrepene *lokal* – *regional* – *nasjonal* – *global* vil gå som en rød tråd i framstillingen. Disse begrepene viser til dimensjoner som aktualiseres både under omtalen av de konkrete endringstendensene og i tilknytning til forsøket på å forstå hvorfor endringene skjer.

1.1 Nivellering

Om jeg skulle framheve étt aspekt som særlig karakteristisk for talemålsutviklingen her i landet de siste tiårene, ville jeg poengtere følgende etter hvert ganske velkjente fenomen: Språktrekk som har en begrenset utbredelse geografisk sett, og som altså må betraktes som strengt lokale, har en tendens til å bli lagt vekk til fordel for varianter som har et videre regionalt, eller også nasjonalt, bruksområde. Dette betyr mer generelt at det foregår en språklig utjamning, en *nivellering*, innenfor det norske språkområdet, der mange av de trekkene som tidligere kunne brukes til å lokalisere enkeltindivider helt ned til mindre bygder og bygdelag, nå er falt bort eller er i ferd med å falle bort. Dermed er det ikke lenger så enkelt å avgjøre hvorvidt folk kommer fra f.eks. Sandnes eller Stavanger, Verdalen eller Steinkjer, Eidsvoll eller Oslo. Det skjer med andre ord en homogeniseringsprosess innenfor ulike geografiske områder, der lokale språkforskjeller internt i det enkelte området blir

eliminert, og språkbrukerne framstår som innbyrdes sett mer like hverandre innenfor et større geografisk fellesskap. Det er denne prosessen som gjerne omtales som "regionalisering" (for en mer omfattende diskusjon, se f.eks. Røyneland 1999).

Slike nivelleringsprosesser som resulterer i regionalisering, må som regel sees i sammenheng med det vi noe forenklet kan si angår dimensjonen "sentrum – periferi". Selve bevegelsen i prosessen går i all hovedsak fra periferien og inn mot sentrum, slik at den språklige tilpasningen går i retning av det sentrumsnære. Det *relative* er imidlertid her en sentral faktor. Det kan nemlig se ut til at ett viktig perspektiv i slike sammenhenger er hvordan den nærmeste sentrumsdannelsen har et stort potensiale i å påvirke et gitt "perifer" område, mens denne aktuelle sentrumsdannelsen i sin tur igjen lar seg påvirke av nærmeste større by, som så i neste omgang blir påvirket av en enda større bydannelse, f.eks. et regionsenter. Det relative statusforholdet som slik synes å eksistere mellom ulike områder, har blitt referert til som "prestisjehierarkier" (se f.eks. Karlgård 1997). På toppen i et mer generelt prestisjehierarki i Norge er det mye som tyder på at en kan plassere et sørøstnorsk, standardisert talemål – et talemål som historisk og strukturelt sett er basert på skriftspråket bokmål, og som i dag har sin sentrale dialektgeografiske lokalisering i Oslo og området omkring hovedstaden (se f.eks. Mæhlum 1986: 9–16, og 1992: 166ff. for ytterligere argumentasjon).

Med dette som prinsipielt bakteppe er det i realiteten et temmelig komplekst bilde en blir konfrontert med om en ønsker å gå mer detaljert inn i de språklige nivelleringsmønstrene som begynner å avtegne seg rundt omkring i landet. Det er for det første åpenbart at det her foregår flere prosesser samtidig. På én side har vi den språklige homogeniseringen som går for seg mellom ulike dialekter på det vi kan kalle et horisontalt nivå, men der det nok som regel eksisterer en viss sosiokulturell og prestisjemessig asymmetri mellom de involverte dialektområdene. På den andre siden har vi den påvirkningen som beveger seg langs en vertikal akse, og som gjelder det potensialet et standardisert, overregionalt talemål har, i kraft av sin status øverst i prestisjehierarkiet, i å influere på samtlige

varieteter "under" seg i dette hierarkiet, rurale såvel som urbane. Slik sett vil enhver varietet nærmest til enhver tid befinne seg i et flerdimensjonalt rom, der både horisontale og vertikale innflytelser foregår samtidig.

La meg forsøke å illustrere noe av denne kompleksiteten med et helt konkret eksempel: På tettstedet Melhus, et par mil sør for Trondheim, er det en klar tendens til at mange av de tradisjonelle, rurale inntrønderske dialekttrekkene er i ferd med å bli erstattet av "modifiserte" former (Vold Ulset 2002). Hvis en legger prinsippene fra prestisjehierarki-modellen til grunn, vil det først og fremst være Trondheim – i kraft av sin status som nærmeste by og også regionsenter – som representerer den sentrale språklige påvirkningssinstansen for melhusboerne. Og det viser seg da også at en god del av de "nye" formene en finner i hvert fall blant ungdom på Melhus, er i samsvar med språktrekk som er vanlige i trondheimsmål. Det gjelder bl.a. overgangen fra jamvekt til apokope ved infinitiver (f.eks. *vårrå* og *fårrå* som blir *vær* og *fær*); bortfall av palatalisering i trykklett stilling, men samtidig opprettholdelse av apokopen i bestemt form flertall av maskuline substantiv (*bilan*, *læreran*); overgang fra flertallsmorfemet *-a* i nøytrum til *-an* (*husan*). I tillegg til denne adopteringen av former som helt klart ikke er i samsvar med noe vi regner som standardtalemål, men som snarere er "typisk trondheimske", har de samme ungdommene tilegnet seg andre trekk som kan betraktes som *både* standardiserte og trondheimske. Dette gjelder f.eks. tendensen som enkelte har til å bruke *ikke* som nektingsadverbial også i trykksvak stilling, i stedet for den trønderske forma *ic*; til å erstatte retrofleks flap av opphavelig *rø* med *r* (*gar*, *bor*); og til å unngå senkning av vokalene *i*, *e* og *y* (*sekkert* og *løst* blir *sikkert* og *lyst*).

Her ser vi altså endringer i melhusmålet som resulterer i klare standardiseringer, men der selve opphavet for påvirkningen likevel ikke er entydig. Innflytelsen *kan* ha kommet fra Trondheim, der det i bymålet i dag er i bruk en god del standardiserte former som ikke er i samsvar med tradisjonelt trøndermål. Det er slik sett en mulighet for at standardpåvirkningen overfor melhusboerne har gått via Trondheim og inn i melhussamfunnet. På den annen side kan vi ikke se

bort ifra at disse impulsene fra toppen av prestisjehierarkiet også kan ha gått "strake vegen", uten å ha tatt veien om Trondheim. Da snakker vi i så fall om den normative kraften som ligger i en mer eller mindre felles forestilling vi har her i landet om et supra-regionalt, prestisjefullt talemål, og hvordan dette normative idealet har potensiale til å påvirke bl.a. melhusboerne direkte – langs en vertikal sosial akse.

Som en understreking av hvor sammensatte mekanismer vi her har å gjøre med, vil jeg framheve enda en problematisk dimensjon ved "tilfellet" Melhus. Det som trekkes fram her, har samtidig overføringsverdi til en rekke av de konkrete endringene vi kan observere i norske talemål i dag. La oss gå tilbake til den typen endringer som får som konsekvens at *vårrå* blir *vær*, og *bilaŋ* blir *bilan*. Selv om resultatet av disse prosessene definitivt ikke blir standardformer, er det likevel mulig å hevde at begge disse endringene representerer standardtilnærminger. Når en opprinnelig jamvektsinfinitev går over fra å ha to stavelser med utjamning eller tiljamning til å få apokopert énstavelserform, fører denne overgangen svært ofte til at også rotvokalismen i ordet endres, og at den nærmer seg eller blir sammenfallende med standardformer (som ved *vårrå* til *vær*). En rekke opprinnelige jamvektsformer, som f.eks. inntrønderske varianter av typen *vårrå*, *våttå*, *låsså*, framstår utvilsomt i mange sammenhenger som svært avstikkende. En kan derfor hevde at overgangen fra former som *låsså* og *våttå* til *læs* og *vit* har et aspekt av standardisering ved seg – til tross for at resultatet blir regionalt og ikke supraregionalt i betydningen standardisert. Det samme perspektivet vil kunne overføres til prosessen som gjør at *bilaŋ* blir *bilan*. Bortfallet av palataliseringen kan i seg selv betraktes som en bevegelse i retning av et mer standardnært mål, men samtidig opprettholdes altså det regionale bøyingsmorfemet *-an*. En nærliggende tolkning kan dermed være å oppfatte endringsproduktet i begge disse tilfellene som en form for *kompromissvarianter*: en mellomløsning mellom de tradisjonelle, mer eller mindre eksklusivt lokale dialektformene på den ene siden, og de overregionale standardformene på den andre.

Gjennom slike nivelleringsprosesser som vi her har sett eksempler på, skjer det en generell *homogenisering* av det norske talemålslandskapet. Dels blir vi mer like internt på et regionalt nivå ved at en rekke lokale særdrag elimineres. Dels blir vi mer like også nasjonalt sett, dvs. inter-regionalt, gjennom en generell konvergering mot et standardisert, overdialektalt talemål. Her er det likevel viktig å framheve den varierende hastigheten på disse prosessene rundt omkring i landet. I enkelte områder ser standardiseringsprosessene ut til å ha kommet spesielt langt, og en får slike eksempler på radikal "avdialektifisering" som f.eks. Papazian (1997) og Thoengen (1994) har dokumentert fra henholdsvis Numedal og Hallingdal, og som også Bakås (1998) har vist fra Tynset. I dette siste lokalsamfunnet, som er et relativt stort sentrum i Nord-Østerdalen, ser det likevel ut til at disse prosessene tok til på et langt tidligere tidspunkt enn i de to midlandsdalførene.

Avslutningsvis er det viktig å presisere at nivellerings- og standardiseringsprosessene har betydelige regionale forskjeller. I den utstrekning vi kan si noe mer presist om dette, ser det ut til å gå et skille mellom Østlandet, inkludert midlandsområdet, på den ene sida og det øvrige av landet på den andre. Konsekvensene av nivellering og standardisering i østlandsområdet ser generelt ut til å bli talemålsvarieteter som ligger nært opp til eller er sammenfallende med et standardisert, bokmålsnært språk, for en stor del den "folkelige", "yngre" standardvarietetten (Røyneland 1999: 105) (jf. studier som f.eks. Gulbrandsen 1979, Evensen & Tveit 1990, Skolseg 1994, Løngli 2002a). I landet for øvrig ser resultatene av nivellerings- og standardiseringsprosessene ut til å ha klare regionale særdrag – bl.a. i ord- og setningsintonasjonen og i lydstrukturen. Endringsprosessene i disse områdene får med andre ord *ikke* som konsekvens et talemål som framstår som standardisert østlandsk (jf. presitisjehierarkiet); til dét synes den lingvistiske avstanden til basisdialektene å være *for* stor (jf. studier som Skjekkeland 1999, Haugen 1998, Sølvsberg 1998, Hernes 1998, Karlgård 1997, Bosnes 2000, Vold Ulset 2002).

1.2 Et lynraskt blikk på innsida av endringsprosessene

Om en kikker litt nærmere på de språkendringene som har foregått rundt omkring i landet (se f.eks. Skjekkeland 1997: 197–202 og 2000: 79–80, TEIN Prosjektbeskrivelse:9), er det iallfall én karakteristikk som synes å være særlig relevant som beskrivelse av mange av disse prosessene. Vi kan velge å kalle prinsippet “forenkling”. Dette er riktignok i seg selv et noe problematisk begrep (mer under punkt 2 nedenfor), men kan i utgangspunktet sies å betegne en prosess som fører til bortfall av systeminterne motsetninger, og som dermed resulterer i større strukturell *regularitet*.

På et lydlig nivå kan dette bl.a. vise seg i dialekter som tradisjonelt har hatt flere vokalfonemer enn det norske “standardsystemet” med ni monoftonger pluss diftonger. I mange av disse varietetene har det foregått ulike former for fonemsammenfall, slik at systemet har nærmet seg “normalen” og i en viss forstand er blitt forenklet. Også innenfor konsonantfonologien har det gått for seg endringer som kan karakteriseres som forenklinger, ofte i form av kompromissvarianter, f.eks. i de områdene av landet der *palatale dentaler* tenderer å falle sammen med alveolare eller retroflekse varianter – et fenomen som er dokumentert både på Nord-Vestlandet, i Trøndelag og i Nord-Norge (se f.eks. Abrahamsen 1995, Vold Ulset 2002:63ff., Mæhlum 1992: 258–260). Det samme gjelder det mye omtalte sammenfallet mellom *skje-* og *kje-*lyden; på et strukturelt nivå vil dette utvilsomt kunne omtales som resultatet av en forenklingsprosess.

Ellers er det særlig innenfor morfologien at en kan velge å beskrive mange av de dokumenterte endringene som forenklinger. Dette gjelder ikke minst den tendensen til kategorisammenfall i substantivmorfologien en kan observere i mange dialekter. Fenomenet viser seg blant annet på den måten at substantiv som tradisjonelt har blitt bøydd i samsvar med gamle “små” stammer, som f.eks. maskuline *i*-stammer, nå har falt inn i bøyningensmønsteret til den “store” dominerende *a*-stammen. Ved at former som *grisi* – *grisin* slik går over til å bli *grisa* – *grisan*, bl.a. i visse trønderdialekter, oppstår det et felles og regulært mønster for samtlige maskuline substantiver i flertall. Både i Trøndelag og i Nord-Norge er det for øvrig en tendens til at *alle* substantiver, uansett kjønn, får den felles

endelsen *-a* i ubestemt form flertall, der det tidligere var en differensiering på grunnlag av genus. Også bortfallet av en særskilt dativmorfologi vil kunne betraktes som resultatet av systemforenkende tendenser.

Som en avrunding kan vi også velge å se den omtalte utviklingen av opprinnelige jamvektsinfinitiver i trønderisk i et liknende perspektiv: Gjennom at denne gruppen av infinitiver, som tradisjonelt var tostavete og endte på fullvokal, tenderer å få apokope, innebærer det at samtlige infinitiver i mange trønderdialekter nå blir strukturelt sett like, ved at alle er apokoptert. Gruppen av gamle jamvektsinfinitiver har med andre ord falt sammen med den langt større kategorien av opprinnelige overvektsinfinitiver. I et strukturelt perspektiv vil dette kunne sies å kvalifisere til betegnelsen "forenkling".

2. Hvorfor skjer det?

Forenklingstermen kan altså være relevant for å beskrive mange av de pågående utviklingsforløpene rundt omkring i norske dialekter. Det betyr vel å merke *ikke* at "forenkling" er en forklaring på hvorfor endringene skjer. Forenkling som analytisk kategori gir i beste fall bare en mulig beskrivelse av ofte forekommende endringsløp, og slik kan termen også brukes til å antyde noe om den sannsynlige retningen på framtidige endringer. Termen sier imidlertid ingenting om *hvorfor* språkendringen fant sted; hvorfor den skjedde akkurat der og da og ikke for f.eks. tre eller ti generasjoner siden (mer om dette i Mæhlum 1999a, f. eks. 59 ff.). For å få svar på denne typen spørsmål – dvs. hvilke krefter som setter i gang forandringene i talemålet – må vi lete andre steder.

En rekke generelle sosiokulturelle og demografiske endringer blir gjerne trukket fram som forklaring på de mange endringene vi har kunnet observere i det norske talemålslandskapet de siste tiårene. Det gjelder f.eks. det faktum at folk generelt er blitt mer mobile, både ved at vi flytter mer og gjennom en radikal forbedring av kommunikasjonsnettet; bosetnings- og befolkningsstrukturen har blitt stadig mer urban – et økende antall av oss bor i byer og tettbygde strøk, stadig færre er direkte tilknyttet primærnæringer, og den sosiale komplek-

siteten øker også i mer rurale områder; det generelle utdanningsnivået har steget kraftig gjennom hele 1900-tallet; skolesentraliseringen har ført til økt kontakt mellom sentrale og mer perifere strøk også innenfra de yngste aldersgruppene; og alderssegregeringen er langt mer omfattende enn tidligere, i den forstand at barn og unge i større grad konstituerer sine egne subkulturelle fellesskap uten særlig involvering av eldre generasjoner.²

Ingen av disse forholdene er allikevel *i seg selv* tilstrekkelige som forklaring på hvorfor de språklige forandringene er blitt initiert og gjennomført. Det vi må spørre om, er hva som er det formidlende leddet – selve *forbindelsen* – mellom endringene på ulike sosiokulturelle, demografiske og økonomiske makronivåer på den ene siden, og det enkelte individs språkbruk på den andre. Hva er med andre ord den dypere liggende forklaringen på at slike strukturelle omkalfatring i folks hverdagsliv får konsekvenser for de språklige valgene som de individuelle språkbrukerne foretar? For å kunne gripe denne temmelig subtile forbindelsen må vi gå inn i det noe vage og ulendte terrenget som angår språkets *idiomatiske* karakter; det vi kan omtale som

2.1 Språket som symbolsystem

For å kunne forstå hvilke krefter som setter i gang de språklige endringsprosessene, er det altså nødvendig å ha en dypere erkjennelse av den basale funksjonen språket har som sosialt og kulturelt signalsystem. Valg av språklig kode har en vital funksjon i å signalisere sosiokulturell tilhørighet, eller iallfall *ønske* om tilhørighet. En underliggende forutsetning er her at de valgene vi foretar oss

2 Unge og voksne opptrer i dag i langt større utstrekning i ulike handlingsfelt enn det som var tilfellet i tradisjonelle samfunn, der barn og ungdom i stor grad *vokste inn i* og ble integrert i det lokale voksne fellesskapet, både i arbeid og fritid. For språkforskere ligger det en stor utfordring i å studere nærmere konsekvensene av denne økte segregeringen, og blant annet knytte den direkte til tendensen til at jamaldringsgruppen synes å ha fått en sterkere posisjon som primær sosialiseringsinstitusjon (se f.eks. Langli 2002b). Hvis språklig trøst og sosialisering i større utstrekning enn tidligere foregår innenfor jamaldringsfellesskapet, er det høyst relevant å forsøke å se dette i sammenheng med pågående språkendringer og ikke minst endringstakt.

som språkbrukere, er *intensjonale*.³ Det vil si at valg av språklig kode har en *mening*, en *betydning*, og at vi gjennom de språklige repertoarene signaliserer noe vi ønsker å uttrykke om oss selv i forhold til verden omkring oss.

Med tanke på at en av de mest framtreddende tendensene i norsk talemålsutvikling er prosesser som fører de tradisjonelle dialektene, dvs. geolektene, i retning et mer standardisert talemål, er det spesielt interessant å se nærmere på den symbolfunksjonen nettopp dialekt versus standardtalemål har på den sosiolingvistiske "markeds-plassen". Disse vurderingene må nødvendigvis bli helt allmenne og prinsipielle, all den stund ulike dialekter har til dels helt ulike konnotasjonsverdier. Samtidig er det viktig å understreke at begrepene "dialekt" og "standard" ikke kan sees uavhengig av hverandre; forestillingen om det ene impliserer det andre. Slik sett er det teoretisk nødvendig å betrakte de to begrepene i et kontrastivt perspektiv. Det er likevel vesentlig å være seg bevisst at vi her har å gjøre med to idealiserte ytterpunkter langs et kontinuum. I den "virkelige" verden eksisterer dialekt og standard for en stor del som normative idealer, der en rekke språkbrukere med sine individuelle repertoarer befinner seg en plass *imellom* disse ytterpunktene. De mentale og ofte sterkt stereotypiserte forestillingene knyttet til de respektive normene er like fullt reelle og betydningsfulle.

La oss først se på noen av de signalfunksjonene som kan sies å ligge i en dialekt, vel å merke i den tradisjonelle betydningen "geolekt". En slik språklig kode har som sitt primære definisjonsgrunnlag en *geografisk* avgrensning. En dialekt er altså et lokalt eller regionalt, eller i det minste territorielt, avgrenset språkssystem. Dette territoriale grunnlaget for dialektterminen innebærer at en gitt dialekt er *eksklusiv* for en viss lokalitet. Det betyr at den språklige koden blir tillagt en særskilt geografisk markeringsverdi. Dialekten blir slik sett å betrakte som et uttrykk for en persons tilhørighet eller identifisering med et bestemt *sted*. Begrepet "sted" er riktignok ingen enkel og endefram størrelse, noe det er skrevet bindsterke avhandlinger om

3 Det at noe er intensjonalt, er ikke ensbetydende med at det dreier seg om bevisste og forsettlige handlinger. Det intensjonale kan like gjerne være ubevisst eller underbevisst.

(for en antydning av problemfeltet, se f.eks. Mæhlum, Slettan & Stugu (red.) 1999). Viktigst i denne sammenhengen er det å påpeke at et sted ikke utelukkende er det fysiske og geografiske gitte, men at stedet i høyeste grad også representerer et bestemt sosialt og kulturelt innhold. På et slikt grunnlag kan vi si at en dialekt konnoterer bestemte sosiokulturelle verdier, samtidig som dette er verdier som i utgangspunktet er knyttet til en bestemt geografisk lokalitet.

Ytterligere en dimensjon bør likevel tilføyes i dette konnotasjonsgrunnlaget – nemlig den *temporale*. Et sted er i seg selv, både som fysisk lokalitet og som sosial enhet, en størrelse som forbinder nåtida med fortida. Stedet representerer med andre ord en form for *kontinuitet*, en erfaringsramme og referanseramme som vi deler med fortida. Slik kan vi si at stedet får funksjon som et bindeledd eller en formidler av *tradisjonen*. I den sammenhengen blir det viktig å tilføye at den dialekten som tradisjonelt er knyttet til dette stedet, har et betydelig potensiale i å framstå som det språklige uttrykket for denne tradisjonsdimensjonen. Dette er en signalfunksjon som kan være viktig både innad i den gruppen som er bosatt på det aktuelle stedet, og utad – overfor andre grupperinger.

Hva så med et standardisert talemål? Dette er et problematisk og omdiskutert fenomen i norsk sammenheng, men som nevnt (jf. punkt 1.1) er det gode argumenter for å hevde at et sørøstnorsk talemål, slik det i utgangspunktet blir snakket i og omkring hovedstaden, og som i stor utstrekning korresponderer med skriftspråket bokmål, fyller en slik funksjon her i landet. Det vil nærmere bestemt si at det er en mer eller mindre generell *opplevelse* blant folk om at denne varieteten har en slik posisjon, og at den på grunn av denne posisjonen blir tillagt bestemte sosiokulturelle verdier: Den blir for det første opplevd som en *supraregional* varietet, en allmennorsk og på sett og vis nasjonal kode. Denne koden blir dermed i mange sammenhenger betraktet som regionalt uavhengig og geografisk nøytral.⁴ For det andre oppleves et standardtalemål

4 Samtidig er det imidlertid viktig å påpeke at den også er i stand til å signalisere noe spesifikt *østlandsk*. Dette har sammenheng med det faktum at den historiske utviklingen av et standardisert talemål her i landet for en stor del var knyttet til hovedstaden. Gjennom en dialektikk mellom skriftspråket

som en ubetinget sosial *prestisjevarietet*; det konnoterer status i konvensjonell forstand. Disse to aspektene, det geografisk umarkerte eller nøytrale og det sosialt prestisjefulle, er på mange måter gjensidig avhengig av hverandre og må til sjuende og sist sees i sammenheng med et standardtalemåls nære sammenheng med en nasjons skriftspråk. I tillegg bør det nevnes et tredje aspekt som også gjerne assosieres med et standardisert talemål i dag – det *urbane*. Her er det riktignok sannsynlig at en bør differensiere mellom det Røyneland (1999: 105) omtaler som en språklig konservativ "klassisk standard" og en mer radikal "yngre standard". I så fall kan en hevde at det først og fremst er den "klassiske" standarden som konnoterer sosiokulturell og økonomisk prestisje, mens den "yngre" standarden på sin side "[...] gir assosiasjonar i retning av urbanitet, modernitet og bymessig tilknytning" (ibid.).

En forsøksvis oppsummering av noen kontrastive relasjoner knyttet til motsetningen dialekt – standard vil kunne se slik ut, vel å merke satt opp som *idealisererte* motsetningspar:

Standardtalemål

Overregionalt, geografisk nøytralt

Prestisjefullt

Urbant, sentralt

Moderne

Dialekt

Spesifikk geografisk tilknytning

Mindre prestisjefullt

Ruralt, distriktstilknyttet

Tradisjonelt

Dette siste punktet som gjelder motsetningen mellom det moderne og det tradisjonelle, vil bli tatt opp igjen og utdypet under punkt 2.3 i det følgende. Men la oss kort se litt nærmere på hvilke stereotype oppfatninger som eksisterer i forhold til *hvem* som tradisjonelt forventes å snakke hhv. dialekt og standardtalemål, og også i hvilke *kontekster* det oppleves som mest "passende" å bruke den ene eller

og det lokale talemålet i dette området, ble det etablert en talemålsvarietet som var skriftmålsnær, samtidig som den inneholdt spesifikke østlandske særtrekk. Det er derfor en innebygd og uunngåelig motsetning i de verdiene som denne varieteten kan signalisere, på én side noe geografisk nøytralt og på den andre siden noe spesifikt østlandsk (mer om dette i bl.a. Mæhlum 1992: 166 ff.).

den andre varieteten. Denne typen vurderinger må naturlig nok sees som en forlengelse av det sosiokulturelle assosiasjonsgrunnlaget som er beskrevet ovenfor.

I likhet med en rekke andre språksamfunn har det også her i landet vært en tradisjonell oppfatning at *graden* av dialektbruk er mer eller mindre omvendt proporsjonal med sosial status og prestisje. Det vil si at jo høyere du befinner deg innenfor det sosiale hierarkiet, jo sterkere sosiale forventninger vil det være til at du skal bruke et standardisert språk. I en holdningsundersøkelse som ble foretatt i Oslo på slutten av 1970-tallet (Strømsodd 1979), kom slike holdninger til uttrykk ved at informantene i langt større utstrekning ville akseptere dialektbruk hos personer i typiske lavstatusyrker enn hos f.eks. en advokat. Liknende vurderinger er det som ligger til grunn når en rekke studier, bl.a. i England, viser at et standardisert språk gir assosiasjoner i retning av prestisje og kompetanse, dvs. mer tradisjonelle statuskvaliteter, mens regionale eller rurale varieteter på sin side først og fremst signaliserer personlig integritet og troverdighet (jf. f.eks. Edwards 1985: 148). Det er blant annet på bakgrunn av denne typen holdninger at en må se de mønstrene som eksisterer mht. kontekstbestemt språkbruk: Jo mer formell, offisiell eller høytidelig en situasjon er, jo sterkere forventninger eksisterer det i retning av å bruke et standardisert språk.

Det er likevel viktig å presisere at slike holdninger og verdivurderinger er langt mindre framtrædende i Norge enn i de aller fleste andre land i Europa. Et av de trekkene som særmerker det norske språksamfunnet, er den offisielle aksepten av dialekter som multifunksjonelle koder. Det vil si at det her i landet ikke eksisterer formaliserte krav eller rigide oppfatninger mht. hvem som kan bruke dialekt, og i hvilken sammenheng. Derfor møter en da også til stadighet eksempler på enkeltindivider som bruker tradisjonell dialekt på ulike offentlige eller nasjonale arenaer. Samtidig er det viktig å være klar over at dette er en språklig praksis som ikke fullt ut kan sies å representere det vanlige, det konvensjonelle eller det forventete – heller ikke i Norge. Det er liten tvil om at flere enkeltindivider innenfor denne kategorien, f.eks. en tidligere, mye omtalt finansminister med utpreget hedmarksdialekt, blir opplevd som

markerte språkbrukere, som *unntakstilfeller*. Det er derfor all grunn til å understreke at de mer generelle og tradisjonelle koblingene mellom status og kontekst på én side, og valg av språklig kode på den andre, i høyeste grad er tilstedeværende også i det norske språksamfunnet – i form av mer eller mindre artikulerte forventninger, stereotype oppfatninger og sosiale sanksjoner (mer om dette under punkt 2.3 nedenfor).

2.2 Tilhørighet og identifikasjon

La oss nå vende tilbake til den utviklingstendensen som ble omtalt under punkt 1.1 – at dialektene nivelleres og i varierende grad nærmer seg ulike regionale og/eller nasjonale standardiserte varieteter. Hvordan skal vi kunne se denne utviklingen i forhold til perspektivet som framhever språkets funksjon i å signalisere sosiokulturell tilhørighet? Hva er det ved vår sosiale virkelighet som har endret seg på en slik måte at vi skulle ha større tilbøyelighet til å velge mer standardnære varieteter i dag enn tidligere? Et sitat av dialektologen Olav T. Beito ([1958]1973: 225) kan her tjene som innfallsvinkel:

Utviklinga frå målføre fram mot normalmål må ein sjå på bakgrunn av og i samband med den ålmene kulturvokstere [...]. Målføra er språklege uttrykk for lokale kultursamfunn, og det er naturleg å tenkja seg at målføreskilnad vil kverva etter at grensene for desse småe kultur-einingane er sprengde og utviska.

Beito snakker her om lokale “kultur-einingar” og om grensene for slike sosiogeografiske enheter. Og det er nettopp på dette området en av de store utfordringene for oss som talemålsforskere ligger – å få innsikt i hva som faktisk blir opplevd som folks sosiale og kulturelle referanserammer og identifikasjonsgrunnlag. Hvilken betydning har det Beito omtaler som de minste “kultur-einingane”, i dagens samfunn? I hvilken grad er det i snever forstand *lokale* miljøet en primær referanseramme for moderne nordmenn? Fungerer dette fortsatt som et sentralt identifikasjonsgrunnlag, eller er det kanskje andre sosiogeografiske enheter som har overtatt denne funksjonen? Er i så fall disse enhetene *regionalt* baserte, eller er de snarere *nasjonalt* funderte? Eller er de kanskje rett og slett *internasjonale* og *globale* i visse henseender?

Hvis vi skal ha noe håp om å få en mer inngående kunnskap om den dypere liggende bakgrunnen for *hvorfor* språkendringene skjer, er det viktig å finne svar på denne typen spørsmål. Problematikken har så langt jeg kjenner til, fått liten oppmerksomhet innenfor språkvitenskapelig forskning, men har etter hvert blitt et sentralt tema innenfor flere samfunnsvitenskapelige fagområder. I det følgende vil jeg forsøke å gi en kort sammenfatning av noen av de resultatene denne forskningen har kommet fram til, og som synes særlig relevante for vår forståelse av talemålsendring.

Det er særlig én framtrædende tendens i de siste tiårenes samfunnsutvikling i Norge det her er viktig å framheve: Dagens norske bygdesamfunn er i langt større grad integrert i et felles storsamfunn enn det som var tilfellet tidligere. De rurale områdene er med andre ord blitt stadig mer innvevd i storsamfunnets sosiokulturelle mønster, og er slik i større grad blitt del av en felles overlokal kultur. Det kanskje mest pregnante uttrykket for denne utviklingen finner en i de såkalte "bygdebyene", som i dag representerer et demografisk tyngdepunkt i "Distriktsnorge". Bygdebyene er å betrakte som en slags syntese av det urbane og det rurale, og denne spesielle amalgamiseringen er blitt omtalt som "*urbanisering*" (Hompland 1991: 61). Dette er en prosess som innebærer at det foregår en urbanisering av livsstil, næringsveier, kulturformer og forbruksmønstre *uten* at det dermed inkluderer større bydannelser.

Bygdebyane er verken bygd eller by. Dei er heller ikkje ei passe blanding av dei to klassiske formene. Den bu- og livsform bygdebyane er eit uttrykk for, er like mye ei landleggjering av byveksten og urbaniseringa. [...] Bygdebyen samlar parallelle utviklingslinjer som gjer bygd og by meir lik kvarandre i næringsstruktur, i yrke, i buform, i forbruk, i stil og smak, i kommunikasjonsmønster og sosial samhandling (ibid.).

Denne sterkere integreringen av ulike lokalsamfunn i et felles, forenende storsamfunn betyr dermed at det overlokale fellesskapet, representert gjennom det regionale eller det nasjonale, fungerer som en viktig del av de sosiokulturelle referanserammene internt i "småsamfunnet", dvs. i et gitt lokalmiljø. Storsamfunnet griper stadig sterkere inn i ethvert lokalmiljø, og dermed vil opplevelsen av

grensene mellom det tradisjonelt lokale og det ikke-lokale kunne framstå som diffuse eller også ikke-eksisterende. Den konsoliderende effekten som storsamfunnet slik oppnår overfor ulike lokale fellesskap, fungerer følgelig sosialt og kulturelt *nivellerende*. Lokale forskjeller og særdrag går i større eller mindre grad opp i et felles, nasjonalt meningsunivers:

Vi opplever [...] ei nedbygging av regionale og klassemessige forskjeller i livsstil og levesett som vi kan kalla *lokal nasjonalisering* eller homogenisering. Kvant enkelt lokalsamfunn eller bygd eller region mistar sitt tradisjonelle serpreg og blir vove inn i eit nasjonalt kultur- og forbruksmønster (Hompland op.cit: 66).

Dette betyr likevel *ikke* at vi alle er i ferd med å "bli like", uavhengig av vår geografiske og sosiale bakgrunn. To sentrale aspekter kan her framheves som motvekt til den generelle homogeniserings-tenden- sen. Det er for det første viktig å understreke at selv om mye av den informasjonen og de impulsene vi mottar til daglig, ikke er lokalt forankret, fristilles ikke erfaringshorisonten vår i samme grad (se f.eks. Paulgaard 2001: 30ff. med referanser). Både handlingene og erfaringene våre "siles" gjennom et lokalt filter, og de ikke-lokale elementene kan på ulike måter omformes og refortolkes før de over tid framstår som en integret del av det lokale.

Folk starter ikke på fritt grunnlag når de skal plukke enkeltelementer og komponere identitetsuttrykk. De betydninger som er knyttet til regionale og lokale særtrekk bidrar til å definere den enkelte, enten en ønsker det eller ikke. Det er derfor ikke bare globale impulser og informasjon som gir materiale til identitetsutforming, men også informasjon som formidler ulike versjoner av særtrekk ved en selv ut fra geografisk opprinnelse (Paulgaard op.cit: 35).

Trass i de sterke tendensene til kulturell homogenisering, med nivellering av lokalt betingete forskjeller som resultat, er det altså grunn til å framheve hvordan det lokale fortsatt synes å være en sentral bestanddel i moderne identitetsutforming. Det lokale inngår imidlertid i *nye* synteser, der andre og overlokale elementer også utgjør en viktig dimensjon. Begrepet "glokalisering" blir til tider

brukt for å uttrykke bestemte sider ved denne dobbelheten – om en spenning mellom det lokale på den ene siden og i siste instans det globale på den andre.

Det andre aspektet som må vektlegges som motvekt til den generelle nasjonale homogeniseringstendensen, er det Hompland (op.cit: 66) karakteriserer som "lokal heterogenisering". Med dét sikter han til en tiltakende differensiering av lokale miljøer i ulike sosiale *segmenter* – det vil si delkulturer som lever side om side med ulike verdisystemer og livsstiler *innenfor rammene av det samme lokalsamfunnet*. Hvert enkelt lokalsamfunn kan derfor ytre sett framstå som et storsamfunn i miniatyr, med sine nasjonale subkulturer som f.eks. "[...] rockarar, middelklassekulturen i ulike utgaver av palisander eller trekvit, rotarianarar, pensjonistklubbar, organisasjonsbønder eller yngre forretningsfolk med kvar sine separate sosiale sirklar, levesett og festformer" (ibid.).

Det bildet som her utkrystalliseres av det moderne norske samfunnet, er karakterisert av to motstående tendenser: På den ene siden er det utviklingstrekk som resulterer i en større grad av homogenitet enn tidligere, når en ser landet under ett. På den annen side har det enkelte lokalmiljø blitt langt mer heterogent og komplekst enn det som var tilfellet tidligere, med et utall av handlingsalternativer innenfor lokalsamfunnets egne rammer, men der samtidig flere av disse alternativene peker *ut over* det spesifikt lokale. Det enkelte individ blir slik eksponert for en rekke konkurrerende normer, og må kontinuerlig foreta *valg* i forhold til disse alternative regelsettene. Sammenliknet med tidligere generasjoner kan vi derfor si at den sosiale valgfriheten er langt større i dag; vi er ikke i samme grad bundet av lojalitet til bestemte "medfødte" sosiokulturelle grupperinger og tilhørighetsforhold.

Vi har færre absolutte bindingar, svakare over-individuelle føringar og fleire frihetsgrader. Bygda bind oss ikkje på same måte som før (Hompland op.cit: 62).

La oss som en avrunding knytte disse perspektivene direkte til *stedstilhørighet*, slik Hompland her gjør. En rekke forskere har de siste årene hevdet at den særskilte tilhørigheten til et sted – lokalt såvel

som regionalt eller nasjonalt – er i ferd med å miste sin betydning som identifikasjonsgrunnlag (jf. Paulgaard 2001: 18ff.). Dette er åpenbart en så vidt generell tendens at det nylig er blitt framlagt som resultat i en internasjonal forskningsrapport: "Identiteten som er knytt til ein stad, er i ferd med å gå i oppløysing, fortel ein ny Unesco-rapport" (Fyllingsnes 2002: 4). Det er mange og sammensatte faktorer som ligger bak en slik utviklingstendens. Det er iallfall mulig å peke på *to* forhold som mer eller mindre uavhengig av hverandre kan fungere som delforklaringer på denne tilbøyeligheten. Det gjelder for det første punktet som framhever hvordan ulike aspekter av storsamfunnet griper inn i og blir integrert i lokalmiljøet. Det særskilt lokale blir *av-lokalisert* og mister visse sider av sin særegne karakter. Et aspekt ved dette som også ble påpekt i det foregående, er hvordan mange av de handlingsfeltene og "symbolske universene" som er lokalisert til selve lokalmiljøet, har en mer vidtrekkende tilhørighet som strekker seg til sosiale arenaer langt utenfor lokal-samfunnets egne grenser. Slik kan det være grunn til å hevde at mange lokalmiljøer har mistet noe av det som tidligere gjorde dem unike, og at bestemte sider ved deres identitetsskapende funksjon dermed kan ha gått tapt.

Mer betydningsfullt i denne sammenhengen er nok likevel det som ovenfor ble omtalt som økt valgfrihet; altså at tradisjonelle sosiale og kulturelle bindinger har mistet mye av sin kraft, og at vi derigjennom har større frihet til *selv* å velge hvem vi ønsker å identifisere oss med. Denne friheten til å foreta valg innebærer også en mulighet til å *velge bort* gitte fellesskap. En slik sosial "frisetting" åpner dermed for at en kan velge å eliminere den betydningen som et lokalmiljø tradisjonelt har hatt som identifikasjonsfaktor. En supplerende dimensjon her er selvsagt det faktum at med de siste tiårenes radikalt økende geografiske mobilitet, vil det for svært mange individer være *flere* lokalmiljøer som konkurrerer om posisjonen som potensielt identifikasjonsobjekt.

2.3 Tradisjon og modernitet

Gjennom de foregående betraktningene har jeg beveget meg inn i en problematikk som har stått svært sentralt i nyere samfunnsforskning, og som har vist seg å ha implikasjoner på så å si ethvert område av moderne samfunnsliv – forholdet mellom *tradisjon* og *modernitet*. Dette er ikke stedet for noen omfattende utgreiing av disse vidt-favnende begrepene. Samtidig har jeg allerede foregrepet bestemte perspektiver ved denne problematikken i det foregående. I det følgende vil jeg på en mer eksplisitt måte forsøke å vise hvordan disse dimensjonene kan gi oss en adekvat forståelsesramme for sentrale tendenser i talemålsutviklingen, slik disse ble omtalt under punkt 1. Ikke minst vil et slikt rammeverk kunne sette språk og språkutvikling inn i et mer allmenngyldig sosiohistorisk perspektiv.⁵

Viktig i vår sammenheng er de aspektene ved tradisjonsbegrepet som henspiller på en nedarvet og overlevert *lokal* praksis og verdiforankring, et meningsunivers som er knyttet til et bestemt *sted*. Modernitetsbegrepet representerer i et slikt perspektiv et motstykke til disse nedarvete og stedbundne verdiene ved å representere praksisformer og forestillinger som går *ut over* grensene for det spesifikt lokale, og der historisk forankring enten er fraværende eller iallfall ikke utgjør noen sentral kvalitet. Bruddet med det fortidige, med forpliktelsene overfor tradisjonen, er derfor noe av det som gjerne blir framhevet som essensielt ved moderniteten. En bestemt side ved denne sosiale og kulturelle "frisettingen" blir særlig framhevet av Giddens (1991). Han hevder at modernitetens livsformer har fjernet oss fra den tradisjonelle orden gjennom at *tid* og *rom* tømmes for sine konvensjonelle bindinger. Sosiale relasjoner løsrives fra det grepet som lokale praksisformer og forskrifter tidligere representerte. Handlingsfelt og verdigrunnlag peker derfor ofte *ut over* det konkrete stedet der de rent faktisk er lokalisert. Moderniteten fører slik med seg prosesser vi kan omtale som *av-lokalisering*, *av-tradisjonalisering* eller *detrterritialisering*.

Den forbindelsen jeg her ønsker å framheve, er hvordan verdiaksen med tradisjon og modernitet som de to ytterpunktene

5 En forsøksvis skisse av denne typen koblinger har jeg tidligere presentert i Mæhlum 1999b.

kan knyttes opp mot en språklig akse, der henholdsvis dialekt og standardtalemål representerer de – vel å merke – *idealiserte* polene. Videre er det viktig å understreke at denne koblingen i utgangspunktet hviler på det stereotypiserte verdigrunnet som konvensjonelt har vært forbundet med bruk av dialekt versus standardtalemål (jf. punkt 2.1 ovenfor). Innenfor slike rammer kan en da hevde at gjennom dialektenes konnotasjoner til spesifikke *geografisk* definerte fellesskap og verdier, vil bruken av dialekt kunne oppleves som en kode som signaliserer tilhørighet til en mer avgrenset *lokal* og *tradisjonell* sosiokulturell kontekst. På den måten vil dialektbruk kunne konnotere verdier som går i retning av det uformelle og umiddelbare, det enkle og uanstrengte. Slik vil dette kunne framstå som en form for “intimate language” som først og fremst hører hjemme i private og/eller lokale sfærer. Et standard-talemål derimot, som gjerne gir assosiasjoner i retning av det overregionale eller nasjonale, og ofte også noe formelt eller offisielt, vil på sin side kunne tolkes som en *frikobling* fra lokale og tradisjonelle sammenhenger. Gjennom denne av-lokaliseringen vil et standard-talemål nettopp være i stand til å signalisere tilhørighet til verdier som oppleves som *moderne*.

Disse forbindelsene inneholder interessant nok flere parallelle trekk til prinsipielle betraktninger som er gjort av språklige majoritet – minoritetsrelasjoner:

[...] the non-material resources of the dominant groups, including the dominant languages and cultures, and maybe specifically English, are presented as better adapted to meet the needs of ‘modern’, technologically developed, democratic post-industrial information-driven societies [...]. English and other dominant languages tend to be projected as the languages of modernity, science and technology, success, national ‘unity’, democracy, and other such positive features.

The non-material resources of the dominated groups [...] including their languages and cultures, are stigmatised as being traditional, backward, narrow, and inferior; they are marginalised, deprived of resources for their development and use (Skutnabb-Kangas 2000: xi).

Hvis vi nå forsøker å relatere dimensjonen tradisjon – modernitet til de tendensene som synes å prege talemålsutviklingen i Norge, er det

to poenger jeg ønsker å framheve – det første knyttet til et sosialt makronivå, det andre til et mikronivå: Den generelle bevegelsen av dialektene i retning et mer standardisert språk kan tolkes som uttrykk for en allmenn og kollektiv moderniseringstendens, og dermed som en delvis avvikling av tradisjonelle sosiokulturelle tilhørighetsforhold i det norske samfunnet. Folks sosiale liv og referanserammer er ikke lenger i samme grad og på samme måte knyttet til det konkrete nærmiljøet, men har på ulikt vis forgreininger som sprenger rammene for det lokale.

Beveger vi oss derimot over på et sosialt mikronivå og prøver å betrakte konsekvensene av denne kulturelle "frikoblingen" for det enkelte individ, er det andre aspekter som kan framheves. Modernitet vil på dette nivået først og fremst innebære en økende grad av *valgfrihet*. Aksepten for at det i større utstrekning er mulig å bryte med tradisjonelle bindinger, medfører at antallet potensielle språklige praksisformer for den enkelte kan øke betraktelig, men vel å merke der den tradisjonelle dialekten fortsatt representerer ett av alternativene. Innenfor et modernitetsperspektiv vil derfor valg av dialekt ikke nødvendigvis være noe som signaliserer tilhørighet til tradisjonen og til fortida. Dialekt er én av flere koder som er disponible innenfor et større repertoar av valgmuligheter. Det er derfor viktig å presisere at det *ikke* er noen motsetning mellom det å være "moderne" og det å bruke en tradisjonell dialekt. Det ene utelukker på ingen måte det andre.

I den forbindelse er det likevel vesentlig igjen å minne om de symbolske verdiene som tradisjonelt er blitt knyttet til bruk av dialekt versus standardtalemål (jf. punkt 2.1). De mentale koblingene som uvilkårlig foregår mellom språkbruk på én side og språkbrukerens sosiale egenskaper og tilhørighetsforhold på den andre, er en dimensjon som i høyeste grad influerer på hvorvidt enkeltindividets teoretiske valgfrihet blir opplevd som en *reell* valgfrihet. Stereotype forestillinger tenderer å være både sterke og seiglivete, og vil derfor i høy grad kunne være bestemmende for såvel våre egne språklige strategier som vår tolkning av andres språkvalg. På den måten har vi en tilbøyelighet til å gå inn i ulike bekreftende sirkler, der vi stadig får konfirmert visse allment utbredte språksosiale

stereotypier, samtidig som vi lar oss forbause i alle de tilfellene vi møter på enkeltindivider som *ikke* oppfyller stereotypien. I slike mekanismer ligger det en ikke ubetydelig konserverende kraft. Derfor er det helt essensielt å understreke at så lenge den valgfriheten moderniteten representerer, bare i begrenset utstrekning blir utnyttet i praksis, vil det i stor grad være de stereotype forestillingene som får lov til å styre manges språkvalg.

Et konkret eksempel vil kunne bidra til å belyse denne problematikken: Hva vil kunne skje i en situasjon der det foregår klare *brudd* med bestemte nedarvete forestillinger, som f.eks. at en person i en framtreddende samfunnsposisjon snakker tradisjonell, utpreget hedmarksdialekt i et debattprogram på fjernsynet eller i en forelesning på universitetet? Dette er en dialekt som tradisjonelt har blitt utsatt for mye latterliggjøring og ironisering i deler av den norske offentligheten, og trekk fra denne varieteten er ofte blitt brukt til å framstille en litt enkel, artig og enfoldig person, en "bonde i byen" (se f.eks. Mæhlum 1986: 29ff.). Den potensielt *positive* sanksjoneringen av et slikt språkvalg som her skisseres, vil kunne være at vedkommende språkbruker blir oppfattet som pålitelig, sympatisk og tillitvekkende – ut fra den grunnleggende forestillingen at dialektbruk signaliserer egenskaper som høy grad av personlig integritet og troverdighet (jf. Edwards 1985 under punkt 2.1). De potensielle *negative* sanksjonene av dette kodevalget ville nok først og fremst være en viss risiko for at vedkommende språkbruker av enkelte ikke ville bli tatt helt seriøst; at bruken av en slik varietet i en så vidt formell og offisiell kontekst ville kunne bli tolket som uttrykk for manglende faglig prestisje og kompetanse.

Hvis derimot denne koden *stadig* hadde blitt brukt av personer i framtreddende sosiale posisjoner og/eller i offisielle kontekster, ville det kunne bidra til å svekke og på sikt kanskje endre radikalt på de nedarvete stereotypiene. Men da er altså betingelsen at tilstrekkelig mange ville benytte seg av muligheten til *ikke* å velge bort varieteter av denne typen.

Den friheten mange språkbrukere i utgangspunktet har mht. valg av språklig kode, kan følgelig innebære alvorlige strategiske overveielser for den enkelte – nettopp fordi slike valg i mange tilfeller kan

få betydelige sosiale konsekvenser. Her er det likevel viktig å understreke forskjellene dialektområdene imellom. Det er f.eks. liten tvil om at en person med dialektbakgrunn fra det vi kan kalle *semi-periferien*,⁶ dvs. områder som Hedmark, Toten eller Østfold, stiller med et helt annet språksosialt "handikapp" i ulike akademiske eller offisielle sammenhenger enn språkbrukere som har mer definerte regionale og motkulturelle identiteter å spille på – som f.eks. vestlendinger, telemarkinger, trøndere og i seinere tid også nordlendinger.

Epilog

På en rekke av de områdene som er trukket fram i forbindelse med tradisjon- versus modernitetsdimensjonen, er det foretatt lite forskning her i landet. Her ligger det følgelig store utfordringer for framtidens sosiolingvistik. Helt avslutningsvis er det likevel et noe annet aspekt ved talemålssituasjonen i Norge jeg vil framheve, der også forskningsinnsatsen hittil har vært svært moderat. Dette er et område der aksene lokal – regional – nasjonal ikke er den primære, men der fokus rettes mot hvordan det språket vi normalt betrakter som "norsk", forholder seg til språkkoder som har sitt opphav *utenfor* den nasjonale sfæren. Blant de mange temaene som her peker seg ut som spesielt interessante, vil jeg særlig framheve to: For det første utviklingen og bruken av multietniske koder, et fenomen som foreløpig er blitt dokumentert i visse ungdomsmiljøer i europeiske storbyer; og for det andre språkbruken i ulike transnasjonale, subkulturelle ungdomsmiljøer, der engelsk synes å ha en framtrædende posisjon. På hvert sitt vis er dette to av de kanskje mest pregnante uttrykkene for internasjonaliseringens og globaliseringens språklige konsekvenser.

6 Begrepet forutsetter Oslo som sentrum; jf. igjen prestisjehierarkiet under punkt 1.1.

Litteratur

- Abrahamsen, J.E. 1995: *Utvalde palataltal: metodekritisk lys på avpalatalisering i yngre mål i Herøy på Sunnmøre*. Upublisert hovedfagsavhandling. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Bakås, M.K. 1998: *Urbanisering, modernitet og dialekt*. Upublisert hovedfagsavhandling. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Beito, O.T. [1958] 1973: "Drag av utviklinga i hallingmålet dei siste mannsaldrane". I Beito, O.T. & I. Hoff (red.): *Frå norsk målføregransking*. 190–226. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bosnes, G. 2000: *Sparbumålet gjennom hundre år. Ein interaksjonell sosiolingvistisk studie av generasjonsforskjellar i Sparbu*. Upublisert hovedfagsavhandling. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Edwards, J. 1985: *Language, Society and Identity*. Oxford: Basil Blackwell
- Evensen, A. og T. Tveit (1990): *TÅG. Talemålsvariasjon åt gjøvikensere*. Oslo: Norsk målførearkiv.
- Fyllingsnes, O. 2002: Sterk lokal identitet skaper sterke bygder. I: *Dag og Tid* 2. mars. 4–5.
- Giddens, A. 1991: *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gulbrandsen, P. P.: 1979: Hvor går de østnorske bymåla?. I: Vikør, L. & G. Wiggen (red.): *Språklig samling på folkemåls grunn*. Artikler frå bladet *Språklig samling*. 60–65. Oslo: Novus.
- Haugen, R. 1998: *Variasjon og endring i sognalsdialekten (=Målbryting nr. 1)*. Universitetet i Bergen.
- Hernes, R. 1998: "Eg snakke sånn så – det komme av seg sjøl". Ein sosiolingvistisk analyse av talemålsvariasjon hjå ungdomar i Os. Upublisert hovedfagsavhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Hompland, A. 1991: Det store kappeskiftet. I: R. Almås (red.): *Åtte perspektiver på bygdeutvikling*. NLVF-publikasjon 3. 55–74. Oslo.
- Karlgård, K. 1997: "Oss tållå oppdaleng". En interaksjonell sosiolingvistisk undersøkelse av fem språkbrukere fra Oppdal. Upublisert hovedfagsavhandling. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Langli, H. 2002a: *Fra lokalmiljø til storsamfunn. En sosiolingvistisk studie av talemålsutviklingen i Vang ved Hamar*. Upublisert hovedfagsavhandling. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Langli, H. 2002b: *Jamnaldringsgruppen som språklig sosialiseringssagent*. Upublisert prøveforelesning til hovedfagseksamen, 16.02.2002. Trondheim: NTNU.
- Mæhlum, B. 1986: *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Oslo: Novus.

- Mæhlum, B. 1992: *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus.
- Mæhlum, B. 1999a: *Mellom Skylla og Kharybdis. Om forklaringsbegrepet i historisk språkvitenskap*. Oslo: Novus.
- Mæhlum, B. 1999b: Sted og språk – en skisse. I: Mæhlum, Slettan & Stugu (red.), 15–20.
- Mæhlum, B. D. Slettan & O.S. Stugu (red.) 1999: *Stedet som kulturell konstruksjon*. Nr. 27 i Skriftserie fra Historisk institutt. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Papazian, E 1997: Dialektdød i Numedal? Om språkutviklinga i Nore og Uvdal. I: *Maal og Minne*. 161–190.
- Paulgaard, G. 2001: Sted og tilhørighet. I: K. Heggen, J.O. Myklebust & T. Øia (red.): *Ungdom. I spennings mellom det lokale og det globale*. 18–36. Oslo: Det Norske Samlaget
- Røyneland, U. 1999: Språkleg regionalisering på Røros og Tynset. I: *Målbryting* nr. 2. 98–119.
- Røyneland, U. (under ytting): Dialects in Norway – catching up with the rest of Europe?. I: *International Journal of the Sociology of Language*.
- Sandøy, H. 2000: Utviklinglinjer i moderne norske dialekter. I: *Folkemålsstudier* 39. 345–384.
- Skjekkeland, M. 1997: *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*. Oslo: Høyskoleforlaget.
- Skjekkeland, M. 1999: Agder – ein region mellom aust og vest. Kva skjer med talemålet i området?. I: *Målbryting* nr. 2. 76–97.
- Skjekkeland, M. 2000: *Dialektutviklinga i Noreg dei siste 15 åra – drøfting og analyse*. Skriftserien nr. 67. Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- Skolseg, E. 1994: *Romeriksdialektens levekår i skyggen av Oslo*. Upublisert hovedfagsavhandling. Universitetet i Oslo.
- Skutnabb-Kangas, T. 2000: *Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights?* New Jersey/London: Lawrence Erlbaum.
- Strømsodd, S.A. 1979: *Dialektholdninger blant folk i to bydeler i Oslo*. Upublisert hovedfagsavhandling. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Sølvberg, O. 1998: *Endringar i Førde-dialekten*. Upublisert hovedfagsavhandling. Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- TEIN, *Prosjektbeskrivelse* 1996. Kristiansand/Oslo/Bergen/Trondheim/Tromsø.
- Thoengen, V. 1994: *Hallingmål eller bokmål? En talemålsundersøkelse blant skolebarn i Nes i Hallingdal*. Upublisert hovedfagsavhandling. Universitetet i Oslo.

- Vikør, L. 1999: *Austlandsmål i endring. I*: T. Kleiva, I. Donali, T. Nettet & H. Øygarden (red.): *Austlandsmål i endring*. 13–48. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Vold Ulset, K. A. 2002: *Språklig regionalisering i Trøndelag? En studie av ungdommers talemål i nedre Melhus*. Upublisert hovedfagsavhandling. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Wiggen, G. 1995: Norway in the 1990s: a sociolinguistic profile. I: *International Journal of the Sociology of Language* 115. 47–83.

Evaluering av eigen dialekt og aktuelle faktorar i den dialektale sosialiseringsprosessen

Talemålsvariasjon og språkhaldningar hjå ungdom på Voss ved tusenårsskiftet

Av Gunnstein Akselberg

1. Prosjektet *Talemålsendring hjå ungdom på Voss* (TUV)

Prosjektet *Talemålsendring hjå ungdom på Voss* (TUV) vart starta opp våren 2001. Med i prosjektet deltar alle avgangselevane ved Voss gymnas som gjekk ut våren 2001 og alle elevane i ein andreklasse som gjekk året 2001–2002. Prosjektet har som mål å granska talemålet hjå ungdomen på Voss ved byrjinga av eit nytt tusenår. Elevane som gjekk ut våren 2001 har delteke både i eit lydopptak og i ei skriftleg spørjegransking, medan elevane som gjekk i andreklassen skuleåret 2001–2002 har vore med på ei skriftleg spørjegransking.

Opptaket som vart gjort med avgangselevane våren 2001 var av ein samtale mellom to og to elevar der intervjuaren var ei vossajente som sjølv hadde gått ut av Voss gymnas to år tidlegare. Opptaket vart gjort i eit redigeringslokale ved Voss gymnas der m.a. Radio Voss tidlegare heldt lokale og som musikkлина ved gymnaset har nytta. Samtalen hadde som føremål å framskaffa mest mogleg 'naturleg' tale, og intervjuaren hadde som oppgåve å halda samtalen ved like. For å få elevane til å samtala mest mogleg 'naturleg', vart det introdusert fire ulike emne etter som samtalen gjekk fram: barndom, hobby, aktuelt lokalt tema og russefeiring.

Spørjegranskinga mellom avgangselevane galdt svært ulike emne, til saman 90 forskjellige spørsmål. Spørjegranskinga mellom avgangselevane vart gjennomført ved at elevane skulle fylla ut eit spørjeskjema der det var både opne og lukka svaralternativ. Spørsmåla galdt mellom anna haldning til og aktivitet i vossasamfunnet, og haldning til og bruk av vossamålet.

Elevane i andre klasstrinn deltok i ei spørjegransking om bruk av nynorsk som skriftmål med vekt m.a. på bruken av nynorsk som ei heterogen norm. Begge spørjegranskingane vart gjennomførte i klasserommet der læraren var til stades.

Våren 2002 gjekk det ut 120 elevar ved Voss gymnas, og 60 av desse er definerte som 'vossingar'. Krava ein måtte fylla for å vera vossing var at informanten skulle vera fødd og oppvaksen på Voss, eller vera komen til Voss før fylte fem år og ha budd der seinare, og at minst éin av foreldra måtte vera frå Voss. I fyrste omgang er det 'vossaelevane' av avgangselevane som er granska.

Det fyrste resultatet av granskinga av andreklassingane si haldning til og bruk av nynorsk er presentert i to artiklar, *Open eller trong nynorsknorm i den vidaregåande skulen? Praksis og haldning til valfridomen i den nynorske skriftnorma hjå elevar som har nynorsk som hovudmål – jamført med elevar som har nynorsk som sidemål* (Akselberg 2002a) og *Praksis og haldning til valfridomen i den nynorske skriftnorma hjå elevar som har nynorsk som hovudmål* (Akselberg 2003a).

Fyrste resultatet av analysen av avgangselevane sin bruk av og haldning til vossamålet vert presentert i denne artikkelen og i artikkelen *Utviklinga av vossamålet ved tusenårsskiftet. Ei gransking av språkbruk hjå ungdomar på Voss 2001–2002 sett i eit talespråkleg regionaliseringsperspektiv* (Akselberg 2003b).

I denne artikkelen presenterer eg nokre resultat frå granskinga av avgangselevane sine haldningar til norsk talemål generelt og til vossamålet spesielt. Granskinga er delt inn fire delar. Den fyrste delen omhandlar heimelsmennene si haldning til vossamålet. Andre delen omhandlar heimelsmennene si haldning til eigen dialekt. Den tredje delen omhandlar heimelsmennene sin familiære bakgrunn og opplevinga av språkleg sosialisering heime, og den fjerde delen omhandlar heimelsmennene si haldning til andre norske dialektar. Når det gjeld talet på svar for kvart spørsmål, stemmer ikkje det alltid med det samla talet på informantane av. Talet på svar kan vera

mindre enn det samla talet på informantar av di ikkje alle informantane har svara på alle spørsmåla, eller det kan vera større av di nokre informantar har gjeve meir enn eitt svar på dei opne spørsmåla.

2. Haldningar til vossamålet

Denne framstillinga byggjer på dei svara heimelsmennene gav på fem ulike spørsmål.

2.1 Typiske språklege trekk for vossamålet

For å finna ut kva for språklege trekk ungdomen på Voss i dag assosierer med vossamålet, fekk dei dette spørsmålet (spørsmål 58): *Kva er typisk [dvs. typiske språklege trekk] for vossamålet?* Svara fordelte seg slik:

Språkleg trekk	Talet på svar
<i>á</i> → <i>ao</i>	26
"breitt"	15
vanskelege/gamle ord	14
<i>a</i> -endingar	12
skarre- <i>r</i>	6
rulle- <i>r</i>	3
syngjande tonefall	1
bokstavar vert borte	1
<i>m</i> → <i>dn</i>	1
"utvatna"	1

Fig. 1 Informantane si vurdering av typiske trekk for vossamålet.

Det er interessant at så mange trekkjer fram diftongeringa av norrøn lang *a*, *á*, som eit karakteristisk språkleg trekk ved vossamålet. Det tyder at ungdomen på Voss i dag har den same oppfatninga av vossamålet som dei fleste middelaldrande og eldre vossingane har, og som elles er ei vanleg oppfatning av vossamålet hjå personar som er fødde, oppvaksne og busette utanfor Vossabygd. Det er ikkje uvanleg at eldre vossingar og folk utanfor bygda trekkjer fram diftongering av norrøn *á* som eit av dei mest karakteristiske språklege trekk

ved vossamålet. Andre språklege trekk som ofte vert trekte fram av desse gruppene er rulle *r*-en og svarabhaktivokalen, *ù*-en. Elles vert ofte segmenteringar og differensieringar, t.d. i *kådn* (korn) og *ffedl* (fjell), og særmerkte ord, t.d. *ubjaodle* (ubjåleg), trekte fram av middelaldrande og eldre vossingar og av folk utanfor bygda som typiske for vossamålet. Dei tre mest frekvente svara (diftongering av *á*, "breitt" og vanskelege/gamle ord) hjå ungdomen på Voss er i tråd med denne allmenne haldninga til vossamålet. Det kan derimot synast rart at når informantane fyrst ser ut til å assosiera vossamålet med tradisjonelle språklege trekk, ikkje trekkjer fram rulle *r*-en, svarabhaktivokalen og segmenteringar og differensieringar. Grunnen til det kan vera at rullen *r*-en framleis er så mykje nytta, også mellom yngre, slik at lyden ikkje vert sett på som spesielt tradisjonell. Det er faktisk eit omvendt tilhøve som kjem fram i desse svara: Skarre *r*-en vert oftare trekt fram enn rulle *r*-en som typisk for vossamålet. Elles er det berre to svar som trekkjer fram nyare språktrekk som typiske for vossamålet, nemleg skarre *r*-en og den "utvatna" situasjonen. Når det gjeld differensieringar og segmenteringar kan vi nytta mykje same forklaringa som for rulle *r*-en: Slike realiseringar er så mykje nytta at dei vert sett på som spesielt tradisjonelle. Kva som ligg i svara "*a*-endingar", er noko uklart, men gjeld mest truleg bruken av *a* i infinitiv og bruk av *a* som morfem i substantiv-, verb- og adjektivformer. Svaret "bokstavar vert borte" er noko uklart, men det har nok med det å gjera at t.d. *d* og *t* i skriftspråket er stumme i utlyd i vossamålet, t.d. *bla* (blad) og *huse* (huset). Ungdomen på Voss i dag assosierer altså Vossamålet med tradisjonelle språklege former. Også det "syngjande" tonefallet fell inn i denne oppfatninga.

Ingen av informantane trekkjer fram tradisjonelle trekk som dativ og fleirtalsformer av verb, noko som stadfester både at slike former ikkje finst lenger hjå ungdomen på Voss og at dei faktisk ikkje kjenner til bruk av slike hjå andre heller. Granskingar av talemålet til avgangselevane (Akselberg 2003b) viser at desse formene er heilt ute hjå dei unge i dag.

2.2 Vurdering av nye trekk i vossamålet

Det er alltid interessant å registrera kva brukarane av ein dialekt eller eit talemål meiner om nyare trekk i talemålet, av di dette fortel noko om korleis informantane ser på ei talemålsnorm og endringa av denne.

Informantane fekk dette spørsmålet (spørsmål 67): *Er det nokre trekk som er komne inn i vossamålet som du synest er uheldige?* Svara fordelte seg slik:

Svar	Talet på svar
ja	28
nei	18

Fig. 2 Informantane si vurdering av om det finst nye uheldige trekk i vossamålet.

Det er 46 av 60 informantar som har svara på dette spørsmålet. Det vil seia at det er heile 14 informantar (22 %) som ikkje har teke seg bryet med å svara, noko som kan tyda at dei ikkje vurderer eit slikt spørsmål som særleg viktig, eller at dei ikkje kan finna døme på slike under utfyllinga av skjemaet. Det er heile 18 av dei som har svara, som ikkje kan peika på at det er kome inn uheldige trekk i vossamålet. Dette kan tyda på ei liberal, heterogen eller open normhaldning og ei erkjenning av at talemålsendring er naturleg, eller at det "er no berre slik". Dersom det er uttrykk for ei liberal normhaldning, fell det saman med vossaelevane si haldning til ei open og heterogen nynorsk skriftmålsnorm (jfr. Akselberg 2002a). Men mest rimeleg er det kan henda å tolka dette som eit metodisk utslag: Informantane kjem ikkje på dekkjande døme medan dei fyller ut skjemaet.

Dei 28 som har svara ja på dette spørsmålet (knapt halvparten av alle avgangselevane) gjev opp fylgjande nye språklege trekk som uheldige i vossamålet:

- bergensk
- bokmålsord
- engelsk slang
- *e*-ending for *a*-ending
- *sj* for *kj*
- orda *spise, mye, gjøra*
- tonefallet

Vi ser at dei fleste av desse kategoriane gjeld leksikonet: bergensk, bokmålsord, engelsk slang og "spise, mye, gjøra". Ein kategori gjeld morfologiske tilhøve: *e*-ending for *a*-ending, éin gjeld fonologiske tilhøve: *sj* for *kj*, og éin gjeld prosodiske tilhøve.

Det er interessant at bergensk vert trekt fram som eit nyare uheldig trekk i vossamålet. Fyrst og fremst av di fleire av elevane fortel at foreldra meiner at elevane ikkje snakkar vossamål lenger, men bergensk. Dette er eit godt eksempel på korleis det som vert oppfatta som særleg saliente trekk ved bergensmålet, får ein sterk symbolfunksjon. Det er særleg dei tre orda *noe, mye* og *se* som foreldra trekkjer fram som bergensformer, og dersom elevane har eitt eller alle desse orda, kan dei verta skulda for å snakka bergensk. Det som er eit faktum er at det bergenske talemålet har svært liten innverknad på talemålet til ungdomen på Voss, noko som kjem klart fram gjennom analyse av talemålet til vossaelevane som er med som informantar i TUV (Akselberg 2002b, Akselberg 2003b, 2003c). Hjå foreldra er desse og liknande 'bergensord' i vossamålet eit så sterkt brot på normidealet, at dei oppfattar det som om elevane ikkje snakkar 'rett vossamål' lenger. *Normidealnivået* får såleis større tyngde for desse foreldra enn språkbruksnivået¹ Opposisjonen til bergensk er forresten stor; jfr. haldninga til andre norske dialektar i kapittel 5.

Elles er bokmålsformer og engelsk slang registrerte, noko som fell saman med den allmenne nynorske språknormforståinga. Det er forresten interessant at elevane ved Voss gymnas, sjølv om dei kan vera skeptiske til bokmålsformer, har eit liberalt syn på *anbeheitlese*-ord (Akselberg 2002a, 2003a).

Kategorien '*e*-ending for *a*-ending' er litt uklar av di det er svært liten bruk av *e*-endingar der det tradisjonelle vossamålet har *a*.

¹ Orda *noe, mye* og *se* er forresten ikkje særleg nye i vossamålet: dei slo igjennom på Vangen, i vangsmålet, rundt år 1900.

Einaste tilfellet som peikar seg ut er bruk av *e* som morfem i presens av *kasta*-verb der tradisjonelt vossamål har *a*, altså *kaste* for *kasta* der normalnynorsk har *-ar*. Dette er ei nyutvikling som ikkje fell saman med verken bergensk eller nokon av dei to skriftmåla.

2.3 Førestellingar om talemålet til jenter og gutar

Tradisjonelt har det vore større skilnader mellom talemålet til gutar og jenter, og mellom talemålet til kvinner og menn. Når det gjeld ungdom og yngre er dette noko som har jamna seg ut dei siste 15–20 åra. Finn Gabrielsen registrerte m.a. ei slik utvikling i talemålet i Stavanger tidleg på 1980-talet (Gabrielsen 1984), og seinare er det gjort fleire slike registreringar (jfr. Akselberg 1995). Mange granskingar på språkbruksnivået har altså stadfesta at ei slik utvikling er på gang i Noreg, men på *normidealnivået* har vi derimot få eller ingen granskingar til no².

Avgangselevane fekk fylgjande spørsmål om tilhøvet mellom talemålet til jenter og gutar på Voss (spørsmål 68): *Er det nokon skilnad på talemålet til gutar og jenter på Voss?* Svarfordelinga var slik:

Svar	Talet på svar
ja	12
nei	47

Fig. 3 Informantane si vurdering av om det er skilnad på talemålet for gutar og jenter på Voss.

12 av informantane, dvs. 20 % av alle avgangselevane, meiner det er skilnad, medan heile 78,4 % meiner det ingen skilnad er. Det er såleis relativt godt samsvar mellom denne haldninga og den reelle utjamninga mellom kjønna som er dokumentert i andre talemålsgranskingar, men at 20 % likevel meiner det er skilnad på talemålet

² Stipendiat Ragnhild Haugen ved Universitetet i Bergen gjennomfører no ei gransking av talemålet i Sogndal som er inspirert av ei slik tilnærming. Tildlegare har ho skrive ei hovudoppgåve om talemålet i Sogndal som også var inspirert av den same tilnærminga (Haugen 1998).

til gutar og jenter, kan reflektera 'normale' avvik mellom rapporterte og registrerte data.

2.4 Allmen haldning til vossamålet

Vi får ofte inntrykk av at dei unge ser på sin eigen lokale dialekt som mindre god. Særleg synest dette å vera eit allment inntrykk hjå ungdom nær større byar og sentra. For å finna ut noko om dette tilhøvet mellom ungdom på Voss fekk avgangselevane fylgjande spørsmål (spørsmål 57): *Synest du at vossamålet er fint?* Svarfordelinga vart slik:

Svar	Talet på svar
ja	47
nei	13

Fig. 4 Informantane si vurdering av om vossamålet er fint.

Heile 47 informantar eller 78,5 % av alle avgangselevane synest altså at vossamålet er fint. Det må seiast å vera ein høg prosent av ungdomsinformantane som har denne meininga.

2.5 Vossamålet og framtida

Å stilla informantane spørsmål om korleis det vil gå med ein dialekt eller eit talemål i framtida, kan fortelja noko om kva for normførestellingar dei har til talt språk. For å skaffa opplysningar om dette tilhøvet fekk informantane fylgjande spørsmål (spørsmål 69): *Korleis trur du det vil gå med vossamålet i framtida?* Svarfordelinga var slik:

Svar	Talet på svar
Forsvinna	35
Meir utvatna	21
Blir likt det gamle vossamålet	1

Fig. 5 Informantane si vurdering av framtida til vossamålet.

Over halvparten av informantane, 35, eller 58,3 %, meiner at vossamålet vil forsvinna, medan 21 eller 35 % meiner at vossamålet vil verta meir utvatna. Det er vanskeleg å tolka slike svar, og det finst fleire tolkingsmåtar. Svara kan fortelja både om normideala og om synet på utviklinga av vossamålet. At mest 60 % av ungdomane meiner at vossamålet vil forsvinna, kan vera uttrykk for at dei har eit statisk og homogent normideal som ikkje gjev rom for særleg talemålsvariasjon og endring. Vi veit ikkje så mykje om dei unge sitt syn på desse tilhøva, men eit slikt normideal er svært vanleg hjå mange eldre talemålsbrukarar, og det er eit statisk og homogent normideal som også er årsaka til at fleire av foreldra meiner elevane snakkar bergensk dersom dei skulle nytta einskilde 'bergensformer' i talemålet sitt (sjå kap. 2.2). Hovudinnhaldet i dette talemålssynet er at dersom ein dialekt eller eit talemål endrar seg for mykje, er det ikkje lenger det same talemålet. Dette er eit språksyn som fell nær saman med eit dialektsyn som er heller utbreidd mellom lekfolk i Danmark, og som vi også kjenner frå Noreg (Akselberg 2002c).

Dei som meiner at vossamålet vil verta meir utvatna, kan vera av same oppfatning som dei som meiner at vossamålet vil forsvinna. Nemninga utvatning, som ofte vert nytta om talemålsutvikling, inneber noko negativt i den forstand at noko er i ferd med å forsvinna. I så fall er det mest 95 % av ungdomen som har eit statisk talemålssyn, eit syn som altså er meir eller mindre identisk med det språksynet dei eldre har. Dét er interessant, av di det viser at ungdomen kan ha eit språkideal som ligg nær det danske talemålsbrukarar har om at når det tradisjonelle talemålet endrar seg (for mykje), døyr dialekten (t.d. Kristiansen 1992). Men det er ein viktig skilnad mellom vossaelevane si *overlevingsevaluering* av vossamålet og danske si *overlevingsvurdering* av danske dialektar: Spørsmålet gjeld framtida til vossamålet, ikkje talemålssituasjonen på Voss i samtida, medan danskane gjev denne evalueringa av talemålssituasjonen i Danmark i dag. Om samtidstalemålet på Voss har elevane ei heilt anna oppfatning (sjå kap. 3).

3. Haldningar til eige talemål

Denne framstillinga byggjer på svara som heimelsmennene gav på tre forskjellige spørsmål.

3.1 Eige talemål sett i høve til tradisjonelt vossamål

Frå andre granskingar veit vi at talemålsbrukarar ofte har eit talemålsideal for eigen dialekt som er slik at dei sjølve meiner at dei ikkje 'lever opp til norma'. For å finna ut korleis elevane opplever ei talemålsnorm for vossamålet, fekk dei tre ulike spørsmål der det første galdt vurderinga av eige talemål i høve til tradisjonelt vossamål (spørsmål 59): *Snakkar du 'skikkeleg' vossamål?* Svarfordelinga var slik:

Svar	Talet på svar
ja	5
nei	55

Fig. 6 Informantane si vurdering av om dei sjølve snakkar 'skikkeleg' vossamål.

Dei aller fleste informantane meiner såleis at dei ikkje snakkar eit tradisjonelt vossamål. På Voss vert uttrykket 'skikkeleg vossamål' nytta synonymt med 'tradisjonelt vossamål'. Dette resultatet stemmer langt på veg overeins med det resultatet som vart presentert i kap. 2.5, men skilnaden er at dette spørsmålet gjeld deira eige talemål i dag og ikkje stoda til vossamål ein gong i framtida. Svara kan uttrykkja at det finst både ei stabil og homogen norm for det tradisjonelle vossamålet, samstundes som dei uttrykkjer ein realitet på språkbruksnivået: Dei unge har ikkje den same talemålsvarieteteten som andre aldersgrupper har. Svara uttrykkjer såleis eit realistisk syn på talemålssituasjon på Voss mellom ungdom i dag. Eit aktuelt spørsmål som då dukkar opp er om dei ser på sitt eige talemål som vossamål. Svaret på det spørsmålet vil kunna fortelja mykje om kva for normideal elevane har for vossamålet i dag.

3.2 Eige talemål sett i høve til vossamål i dag

Det er interessant kva elevane meiner om eige talemål i høve til førestellinga vossamål i dag, og dei fekk difor fylgjande spørsmål (spørsmål 63): *Korleis er dialekten din?* Svara fordelte seg slik:

Karakteristikk av eige talemål	Talet på svar
Moderne vossamål	30
Vossamål m/bokmålsord	14
Blanding av vossamål og bergensk	5
Det er riktig/bra	3
Vossamål	2
Nynorsk	2
Litt vossamål	1
Vossamål m/oddainnslag	1
Vossamål m/arendalsinnslag	1
Vossamål m/strilamål og nynorsk	1
Vestlandsk	1
Daledialekt	1
Østlandsk m/vestlandsord	1

Fig. 7 Informantane si vurdering (kategorisering) av eige talemål.

Grunnen til at det samla talet på svar er 63 og ikkje 60 er at tre informantar har gjeve to karakteristikkar av talemålet sitt. Hovudtyngda av svara signaliserer at dei unge vurderer talemålet slik slik at dei snakkar vossamål, heile 55, og av desse er det 2 svar som signaliserer vossamål utan modifikasjon, medan til 53 av svara er det knytt ein kommentar. 30 svar karakteriserer talemålet som 'moderne' vossamål. Desse svara modifierer den idealnorma som kom til uttrykk i kap. 2.2 og 3.1: Vossamålet er ikkje berre tradisjonelt vossamål, men det eksisterer også ein 'moderne' normvariant av vossamålet hjå elevane, og denne varianten nyttar dei sjølve.

Svara "vossamål m/bokmålsord" og "blanding av vossamål og bergensk" uttrykkjer mykje den same oppfatninga som "moderne vossamål" av di svara markerer at det vossamålet elevane nyttar, skil seg frå det tradisjonelle talemålet, og at trekk som skil seg frå det tradisjonelle talemålet, ofte vert oppfatta som påverknad frå bok-

målet eller frå bergensk. Det er noko med talemålssosialiseringa som fører med seg at det som skil seg frå 'tradisjonelle' dialektsteg, vert oppfatta som påverknad frå bokmålet eller påverknad frå eit bymål. Kategoriseringa "litt vossamål" markerer mykje det same på normnivået. Det gjer også kategoriane "vossamål m/oddainnslag", "vossamål m/arendalsinnslag" og "vossamål m/strilamål og nynorsk". Det særlege med desse kategoriseringane er at desse elevane har ein av foreldra frå Odda, Arendal eller Strilelandet, og at dei har eit eller fleire trekk frå talemålet på desse stadene. Nemningane "vestlandsk" og "nynorsk" er noko uklare, men kan reflektera ei strengare normoppfatning av vossamålet enn dei andre elevane har. Dei to svara på normidealnivået som skil seg mest ut er "daledialekt" og "østlandsk m/vestlandsord". Ved gjennomlytting av samtaleopptaka er det informantene bak kategoriseringa "østlandsk m/vestlandsord" på normidealnivået som skil seg mest ut på språkbruksnivået, og det er godt samsvar mellom eigenrapporteringa og registreringa på språkbruksnivået. Kategorirapporteringa "daledialekt" kan gå på at det finst nokre 'daletrekk' i talemålet som medelevane har merka seg, og som kan ha påverka opplevinga av eigen dialekt. Registrering på språkbruksnivået tilseier ikkje at dette er daledialekt, men vossamål med 'daletrekk'.

Denne eigenkategoriseringa viser altså at dei aller fleste elevane klassifiserer talemålet sitt som vossamål, men ikkje som eit tradisjonelt statisk og homogent vossamål, men derimot som eit 'endra' og 'moderne' vossamål der det finst trekk som ikkje høyrer til det 'tradisjonelle' talemålet. Dette kan tyda på at informantane har eit dynamisk og heterogent talemålssyn som gjev rom for både endring og variasjon, men kan som nemnt ovanfor, vera eit utslag av den metoden som er nytta (informantane kjem ikkje på relevante eksempel medan dei fyller ut skjemaet). Analyse av talemålet til informantane på språkbruksnivået viser at rett nok er det fleire endringar å registrera i høve til det tradisjonelle vossamålet, men likevel held vossamålet seg heller stabilt hjå vossaungdomen i motsetnad til den endringa vi kan finna i talemålet til ungdomen m.a. i fleire bygder på Austlandet.

3.3 Tilfredsheit med eige talemål

Det er interessant å få opplysning om kor nøgde ungdomen er med talemålet sitt av di det kan fortelja noko noko om kvifor dei held på dialekten sin, kvifor dei legg om talemålet sitt, kva for tilhøve dei har til den lokale kulturen, om deira kulturelle identitet og språklege haldning osb. Dei fekk difor følgjande spørsmål (spørsmål 70): *Er du tilfreds med den dialekten du har?* Svarfordelinga var slik:

Svar	Talet på svar
ja	55
nei	5

Fig. 8 Informantane si vurdering av om dei er tilfredse med sin eigen dialekt.

Prosenten elevar som er nøgde med dialekten sin er altså svært høg, og det er særleg interessant når dei aller fleste kategoriserer talemålet sitt som "moderne vossamål" og "utvatna vossamål". Dette tyder at ungdomen både kan ha eit dynamisk talemålssyn og at dei er nøgde med dialekten sin. Dette er i tråd med fleire granskingar som viser at norsk ungdom mange stader er språkleg trygge og nøgde med talemålet sitt, men det kan også vera eit døme på at dette er eit trekk som er sterkare utanfor enn innanfor det sentrale austlandsområdet. Granskingar viser at ungdomen i sentrale austlandsområde kjenner seg meir språkleg underlegne talemålet i t.d. Oslo.

4. Foreldre som språklege normagentar

4.1 Foreldre som korrektørar

Granskingar av talemålet til ungdomen på Voss viser at talemålet er i endring, men at det likevel held seg temmeleg godt på Voss, og talemålspåverknaden frå Bergen er t.d. svært liten (Akselberg 2002b, 2003c). Det kan vera svært mange grunnar til denne situasjonen som t.d. samanheng med lokal, kulturell og personleg identitet, sosiale nettverk, Vossabygdi som kulturelt tyngdepunkt, lokal sjølvkjensle, arbeids- og fritidsaktivitetar, fokusering osb., og det kan ha med sosialisering å gjera. Kan det vera ein samanheng mellom 'positiv'

språkleg talemålssosialisering og talemålsbruk i område der dialektane og talemålet held seg rimeleg godt? Og kva for rolle kan foreldra spela i ein slik samanheng? For å få kunnskap om slike tilhøve, fekk elevane dette spørsmålet (spørsmål 75): *Har foreldra dine nokon gong retta på dialekten din?* Svarfordelinga var fylgjande:

Svar	Talet på svar
nei	32
ja	28

Fig. 9 Informantane si vurdering av om foreldra har retta på talemålet deira.

Det er altså 28 av 60 informantar som er blitt retta på av foreldra, dvs. 46,7 % eller knapt halvparten av elevane som er med i granskinga. Om dette er ein stor eller liten del av informantane, er det vanskeleg å svara på, men det kan verka som om det er fleire av dei unge i dag som har blitt retta på enn det har vore tidlegare (Akselberg 1995). Dersom det er ei allmenn utvikling, kan det tyda at foreldra til desse elevane kan ha ei anna haldning og ein annan praksis i høve til talemålssosialisering enn tidlegare.

4.2 Korreksjonsmål

Dei 28 elevane som er blitt retta på er blitt retta til tradisjonelt vossamål eller til korrekt nynorsk på denne måten:

Svar	Talet på svar
Retta til tradisjonelt vossamål	27
Retta til korrekt nynorsk	1

Fig. 10 Informantane si vurdering av kva for talemål foreldra har retta dei til.

Dei aller fleste er altså retta til eit 'tradisjonelt' vossamål, dvs. eit vossamål utan 'bokmålsinnslag' og 'bergensformer'. Dette kan tyda at dét er viktigare for desse foreldra, enn det var for foreldre tidlegare, at borna snakkar den lokale dialekten, og at foreldra går meir aktivt inn

for at borna skal halda på målet. Vi veit ingenting om korleis elevane er blitt retta på av foreldra, og om det er med bruk av positive eller negative sanksjonar.

4.3 Korreksjon og geografisk foreldrebakgrunn

Ein skulle tru at dei som er blitt retta på, har begge foreldra frå Voss, og at dei som ikkje er blitt retta, berre har den eine eller ingen av foreldra frå lokalsamfunnet. Opplysning om foreldrebakgrunn har alle informantane gjeve som bakgrunnsopplysningar før opptaka. For dei elevane som er blitt retta er foreldrebakgrunnen slik:

<p>Elevar som er blitt retta</p>	<p>Foreldrebakgrunn Begge foreldre frå Voss Éin av foreldra frå Voss</p>	<p>Talet på elevar 14 14</p>
<p>Elevar som ikkje er blitt retta</p>	<p>Foreldrebakgrunn Begge foreldre frå Voss Éin av foreldra frå Voss</p>	<p>Talet på elevar 5 27</p>

Fig. 11 Samanhengen mellom talemålskorreksjon og foreldra sin geografiske bakgrunn.

Av dei elevane som er blitt retta er det altså like mange som har den eine som begge foreldra frå Voss. Dette skulle ikkje tyda på nokon skilnad i eventuell talemålssosialisering med omsyn til foreldra sin geografiske bakgrunn. Ser vi derimot på den geografiske foreldrebakgrunnen til dei elevane som ikkje er blitt retta, har fåtalet av desse begge foreldra frå Voss (5 av 32 elevar, dvs. 15,6 %), medan storparten (27 av 32 elevar, dvs. 84,4 %) har berre éin av foreldra frå Voss. Dette kan tyda på at det likevel er større sjanse for at ein vert retta på dersom begge foreldra er frå Voss, enn om berre den eine av dei er det.

4.4 Korreksjon, geografisk foreldrebakgrunn og foreldra sitt kjønn

Kva rolle spelar foreldra sitt kjønn i den språklege sosialiseringprosessen? Vi veit frå andre granskingar at mødrene ofte har ein viktigare allmenn sosialiseringfunksjon enn fedrane. Det er også noko vi kjenner frå sosiolingvistikken. Kan det vera slik på Voss at dei ungdomane som har ei mor frå Voss, i større grad enn dei som har ein far frå Voss, vil oppleva talemålskorreksjon? Dersom vi koplar informasjon om korreksjon, geografisk foreldrebakgrunn og foreldra sitt kjønn, og ser bort frå dei elevane som har begge foreldra frå Voss, får vi dette resultatet:

Elevar som er blitt retta	Foreldrebakgrunn og kjønn	Talet på elevar
	Mor frå Voss	3
	Far frå Voss	11
Elevar som ikkje er blitt retta	Foreldrebakgrunn og kjønn	Talet på elevar
	Mor frå Voss	13
	Far frå Voss	14

Fig. 12 Samanhengen mellom talemålskorreksjon og foreldra sin geografiske bakgrunn og kjønn (dei elvane som har begge foreldra frå Voss er tatt ut).

Det som kjem fram her, er det motsette av hypotesen om at det skulle vera flest elevar av dei som vert retta på, og som har berre den eine av foreldra frå Voss, som har mor frå Voss. Fleirtalet av dei som er blitt retta på har far frå Voss (11 av 14, dvs. 78,6 %), medan berre 3 av 14 (21,4 %) har mor frå Voss. Tyder dette at vossafedrane er meir talemålsmedvitne og meir aktive i talemålssosialiseringa enn vossamødrene? Det kan sjølvsagt vera slik, men dette tilhøvet kan òg vera uttrykk for at fedrane og mødrene driv talemålssosialisering på ulik måte. Det er mogleg at den talemålssosialiseringa som elevane registrerer og rapporterer er den medvitne, eksplisitte og aktivt lett synlege sosialiseringa, som kan vera den som fedrane representerer t.d. i form av direkte kommentarar og andre sanksjonar som fleip og ironi. Mødrene driv gjerne med meir indirekte sosialisering som i liten grad er eksplisitt og lett synleg, men som kan vera mykje meir

effektiv. Denne talemålssosialiseringa føregår meir jamnt og trutt og i 'det stille' t.d. i form av den allmenne og daglege språklege kommunikasjonen mellom mødrene og borna. Det kan vera slik at fedrane driv ei talemålsnormering som representerer ein slags open talemålsnormering, medan mødrene driv ei talemåls-normering som representerer ei slags skjult talemålsnormering.

4.5 Korreksjon og jordbruksbakgrunn

Det har vore ei vanleg meining at dei borna som veks opp på ein gard vil ha eit meir tradisjonelt talemål eller vil halde betre på den tradisjonelle lokale dialekten enn born som ikkje har denne sosiale og kulturelle bakgrunnen. I praksis vil dette seia at på dei fleste stadene vil dei barna som kjem frå gard representera ein geografisk periferi, medan barn som ikkje har denne bakgrunnen ofte representerer eit geografisk sentrum. Korleis er desse tilhøva på Voss? Ei kopling av opplysningar om korreksjon og tilhøve til jordbruket gjev fylgjande resultat:

Svar	Frå gard
Er blitt retta	7
Er ikkje blitt retta	8

Fig. 13 Samanhengen mellom talemålskorreksjon og tilhøve til jordbruket.

15 av dei 60 elevane som er definerte som vossingar kjem frå gard. Av desse er det færre som ikkje er blitt retta på, enn som er blitt retta, sjølv om skilnaden er liten. Hypotesen om at det skulle vera større samanheng mellom talemålskorreksjon og jordbruksbakgrunn, enn mellom talemålskorreksjon og annan sosial bakgrunn, stemmer ikkje med dette materialet. I kap. 4.1 såg vi at samla sett var 28 av 60 elevar, dvs. 46,7 %, blitt retta av foreldra. Her ser vi at av 15 elevar med jordbruksbakgrunn er 7 blitt retta, dvs. 46,7 %, noko som tilsvarar gjennomsnittsprosenten for alle elevane. Elevar med jordbruksbakgrunn skil seg altså ikkje ut med omsyn til talemåls-korreksjon av foreldra. Grunnen til at elevar med jordbruksbakgrunn kan ha fleire tradisjonelle talemålstrekk enn andre elevar, kan vera at den implisitte og mindre synlege normeringa er meir utbreidd og

meir effektiv enn den eksplisitte og lett synlege. Jamfør foreldra si rolle i den språklege sosialiseringprosessen (kap. 4.4). Det å veksa opp i eit jordbruksmiljø med heile den sosiale, materielle og kulturelle sosialiseringa det fører med seg som ein daglegdags prosess, kan vera viktigare enn direkte talemålsnormering og talemålssosialisering.

5. Haldningar til norske talemål

Haldning til eige talemål og til vossamålet gjev interessante innblikk i normforståing og talemålsbruk. Korleis kan haldning til andre talemål underbyggja den innsikta som denne informasjonen gjev? For å få litt innsikt i det fekk elevane to spørsmål, det eine om positiv haldning og det andre om negativ haldning.

5.1 *Dialektar ungdomen har positiv haldning til*

Vi har sett at ungdomen på Voss har ei positiv haldning både til vossamålet og til sin eigen dialekt. For å få innsikt i deira positive haldning til norske dialektar allment sett, fekk dei fylgjande spørsmål (spørsmål 82): *Kva for norsk dialekt likar du best?* Svarfordelinga var slik:

Dialekt	Talet på svar
Sørlandsk/Kr.sand/Arendal	17
Rogalandsk/Stavanger	10
Sognamål/Sogndal	7
Nordlandsk/nordnorsk	6
Austlandsk	6
Vossamål	6
Osломål	3
Trøndsk	3
Møredialekt	2
Moldedialekt	2
Bergensk	2
Valdresmål	1
Skienmål	1

Fig. 14 Informantane si vurdering av dei dialektane dei likar best.

Det var ingen faste svaralternativ, men informantane sette opp dei dialektane dei sjølve meinte var aktuelle. Det er til saman 66 svar, altså 6 fleire enn talet på informantar, noko som har årsak i at nokre elevar har gjeve opp to eller fleire dialektar på spørsmålet.

Det er interessant å merka seg at vossamålet kjem langt ned på lista, og ikkje berre det, det er berre 6 svar som trekkjer fram vossamålet, dvs. 11 færre svar enn den best likte dialekten og 5 svar meir enn den dialekten som fekk færrest svar. Dette er eit godt eksempel på at sjølv om informantane vurderer eigen dialekt heller lågt i høve til andre norske dialektar, er dei likevel svært godt nøgde både med vossamålet generelt og med sin eigen dialekt spesielt (jfr. kap. 2.4 og 3.3). Det er også interessant at det berre er éin elev som trekkjer fram bergensmålet som den dialekten som han likar best.

At sørlandsk talemål skårar høgast i denne granskinga er ikkje så overraskande av di Sørlandet og sørlandsk talemål for mange nordmenn, og særleg på Vestlandet, vert sett i samband med ferie, sommar, sol og blide menneske. I mange nordmenns førestelling har Sørlandet noko av den same dåmen som Danmark har, nettopp av di vi knyter språket og området til positive opplevingar og fritid.

Grunnen til at rogalandsk også når så høgt opp kan vera mykje den same som for sørlandsk.

Kvifor sognamål også høyrer til teten, er det verre å forklara. Nordlandsk har kanskje noko eksotisk over seg, medan austlandsk let seg forklara med den allmenne posisjonen 'standardaustlandsk' har. Oslomålet er det derimot berre 3 elevar som trekkjer fram, og det kan fortelja noko viktig om oslomålet sin status på Vestlandet.

Trøndsk er det fleire som meiner er vanskeleg å forstå, og det får difor ei låg plassering, medan møre- og moldedialekt kanskje fell litt i den same kategorien som trøndsk talemål.

Ein skal forresten ikkje leggja altfor stor vekt på skilnadene mellom dei ulike dialektane; fleire av dei kan ha kome med litt tilfeldig i svarlista på grunn av at informanten har ei mor, far, slektning eller god ven med ein slik dialekt, eller det kan vera ein eller annan populær kjendis som har vedkomande dialekt. Møre-, molde, valdres- og skiensmålet kan vera døme på det. Det er interessant at telemarksdialekten ikkje er med, den er ofte med i slike rangeringar, men det er viktig å vera merksam på at denne undersøkinga ikkje gav faste svaralternativ.

5.2 Dialektar ungdomen har negativ haldning til

For å få innsikt i informantane si negative haldning til norske dialektar allment sett, fekk dei fylgjande spørsmål (spørsmål 82): *Kva for norsk dialekt likar du minst?* Svarfordelinga var slik:

Dialekt	Talet på svar
Trøndsk	20
Bergensk	11
Gudbrandsdalsmål	5
Nordlandsk/nordnorsk	5
Hallingmål	3
Stavangerdialekt	3
Stanghelle-/vaksdal-/dalemål	3
Austlandsk	2
Telemarksdialekt	2
Ålesundsmål	2
Sogndalsmål	2
Sørlandsk	2
Bærumdialekt	1
Saudamål	1
Østfoldsk	1
Østerdalsmål	1

Fig. 15 Informantane si vurdering av dei dialektane dei likar minst.

Også her ser vi at at det er fleire svar enn det samla talet på informantar, og grunnen er den same som under dialektane ein har ei positiv haldning til, det er nokre informantar som har gjeve opp meir enn eitt svar på spørsmålet. Det er interessant å registrera at vossamålet er fråverande på denne lista. Vi legg også merke til at oslomålet er fråverande. Det er også interessant at østfoldmålet ikkje vert trekt spesielt fram slik det ofte vert elles når mislikte dialektar skal kårast. Telemarksdialekten kjem heller ikkje særleg langt opp på lista, og heller ikkje austlandsk. Samanlikna med den førre lista, står desse vurderingane kvarandre.

At sørlandsk og sogndalsmålet kjem langt ned, høver også med den førre lista, men ein skulle kanskje ha venta at dei var heilt ute. Det same gjeld for stavangerdialekten. Elles er det interessant at nordlandsk ligg så høgt på lista, det talemålet har mest same plassering som på den andre lista. Det tyder på at det er nokså ambivalent eller delt syn på det nordlandske talemålet.

Særleg interessant er det at nabodialektar som dale-, vaksdal- og stanghelledialekten er tatt med. Som regel vert ikkje nabodialekter

rekna for å ha særleg status, men kan tvert om vera 'truande'. Bergensk fell rimeleg bra inn i det mønsteret, som er den dialekten vossaelevane likar minst etter trøndsk.

At trøndsk kjem på topp, kan nok ha med det å gjera at mange meiner dei ikkje forstår kva som blir sagt. Ofte heng grad av forståing og estetiske vurderingar nær saman. At gudbrandsdal- og hallingmålet kjem så pass høgt opp, har truleg med dei same årsakene å gjera som at trøndsk vert vurdert så negativt. Særleg interessant i ein haldningssamanheng er vurderingane av det allmenne vossamålet, det individuelle talemålet og bergensmålet.

6. Språkhaldning og talemålssofisiering

Denne granskinga viser at ungdomen på Voss i 2001 og 2002 har ei positiv haldning til vossamålet og til sin eigen dialekt. Granskinga viser òg at ungdomen på Voss meiner at dei snakkar vossamål, sjølv om dei ikkje nyttar den 'tradisjonelle' vossadialekten. Dette tyder både at dei har ei nokså klar oppfatning av den 'tradisjonelle' vossanorma, samstundes som det *kan* tolkast som om dei har eit dynamisk og heterogent syn på vossamålet i dag: Vossamålet kan endra seg og likevel halda fram med å vera vossamål, t.d. det dei sjølve representerer. Derimot stiller dei eit strengare normkrav til vossanorma i framtida: Det finst tydelegvis visse språklege grenser som vossamålet kan endra seg innafor før det ikkje lenger er vossamål.

Granskinga viser at vossaungdomane ikkje vurderer eigen dialekt blant dei som dei set mest pris på dersom dei rangerer norske dialektar, men det kjem likevel ikkje i konflikt med at dei aller fleste er godt nøgde med sin eigen dialekt og vossamålet. Å vurdere andre dialektar meir positivt enn sin eigen dialekt treng såleis ikkje koma i konflikt med det å vurdere sin eigen dialekt positivt og det å kjenna seg vel tilpass med sin eigen dialekt.

Granskinga viser at om lag halvparten av elevane har vore retta språkleg på av foreldra, og det er fedrane som truleg må ha vore dei mest aktive i den eksplisitte korrigeringa, av di det er flest elevar med fedrar frå Voss som er blitt retta på. Dette kan vera eit døme på at fedrane og mødrene kan driva talemålssofisiering på ulike måter. Ei tolking kan vera at vossafedrane driv open og eksplisitt talemåls-

sosialisering, medan vossamødrene driv skjult og indirekte sosialisering. Vossamødrene representerer truleg ein viktig språkleg sosialiseringfaktor i den indirekte sosialiseringa som finn stad gjennom det å veksa opp i eit bestemt språksamfunn. Granskinga viser òg at det ikkje er nokon skilnad i foreldra si rolle som talespråklege norm- og sosialiseringstørar om ungdommen veks opp på gard eller ikkje.

7. Epilog: Sjølvrapportering som metode i haldningsgranskingar

Analysen byggjer på data som er samla inn ved at informantane har gjeve opp kva dei *veit*, kva dei *meiner* og kva dei *opplever* som svar på opne og lukka spørsmål. Dei fleste spørsmåla gjeld kva haldning informantane har til eige og andre sitt talemål. Informantane har fått direkte spørsmål om kva dei meiner om fleire ulike sakstilhøve, og opplysningane dei har gjeve er nytta direkte til å framskaffa data om samanhengar og som grunnlag for analyse. Granskinga fokuserer såleis på dei *kognitive* og *affektive* haldningskomponentane. Er dette ein 'fornuftig' måte å framskaffa opplysningar om haldning på?

Det har vore ein debatt innom sosiolingvistikken om korleis ein skal samla inn informasjon om informantane si haldning. Problemstillinga gjeld eigenleg dei innsamla dataa sin *validitet*: Måler vi det vi eigenleg skal eller vil måla? Det vil seia: *Korleis* skal vi måla haldning? Og dinest: Kva for informasjon *representerer* haldning på best mogleg måte? Debatten har i hovudsak golde tre område.

1) Særleg har ein diskutert om ein skal stilla informantane direkte spørsmål om eit sakstilhøve (dvs. at ein stiller spørsmål om *kognitive* og *affektive* tilhøve) eller om ein indirekte skal registrera korleis informantane handlar (dvs. at ein registrerer *konative* tilhøve) i høve til eit sakstilhøve utan at informantane direkte er informerte om kva som skal målast. Spørsmålet om måling av haldning gjeld altså på den eine sida val av konkret *metode* for innsamling av haldningsdata.

2) På den andre sida gjeld måling av haldning spørsmålet om vi kan '*stola*' på informantane sine svar. Dersom vi stiller informantane direkte spørsmål om eit sakstilhøve, kan vi då få tilgang til dei 'eigenlege' haldningane? Eller kan det vera slik at informantane ved

direkte haldningsregistrering let seg styra for mykje av innsamlings-situasjonen til at vi kan vera sikre på at dei gjev eit relevant svar? Gjev dei (medvite eller umedvite) i ein slik direkte kontekst heller eit svar dei trur forskaren vil ha enn det 'reelle' svaret, og legg dei vinn på å svara (medvite eller umedvite) 'overflatisk' slik at dei ikkje slepper forskaren for tett innpå seg? Jfr. Haugen sin artikkel i dette heftet (pkt. 2.2).

3) Dessutan gjeld spørsmålet om måling av haldning om det finst ulike haldningsnivå. Kan det t.d. finnast eit 'medvite' nivå som representerer dei 'ikkje-eigenlege' haldningane, og som m.a. kan koma til uttrykk gjennom svar på direkte spørsmål, og eit 'umedvite' nivå som representerer dei 'eigenlege' haldningane og som kjem til uttrykk gjennom 'indirekte' registreringar?³

Dersom det er slik at det finst haldningar på to ulike nivå (truleg finst det haldningar på *mange nivå*), dvs. både 'ikkje-eigenlege' og 'eigenlege' haldningar, er då den eine typen haldning 'viktigare' enn den andre? Eller er begge handlingsnivåa like interessante i sosiolingvistikken? Kan det vera slik at 'ikkje-eigenleg' haldning kanskje kan vera 'viktigare' enn 'eigenleg' haldning? I disiplinen folkelingvistikk, *folk linguistics*, er det nettopp dei 'ikkje-eigenlege' haldningane som er interessante. Slike haldningar gjev viktig informasjon om språkbrukarane sin eigen språkbruk.

Dette er spørsmål vi ikkje kan få endelege fasitsvar på, men det har utvikla seg to tradisjonar innom sosiolingvistikken der den eine legg vekt på at haldningar skal målast indirekte ved at ein registrerer handlingar som primært ikkje gjeld språklege tilhøve (dvs. gjennom registrering av den konative komponenten) som indikator på språkhaldning, medan den andre retninga legg vekt på at haldningar også kan målast direkte (dvs. gjennom registrering av den kognitive og den affektive komponenten). Lambert sine *matched guise*-studiar var på ein måte fyrste steget på vegen mot å etablere den indirekte metoden med måling av den konative komponenten. Seinare har m.a. Tore Kristiansen (1992, 1999) utvikla denne teknikken vidare,

3 Termen 'eigenleg' haldning er henta frå den sosiolingvistiske litteraturen. Den andre haldningstypen er den 'ikkje-eigenlege' eller overflatiske. I praksis kan val av metode tyda at ein legg mindre vekt på eller eventuelt ser heilt vekk frå m.a. forklaringskrafta eller forklaringspotensialet til den eine typen haldning i høve til den andre.

og nytta han i studiane av dialekt- og regionalspråkutviklinga i Danmark.

Diverre har haldningsdiskusjonen innom sosiolingvistikken for mykje golde kva som er den 'rette' elles 'beste' måten å måla den 'eigenlege' haldninga på (dvs. om ein skal måla den kognitive og affektive komponenten eller den konative), i staden for å diskutera kva 'eigenlege' haldningar er. Enno manglar vi ein diskusjon om kva det er den indirekte metoden måler. Ein har til no meir eller mindre tatt for gitt at den indirekte metoden skaffar data om den 'eigenlege' haldninga.

Vi veit gjennom ei mengd studiar at det svært ofte kan vera eit stort sprik mellom informantane sin rapporterte språkbruk og den registrerte språkbruken deira (jfr. t.d. Hannaas 1999). Difor er det slik at vi sjeldan kan 'stola' på rapporterte opplysningar om eigen språkbruk i den forstand at dei skal reflektera den reelle språkbruken (derimot er dei svært viktige med omsyn til språkbrukaren si eiga normoppfatning). Vi skal difor vera noko forsiktige med å trekkja for bastante konklusjonar på grunnlag av slike opplysningar med omsyn til reell språkbruk (jfr. t.d. Papazian 1997, Kvåle 2000). Gjeld det same med omsyn til språkbrukaren sine haldningar òg, som t.d. korleis han vurderer ein bestemt dialekt eller sin eigen dialekt? Det veit vi ikkje m.a. av di dette tilhøvet er mykje verre å testa (dvs. dei 'eigenlege' vs. dei 'ikkje-eigenlege' haldningane).

Ein kan t.d. ha ei 'eigenleg' positiv haldning til eigen dialekt sjølv om ein vurderer ein annan dialekt meir positivt. Resultata av denne granskinga kan vera eit døme på det.

Dei direkte metodane kan kan henda gje opplysningar om vel så 'eigenlege' haldningar som dei haldningsopplýsingane som dei indirekte metodane gjev. Vidare i projektet *Talemålsendring hjå ungdom på Voss* (TUV) vil omgrepet 'eigenleg' haldning få ei meir grundig utgreiing.

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein 1995: *Fenomenologisk dekonstruksjon av det labovmilroyse paradigmet i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune*. 1–2. Uprenta doktorgradsavhandling. Bergen: Nordisk institutt.
- Akselberg, Gunnstein 2002a: Open eller trong nynorsknorm i den vidaregåande skulen? Praksis og haldningar til valfridomen i den nynorske skriftnorma hjå elevar som har nynorsk som hovudmål – jamført med elevar som har nynorsk som sidemål. *Nordica Bergensia* 27. 3–43.
- Akselberg, Gunnstein 2002b: Gransking av regionaltalemål i Noreg – Bakgrunn og særtrekk. *Nordica Bergensia* 28. 3–33.
- Akselberg, Gunnstein 2002c: Talespråkleg regionalisering i Noreg – Keisarens nye klede? *Nordica Bergensia* 28. 35–59.
- Akselberg, Gunnstein 2003a: Praksis og haldning til valfridomen i den nynorske skriftnorma hjå elevar som har nynorsk som hovudmål. I: Omdal, Helge og Rune Røsstad (red.): *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*. 69–92. Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- Akselberg, Gunnstein 2003b: *Utviklinga av vossamålet ved tusenårsskiftet. Ei gransking av språkbruk hjå ungdomar på Voss 2001–2002 sett i eit talespråkleg regionaliseringsperspektiv*. I: Akselberg, Gunnstein og Helge Sandøy (red.): *Rapport frå Sjuande dialektologkonferansen på Voss 14.–18. august 2002*. Under prenting.
- Akselberg, Gunnstein 2003c: Talevariasjon i Noreg. I: Mæhlum, Brit m.fl.: *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistikk*. 144–165. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Brunstad, Endre 2000: Språknormer som forskingsobjekt. Refleksjonar kring språknormomgrepet og språknormforskinga. I: Brodersen, R. B. og T. Kinn (red.): *Språkvitskap og vitskapsteori. Ti nye vitskapsteoretiske emne*. 46–68.
- Farstad, Randi 1996: *En studie av språkholdninger og stereotype forestillinger om og blant sunnmøringer, romsdalinger og nordmøringer. Uprenta hovudoppgåve i nordisk*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Gabrielsen, Finn 1984: *Eg eller je? Ei sosiolingvistisk gransking av yngre mål i Stavanger*. Oslo: Novus.
- Hannaas, Jorunn 1999: *En sosiolingvistisk studie av kj- og sj-realiseringsen blant ungdommer i Bergen*. Uprenta hovudoppgåve i nordisk. Bergen: Universitetet i Bergen.

- Haugen, Ragnhild 1998: Variasjon og endring i sogndalsdialekten. Ei sosiolingvistisk undersøking av talemålet i Sogndal. *Målbryting* 1. 1–168.
- Husby, Olaf 1985: *Inntrykk av språkbrukarar. Ei undersøking av tillagte personlegdomsdrag ut frå munnleg språkføring. Sosialt distinktive drag i talemålet i Sandnessjøen*. Uprenta hovudoppgåve i nordisk. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Kristiansen, Tore. 1992. Har regionalsprog en fremtid i Danmark? *Danske Folkemål* 34, 203–47.
- Kristiansen, Tore 1999: *Unge sprogholdninger i Næstved 89 og 98*. *Danske Folkemål* 41. 139–62.
- Kvåle, Karen Marie 2000: Talemålsendring i Valdres – i retning av kva? *Målbryting* 4. 167–76.
- Lambert, Wallace E. 1964: Lambert, Wallace E. og William W. Lambert 1964: *Social psychology*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Papazian, Eric. 1997. Dialektdød i Numedal? Om språkutviklinga i Nore og Uvdal. *Maal og Minne*. 1997/2. 161–190.
- Strømsodd, Svein Arne 1979: *Dialektholdninger blant folk i to bydeler i Oslo*. Uprenta hovudoppgåve i nordisk. Oslo: Universitetet i Oslo.

Skarring i Oslo, og skarre-/r/ og retroflekser

Av Eric Papazian

I *Målbryting* nr. 4 skriver Arne Torp (2000) om skarre-/r/ i Europa og Norge. Det er særlig to sider ved skarre-/r/ Torp tar opp, 1) opphavet til skarre-/r/ i Europa, nærmere bestemt Paris-området, 2) årsaken til at skarre-/r/ ikke har spredt seg til Østlandet og ikke ser ut til å spre seg dit heller. Mht. det første temaet legger Torp fram en ny, eller rettere sagt en glemmt eller oversett hypotese som virker meget overbevisende, og iallfall langt bedre enn den gjengse myten om kongen med talefeil. Mht. det andre temaet legger han fram en hypotese han har lagt fram før, bl.a. i Torp 1994 og 2001, nemlig at årsaken til at skarre-/r/ ikke har slått gjennom på Østlandet, er retrofleksene, som ifølge Torp ikke "går" sammen med skarre-/r/. Det er en spenstig hypotese, men ikke desto mindre tror jeg den er gal, og det er særlig den jeg vil presentere noen motforestillinger mot her. Men jeg har også noen kommentarer til et mindre punkt i Torps artikkel, nemlig skarring i Oslo.

Skarring i Oslo

Innledningsvis slår Torp fast det kjente forholdet at skarre-/r/ kan opptre *individuell*, som en talefeil, i alle dialekter med rulle-/r/, og at den også ofte forekommer som et språklæringsproblem hos barn med slike dialekter (det samme er tilfellet i mange andre språk med

rulle-/r/, bl.a. svensk, spansk og russisk).¹ Som Torp påpeker, må dette skyldes at rulle-/r/ er vanskelig å uttale, mens skarre-/r/ er en lett lyd å lage, noe alt Larsen (1907: 27) konstaterte ved å vise til at skarre-/r/ opptrer som talefeil i alle rulle-dialekter, men aldri omvendt. Barn som ikke klarer å uttale rulle-/r/, erstatter da /r/ med beslektede lyder – bl.a. /l/ – men skarre-/r/ er *sosialt godtatt* siden denne lyden er kjent fra andre språk og dialekter. Derfor kan dette avviket bli værende igjen i voksespråket hos enkelte etter at språklæringa er over.²

Når det gjelder skarring i Oslo, synes Torp å mene at det dreier seg om noe mer enn individuell skarring. Iallfall sier han (2000: 77) at hypotesen om at skarre-/r/ og retrofleksjer ikke går ihop, blir "kollektivt motbevist" av folk "med såkalt Frogner-r". Også i Torp 1994 (292) heter det at i Oslo "[...] gjeld "avviket" heilt tydeleg meir enn einskildindivid". For det første gjelder det ikke Frogner spesielt, men "Vestkant"-språket eller *standardisert Oslo-mål* generelt. For det andre dreier det seg heller ikke om en spesiell /r/, men om en vanlig skarre-/r/.³ Og for det tredje dreier det seg heller ikke i Oslo om noe *kollektivt*: Det fins ingen lokal eller sosial *gruppe* i Oslo som skarrer – ikke en gang hele familier, enda så lett lyden "smitter", jf. at Larsen (1907: 27) snakker om "den spredte forekomst i visse familier". Ingen fonologisk beskrivelse av Oslo-mål har da heller regna skarre-/r/ som en del av lydsystemet i noen varietet av Oslo-målet. F.eks. nevnes ikke lyden av Alnæs (1925) eller Borgstrøm (1938), så vidt jeg kan se heller ikke av Bull (1980). Også her er skarring helt klart et *individuell*

-
- 1 Problemet er skildret av Sigurd Hoel i romanen *Veien til verdens ende*, i et kapittel som heter "R", kort og godt.
 - 2 Ifølge Sivertsen (1967: 84, 88) fins det talere som bruker skarre- og rulle-/r/ om hverandre, men dem kan det neppe finnes mange av. Vanvik (1979: 38) sier at skarre-/r/ forekommer i østnorsk som et resultat av *dialektblanding*, hos folk som har skarrende foreldre eller er delvis oppvokst i et strøk med skarring. Men skarring i rulle-dialekter forekommer også uten at disse to sosiale vilkåra er til stede.
 - 3 Derimot kan en hos enkelte eldre fra den samme sosiale gruppa høre en *frikativ* rulle-/r/, omtrent som den engelske. Et eksempel var Per Aabel. Det er antakelig denne lyden Alnæs (1925: 11) beskriver som "en kleiset s-lignende lyd".

fenomen, prinsipielt på linje med det en finner i andre østlandske talemål, og utbredelsen er vel i det hele tatt sterkt overdrevet i litteraturen. Men det er mulig at det er noen *flere* som skarrer på "Vestkanten" i Oslo enn i andre Østlands-mål, og iallfall har, eller hadde, skarre-/r/ her en *høyere prestisje* enn i dialektene (inkl. Oslo-dialekten, "Østkant-målet"), noe Torp nevner i artikkelen fra 1994 (s. 293). Disse to tingene, den relativt store utbredelsen og den relativt høye prestisjen, må opplagt være to sider av samme sak.

Men når Torp skal forklare at skarring er eller var mer utbredt i standardisert Oslo-mål enn i andre Østlands-mål, trekker han fram dels den gamle gjengangeren om "barnepiker fra Sørlandet", dels (og især) danske mødre (jfr. de samme forklaringene i Torp 1994). Også Larsen (1907: 27–28) nevner barnepikene og "påvirkning fra sør- og vestlandsk, især i senere generasjoner av derfra eller fra Danmark indflyttede familier". Indrebø (1951: 370) har en liknende forklaring på at dansk påvirket norsk standardtalemål, nemlig at

Velseda folk i hovudstaden henta ymist huslærarar til borni sine frå Danmark i denne tidi, so mykje borni skulde få læra vakkert mål. Danske kvinner vart ofte midpunkt i dei høgste samfundskrinsane, og var særskilt fræge i selskapslivet radt til ned imot 1850.

Ingen av disse forklaringene er særlig overbevisende. Især barnepikene tror jeg vi trygt kan skrinlegge som en myte på linje med franske-kongen som ikke kunne si [r]. Myten har kanskje opphav i Larsens anekdotiske bemerkning, men blir ikke sannere av å ha vært tradert i snart 100 år. Ifølge Larsen (og Torp) skulle hensikten med å importere barnepiker fra Sørlandet ikke være å lære barna skarre-/r/, men "bløte" konsonanter. Men om de bløte konsonantene hadde vært så ettertrakta at en importerte barnepiker pga. dem, så skulle en vente at foreldrene hadde lagt seg til dem sjøl. Det skulle være en smal sak å begynne å si f.eks. /mad/ istedenfor /mat/, siden det ikke dreier seg om en ny og vanskelig lyd (jf. /bad/). Men det skjedde ikke, bortsett fra noen få litterære ord og faste uttrykk (f.eks. "i lige måde", som brukes den dag i dag). Mht. danske mødre må en spørre om de var så mange flere i Oslo vest enn andre steder, og så mange at de kan tenkes å ha øvd noen påvirkning på

uttalen. Det måtte i tilfellet dokumenteres først. I alle fall har vi en mye mer nærliggende forklaring, som alt er nevnt – nemlig *prestisjen*. Som sagt er rulle-/r/ en vanskelig lyd for barn, og de prøver seg fram med liknende lyder i stedet. Skarre-/r/ er godtatt over alt, iallfall mer enn lesping o.l., men i Oslo kan lyden i visse miljøer bli direkte oppmuntret. Da er det ikke rart om flere skulle skarre her enn i dialekter der skarring betraktes som en talefeil, om enn en tolerert sådan.

Men så må en spørre hvorfor skarre-/r/ skulle ha spesielt høy prestisje nettopp i standardisert Oslo-mål. Og svaret på det spørsmålet ligger heller ikke særlig fjernt: pga. *dansk* uttale. Som Indrebø peker på i sitatet ovafor, var dansk tidligere et mønster for norsk standardtalemål, i tale så vel som skrift. Rett nok var det så som så med kunnskapen om den danske uttalen her, slik at det som regel var skriftbildet og ikke den danske uttalen som ble bestemmende for den norske standarduttalen. Men at danskene skarret, det visste nok de fleste "dannede", enten de hadde kontakt med innflytta danske overklassekvinner eller ikke. Et godt vitnemål om hvor høy status dansk uttale hadde i Oslo før, har vi i den velkjente "teater-striden" i 1830-åra, som ble utløst av spørsmålet om skuespillerne på teatret (opprettet i 1827) skulle være danske eller norske. Norsk ble ikke ansett som dannet nok for teatret, jf. beskrivelsen av norske skuespilleres språk som "Agershusisk pøbelsprog" o.l. (Indrebø 1951: 369–370, Vinje 1978: 86). Ifølge Vinje (op.cit.) rådde dansk uttale på teatret til ut i 1850-åra, mens Beyer (1974: 25) sier at "[...] det danske herredømme på Christiania Theater skulle holde seg helt til 1863". Og da teateret endelig ansatte norske skuespillere, så tok man dem fra *Bergen* – som også hadde skarre-/r/! Så at skarring kunne bli ansett som dannet i Oslo, er ikke det minste merkelig, heller ikke at resultatet ble en mer utbredt individuell skarring enn i dialektene på Østlandet.

Skarre-/r/ og retroflekser – en umulig kombinasjon?

Torp konstaterer at skarre-/r/-en fra sitt opphavlige fotfeste i byene og kystområdene på Sørlandet og Sør-Vestlandet har spredt seg, og

sprer seg fortsatt, nordover i indre Agder og sørvest-Telemark, og på det sentrale Vestlandet t.o.m. ytre Sunnfjord. Men i øst har framgangen stoppet opp, mellom Tvedestrand og Grimstad, mao. på grensa mellom sørlandsk og østlandsk. Her har skarre-/r/-en stått "bom fast" i 50 år (ifølge Torp 1994: 294 var skarringa på frammarsj i dette området til "ei stund etter andre verdskrigen", men har nå stanset opp). Hvorfor? Og hvorfor har skarre-/r/ slått gjennom i Sørlands- og Vestlands-byene, men ikke i Østlands-byene, f.eks. Oslo? Ifølge Torp har begge deler en "indre", *språkstrukturell* årsak, nemlig at østlandsk har *retroflekke konsonanter*, en annen ekspansiv lydtype i norsk. Ifølge Torp utelukker skarre-/r/ og retroflekker hverandre gjensidig, iallfall om man ser bort fra individuell skarring i øst- og nordnorske dialekter. Dette begrunner han med at bortsett fra to mindre områder der det er spesielle forhold som kan forklare at lydene kombineres trass i hypotesen, er det ingen nordiske dialekter som har både skarre-/r/ og retroflekker. Det kan ikke være en tilfældighet, mener Torp.

De to områdene som har *både* retroflekker og skarre-/r/, er: 1) Götamåls-området, som ifølge Torp har skarre-/r/ bare i stillinger der retroflekker sjelden forekommer, nemlig i framlyd og etter en kort vokal¹, slik at det ikke blir noen morfo-fonologisk veksling mellom skarre-/r/ og retroflekker. Og 2) den østligste delen av Aust-Agder – Torps eget revir – som er spesielt interessant i denne sammenhengen. Dette området har nemlig inntil helt nylig ikke hatt noen av lydene, men er blitt en møteplass for to ganske dramatiske lydendringer: Skarre-/r/ rykker fram fra sørvest, og retrofleksene fra nordøst. Ifølge Torp (1994: 294) har Tvedestrand hatt skarre-/r/ "i alle fall sidan slutten av 1800-talet", og Risør har hatt retroflekker iallfall siden 1940-åra. Skarre-/r/-en har altså stoppet opp, men det har ikke retrofleksene – ikke en gang da de møtte skarre-/r/-en! Da Torp undersøkte 30 ungdomsskole-elever i Tvedestrand i 92–93, viste det seg nemlig til hans forferdelse at samtlige hadde retroflekker!² Trass i denne sjokkerende oppdagelsen har Torp gjort et heltemodig forsøk

1 Men retroflekker forekommer vel også etter kort vokal, f.eks. i ord som "kort" og "kors"?

2 Ifølge Torp 1994: 297 har retrofleksene spredt seg helt til Arendal.

(mest utførlig i Torp 1994) på å berge hypotesen sin. Det gjør han ved å vise til at /r/ i dette området er "vokalisert" foran apikodentaler (-alveolarer) – mao. der dialektene lenger øst har retrofleksler – dvs. at lyden uttales som en ikke-syllabisk *shwa*, en uttale som likner mye på retrofleksene, slik at disse dialektene ligger særlig laglig til for spredning av retrofleksler. Torp modifiserer hypotesen sin med dette unntaket, og spår (1994: 297) at retrofleksene vil spre seg i Aust-Agder bare så langt /r/-vokaliseringa går, dvs. til et sted mellom Arendal og Grimstad.

Men det fins fortsatt områder i Norden som hittil ikke har fått noen av lydene. I Norge gjelder det: 1) Vest-Telemark³ og 2) Sunnmøre og det meste av Sogn og Fjordane. I Sverige gjelder det Gotland og deler av finlandssvensk. Ifølge Torps hypotese vil disse dialektene få enten skarre-/r/ eller retrofleksler siden begge lydene er ekspansive, men ikke begge deler. Når lydene til slutt møtes, vil begge stanse opp, slik skarre-/r/ har gjort i møtet med retrofleksene vest for Risør. På Nord-Vestlandet har retrofleksene alt spredt seg fra Romsdalen til nordre Sunnmøre med Ålesund, og Torp tror at også resten av Sunnmøre vil få det. Fra sør har skarre-/r/ som nevnt nådd ytre Sunnfjord, og dermed ser det ut til at skarre-/r/ og retrofleksene vil møtes i Fjordane. I Vest-Telemark tror Torp at den nedre delen vil få skarre-/r/, som sprer seg innover fra kysten, langs Arendalsvassdraget. Dit vil mao. retrofleksene ikke spre seg, om hypotesen er riktig. I øvre Vest-Telemark sprer retrofleksene seg fra sørøst, langs Skiensvass-draget, slik at de unge der nå har retrofleksler. Dermed skulle de være "vaksinert" mot skarre-/r/.

At de to lydtypene utelukker hverandre gjensidig, begrunner Torp med at retrofleksene er resultatet av en *assimilasjonsprosess* av rulle-/r/ eller tjukk /l/ + en apikal konsonant, men skarre-/r/ er alt for forskjellig fra apikalene til at skarre-/r/ + apikal kan assimileres. Til det er å si at retrofleksene ganske riktig historisk sett har *oppstått* ved en assimilasjon, men det betyr ikke at det er assimilasjoner som foregår når de dukker opp i nye dialekter i dag. Det kan også være tale om *spredning* fra en dialektgruppe til en annen, akkurat som ved

³ Torp hevder at det også gjelder Indre Agder, men det stemmer ikke med kartet over utbredelsen som han gjengir.

skarre-/r/, enten ved "byhopping" eller ved vanlig kontinuerlig spredning, som på nordre Sunnmøre eller i øvre Telemark. Den første spredningsmåten ser ut til å være mest aktuell når den i særklasse mest ekspansive retrofleksen, nemlig *sje-lyden*, sprer seg med rekordfart til byene på Sørlandet og Vestlandet (se Papazian 1994), enten de har skarre-/r/ eller ikke. Iallfall *denne* retrofleksen har mao. ingen som helst problemer med skarre-/r/, men den har riktignok delvis et annet opphav og dermed en annen distribusjon enn de andre retrofleksene, og på Sør- og Vestlandet forekommer den foreløpig bare for eldre /s(k)j/, ikke for /rs/.

Assimilasjon er nemlig en *gradvis og langsom* prosess som gjerne går gjennom flere stadier – først delvis assimilasjon og så full. Men spredninga av retrofleksene foregår raskt, til dels svært raskt. F.eks. hadde som sagt *alle* ungdomsskoleelevene i Tvedestrand som Torp undersøkte, retrofleksjer, mens han knapt tror det fins informanter over 30 år som har det (1994: 296). Det er også tydelig at retrofleksene "følger kommunikasjons-mønstrene", som Torp påpeker, akkurat som skarre-/r/, f.eks. fra nedre Telemark til øvre Vest-Telemark langs Skiensvassdraget. Det tyder på at det ikke dreier seg om en "intern" utvikling, men om en *erstatning* av en uttale (med /r/ + apikal) med en annen, som er importert fra andre talemål – nabodialektene, en (større) by i regionen og/eller den regionale standarduttalen, f.eks. formidlet gjennom innflyttere. I Torp 1994 nevner Torp denne "ytre" forklaringa på at Tvedestrandsområdet har fått retrofleksjer trass i skarre-/r/-en, vsa. /r/-vokaliseringa, nemlig "østlandifisering" av dialekten pga. innflyttere fra Østlandet med barn på skolen i Tvedestrand. Men dersom retrofleksene sprer seg gjennom tilpasning til og påvirkning fra østlendinger, er det ikke tale om assimilasjon, men *dialekt-kontakt*. At dorsal /r/ ikke skulle kunne assimileres med apikaler, er irrelevant.

Dessuten ser vi at skarring og retrofleksjer slett ikke utelukker hverandre hos *individer*, jf. 1) individuell skarring (hos innfødte) i talemål med retrofleksjer, f.eks. standardisert Oslo-mål, 2) innflyttere med skarre-/r/ til områder med retrofleksjer, f.eks. Oslo: De plukker fort opp retrofleksene, men beholder skarre-/r/ likevel (et kjendis-eksempel er Berge Furre). Hvorfor skulle de da utelukke hverandre i

et *språksamfunn*? Et kollektiv består som kjent av individer, og det som virker naturlig for (mange) enkelt-individer, burde også kunne bli naturlig for ei gruppe. Vi får rett nok noen *morfo-fonologiske vekslinger* som ikke kan forklares fonologisk, f.eks. vekslinga /sur – su/ , men hva så? Det er mange morfo-fonologiske vekslinger som ikke (lenger) kan forklares fonologisk, f.eks. vekslinger som /mann – menn/ eller /bær-e – bar/. Vanlige østlandske vekslinger som /sykkel – sykkaɾ/ kan heller ikke forklares rimelig som en assimilasjon. At skarre-/r/ og retrofleksler lett kan kombineres hos individer, viser at det ikke kan være noen *språkstrukturelle* grunner til at begge lydene vanligvis ikke forekommer i samme *språksamfunn*. Det *kan* være en "tilfeldighet", dvs. skyldes "ytre", historiske forhold. Skarre-/r/ og retrofleksler er begge nye og ekspansive lyder som ennå er i ferd med å spre seg, men de har *hvert sitt geografiske utgangspunkt*: Skarre-/r/ i sør og vest, retrofleksler i nord og øst. Stort sett har de ikke møttes i terrenget, men forholdene i Göta-målene og Aust-Agder viser at de *kan* møtes, uten at begge stopper opp.

Hvorfor har da skarre-/r/-en stoppet opp ved grensa til Østlandet? Også det kan forklares ved å vise til "ytre" forhold, nemlig "regioner" og ulike "norm-sentrer". Torp (1994: 298) mener at

Jamvel om Kristiansand reint økonomisk-administrativt kan seiest å vere senteret i heile Agder-regionen, trur eg likevel ikkje at kristiansands-målet har noko særleg påverknadskraft aust for Grimstad.

Han mener altså at den østligste delen av Aust-Agder hører til "Østlands-" og "Oslo-sirkumferensen" og påvirkes språklig mer av Østlandet enn av (resten av) Sørlandet, noe som bl.a. gir seg utslag i at retrofleksene sprer seg. Dette er trolig et nytt fenomen, som skyldes større kontakt med østlendinger pga. sommergjester, hytteeiere og innflyttere. I så fall kan den økende Østlands-dominansen forklare at skarringa har stoppet opp, for skarring hører ikke til Østlands-norma. Det forhindrer ikke at den delen av området som alt har fått skarre-/r/, beholder den. Å skulle gå over til rulle-/r/ igjen, ville nok kreve en alt for stor innsats. Så østlandske er aust-egdene ennå ikke blitt (og blir det neppe heller)!

Når det gjelder den videre spredninga av retrofleksene på Sørlandet, så har Torp rett i at området med /r/-vokalisering ligger særlig godt til rette for spredning. Det er opplagt lettere å gå fra uttalen /svætt/ (svart) til uttalen /svatt/ enn fra /sværrt/ til /svatt/. På det sentrale Sørlandet og videre vestover vil mao. språkstrukturen yte mer "motstand" mot retrofleksene enn i den østligste delen. Hva eksterne forhold angår, vil heller ikke de ligge så godt til rette for spredning, for om Torp har rett i at området vest for Grimstad hører til Kristiansands-sirkumferensen, så vil ikke dette området få retroflekser uten at Kristiansand får det. Og i så fall må retrofleksene "hoppe" fra Arendal til Kristiansand. Men sje-lyden har jo klart et slikt sprang, så ingenting er umulig her, sjøl om det kanskje ikke er særlig sannsynlig at Kristiansand vil få (andre) retroflekser med det første.

Hvorfor skarre-/r/ ikke har slått an i Oslo og de andre Østlandsbyene, har jeg ikke noe godt svar på. I Oslo har det tydeligvis vært tendenser, men de stoppet av en eller grunn opp. Oslo-borgerskapet sto imot, og resultatet er at Østlandet ikke vil få skarre-/r/, iallfall ikke i overskuelig framtid.

Litteratur

- Alnæs, Ivar 1925: *Norsk uttale-ordbok* (2. utg.). Oslo: Aschehoug.
- Beyer, Edvard (red.) 1974: *Norges litteraturhistorie*. Bind 2. Oslo: Cappelen.
- Borgstrøm, Carl Hj. 1938: Om det norske skriftsprogs fonologi. I: E. H. Jahr & O. Lorentz (red.) 1981: *Fonologi/Phonology* (Studier i norsk språkvitenskap 1). 170–186. Oslo: Novus.
- Bull, Trygve 1980: *Språket i Oslo*. Oslo: Gyldendal.
- Indrebø, Gustav 1951: *Norsk Målsoga*. Bergen.
- Larsen, Amund B. 1907: *Kristiania bymål. Vulgærsproget med henblik på den utvungne dagligtale*. Kristiania.
- Papazian, Eric 1994: Om sje-lyden i norsk, og ombytinga av den med kje-lyden. *Norskkrift* 83.
- Sivertsen, Eva 1967: *Fonologi. Fonetikk og fonemikk for språkstudenter*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Torp, Arne 1994: Skarre-R mot retroflekser – ein rapport frå frontlinja. I: Ulla-Britt Kotsinas & John Helgander (red.): *Dialektkontakt, språkkontakt*

och språkförändring i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium. MINS 40. 291–299. Stockholm: Stockholms universitet.

Torp, Arne 2000: Skarre-*r* – ingen talefeil likevel? Teorier om opphavet til skarring – og hvor langt skarringa vil gå. *Målbryting* 4. 63–88.

Torp, Arne 2001: Retroflex consonants and dorsal /r/: mutually excluding innovations? On the diffusion of dorsal /r/ in Scandinavian. I: Hans van de Velde & Roland van Hout (red.): *'r-atics. Sociolinguistic, phonetic and phonological characteristics of /r/*. 75–90. Université libre de Bruxelles.

Vanvik, Arne 1979: *Norsk fonetikk. Lydlæren i standard østnorsk supplert med materiale fra dialektene*. Oslo: Universitetet i Oslo.

Vinje, Finn-Erik 1978: *Et språk i utvikling. Noen hovedlinjer i norsk språkhistorie fra reformasjonen til våre dager*. Oslo: Aschehoug.

Språket i smeltegryta

Ein presentasjon av eit prosjekt

Av Randi Solheim

Ein flat fjordbotn omkransa av høge fjellsider gir den vesle industribyen Høyanger i Ytre Sogn preg av ei gryte. Her har det vore produsert tonnevis av aluminium sidan 1916, og her har folk med ulik geografisk, sosial og kulturell bakgrunn skapt ein eigen fellesskap. Fram or denne smeltegryta har det også vakse eit eige talemål – ei språkleg legering som symboliserer den særeigne og samansette identiteten til industrisamfunnet.

Eg arbeider med eit doktorgradsprosjekt om talemålet i Høyanger. I denne vesle artikkelen vil eg fortelje om rammer og bakgrunn for arbeidet mitt, litt om dei mange inntrykka frå eit rykande ferskt feltarbeid, og litt om vegen vidare.

Utviklinga av ein ny dialekt

På mange måtar ligg Høyanger i eit grenseland: Geografisk mellom Sogn og Sunnfjord, med Sogndal og Førde som senter på kvar side, og språkleg mellom *a*-mål og *e*-mål. Heile Høyanger kommune blir i dag rekna under det nordlege *e*-målsområdet, men i boka *Sognemålene* omtalar Amund B. Larsen delar av kommunen nettopp som eit grenseområde mellom aust- og vestnorsk mål (1926: 34).

Talemålet i industristaden Høyanger skil seg vesentleg frå talemålet i dei næraste bygdene. I sosiolingvistisk samanheng er staden velkjent,

både i og utanfor Norges grenser, som døme på korleis ein ny dialekt har vakse fram gjennom tre generasjonar, under påverknad frå innflyttarmål og gjennom endring av sosiale og kulturelle forhold. Det er likevel ikkje skrivi mykje om høyangermålet som er basert på grunnforskning. Det finst ein del interessant arkivmateriale, men dei aller fleste publikasjonane viser tilbake til to sider skrivne av Helge Omdal i Språkleg Samling midt på 70-talet (Omdal 1977). Dette er ein liten artikkel som gir ei nokså forenkla framstilling av språksituasjonen, men essensen i det Omdal skriv om dialektutviklinga i Høyanger, og som seinare har blitt mykje omtala, m.a. av Peter Trudgill (1986) og Paul Kerswill (2002), stemmer godt med mine egne erfaringar.

Teorien om utvikling av ein ny dialekt gjennom tre generasjonar – eller fleire stadium – dannar også eit utgangspunkt for arbeidet mitt. Ulike variantar av ein slik teori blir m.a. drøfta av Siegel (1985), Trudgill (1999) og Kerswill & Williams (2000). Grovt forenkla går dei ut på at i eit samfunn prega av stor tilflytting vil dei første innflyttarane, saman med dei opphavlege innbyggjarane, i stor grad halde på kvar sine dialektar. På det neste stadiet oppstår det ein språkleg kaos-situasjon og ei gradvis tilnærming, før ein ny dialekt kan bli etablert på eit tredje stadium. Det er likevel ikkje snakk om nokon absolutt modell, og det finst språksamfunn der utviklinga har gått over kortare eller lenger tid – eller i andre retningar.

I ei skjematisk oversikt kan dei tre nemnde utviklingsstadia setjast opp slik:

Stadium	Språkbrukarar	Utvikling
1	Dei første innflyttarane og "urinnvånarane" ¹	Ulike dialektar
2	Barn av innflyttarane og "urinnvånarane"	Språkleg kaos, gradvis fokusering
3	Barnebarn av innflyttarane og "urinnvånarane"	Etablering av einsarta dialekt

Figur 1: Oversikt over ulike stadium i utviklinga av ein ny dialekt

Når det gjeld Høyanger, vil representantar frå det første stadiet etter denne modellen vere fødte rundt førre hundreårsskiftet. Denne gruppa kan ein ikkje lenger nå. I granskinga mi har eg derfor informantar som representerer det andre og tredje stadiet, og i tillegg ei fjerde aldersgruppe med ungdommar i alderen 16–22 år. Språkbrukarane på dette siste stadiet vil kunne seie oss noko om kva utviklingstendensar som gjer seg gjeldande i dag, og kva retning språkutviklinga ser ut til å ta vidare.

Den mest spennande informantgruppa sosiolingvistisk sett er utvilsamt den første generasjonen som vaks opp i Høyanger etter industrialiseringa – altså på det andre stadiet etter modellen over. Det var blant dei variasjonen var størst og her premissane blei lagde for den nye dialekten – og helst var det også her eg skulle vore ute med mikrofonen. Men ein kan faktisk skimte utgangspunktet og fange opp noko av mangfaldet også i dag. Framleis er det nemleg store språklege skilnader mellom eldre folk i Høyanger, og i mange tilfelle er talemålet til enkeltpersonane tydeleg farga av det livet dei har levd – av familiebakgrunn, miljø og identitet.

Dei enkelte språkbrukarane vil eg komme tilbake til etter kvart, men først vil eg fokusere på nokre forhold i historia bak Høyanger-

¹ Med "urinnvånarane" meiner eg dei opphavlege innbyggjarane på staden, dei som budde der då innflyttarane kom.

samfunnet som kan gi forståingsbakgrunn for den spesielle språklege situasjonen som oppstod etter industrialiseringa.

Historia bak Høyangersamfunnet

I 1916 budde det 120 menneske innerst i Høyangsfjorden, i ei isolert lita jordbruksgrend som ikkje ein gong hadde sitt eige namn. Drøyt 20 år seinare budde 2300 innbyggjarar i den moderne industribyen Høyanger.

Det vesle samfunnet gjekk altså gjennom ei voldsom utvikling. Innflyttarane sette raskt sitt preg på staden – og på språket. Sjølv om dei fleste innbyggjarane kom frå Sogn og Fjordane og nabofylket Hordaland – faktisk nærare 80 % i 1920, fekk *austlendingar* stor innverknad på språkutviklinga, noko ein tydeleg kan høyre også i dag. Ei årsak til dette var at funksjonærar, ingeniørar og anna høgt kvalifisert personell ved aluminiumsverket blei henta frå Austlandet, der ein hadde større erfaring med anlegg og industriverksemd. Dei ufaglærde arbeidarane, derimot, kom gjerne frå nærområdet. Rangordninga frå fabrikkjen blei raskt overført til livet elles i lokalsamfunnet, noko som samstundes gjorde austnorsk til eit *statusspråk*. I tillegg var riksmål i lang tid det dominerande skriftspråket, både på verket og i grunnskulen, etter etter ein periode med hard målstrid mellom bygdefolk og innflyttarar. Dette var nok også med på å halde austnorske språkdrag ved lag i høyangerdialekten.

Høyanger, spesielt før krigen, var eit lagdelt samfunn med klåre skilje mellom bygdefolk og ulike grupper av industritilsette. Ein hadde t.d. to forsamlingshus i Høyanger: *Folkets hus* for arbeidarane, og ungdomshuset *Valhall* for bygdefolket. På same måten hadde ein to fotballag, og når arbeidaridrettslaget Falken møtte Høyanger Idrettsforening, blei klassekampen bokstaveleg talt utspelt på fotballbana. Mange av kulturuttrykka var også politisk ladde. Dette kunne skape konflikhtar, t.d. når *Fagforeningens* Musikklag tok del i den *borgarlege* 17. maifeiringa, eller når ein ved opptak til arbeidarmannskoret ville setje musikalske kvalifikasjonar høgare enn fagforeiningsmedlemskapen (Byrkjeland 1990: 39). Skiljelinene var likevel ikkje absolutte,

og funksjonærar og ingeniørar kunne halde lag både med arbeidarar og bygdefolk, avhengig av kva samanheng det dreia seg om. Til dømes tok dei del i 17. maifeiringa og i ungdomslaget saman med bygdefolket. Ein periode prega faktisk innflytte funksjonærar Høyanger Ungdomslag så sterkt at målsaka kom heilt i bakgrunnen – stikk i strid både med eigne vedtekter og med grunnprinsippa for ungdomslagsrørsla (op. cit.: 19). Det er nok ikkje mange norske ungdomslag som har stilt med plakatar på riksmål, noko som gir eit godt bilde av dei spesielle språklege forholda som oppstod i Høyanger.

Den sosiale lagdelinga var òg tydeleg når det gjaldt busetnad. Dei som stod øvst og nedst på den sosiale rangstigen heldt hus i kvar sine avgrensa område, og avstanden var stor – om enn ikkje geografisk – frå simple arbeidarbrakker til staselege direktørbustader. Som i fleire liknande industrisamfunn ytte hjørnesteinsverksemda etter kvart støtte til bygging av arbeidarbustader, og mange såkalla “egne hjem” voks såleis fram i sentrumsområdet på 1920- og 30-talet.

Dei språklege forskjellane mellom dei ulike bustadområda var tydelege. Ein mann i 70-åra fortel m.a. at i hans barndom prata dei *simpelt* austlandsk i det dei kalla “slummen” på Sæbøtangen, og *danna* austlandsk i den fornemme Villabyen. Dei sosiale skiljelinene har truleg hatt mykje å seie for språkutviklinga i Høyanger, samstundes som dei har vore med på å halde skilnader ved lag. Funksjonærar, arbeidarar og bygdefolk representerte nemleg ulike språklege miljø, også etter at dei sosiale skilja i praksis var viska ut.

Språket og språkbrukarane

Når ein pratar med dei eldste i Høyanger i dag – som representerer det andre stadiet etter modellen over – høyrer ein som nemnt at mange språkdrag frå den første tida etter industrietableringa framleis er levande. I mange tilfelle speglar talemålet tydeleg informantane sin sosiale og kulturelle bakgrunn, samt ei rekkje individuelle forhold. For å illustrere dette, skal eg presentere to små portrett av informantar som representerer kvart sitt språklege ytterpunkt. Den

ytre ramma er likevel lik: Begge er fødte i Høyanger på 1920-talet, har vaks opp her og budd på staden heile livet.

- Den eldste informanten, vi kan kalle han Peder, er 81 år. Far hans var bonde i Høyangsfjorden då aluminiumsverket blei etablert. Peder har budd heile livet på heimgarden i Høyanger, og har halde godt på den opphavlege bygdedialekten. I talemålet sitt har han mange karakteristiske sognedrag som tidleg forsvann frå høyangermålet, og nokre som også er på retur også i resten av Ytre Sogn. Tydelegast er kanskje diftongeringa av norrøn lang /a/ som i (båt >) /baut/. Han har også *me* i 1. person fleirtal, medan *vi* seinare blei gjennomført. Språket til denne informanten er likevel ikkje typisk for folk frå hans generasjon med foreldre frå Høyanger. Ein finn nemleg døme på heilt andre språklege strategiar blant andre informantar. Talemålet hans er heller eit vitnemål om at han er språk- og tradisjons-medviten, og at han har sterke røter i det gamle bygdesamfunnet.
- Den neste informanten eg vil presentere, er Åse, ei dame på 76 år. Foreldra hennar var innflyttarar – mora frå Austlandet og faren frå Vestlandet. Faren var funksjonær ved aluminiumsverket, og Åse er oppvaksen i Villabyen blant familiar frå det øvre sosiale sjiktet. Då ho vaks opp, snakka dei aller fleste ungane i Villabyen standard austlandsk, influert av innflyttarforeldra og/eller statusspråket, og dei hadde riksmål som opplæringsmål i skulen. Også Åse har halde godt på barndommens talemål, ho snakkar nemleg eit standardisert austnorsk mål også i dag. Ein sjeldan gong kan den vestnorske høgtonen slå igjennom, men elles synest talemålet hennar å vere så å seie utan vestnorsk påverknad.

Det er i og for seg ikkje uvanleg at enkeltpersonar kan halde på eit austnorsk standardnært talemål, sjølv om ein bur andre stader i landet. Det som eg finn spesielt interessant i dette tilfellet, er at talemålet til denne kvinna ikkje blir oppfatta som markert blant folk i Høyanger. Det finst nemleg fleire som har tilsvarande talemål, eller i alle fall innslag av austnorske former i større eller mindre grad. Sjølv kan ho ikkje hugse at nokon har kommentert

talemålet hennar på heimstaden. Faktisk har ho knapt tenkt over at ho snakkar totalt forskjellig frå den høyangerdialekten som m.a. ungene hennar brukar. Dette seier mykje om den store språklege "takhøgda" ein finn i Høyanger også i dag.

Det vi kan kalle den etablerte høyangerdialekten blei forma mellom dei språklege ytterpunkta som Peder og Åse illustrerer, og fann fokus som ein sjølvstendig språkvarietet ein generasjon seinare, altså blant barnebarna til dei første innflyttarane. Dialekten voks fram parallelt med at bygdefolk, arbeidarar, funksjonærar og ingeniørar gradvis forma det ein kan kalle ein felles *industristadskultur*, der også språkdrag med ulikt geografisk og sosialt opphav smelta saman. Viss ein spør folk i Høyanger i dag om kva som kjenneteiknar dialekten deira, vil dei aller fleste dra fram nettopp blandinga mellom austnorske og vestnorske trekk, eller mellom bokmål og nynorsk. Dersom ein jamfører dagens høyangerdialekt med det gamle bygdemålet og talemålet i dei nærliggjande områda, er det også dei mange austnorske språkdraga som skil seg ut. I denne samanhengen kan kort nemnast at ein i Høyanger seier *vi*, og ikkje *me*, som er vanleg elles i Sogn; at ein del substantiv og verb blir bøygde etter bokmålsparadigme, samt at ei rekkje enkeltord med austlandsk opphav – t.d. *hver, mye, bare, gjøre, spise, dere* – har fått gjennomslag. Eit trekk ein legg spesielt merke til, er *monoftongeringa*. I Høyanger seier ein "*di*" i staden for *dei*, *si* i staden for *sei* og *eneste* i staden for *einaste*. Dette verkar heilt gjennomført i alle aldersgrupper, saman med tilsvarande former som *høre* (for *høyre*) og *kjøre* (for *køyre*). Dette trekket skil Høyanger både frå nabobygdene og frå resten av fylket. Det blir lagt merke til, og høyangerverk blir ofte terga med kommentarar som "Kommer dere fra Høyanger, eller?" Men høyangerverk seier ikkje "*Høyanger*", tvert imot seier dei "*Håyanger*" med ein markert bakre diftong.

Dette at diftongen *øy* blir uttalt /ɔy/ der han ikkje blir monoftongert, og at diftongen *ei* samstundes får ein opnare uttale som /ai/, er eit anna særpreg ved høyangermålet – iallefall har det vore det hittil. Det er her snakk om dei same diftongane som ein finn elles i Sogn, spesielt i Midtre og Indre, men dei står fram som markerte i høy-

angermålet fordi monoftongeringa elles er så utbreidd. Viss ein går til eldre kjelder (t.d. Larsen 1926 og Vassenden 1956) og studerer desse diftongane, finn ein ei interessant utvikling. Medan kvalitetane /ɔy/ og /ai/ og variantar av desse fanst i det gamle bygdemålet i Høyanger, blei den vanlege uttalen like etter industrialiseringa /øy/ og /ei/ – truleg som eit resultat av standardisering og påverknad frå austnorske talemål. Desse variantane fann likevel ikkje fotfeste, og då både samfunnet og høyangerdialekten seinare stabiliserte seg, tok ein i staden *tilbake* kvalitetane frå bygdemåla, slik at ein igjen sa /haim til ²høy:anger/, og ikkje /heim til ²høy:anger/. Denne vendinga kan skuldast at det oppsto ein reaksjon mot normaliseringa i språksamfunnet. Ved etableringa av den nye høyangerdialekten kan det også verke som om ein forsterka diftongane i retning måla i Indre Sogn, slik at ein kan tale om ei form for hyperkorreksjon.

Ifølgje eldre arkivmateriale var dei markerte diftonguttalane /ɔy/ og /ai/ heilt gjennomførde i den nyetablerte høyangerdialekten (Aarseth og Breivik 1976: 1,18). I dag varierer derimot bruken i dei fleste aldersgruppene. Nokre av informantane mine har mellomvariantar; nokre brukar dei markerte diftongane berre i stadnamnet og eventuelt i trykksterke posisjonar (t.d. i svarordet *nei*), og nokre brukar dei ikkje i det heile. Det einaste som synest å vere nokså gjennomført, er at dei eldste informantane som regel *ikkje* brukar desse diftongane, noko som strekar under at dei først kom inn på eit seinare stadium i språkutviklinga.

No har eg sagt litt om talemålet blant informantane frå det andre og tredje utviklingsstadiet etter modellen over (Figur 1). Når det gjeld det neste stadiet – ungdomsspråket i dag – er det førebelse inntrykket mitt at det ikkje skil seg vesentleg frå den dialekten som blei etablert i generasjonen før dei. Likevel er høyangermålet framleis i endring. Dei mest særprega høyangerdraga er nemleg ikkje like tydelege og like utbreidde blant dagens unge. Eit godt døme på dette er nettopp varierende bruk av dei nemnde markerte diftongane. Det ser også ut til at nokre fleire vestnorske former er på veg inn. T.d. har fleire unge informantar possessivforma *deira* (3. pers. pl.) i staden for *deres* eller *demmes*, som før har vore vanleg, og hos nokre informantar må *noe*

vike for *nåk(k)e*. Elles har også ein del høyangerungdom begynt å gå på *sjino* og ete *sjøttkaker*. Dette er språkdrag som kan tyde på at utviklinga av høyangerdialekten framover vil vere meir i tråd med regionaliseringstendensane elles i fylket, spesielt i Ytre Sogn og Sunnfjord, og at høyangermålet såleis kan komme til å miste noko av særpreget det har hatt dei siste generasjonane.

Det er også slik at høyangerfolk i mange høve vender seg mot Førde, som har blitt eit sentrum i Sogn og Fjordane. Mange reiser dit for å handle eller treffe folk, og Førde får gjerne skulda for at Høyanger har mista posisjonen som eit senter i Ytre Sogn. Pessimistane seier endå til at ein snart må til Førde for å kjøpe mjølk og brød. Som nemnt ligg Høyanger i eit grenseland, både språkleg og geografisk. No ser det altså ut til at hovudstraumane går mot Sunnfjord. Det er få folk frå Høyanger som trekkjer austover og ser på Sogndal som eit naturleg senter, sjølv om avstanden ikkje er stort større. Også når det gjeld talemålet, opplyser mange av informantane mine at dei tek avstand frå dialektane innover i Sognefjorden. Dei ser ikkje på seg sjølve som sogningar i språkleg samanheng.

Materiale, mål og innfallsvinklar

Eg har ei kvalitativ og individsentrert vinkling på prosjektet mitt. Det inneber også at talemålsmaterialet eg nettopp har samla, men enno ikkje gjennomarbeidd, i stor grad vil forme avhandlinga. Eg vil derfor ikkje seie så mykje om vegen vidare her og no. Nokre sentrale problemstillingar kan eg likevel skissere på denne måten:

- Kva er dei sentrale utviklingstrekk i høyangerdialekten frå etableringa av aluminiumsverket i 1916 og fram til i dag, og kva kjenneteiknar dei ulike stadia? Kva rolle har prosessar som tilflytting, modernisering og seinare sentralisering hatt i denne samanhengen? Kva forhold har innbyggjarane sjølve til heimstaden og talemålet, og korleis har desse forholda verka på språk-utviklinga?

- Kva kjenneteiknar høyangermålet i dag? Kva forskjellar finst mellom ulike generasjonar og ulike grupper av innbyggjarane? Kva sosiale og språklege endringsmekanismar har vore verksame, og kva retning ser utviklinga ut til å ta vidare?

For å seie noko om utviklinga av talemålet i Høyanger, vil eg bruke fleire kjelder. I målførearkivet ved Universitetet i Bergen finst det materiale frå tre tidlegare studiar av Høyangermålet – ei frå 1956 og to frå midten av 70-talet (Vassenden 1956, Aarseth et. al. 1975 og 1976). Det dreiar seg om handskrivne notat og rapportar, samt ein del lydband frå dei siste studiane. Omdal (1977) byggjer sin artikkel på delar av dette materialet, men ingen av granskingane har vore publiserte kvar for seg. Sjølv om ulike metodar og forskingsideal kan gjere det noko problematisk å jamføre materialet direkte med mi eiga gransking, er det svært verdifullt å ha kjelder som representerer to tidlegare utviklingssteg, og som endå til har materiale frå fleire aldersgrupper på kvart steg. Dette gjeld ikkje minst når eg sjølv har informantar frå tilsvarande grupper i dag. Slik får eg kjelder som supplerer kvarandre, og veg opp for noko av tidsproblematikken som ofte gjer seg gjeldande i diakrone studiar. Samstundes får eg høve til å studere utviklinga av høyangerdialekten steg for steg.

Med det utgangspunktet kombinasjonen av gammalt og nytt materiale gir, er det mange interessante vinklingar som melder seg. Ei av dei er høvet til å seie noko om utviklinga i eit såkalla “*real time*”-perspektiv. Eg har nemleg fått tak i nokre av dei same informantane som tok del i granskingane på 70-talet. Ved å jamføre mine intervju med eldre materiale, kan eg seie noko om den individuelle språkutviklinga over tid. Ei anna kjelde som innbyr til kvalitativ analyse på individnivået, er fire *familiekjeder* der eg har intervju informantar frå tre generasjonar innan den same familien. Det er svært interessant å sjå kva forskjellar ein kan finne her. Som døme kan nemnast ei slik familiekjede der bestemor seier *hjem*, bestefar seier *heim*, medan far og mor seier /hai:m/ eller /he:m/. Barnebarnet held stort sett på foreldra sine variantar, men har ikkje alltid like markert diftong. Dette dømet illustrerer såleis det eg hittil har sagt

om talemålsutviklinga i ulike sosiale lag og gjennom ulike stadium og generasjonar.

Tankar om utviklinga vidare

Viss eg skal gi ei kort oppsummering av førebelse inntrykk frå det ferske feltarbeidet, vil eg framheve opplevinga av at ein del særdrag ved høyangerdialekten gradvis ser ut til å bli viska ut blant yngre språkbrukarar. Dette heng truleg saman med at høyangersamfunnet ikkje er like spesielt lenger. Dei sosiale og kulturelle forholda har stabilisert seg, og folk orienterer seg i stadig større grad ut over lokalmiljøet sine grenser. Derfor trur eg også at språkutviklinga framover vil vere meir i tråd med det som skjer elles i regionen, og i samsvar med allmenne tendensar i den norske talemålsutviklinga.

Men det er likevel ikkje tvil om at Høyanger framleis er eit interessant og særprega språksamfunn. Noko av det som fascinerar meg mest, er dei store individuelle forskjellane blant dei eldre, og det faktum at dei fleste språkdrag er aksepterte og blir oppfatta som naturlege. Slik sett kan ein seie at utviklinga av industristaden ikkje berre har skapt ein ny dialekt, men også påverka folk si *haldning* til talemålet, ut ifrå prinsippet om at variasjon skaper toleranse. "Alt er lov", sa ei jente då eg bad ho om å karakterisere dialekten. Slik sett kan også den vidare utviklinga vere ganske open.

Litteratur

- Byrkjeland, Martin 1990: *Bluss. Arbeidarar og fagforening ved Høyanger Verk 1916–1986*. Høyanger: Høyanger Kjemiske Industriarbeiderforening.
- Kerswill, Paul 2002: Koineization and accommodation. I: J. K. Chambers, N. Schilling-Estes & P. Trudgill (red.): *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford: Blackwell.
- Kerswill, Paul & Ann Williams 2000: Creating a new town koine: Children and language in Milton Keynes. I: *Language and Society*. 29, no. 1. 65–115.
- Larsen, Amund B. 1926: *Sognemålene*. Oslo: Det norske videnskapsakademi.

- Omdal, Helge 1977: Høyangermålet – en ny dialekt. I: *Språklig Samling* 1, 7–9.
- Siegel, Jeff 1985: Koinés and koineization. I: *Language in Society* 14. 357–378.
- Trudgill, Peter 1986: *Dialects in Contact*. Oxford: Basil Blackwell.
- Trudgill, Peter 1999: The chaos before the order. New Zealand English and the second stage of new-dialect formation. I: E. H. Jahr (red.): *Language Change. Advances in Historical Sociolinguistics*. 197–207. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Vassenden, Lars 1956: *Målet i Høyanger. I–III. Etter Storms "Kortere Ordliste"*. Handskriven ordsamling. M-0288. Bergen: Universitetet i Bergen, Målførearkivet.
- Aarseth, Arne & Jostein Selvikvåg 1975: *Talemålet i Høyanger. Del I. Eldre mål*. Handskriven rapport og ordsamling, hefte 1– 3. M-0290. Bergen: Universitetet i Bergen, Målførearkivet.
- Aarseth, Arne & Leiv Egil Breivik 1976: *Talemålet i Høyanger. Del II. Yngre mål*. Handskriven rapport og ordsamling, hefte 1– 3. M-0289. Bergen: Universitetet i Bergen, Målførearkivet.

Sjølvrapporterte språkhaldningar frå ungdomar i Sogndal

Av Ragnhild Haugen

1 Teoretisk bakgrunn

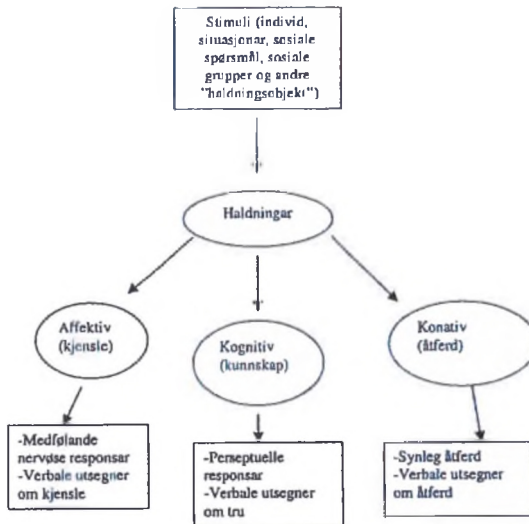
Haldning er eit abstrakt omgrep med basis i sosialpsykologien. Termen “social attitude” vart introdusert av Thomas og Znaniecki alt i 1918 (jf. Stahlberg og Frey 1993). Eit synonym for ordet haldning er innstilling. Nielsen og Raaheim (1997: 546–547) seier: “Med holdninger eller innstillinger (eng. *attitudes*) forstår man i sosialpsykologien tendensen til å reagere positivt eller negativt på visse typer av sosiale objekter.” Språk kan vera eit slikt objekt.

Det er fleire oppfatningar av korleis haldningane våre er strukturerte i oss. Den eine og mest utbreidde måten å strukturera haldningar på tek utgangspunkt i ein einkomponentmodell. Affekt/kjensler er den sentrale biten i denne modellen.

Sjølv om haldningane ikkje kan observerast direkte, kan konsekvensane av haldningane våre likevel koma til syne på ulike måtar. Difor er det mange som meiner at haldningane er samansette av fleire komponentar som ikkje kan samlast i ei generell evaluering. Ei inndeling ut frå kjensle, åtferd og kunnskap går heilt attende til dei greske filosofane. Brukt i sosialpsykologiske arbeid kjenner ein til ei slik tredeling hjå Mc Dougall alt i 1908, men trekomponentmodellen spela ikkje noka sentral rolle innafor haldningsgranskningar før på 1960-talet (jf. Hewstone, Manstead og Stroebe 1997). Haldningane vert etter denne teoretiske modellen delte inn etter desse tre komponentane: ein kognitiv (kunnskapsmessig) komponent, ein affektiv (emosjonell) komponent og ein konativ (åtferdsretta) komponent.

I sosialpsykologien blir "holdning" gjerne beskrevet som en *handlingsdisposisjon*, dvs. en underliggende tendens til å tenke (kognitiv komponent), føle (affektiv komponent) og handle (atferdsmessig komponent) på bestemte måter i gitte situasjoner. (Raaheim 2000: 89–90)

Modellen etter Rosenberg og Hovland (1960: 3) syner denne inndelinga:

Figur 1: Figuren viser den strukturelle inndelinga til trekomponentmodellen (etter Rosenberg og Hovland 1960: 3).

Modellen viser òg korleis ein reint metodisk kan gå fram for å skaffa seg data om haldningar.

1) Ein kognitiv (kunnskapsmessig) komponent som gjeld det medvitne planet, dvs. det me veit, meiner eller trur. I samband med språk kan ein t.d. testa kor mykje språkbrukaren veit og reflekterer om språk.

2) Ein affektiv (evaluerande) komponent som har med graden av kjensler og ladninga på kjenslene å gjera, dvs. korleis me sympatiserer eller tek avstand frå noko, og i kor sterk grad dette kjem til ut-

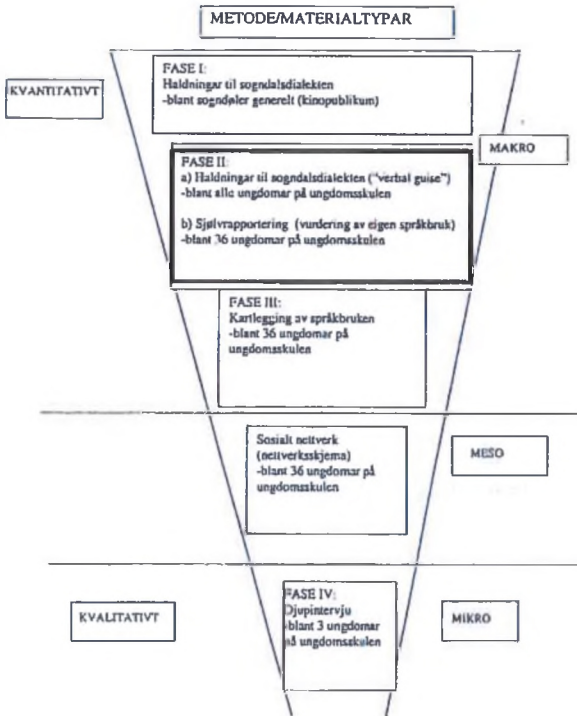
trykk. Språkleg vil ein her kunna sjå korleis språkbrukaren vurderer talemålet, om det vert gjeve positive eller negative karakteristikkar.

3) Ein konativ (handlingsmessig) komponent som styrer handlingssida, dvs. korleis me reagerer og oppfører oss. Her kan ein sjå korleis folk handlar i praktiske språksituasjonar både når det gjeld eige språkval og reaksjonar til andre sine variantar.

2 Metodeval

Fleire har metodiske innvendingar mot å operera med ei tredelt inndeling av haldningsomgrepet, for i praksis har det vist seg at det lett kan bli glidande overgangar mellom komponentane. Det kan med andre ord reint empirisk vera vanskeleg å halda desse tre komponentane frå kvarandre (jf. Eagly & Chaiken 1993). Trass i denne relevante innvendinga, synest eg det er meir ein styrke enn ein veikskap at ein også empirisk prøver å studera haldningar til fenomen ut frå ulike metodiske innfallsvinklar. Avhandlinga til Kristiansen i Danmark (1991) er eit godt døme på at dette kan vera ein fornuftig måte å tenkja på når det gjeld sosiolingvistiske haldningsgranskingar.

Prosjektet mitt "Språk og språkhaldningar i bygdebyen Sogndal" er såleis oppbygd av fleire delundersøkingar. Ved hjelp av ulike innsamlingsmetodar er målet å få eit best mogleg innsyn i talemålet og haldningane til talemålet blant ungdomar i Sogndal. Heile prosjektet kan skjematisk illustrerast slik (sjå neste side):

Figur 2: Figuren, som skal lesast frå toppen og ned, gjev eit samla oversyn over metode og materialtypar for prosjektet "Språk og språkhaldningar i bygdebyen Sogndal".

2.1 Sjølvrapportering – ein direkte metode

I denne artikkelen vil eg leggja fram resultatata frå sjølvrapporteringsdelen fase IIb (jf. fig. 2). Her ville eg med ein direkte metode prøva å få tak i kognitive og affektive haldningar til sogndalsdialekten.

Dei to mest utbreidde innsamlingsmåtene innafor den direkte metoden er spørjeskjema og intervju. Det er mykje som tyder på at ein ved direkte spørsmål til språkbrukaren om korleis han likar bestemte språk eller språkdrag, lett kan framelska det allment godkjende, dvs. det stereotype. Når ein spør informantane direkte, får ein lettast tak i deira medvitne, men gjerne overflatiske,

vrderingar. Ein vil truleg ikkje så lett få tak i djupareliggjande og private oppfatningar om saka, og særleg ikkje dersom desse ikkje stemmer overeins med det som vert oppfatta som den offisielle folkemeininga. Forsvarsmekanismar for å verna sitt eige sjølvbilete og ynske om sosial godkjenning kan vera med på å skilja mellom kva ein kan seia og kva som vert verande gøymde haldningar hjå kvar einskild (jf. Baker 1992: 2–13).

Sjølvrapportering av tru, kjensler og oppførsel kan med andre ord innehalda mange feilkjelder. Folk kan lata vera å svara på spørsmålet, dei kan vri på det for å verna om privatlivet sitt eller for å oppnå sosial anerkjenning og unngå å bli mislikt. Måtar å imøtekoma dette problemet på er til dømes:

- 1) Å fletta inn spørsmål som ein veit informanten er interessert i.
- 2) Å fortelja at det ikkje finst rette eller galne svar – berre ærlege svar.
- 3) Å fortelja at alt dei seier er anonymt og konfidensielt og berre vil bli brukt til forskning.

Desse teknikkane vert likevel berre sedde på som delvis suksessfulle. Av den grunn har eg òg samla inn haldningsdata ved hjelp av indirekte metode, men det vil eg ikkje koma nærare inn på i denne artikkelen. Same kva metode ein vel, finst det feilkjelder ein lyt ta omsyn til. Nedafor vil eg sjå på resultatata frå den direkte haldningsgranskinga mi som byggjer på opplysningar frå eit sjølvavkryssings-skjema og munnlege utsegner frå 36 informantar i 8.–10. klasse ved Sogndal ungdomsskule våren 2001. Denne innsamlinga vart gjennomført etter at dei fyrst hadde delteke på den indirekte granskinga, ein “verbal-guise” test (jf. figur 2), slik at elevane hadde høyrte alle stemmene tidlegare.

Under den indirekte haldningsgranskinga fekk ikkje deltakarane høve til å kommentera sjølve måten å dela inn sogndalsdialekten på. Eg fekk derimot ein kontroll på denne inndelinga når elevane i den direkte haldningsgranskinga vart bedne om å plassera seg sjølve i høve til den varieteteten dei meinte låg nærast deira eigen måte å snakka på. Sjølve skjemaet som elevane fekk utdelt, såg slik ut:

Vurdering av ditt eige talemål

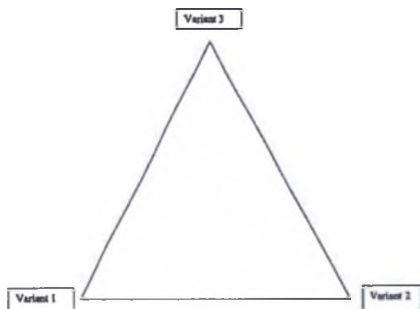
Du har no høyrte 6 ulike tekstar. Desse tekstane vart presenterte på tre ulike variantar av sognsdalsdialekten. Korleis snakkar du? Kven av personane sitt talemål ligg nærast ditt eige? Set eit kryss i eller på trekanten der du vil plassera ditt eige talemål.

Overskriftene her kan hjelpa deg med å hugsa korleis dei ulike stemmene snakka:

Variant 1: "Handletur til Bergen" og "Send på gangen"

Variant 2: "Fisketur i Dalen" og "Stilling av skuleklokka"

Variant 3: "På klassetur til museet" og "Tjuveri i klasserommet"

På det ferdiglaga skjemaet vart informantane bedne om å kryssa av i trekanten ved den dialekten, dvs. varietet¹ av sognsdalsdialekten som likna mest på deira eigen måte å snakka på. Dersom dei ikkje snakka likt som nokon av dei tre varietetane dei høyrde, sa eg til dei at dei fekk setja eit kryss utafor trekanten og gjerne skriva kva dei ville kalla dialekten sin. Denne testen vart leia av og gjennomført saman med meg.

Seks av dei 36 informantane valde løysinga med å setja kryss utafor trekanten, og desse har eg summert opp under ein kategori eg har kalla "anna" av di svara fell utafor kategoriseringa mi. To av desse seks informantane har kalla språket sitt bokmål/nynorsk, ein har kalla det bokmål, ein har kalla det ein blanding av sogndøl og vikle, ein har kalla det ein blanding av sogndøl og bokmål, og ein har ikkje kalla det noko i det heile. Desse svara syner at ein ved ei

1 På skjemaet til informantane har eg nytta variantar av di varietet er eit faguttrykk som ikkje ville ha gjeve noka mening for dei.

førehandsinndeling alltid står i fare for å pressa informantane sine inn i kategoriar som dei sjølve ikkje identifiserer seg med. Det viser seg her likevel at flesteparten har valt ein av dei tre kategoriane og på det viset ser ut til å ha godkjent dei tre sogndalsvarietetane.²

3 Resultat

Sidan denne sjølvrappoteringsdelen av haldningsgranskinga berre vart gjennomført med 36 uttrekte informantar, vert tala småe når kvar person berre kan telja ein gong i kvar av underkategoriane. Eg har av den grunn valt å presentera resultatata her både kvantitativt og kvalitativt.

Sjølvrappoteringsresultata kan delast inn att i to delar. Den fyrste delen, dei kognitive haldningane med hypotese H1–H3, byggjer på informantane sine eigenvurderingsevner når det galdt korleis dei sjølve snakka i høve til dei tre varietetane (jf. trekanten). I den andre delen, dei affektive/kognitive haldningane i hypotese H4–H6 og dei

2 Denne tredeling byggjer på mine egne intuisjonar av kva variablar som heng saman i dialekten i Sogndal. Inndelinga er likevel ikkje tilfeldig. Ho er danna på bakgrunn av personleg kjennskap til dialekten gjennom oppveksten i bygda, skriftlege kjelder om kva som kjenneteiknar den gamle sogndalsdialekten (jf. Larsen 1926, Ølmheim 1971, 1983 og 1986), uformelle vurderingar av kva folk i lokalsamfunnet karakteriserer som gamalt og nytt og korleis folk snakkar. To av dei tre språkvarietetane er identiske med dei eg brukte i hovudfagsundersøkinga mi i 1996. Der opererte eg med 18 språklege variablar (9 fonologiske og 9 morfologiske variablar) og skilde mellom to varietetar, ein tradisjonell og ein nyare varietet (jf. Haugen 1998). Ut frå observasjonar av talemålet hjå fleire elevar ved Sogndal ungdomsskule våren 2000, har det kome til endå 6 nye språklege variablar, 4 fonologiske (ikkje lenger diftongering av norrøn lang *á* > /au/ generelt, t.d. i ord som *språk*, ikkje lenger differensiering av sambandet *m* > *dn*, t.d. i ord som *korn*, samanfall mellom den palatale affrikaten /c/ og den postalveolare frikativten /ʃ/, i ord som t.d. *kino* og retroflektering av sambandet *rt*, som i t.d. *stort*) og 2 morfologiske (bortfall av *i*-endingar i bunden form eintal av sterke hokjønnsord og i fleirtal av inkjekjønnsord, slik at *boki* vert til *boka* og *husi* til *husa*). Med desse trekka vert språket så markert annleis enn i varietet 2, at det må kallast ein ny tredje språkvarietet. Det å kalla desse tre måtane å snakka sogndøl på for varietetar, er ei idealisering frå mi side, men alle dei nye trekka som er med i varietet 3, vart registrerte i språket hjå elevar som hadde minst ein forelder frå Sogndal. Ut frå dette, meiner eg at eg denne gongen ikkje kan nøya meg med å operera med dei to varietetane eg hadde i hovudoppgåva. Alle dei tre varietetane ser ut til å vera levande i språksamfunnet og må difor vera med i ei ny gransking av sogndalsdialekten.

kognitive haldningane i hypotse H7–H9, tek eg utgangspunkt i informant svar frå språkopptaka. Resultata eg har kome fram til, byggjer her på ei heilskapleg vurdering av korleis informantane uttrykkjer seg. Ved hjelp av ein del informantsitat vil eg visa døme på typiske representantar for den inndelinga eg har gjort. Elevar som eg har vurdert som positive til tradisjonell sogndalsdialekt, har anten sagt at sognemålet eller sogndalsmålet er den finaste dialekten dei veit (jf. tabell 4 og 5) eller uttrykt seg svært positive i samtalen elles. Elevar som verka meir nøytrale eller tvetydig innstilte, vert difor ikkje rekna med til den gruppa.

Hypotesane H1–H6 er testa statistisk, men sidan gruppene er småe og nokså oversiktlege, vel eg òg å presentera resultata meir kvalitativt i oversynstabellar. Resultata av hypotese H7–H 9 vert berre presenterte kvalitativt.

3.1 'Kognitiv haldning' – 'foreldrebakgrunn'

H1: Det vil vera skilnad på dei ikkje-verbale vurderingane av eige talemål hjå elevar med ulike foreldrebakgrunn.

Foreldre- bakgrunn ³	Språkleg varietet				Total
	var. 1	var. 2	var. 3	anna	
2fS	4	3	5	0	12
1fS	4	4	3	1	12
0fS	2	2	3	5	12
total	10	9	11	6	36

Tabell 1: Sjølvvurdering av språkleg varietet i høve til foreldrebakgrunn.

3 0fS = Ingen foreldre frå Sogndal, 1fS = Ein av foreldra frå Sogndal og 2fS = Begge foreldra frå Sogndal

Ein kji-kvadrat test viser at det ikkje er nokon signifikant skilnad mellom foreldrebakgrunnsgruppene med omsyn til dei tre varietetane (fridomsgrader = 4, $\chi^2 = 0,751$ og $p = 0,945$).⁴ Testen gjev òg eit varsku om at her er svært småe forventningsverdiar i og med at det her er mange ruter som har svært låge verdiar. Nullhypotesen om ingen skilnad mellom elevar med ulik foreldrebakgrunn vert ståande.

Trass i at tala er småe, viser tabell 1 at det er fleire elevar både i den gruppa som har begge foreldra frå Sogndal, og i den gruppa som berre har ein forelder frå Sogndal, som hevdar at dei snakkar varietet 1 eller 2 enn det er i gruppa med ingen foreldre frå Sogndal. Alle med begge foreldra frå Sogndal plasserer seg dessutan innafor ein av dei tre sogndalsvarietetane. Fem av dei seks som har kalla språket sitt noko anna, dvs. t.d. nynorsk, bokmål eller blandingspråk, er elevar med ingen foreldre frå Sogndal.

3.2 'Kognitiv haldning' – 'kjønn'

H2: Det vil vera skilnad på dei ikkje-verbale vurderingane av eige talemål hjå gutar og jenter.

Kjønn	Språkleg varietet				Total
	var. 1	var. 2	var. 3	anna	
Jenter	2	5	6	5	18
Gutar	8	4	5	1	18
total	10	9	11	6	36

Tabell 2: Sjølvvurdering av språkleg varietet i høve til kjønn

Ein kji-kvadrat-test viser at det ikkje er nokon skilnad mellom jenter og gutar når det gjeld å snakka varietet 1, 2 og 3 (fridomsgrader = 2,

4 Fridomsgrader representerer talet på verdiar i eit datasett som kan variera. Formelen er $n-1$, dvs. talet på einingar som er med minus ein mindre enn talet på observasjonar i utvalet. For meir om dette sjå Hellevik 2002: 402, Woods, Fletcher og Hughes 2000: 102 og Sheskin 2000: 86–88.

$x^2 = 3,328$ og $p = 0,189$). Nullhypotesen om ingen skilnad mellom kjønna vert difor ståande.

Tabell 2 syner i reine tal at nesten halvparten av alle gutane, 8 av 18, vurderer talemålet sitt til å liggja nærast varietet 1, medan jentene har flest eigenvurderingar i retning av varietet 3. Det ser med andre ord ut som at jentene meiner dei har eit språk som ligg lenger borte frå den tradisjonelle sogndalsdialekten (varietet 1) enn gutane.

Det er òg verdt å merkja seg at jentene står bak fem av dei seks som har sagt at dei har eit talespråk som ligg utafor trekanten. Dei har med andre ord plassert seg under det som her går under samleomgrepet "anna".

3.3 'Kognitiv haldning' – 'klassetrinn'

H3: Det vil vera skilnad i den ikkje-verbale vurderinga av eige talemål mellom elevane på dei ulike klassetrinna.

Klassetrinn	Språkleg varietet				Total
	var. 1	var. 2	var. 3	anna	
8.	2	3	8	3	16
9.	6	0	0	3	9
10.	2	6	3	0	11
total	10	9	11	6	36

Tabell 3: Sjølvvurdering av språkleg varietet i høve til klassetrinn.

Kji-kvadrattesten viser her at det er signifikant skilnad mellom klassestega (fridomsgrader = 4, $x^2 = 18,889$ og $p < 0,001$). Nullhypotesen om at det ikkje er nokon skilnad mellom klassestega når det gjeld dei tre varietetane, vert difor forkasta. Samstundes gjev testen òg her melding om at mange av dei forventa verdiane er svært små. I to av rutene er det jo heller ingen observasjonar.

Tabell 3 viser at det går an å sjå eit mønster, og at klassane har kvar sin "favoritt-varietet". Elles kan ein sjå at alle elevane i 10. klasse

har vurdert språket sitt i høve til ein av dei tre sogndalsvarietetane. Dei seks som har kalla språket sitt "anna", er likt fordelte på 8. klasse og 9. klasse. Dei elevane i 9. klasse som ikkje har hamna i kategorien "anna", har vurdert seg sjølve til å snakka nærast varietet 1. Elevane i 9. klasse utgjer hovudtyngda, 6 av 10, av alle i varietet 1. Hovudtyngda av elevane i 8. klasse, 11 av 16, har vurdert språket sitt i høve til varietet 3 eller utafor trekanten, "anna". For elevane i 10. klasse har over halvparten, 6 av 11, sagt at språket dei snakkar ligg nærast varietet 2.

3.4 'Affektiv/kognitiv haldning'

Før eg ser nærare på dei affektive/kognitive haldningshypotesane, vil eg presentera eit oversyn som viser kva informantane svara under samtalanane på spørsmål om kva dei tykte var den finaste og den styggaste dialekten. I dei to tabellane nedafør har eg delt informantane inn etter foreldrebakgrunn og kjønn.⁵

5 Spørjeteikna i somme av rutene tyder at informantane ikkje har gjeve noko svar på spørsmåla.

Den finaste dialekten		Den styggaste dialekten
Inf. nr. og kl.	Jenter med to foreldre frå Sogndal	
1 (8.)	Stavanger og sogning	Toten
2 (8.)	Sogning	Bergensk
3 (8.)	Stavanger og Kristiansand	Breitt sognemål
4 (8.)	?	Trøndersk
5 (8.)	Bergensk karskje	Veit ikkje heilt
	Jenter med ein av foreldra frå Sogndal	
13 (8.)	Stavangersk og sogning	Skånsk
14 (8.)	Sogning	Trøndersk eller bergensk
15 (8.)	Bergensk karskje	Halvt dansk-norsk nede i Sør-Noreg
16 (10.)	Sogndalsdialekten	Bergensk
17 (10.)	Trondheim	Stavanger og oslodialekt
18 (10.)	Vikjadialekt	Trøndersk og bergensk
	Jenter med ingen av foreldra frå Sogndal	
25 (8.)	Haugesund og austlandsk	Toten og sogning
26 (8.)	Bokmål	?
27 (9.)	Vikjadialekt	Bergensk og trøndersk
28 (9.)	Halling	Sogndalsdialekt (likar ikkje)
29 (9.)	Trønder	Sogndalsdialekt (likar ikkje)
30 (10.)	?, men sogndalsdialekten er fin	Gudbrandsdalen
31 (10.)	Bergen	?

Tabell 4: Den finaste og styggaste dialekten i høve til foreldrebakgrunn og klassesteg for jentene.

Det er sju av dei atten jentene som nemner sognedialekten blant dei finaste dialektane dei veit om, men det er òg tre jenter som har denne dialekten blant dei styggaste dialektane.

Den finaste dialekten		Den styggaste dialekten
Inf. nr. og kl.	Gutar med to foreldre frå Sogndal	
6 (8.)	Sogndalsdialekten (hm, ja)	Bokmål (hm, ja)
7 (8.)	Sogndalsdialekten	Bokmål og trøndersk
8 (8.)	Sogndalsdialekten	Bokmål og trøndersk
9 (9.)	Sognemål	Trøndersk
10 (9.)	Sogndøl	Bokmål
11 (10.)	Sogning og halling	Oslo, bokmål
12 (10.)	Sogning	Ingen spesiell
	Gutar med ein av foreldra frå Sogndal	
19 (8.)	Sogndalsdialekten	Bokmål
20 (8.)	Sogndalsdialekten	Toten
21 (9.)	Sognemål	Bergensk
22 (9.)	Sognemål	Trøndersk
23 (10.)	Sandane	Trøndelag og nordover
24 (10.)	?	?
	Gutar med ingen av foreldra frå Sogndal	
32 (8.)	?	Toten
33 (9.)	Sogning og dansk	Stavanger og Trondheim
34 (9.)	Sogndøl (Ja, he)	Trøndersk
35 (10.)	Stavanger	Bergensk
36 (10.)	Nordlending	?

Tabell 5: Den finaste og styggaste dialekten i høve til foreldrebakgrunn og klassesteg for gutane.

Blant gutane er det 13 som reknar sognedialekten for den finaste, og ingen som reknar han blant dei styggaste. Hjå gutane er det bokmål som dominerer svara når det gjeld dialektar dei ikkje likar, særleg er dette svaret hjå dei med begge foreldra frå Sogndal.

Både blant jentene og gutane kan ein elles leggja merke til at dei som har to foreldre frå Sogndal, er meir lokalt orienterte i svara på kva dialekt dei likar best enn det elevar med ein eller to innflyttarforeldre er. Alle gutane med to innfødde foreldre svarar at dei likar best dialekten som vert snakka i Sogn, medan jentene med den same

foreldrebakgrunnen gjev svar som i geografien strekkjer seg over heile det sørvestnorske området.

Svara i tabell 4 og 5 har saman med utsegner frå informantane om sogndalsdialekten spesielt, danna utgangspunkt for om eg har vurdert elevane til å vera positive til den tradisjonelle sogndalsdialekten eller ikkje. Før eg presenterer desse resultatane, vil eg visa døme på nokre slike ytringar. Eg startar med informantar eg ikkje har vurdert som positive:

Intervjuar: Nei. Kva synest de om sogndalsdialekten då?

Inf-28: [Den]

Inf-29: Nei, det likar eg ikke.

Intervjuar: Det likar du ikkje?

Inf-29: Nei.

Inf-28: Nei.

Intervjuar: Ikkje du heller?

Inf-28: Nei.

Intervjuar: Kvifor ikkje det?

Inf-28: For det er så

Inf-29: firkanta, he, he, he.

Inf-28: "dao, pao og". Nei, eg veit ikkje heilt ..., men det er litt stilig dialekt viss du, eller du bruker han når du skal skrive tekstmeldingar og sånn på mobiltelefon, då brukar du alltid "dao og pao" og.

Inf-29: Ja. Mm.

Intervjuar: Mm.

Inf-28: Alt det der. Det er litt sånn stilig, for da, det er liksom sånn mobilgreier. Og så brukar ofte med irc og da.

Intervjuar: Ja.

Inf-28: Viss du snakkar med nokon fra Sogndal.

Dei to informantane, 28 (OfS) og 29 (OfS), gjev nokså eintydige negative svar på kva dei tykkjer om sogndalsdialekten. Spesielt informant 29 i sitatet over har vanskeleg for å seia kva ho ikkje likar med sogndalsdialekten, men ho gjev i alle fall uttrykk for eit negativt syn på dette talemålet. Informant 28 deler dette synet og knyter det til *ao*-lyden, eit trekk som svært ofte vert drege fram som kjenneteikn

på typisk eller brei dialekt. Likevel modererer denne informanten seg litt når ho får tenkt seg litt om. Ho hevdar at ho tykkjer det er litt stilig å bruka desse tradisjonelle trekka skriftleg når mottakaren er sogndøl. Denne skriftlege forma for tilpassing til sogndalsdialekten er truleg også enklare å tileigna seg og meistra enn den munnlege. Andre informantar kan vera meir tvetydige:

Intervjuar: Mm, har de høyrte på Fjogningen på radio?

Inf-25: Ja.

Inf-01: Ja.

Intervjuar: Kva synest de om det?

Inf-25: Det er ganske gøy egentlig

Inf-01: Artig.

Intervjuar: Likar de måten dei snakkar på?

Inf-01: E, ja.

Inf-25: Ja.

Inf-01: Det er breitt egentleg.

Inf-25: Mm.

Intervjuar: Er det nokon trekk eller nok-, noko med sogndalsdialekten de synest er stygt?

Inf-01: Ah.

Inf-25: Ja, eg syns det er ganske stygt med sånn skikkelig breitt liksom.

Inf-01: Ja.

Inf-25: Sånn overdrevent liksom.

Inf-01: Hm

Intervjuar: Kva seier du?

Inf-01: Eg er enig.

Inf-25: [snufs], mm.

Inf-01: Det er liksom litt sånn, æh, høyrest faktisk litt udanna ut og så snakka sånn voldsom brei liksom.

Inf-25: Ja.

Inf-01: Det er liksom så høgt ... he.

Inf-25: Det er mange som liksom gjerest på det, ja, ehe, he.

Inf-01: Ja, he.

Inf-25: Så blir det så mørkt liksom og bare sånn, ja.

Sitatet over, med informant 1 (2fS) og 25 (0fS), er eit godt døme på kor lite eintydig enkelte ungdomar uttalar seg. Begge informantane seier at dei likar måten dei snakkar på i radioinnslaget Fjogningen, der dei to programansvarlege snakkar brei sogndøl og systrending, men snur i neste omgang tvert om. Trass i at informant 1 fyrst svarar at ho tykkjer sogning er fint (jf. tabell 4), syner desse utsegnene litt seinare i samtalen at ho er meir tvetydig. I ein samtale der to og to sit saman og snakkar med meg, er det klart at dei lett kan bli påverka av kvarandre. Det kan verka som om informant 1 vert meir usikker når veninna ho sit saman med, så tydeleg markerer at ho tykkjer brei sogndalsdialekt er ganske stygt. Fleire informantar har tendensar til å motseia seg sjølve:

Intervjuar: Mm, kva er den styggaste dialekten de veit om då?

Inf-04: Sånn trøndersk høyrer litt dumt ut men.

Inf-03: He, he, eg veit ikkje. Eg synest det er litt teit når ein snakkar sånn skikkeleg breitt sognamål, he, he.

Intervjuar: Kvifor det?

Inf-03: Eg veit ikkje. Det høyrrest så dumt ut på ein måte.

Litt seinare i samtalen seier ho derimot:

Inf-03: Eg synest ikkje det er noko sånn teit at dei snakkar skikkeleg breitt, he.

Inf-04: Nei.

Intervjuar: Du tykkjer ikkje?

Inf-03: Nei, eg synest det er heilt okå sånn då.

Også informant 3 (2fS) er såleis døme på ein informant som ikkje vert rekna som positiv til den tradisjonelle sogndalsdialekten, av di ho uttalar seg tvetydig.

Det tvetydige går att hjå fleire informantar:

Intervjuar: Mm, nei, kva synest de om sogndalsdialekten då?

Inf-05: Viss dei pratar heilt breitt, så kan det vera litt, synest eg kanskje det er litt harry.

Inf-15: Ja.

Inf-05: Nei, eg veit, det er no slik det er, nei, det er greitt, heilt fin dialekt det, hm.

Somme informantar ser ut til fyrst impulsivt å busa ut med det dei har på hjarta for så av ein eller annan grunn å moderera utsegnene sine. Dette kan vera eit teikn på at dei angrar på det dei har sagt, er svært usikre på kva dei meiner, eller at dei byrjar å tenkja strategisk i høve til den samtalesituasjonen dei er i. Ein skal ikkje sjå vekk ifrå at ein samtale med ein dialektforskar kan fungera som ein vekkjar som set i gang tankar informantane tidlegare ikkje har reflektert så nøye over. Dette kan òg føra til at informantane verkar famlande og inkonsekvente i måten dei svarar på. Trass i at informant 5 (2fS) såg ut til å henta seg inn att i sitatet over, seier ho litt seinare dette:

Intervjuar: Mm, slik ja, mm. Er det nokon, nokon sånne sogndalstrekk de synest er stygge? Noko som de ikkje er begynt å seia sjølv eller kva eg skal seia?

Inf-05: Eg veit ikkje.

Inf-15: veit ikkje. Det er vel ikkje.

Inf-05: Det er ikkje så mykje eg tykkjer er stygt. Æh.

Inf-15: Det er vel ikkje stygge, men eg har ikkje så lyst å prata sånn veldig breitt.

Inf-05: Nei.

Intervjuar: Kvifor ikkje det?

Inf-15: Æh.

Inf-05: For det har eg aldri gjort, og då vil ikkje eg plutsleg begynna å gjera det heller.

Inf-15: Nei.

Det er nokså tydeleg her at verken informant 5 eller informant 15 (1fS) er særleg positive til den breie sogndalsdialekten. Elevane frå 8. klasse verkar jamt ofte meir spontane og kan gje meir positivt eller negativt lada utsegner om talemålet enn dei eldre elevane, særleg samanlikna med elevar frå 10. klasse. Somme elevar i 10. klasse kan difor vanskeleg seiast å gje direkte negative utsegner om sogndals-

dialekten, men heller uttala seg meir nøytralt slik informant 17 (1fS) og 31 (0fS) nedafor er døme på:

Intervjuar: Nei, kva synest de om sogndalsdialekten?

Inf-31: Er grei nok.

Inf-17: Mm.

Intervjuar: Kva meiner du med det?

Inf-31: He, hm.

Inf-17: Sunnfjording er ein fin dialekt, faktisk.

Inf-31: He.

Inf-17: Sogndalsdialekten, altså han er midt på treet. Han er ikkje stygg, og han er ikkje direkte fin heller.

Inf-31: Nei.

Til sist skal eg gje eit par døme på informantar som uttalar seg eintydig positivt, og som eg difor har valt å karakterisera som positive til den tradisjonelle sogndalsdialekten.

Intervjuar: Kva er den finaste dialekten de veit om?

Inf-09: Finaste dialekten?

Intervjuar: Ja.

Inf-22: Sognamål.

Inf-09: Sognamålet

Intervjuar: Kvifor det?

Inf-22: He, tøft, he, he.

Inf-09: Det er det råaste, hardaste d-. Kjem du til Oslo og så.

Inf-22: Det er mest harry dialekten.

Inf-09: Ja, kjem du til Oslo, er det ingen som skjønar deg og så.

Intervjuar: Ja, korleis reagerer de då når folk ikkje skjønar dykk?

Inf-09: Pratar endå meir sognamål, he, he.

Inf-22: He, he, he.

Intervjuar: Ja.

Inf-22: Mm.

Begge desse informantane gjev uttrykk for at dei tykkjer det er tøft å snakka sogndøl. Når informant 22 (1fS) beskriv sogndalsdialekten

som "harry", vert det av han brukt positivt i motsetnad til når informant 5 brukte dette uttrykket.

Intervjuar: Kva synest de om sogndalsdialekten då?

Inf-18: He, den er tøff den. Den likar me, vande med han veit du.

Inf-27: Den er litt tøff.

Intervjuar: Å, ja, kva de likar med den då?

Inf-27: Er så breitt, er så tøft å høyra

Inf-18: "Pao og ao", he.

Inf-27: Viss, det er sånn songar sant, som, som dei syng på sånn sognemål, sant. Det er så tøft å høyra på liksom korleis det høyrer ut.

Inf-18: Ja, ææ.

For desse to jentene, informant 18 (1fS) og 27 (0fS), er tøft og breitt positivt.

Som ei oppsummering kan eg seia at elevar som svara at sogndalsdialekten er den finaste dialekten, eller som gav klart uttrykk for det andre stader under samtalen, har eg i kategoriseringane for hypotesane H4–H6 vurdert som positive til den tradisjonelle sogndalsdialekten.

3.5 'Affektiv/kognitiv haldning' – 'foreldrebakgrunn'

H4: Elevar med ein eller to innfødde foreldre vil verbalt vera meir positive til tradisjonell sogndalsdialekt enn elevar med innflyttarforeldre.

Positive til tradisjonell sogndalsdialekt	Foreldrebakgrunn og kjønn			
	Jenter	Gutar	Total i tal	Total i prosent
2fS	2/5	7/7	9/12	75,0 %
1fS	4/6	4/6	8/12	66,7 %
0fS	1/7	2/5	3/12	25,0 %
Total	7/18	13/18	20/36	55,6 %

Tabell 6: Fordelinga av positive vurderingar til den tradisjonelle sogndalsdialekten i høve til foreldrebakgrunn og kjønn.

Gjennom den statistiske kji-kvadrat-testen "Goodness of fit" fekk eg ikkje signifikant utslag på forskingshypotesen min om at det er nokon skilnad når det gjeld positiv vurdering av sogndalsdialekten mellom elevar med ulik foreldrebakgrunn (fridomsgrader = 2, $\chi^2 = 3,1$ og $p = 0,212$). Det er med andre ord totalt for fåe personar med til at eit avvik frå ein venta verdi på 6,667 for kvar gruppe skal gje noko signifikant utslag. Nullhypotesen min om ingen skilnad vert difor ståande.

Reint kvalitativt viser tabellen likevel at det er dei elevane som har ein eller to foreldre frå Sogndal, som uttalar seg mest positivt til tradisjonell sogndalsdialekt.

3.6 'Affektiv/kognitiv haldning' – 'klassesteg'

H5: Det vil vera verbal skilnad på kor positive elevane i 8. klasse, 9. klasse og 10. klasse vil vera til den tradisjonelle sogndalsdialekten.

Positive til tradisjonell sogndalsdialekt	Klassesteg og foreldrebakgrunn				
	2fS	1fS	0fS	Total i tal	Total i prosent
8. klasse	5/8	4/5	0/3	9/16	56,3%
9. klasse	2/2	2/2	3/5	7/9	77,8%
10. klasse	2/2	2/5	0/4	4/11	36,4%
Total	9/12	8/12	3/12	20/36	55,6%

Tabell 7: Fordelinga av positive vurderingar til den tradisjonelle sogndalsdialekten i høve til klassesteg og foreldrebakgrunn.

Den statistiske testen viste heller ikkje her signifikant utslag for at det var nokon skilnad mellom gruppene (fridomsgrader = 2, $\chi^2 = 1,9$ og $p = 0,387$).

På direkte spørsmål viser tabellen at det kvalitativt sett er 9. klasse som gav mest positive vurderingar av den tradisjonelle sogndalsdialekten. Det er eit markert skilje mellom 10. klasse og dei to yngste klassane, 8. klasse og 9. klasse. Dette aldersutslaget skuldast blant anna at dei yngste verka meir spontane, medan elevane i 10. klasse jamt over hadde ein meir reflektert og nøytral måte å ordleggja seg på.

3.7 'Affektiv/kognitiv haldning' – 'kjønn'

H6: Gutar vil verbalt vera meir positive til tradisjonell sogndalsdialekt enn jenter.

Positive til tradisjonell sogndalsdialekt	Kjønn og klassesteg				
	8. klasse	9. klasse	10. klasse	Total i tal	Total i prosent
Jenter	4/10	1/3	2/5	7/18	38,9%
Gutar	5/6	6/6	2/6	13/18	72,3%
Total	9/16	7/9	4/11	20/36	55,6%

Tabell 8: Fordelinga av positive vurderingar til den tradisjonelle sogndalsdialekten i høve til klassesteg og kjønn.

Trass i at det i tabellen over ser ut til å vera store skilnader mellom kor positive jenter og gutar er til den tradisjonelle sogndalsdialekten, er det kvantitativt sett ingen signifikant skilnad mellom kjønna (fridomsgrader: 1, $\chi^2 = 1,8$ og $p = 0,180$). Sidan eg totalt sett har så fåe observasjonar, måtte det ha vore høvesvis 5 og 15 i kvar av gruppene for at eg skulle ha fått ein signifikant skilnad på 0,05.

Tabell 8 viser kvalitativt sett at nesten dobbelt så mange av gutane som jentene uttrykkjer seg verbalt positivt til den tradisjonelle sogndalsdialekten. Denne kjønnskilnaden kjem klarast fram i dei to yngste klassestega. Elles kan eg nemna at alle jentene (5 stk.) med begge foreldra frå Sogndal går i 8. klasse, men berre to av desse jentene uttrykte seg positivt til den tradisjonelle sogndalsdialekten.

3.8 'Kognitiv haldning' – 'klassetrinn, kjønn og foreldrebakgrunn'

Elevane vart i språkopptaksamtalen spurde om kva som var kjenne teikn på å snakka typisk eller breitt sogndøl. Trass i at informantane ikkje vart spurde om kva dei tykte om ein bestemt varietet eller at dei nødvendigvis tenkte på akkurat den same måten å snakka sogndøl på, vil eg tru at assosiasjonane hjå dei fleste har gått i retning av det som eg har valt å kalla tradisjonell sogndalsdialekt under varietet 1. Eg venta ikkje at dei ville vera i stand til å setja ord på alle typiske språkdrag i sogndalsdialekten, men eg var interes-sert i å sjå kva trekk

dei har eit så medvite forhold til at dei kunne setja ord på dei.⁶ Det vil truleg òg vera mange trekk dei vil kjenna att når dei høyrer dialekten, men som dei ikkje greier å forklara språkleg. Det viste seg t.d. at informantar heller enn å dra fram konkrete dialektdrag dei likte eller mislikte, grunngav vurderingane sine på bak-grunn av positive eller negative røynsler eller assosiasjonar knytte til personar som snakka slik. Informant 23 (1fS) i sitatet nedafor er døme på det:

Intervjuar: Kva er den finaste dialekten de veit om?

[...]

Inf-23: Eg likar sandanedialekten veldig godt

Intervjuar: Kvifor det?

Inf-23: og så litt opp i Møre og Romsdal. Nei, eg synest han er fin. Og fordi eg har møtt veldig mange hyggjelege folk som har snakka sånn.

Intervjuar: Mm, kva slags dialekt likar de ikkje då?

[...]

Inf-23: Nei, eg mislikar egentleg æh, alt ifrå Trøndelag og oppover. Hm, frå øvste kanten av Midt- Norge og oppover, frå der Norge begynner å bli smalt, mislikar eg dialekten.

Intervjuar: Kvifor det?

Inf-23: For der har eg hatt mindre bra erfaring med folk som snakkar sånn.

Intervjuar: Mm.

Svara under denne kognitive delen byggjer hovudsakleg på spørsmålet om kva det vil seia å snakka typisk eller breitt sogndøl. I utgangspunktet ville eg prøva å få svar på fylgjande hypotesar:

H7: Elevar med ein eller to innfødde foreldre vil ha større kunnskapar om typiske trekk ved sogndalsdialekten enn elevar med innflytta foreldre.

H8: Det vil vera skilnad på kunnskapane til gutar og jenter når det gjeld kjennskap til typiske sogndalstrekk.

H9: Di eldre elevane er, di fleire trekk i dialekten kjenner dei.

6 Dennis Preston meiner at sosiolingvistar bør utnytta meir den kunnskapen vanlege folk har til språket sitt. Han har arbeidd mykje med det han kallar folkelingvistikk 'folk linguistics' (sjå t.d. Preston 1996 og 2002).

Materialet mitt som skal kasta lys over desse hypotesane, har eit kvalitativt preg utan klare kategoriar og eignar seg difor dårleg til å bli testa statistisk. Eg vel difor å presentera svara på alle dei tre hypotesane i ein samla oversynstabell og deretter drøfta observasjonane.

Inf. nr. og kl.	Kunnskap om språklege trekk i sogndalsdialekten
	Jenter med to foreldre frå Sogndal
1 (8.)	"ao, pao, gao, slao", breitt sognemål "e pao skiulen"
2 (8.)	breitt, "kearo", "ao" i staden for "å"
3 (8.)	"ao", "pao"
4 (8.)	legg trykk på alt, nesten alle ord blir forandra, "pao og ao og hjao"
5 (8.)	"dao og pao"

	Jenter med ein av foreldra frå Sogndal
13 (8.)	Sånn "stao" "ao, nao"
14 (8.)	"mao, dao, sao", kuttar bokstavar, e = er
15 (8.)	ao-lydar, hina- og pina- uttrykk
16 (10.)	Fleirtal bunden form "trei"
17 (10.)	breitt, "ao og pao", litt born, von, "haskje", "kerao"
18 (10.)	"pao og ao"
	Jenter med ingen av foreldra frå Sogndal
25 (8.)	bur på Dalen, enkelte typiske ord, "ska me ne pao skiulen"
26 (8.)	"stao nou pao, ao-lydar, vanskeleg å forklara, mange uttrykk
27 (9.)	"pao og ao"
28 (9.)	"dao, pao"
29 (9.)	firkanta
30 (10.)	breitt, "dao", i staden for "å" så er det "ao", litt overdrive
31 (10.)	"mao og fao og eg", ao-lyden, "kerao"

Tabell 9: Kunnskapar om det å snakka typisk sogndøl hjå jenter ut frå klassesteg og foreldrebakgrunn.

Inf. nr. og kl.	Kunnskap om språklege trekk i sogndalsdialekten
	Gutar med to foreldre frå Sogndal
6 (8.)	"ao, pao uttrykk"
7 (8.)	grovt, "vaskefidla", "sjau, akjan, nikjan, tjue"
8 (8.)	ao-lydar, "blao, grao" mykje merkelege ord, "gole", "søkkel"
9 (9.)	Har med o-en "pao, rao, dao", mykje r, snakkar fort "ke ri ska pao rao eh?"
10 (9.)	"pao og ao", breiare enn bokmål
11 (10.)	"soli, jordi"
12 (10.)	"ao"

	Gutar med ein av foreldra frå Sogndal
19 (8.)	heile slekta herifrå, "ao, pao" greier
20 (8.)	(Ja til breitt og "ao, pao")
21 (9.)	(Ja til "dao og pao")
22 (9.)	Masse "ao" og ikkje "å", fort,
23 (10.)	"ao og pao", høgt i toneleie
24 (10.)	?
	Gutar med ingen av foreldra frå Sogndal
32 (8.)	breitt, "ao og pao", frå Sogndal
33 (9.)	"dao og pao", har ikkje med "å"
34 (9.)	(meiner det same som 10, dvs. "pao og ao", breiare enn bokmål)
35 (10.)	fort, kraftig
36 (10.)	"ao og pao og dei"

Tabell 10: Kunnskapar om det å snakka typisk sogndøl hjå gutar ut frå klassesteg og foreldrebakgrunn.

Generelt er *ao*-lyden det trekket som går att flest gonger på tvers av alle sosiale kategoriar. Det er vanskeleg å slå fast om dei med ein eller to innfødde foreldre veit meir om typiske trekk ved sogndalsdialekten enn dei med innflyttarforeldre. Samtalane fungerte dessutan slik at informantane ofte supplerte kvarandre med å nemna typiske trekk heller enn å visa kor mykje kvar enkelt av dei visste.

Det er likevel tydeleg at i dei tilfella der nokon av elevane gjev andre typiske karakteristikkar av sogndalsmålet enn *ao*-lyden, kjem det frå elevar med minst ein av foreldra frå Sogndal. Ei av jentene med ingen foreldre frå Sogndal, er likevel inne på trekket diftongering av *u*, når ho seier "skiulen". Eit par av gutane med to innfødde foreldre frå 8. klasse gjev mange konkretiseringar av typiske sogndalstrekk. I ordet "vaskefidla" kjem eit døme på segmentering, og i ordet "søkkel" kjem *ø*-lyden fram. Elles nemner òg ein av desse gutane dei karakteristiske talorda for sogningar "sjau, akjan, nikjan". Nokre elevar med innfødd bakgrunn dreg i tillegg til *ao*-lyden også fram *i*-målet. Gjennomgåande er det likevel *ao*-lyden som går att same kva bakgrunn elevane har.

Det er vanskeleg å sjå at det er nokon skilnad mellom gutar og jenter. Somme gutar veit mykje, og somme jenter veit mykje.

Når det gjeld aukande kunnskapar med alder, er det berre eit par elevar frå 10. klasse som nemner at det er typisk med *i*-endingar i sogndalsmålet. Denne kunnskapen kan vera noko dei har tileigna seg på skulen. Den eine eleven seier dessutan direkte at det er slik, for det har læraren deira sagt. Elles er dei aller fleste inne på *ao*-lyden, anten som lydleg fenomen eller ved å gje døme som viser at det er den lyden dei tenkjer på.

4 Oppsummerande drøfting

4.1 Foreldrebakgrunn

Sjølvplasseringa (jf. tabell 1) gjev eit bilete av at fleire elevar med minst ein av at foreldra frå Sogndal vurderer seg sjølv til å snakka ein av dei tre sogndalsvarietetane enn elevar som ikkje har foreldre frå bygda. Det same mønsteret går att i utsegnene til informantane (jf. tabell 6), dvs. at elevar med minst ein av foreldra frå Sogndal er mest positive til den tradisjonelle sogndalsdialekten. Det kan såleis sjå ut til at foreldrebakgrunn spelar ei viktig rolle for korleis haldningane til talemålet vert. Foreldra er dei næraste sosialiseringss-agentane borna har, og det er rimeleg å tenkja seg at born kan vidareføra haldningar frå foreldra.

4.2 Kjønn

Gutane seier at dei snakkar meir likt varietet 1 enn jentene (jf. tabell 2), og dei er mest positive til den tradisjonelle sogndalsdialekten (jf. tabell 4, 5 og 8). Ut frå tabell 4 og 5 kan det òg sjå ut til at ei negativ innstilling til sogndalsdialekten fyrst startar hjå jentene.

Det mest interessante er likevel å prøva å finna svar på kvifor det syner seg å vera så store skilnader mellom kjønna. Kvinnene vert ofte sedde på som språklege trendsetjarar. Dei registrerer gjerne før menn kva som er inn. Labov (2001: 321) seier:

As the innovators of most linguistic changes, they spontaneously create the differences between themselves and men. In adopting new prestige features more rapidly than men, and in creating more sharply against the use of stigmatized forms, women are again the chief agents of differentiation, responding more rapidly than men to changes in the social status of linguistic variables. Men follow behind with a lesser degree of investment in the social values of linguistic variation.

På eit vis gjev kjønnskilnadene assosiasjonar til sminke og klede. Kvinner synest generelt å vera meir opptekne av korleis dei ser ut enn det menn gjer. Dette finn eg òg belegg for å hevda ut frå materialet mitt. I sitatet nedafor vert jentene kalla "moteløver" (jf. inf. 11). Dette indikerer nettopp at jentene kan ha ein rolle som "vêrhøner" for kva som gjev sosial status. Kontrastivt gjev nokre av gutane direkte uttrykk for at dei ikkje bryr seg om skiftande klesmotar, slik sitatet her viser:

Intervjuar: Motar og klede og

Informant 11: Ja, jau.

Intervjuar: frisyrrar?

Informant 12: Ja.

Informant 11: Jenter, jenter dei er, dei er, dei er såkalla moteløver i forhold til gutane. Me berre finn det me finn me, og så går me i det.

Informant 12: Ja, eg bryr ikkje meg kva eg går i.

Informant 11: Ah.

Informant 12: Det er no heilt det same for meg.

Informant 11: Berre du har noko som er

Informant 12: Men det trur eg er meir slik at dei må ha det som er inn no.

Informant 11: Elles så blir dei, elles så blir dei, dei misunnelege på veninnene sine,

Intervjuar: Mm.

Informant 11: kanskje. Eg veit ikkje. Eg er ikkje jente, så eg veit ikkje.

Intervjuar: Nei.

Informant 12: Mykje sminke.

Informant 11: Ekstremt mykje. Nei, ja.

Jentene er meir opptekne av å følgja motar visuelt sett, men kanskje dei er meir opptekne av korleis dei høyrer ut òg? Parallellen til det lydlege/språklege uttrykket er i alle fall slåande. Det å snakka tradisjonell og "brei" dialekt vert i mange samanhengar òg oppfatta som maskulint (jf. Trudgill 1975). Fleire av gutane i materialet er òg inne på at dei tykkjer sogndalsdialekten er tøff (inf. 9, 10 og 22). Dei brukar karakteristikkar som "tøff", "rå", "hard" og "harry", og meiner det positivt. Det er også éi jente (inf. 27) som synest at sogndalsdialekten er så brei, og at det er tøft å høyra. Denne jenta gjev elles uttrykk for å ha mykje kontakt med litt eldre sognegutar, og det er mykje som tyder på at ho difor likar det maskuline, dvs. både gutane og måten dei pratar på. Fleire av jentene karakteriserer den breie sogndalsdialekten som "grov", "mørk" og "harry" (inf. 25, 14, og 5) noko som truleg er karakteristikkar som ligg nærast opp til det maskuline. Informant 2 kjem med ei svært direkte utsegn som illustrerer nettopp dette når ho seier: "Det er skikkeleg sånn, nett som karastemma som pratar voldsomt breitt." Denne koplinga mellom brei dialekt og det "rå", "mørke" og "maskuline" ser såleis ut til å ha større appell til gutane enn til jentene.

Eit interessant resultat hjå Labov var òg at kvinnene såg ut til å ha eit språk som var nokså likt med språket til gutar som var ein generasjon yngre (jf. Labov 2001: 306–309). Når kvinnene i dei fleste samfunn både er dei som ber språket vidare til neste generasjon, og som set i gang språklege endringar, kan det vera med å forklara kvifor gutane "heng" etter.

4.3 Klassestrinn

Klassane har kvar sine "favorittvarietetar". For 8. klasse er det varietet 3 som dominerer, for 9. klasse er det varietet 1, og for 10. klasse er

det varietet 2 (jf. tabell 3). Også i form av direkte utsegner er det 9. klasse, og då særleg gutane, som er mest positive til den tradisjonelle sogndalsdialekten. Ei feilkjelde her er at eg totalt sett har færre elevar frå 9. klasse enn frå dei andre klassane av di klassetrinn ikkje var uttrekkingskriterium. Kvifor det viser seg å vera slike klasseskilnader, er vanskeleg å gje noko eintydig svar på. Det kan tenkjast at desse elevane som trass alt er nokså jamgamle, har hatt ulikt mykje kontakt med innfødde sogndøler i oppveksten, t.d. hatt ulike lærarar i barnehage og skule. Dette vil eg undersøkje nærare under djupintervjufasen (jf. figur 2).

5 Konklusjon

Informantane i denne sjølvrapporteringsdelen avspeglar truleg språkhaldningane hjå 14–16 åringar i Sogndal. Dei 36 uttrekte informantane utgjer 22,2 % av alle dei 162 ungdomsskuleelevane ved Sogndal ungdomsskule skuleåret 2000/2001 og 23,5 % av dei 153 elevane som var på skulen og vart med på den indirekte haldningsgranskinga i januar 2001.

Ein del av innflyttarungane ser ut til å vera negative til sogndalsdialekten. I samtale med elevar med innflyttarforeldre verkar det stundom som om nokre av jentene med to sogndalsforeldre vert vaklande og usikre (jf. 3.4). Ei omfattande spreining av ikkje-sogndølske trekk og negative haldningar til den tradisjonelle sogndalsdialekten vil truleg berre skje dersom dei som i dag er berarar av desse haldningane, er mange nok og har stor nok prestisje blant ungdomane.

Denne direkte haldningsgranskinga kan lesast uavhengig av den indirekte granskinga og resultatata frå språkopptaka. Likevel vil ein få eit meir komplett bilete av dei haldningane ungdomane har til sogndalsdialekten dersom ein ser alle delundersøkingane saman, av di metodane er ulikt eigna når det gjeld å få best mogleg tak i dei forskjellige haldningskomponentane (jf. 1).

Kristiansen registrerte ingen motsetnad mellom det dei unge informantane (16–25 år) sa under samtalen på banda og det dei svara på dei skriftlege spørjeskjema. Av di svara i spørjeskjemaet var lettare å kvantifisera enn samtalan, valde han berre å gjengje

resultata frå spørjeskjemaa under den direkte språkhaldnings-granskinga (jf. Kristiansen 1991: 75). Han såg her at dei unge vurderte riksdansk og sjællandsk (næstvedsk) klart høgare enn københavnsk når dei vart spurde direkte, men at københavnsk kom på fyrsteplass hjå dei same informantane i den indirekte språkhaldningsgranskinga. Den indirekte granskinga, men ikkje den direkte haldningsgranskinga, viste seg såleis å stemma med språkutviklinga som syner at københavnske språktrekk spreier seg (jf. Kristiansen 1991: 366).

Det har vist seg at det ikkje alltid er samsvar mellom korleis folk hevdar dei snakkar, og slik dei verkeleg snakkar. Trudgill såg at menn i Norwich helst underrapporterte om bruk av lokale former, medan kvinner overrapporterte (jf. Trudgill 1975). Fyrst i neste fase når eg ser dei direkte haldningsresultata opp mot talemålet til informantane, vil eg få eit mål på kor pålitelege desse sjølvrapporterte opplysningane er.

Litteratur

- Baker, Colin 1992: *Attitudes and language*. Clevedon: Multilingual Matters LTD.
- Eagly, Alice H. & Shelly Chaiken 1993: *The Psychology of attitudes*. Fort Worth, Texas: Harcourt Brace Jovanovich.
- Haugen, Ragnhild 1998: Variasjon og endring i sognaldialekten. I: *Målbryting 1*.
- Hellevik, Ottar 2002: *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hewstone, Miles, Antony S.R. Manstead & Wolfgang Stroebe (red.) 1997: *The Blackwell Reader in Social Psychology*. Malden: Blackwell Publishers.
- Kinney, Paul R. & Colin D. Gray 2000: *SPSS for Windows Made Simple*. 10. utgåve. Hove, East Sussex, UK: Psychology Press.
- Kristiansen, Tore 1991: *Sproglig normidealer på Næstvedægnen. Kvantitative sprogholdningsstudier*. Uprenta PhD-avhandling. København: København Universitet.
- Labov, William 2001: *Principles of Linguistic Change. Volume 2: Social Factors*. Oxford: Blackwell.
- Larsen, Amund Bredesen 1926: *Sognemålene*. Oslo: A. W. Brøgers boktrykkeri A/S.
- Nielsen, Geir H. & Kjell Raaheim (red.) 1997: *En innføringsbok i psykologi for universiteter og høyskoler*. Oslo: Cappelen.

- Preston, Dennis R. 1996: Whaddayaknow? The Modes of Folk Linguistic Awareness. *Language Awareness*. Vol. 5, No. 1. 40–73.
- Preston, Dennis R. 2002. Language with an Attitude. I: J.K. Chambers, Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (red.): *The Handbook of Language Variation and Change*. 40–66. Oxford: Blackwell.
- Rosenberg, Milton J. & Carl I. Hovland 1960: *Attitude Organization and Change. An Analysis of Consistency among Attitude Components*. New Haven: Yale University Press.
- Raaheim, Kjell & Geir Høstmark Nielsen (red.) 2000: *Studiebok i psykologi til en innføringsbok i psykologi for universiteter og høyskoler*. Oslo: Cappelen.
- Sheskin, David J. 2000: *Handbook of Parametric and Nonparametric Statistical Procedures*. 2. utg. New York: Chapman & Hall/CRC.
- Stahlberg, Dagmar & Dieter Frey 1993: Attitudes I: Structure, Measurement and Functions. I: Hewstone, Miles, Wolfgang Stroebe, Jean-Paul Codol & Geoffrey M. Stephenson: *Introduction to Social Psychology*. 142–166. Blackwell: Oxford
- Trudgill, Peter 1975: Sex, covert prestige, and linguistic change in the urban British English of Norwich. I: Thorne, Barrie & Nancy Henley (red.). *Language and sex: difference and dominance*. Rowley, Mass: Newbury House.
- Venås, Kjell 1991: *Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistik eller språksosiologi*. Oslo: Novus.
- Woods, Anthony, Paul Fletcher & Arthur Hughes 2000: *Statistics in language studies*. Cambridge: University Press.
- Ølmheim, Per Arvid 1971: *Sogndalsmålet. Ein fonemanalyse med vedlagt materiale*. Upublisert hovudoppgåve i nordisk. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Ølmheim, Per Arvid 1983: “...sa sogningen til fjordingen”. Bergen: Sogn Mållag og Firda Mållag.
- Ølmheim, Per Arvid 1986: Sogndalsmålet. Ei utgreiing om lyd- og formverket. I: Per Sandal (red.): *Sogndal bygdebok*. Bind 1. 53–77. Sogndal: Sogndal sogelag.

Om observatørens paradoks

Av Hilde Sollid

1 Innledning

Båndopptakeren er en av de tekniske hjelpemidlene fra det forrige århundret som har fått store konsekvenser for språkvitenskapen, og den er trolig den viktigste forutsetninga for etableringa av sosiolingvistikken som vitenskapstradisjon. Studiet av talespråket er blitt enklere, og forskeren har fått anledning til å samle inn en annen type datamateriale. En positiv konsekvens er at de nye forutsetningene for feltarbeidet har bidratt til større bevissthet omkring metodologiske spørsmål i studiet av talemål.

Denne artikkelen er et bidrag til debatten omkring metodologiske spørsmål i den labovske kvantitative variasjonslingvistikken¹, som har vært og fortsatt er en sentral retning innen sosiolingvistikken gjennom omtrent 40 år. Selv om variasjonslingvistikken er blitt stående som den mest sentrale retninga, er det rimelig å si at den er blitt grundig utfordra både når det gjelder de teoretiske og de metodologiske fundamentene. Mitt siktemål er å drøfte *observatørens paradoks* gjennom å undersøke tre forhold ved dette paradokset: *“the vernacular” som studieobjekt, det implisitte identitetsbegrepet og forskerens nærvær under intervjuet*. Til slutt vil jeg drøfte observatørens paradoks ut fra det vitenskapsteoretiske grunnlaget som paradokset

1 Ved å avgrense meg til å behandle variasjonslingvistikken, foretar jeg en forenkling av den sosiolingvistiske forskningsaktiviteten, jf. Cameron (1997), men avgrensninga bidrar til at jeg kan drøfte hvordan én retning innen sosiolingvistikken problematiserer ett av de mest sentrale metodologiske spørsmålene når det gjelder å observere talespråk.

er formulert ut ifra. Før jeg går nærmere inn på disse punktene, vil jeg gjøre nærmere greie for hva observatørens paradoks er.

2 Observatørens paradoks

En sentral erkjennelse innen sosiolingvistikken er at vi som språkbrukere ikke bare har én variant av vårt talespråk, men at vi gjerne rår over et *stilregister*. Dette registeret kan karakteriseres som et kontinuum fra formell til uformell stil, og det er den uformelle stilen som Labov (1972) definerer som sitt og sosiolingvistikkenes forskningsobjekt. Den uformelle stilen kalles "the vernacular" – "the style in which minimum attention is given to the monitoring of speech" (Labov 1972: 208). (Jeg kommer tilbake til flere definisjoner av "the vernacular" under punkt 2.1.) For å få kunnskap om språkbrukernes "naturlige" talespråk, må forskeren observere talespråket, gjerne med hjelp av en båndopptaker. Slik observasjon kan imidlertid føre til at språkbrukeren snakker mer formelt, og dermed oppstår observatørens paradoks. Kravet om vitenskapelig observasjon er med andre ord blitt et paradoks for sosiolingvisten.

Blant andre Labov (1972, 1984) og Milroy (1987) mener observatørens paradoks er problematisk, og effekten av paradokset må reduseres. Labov (1972) foreslår ulike metoder for å fjerne fokuset fra informantens tale, blant annet at informanten forteller nær dødenhistorier og historier som engasjerer informanten emosjonelt. Labov (1972: 210) slår fast at slike narrativer nesten alltid viser et skifte fra forsiktig ('careful') tale til "the vernacular", altså fra mer formell til mer uformell stil. En annen metode er å bruke gruppeintervju der deltakerne blir mer konsentrert om interaksjonen mellom medlemmene i gruppa i stedet for å fokusere på mikrofonen og på forholdet mellom informant og forsker (Labov 1972: 210). En tredje metode er å bruke deltakende observasjon (Milroy 1987: 60). Deltakende observasjon er når observatøren blir et midlertidig "medlem" i gruppa som skal intervjues. Slik bygger forskeren opp et tillitsforhold til sine informanter, og gjennom sin deltakelse bidrar forskeren til produksjonen av naturlig tale.

Disse metodologiske mottiltakene i forhold til observatørens paradoks kan sies å være grunnlaget for det sosiolingvistiske intervjuet slik det blir definert av Labov (1984). Labov setter opp en liste med ti mål for denne typen intervju, og Heegaard et al. (1995: 5) trekker fram følgende kjernepunkt:

DSI [det sosiolingvistiske intervjuet] adskiller sig fra det almindelige interview, som det kendes fra mediernes, ved at interviewerens i løbet af interviewet forsøger at nedbryde spørgsmål-svar-strukturen, så der skabes en kontekst der giver informanten mulighed for at tale afslappet og frit bevæge sig fra emne til emne. En sådan situation kan opnås ved at interviewerens nedtoner sin dominerende rolle og spørger til emotionelle emner.

Informanten blir med andre ord oppmuntra til å ta initiativ til å bevege seg fra emne til emne, og målet er at informanten skal fokusere på språkets innhold, ikke på formen.

2.1 "The vernacular" som studieobjekt

Det første forholdet ved observatørens paradoks jeg vil diskutere, gjelder problemene ved å definere "the vernacular", som kan oversettes til naturlig talespråk eller dagligdags talespråk (Heegaard et al. 1995). Milroy (1987: 58) peker på at det er flere måter å forstå "the vernacular" på: For det første kan altså begrepet forstås som den varianten der språkbrukeren bruker minst oppmerksomhet for å overvåke sitt talespråk. For det andre kan "the vernacular" defineres som en variant av et språk som er karakteristisk for en sosial gruppe eller et geografisk område. Disse to forståelsene av begrepet er relatert til hverandre gjennom at begge refererer til offentlig ikke-anerkjente og institusjonelt stigmatiserte varianter av språk.² For det tredje kan "the vernacular" forstås som den varianten som en språkbruker lærer som barn (Labov 1984). Det ligger også innebygd en forestilling om at "the vernacular" er mer ekte og systematisk enn andre stiler. De

2 Til sammenlikning brukes gjerne det norske dialektbegrepet om en sosialt, geografisk eller etnisk definert variant av norsk. Norske dialekter har imidlertid forholdsvis høy status, og det er akseptert å bruke dialekt i offentlige sammenhenger som storting, radio og TV.

tre definisjonene jeg har vist til, er ikke nødvendigvis motsetninger, men de vektlegger ulike aspekter ved talespråket. Til tross for problemene ved å definere begrepet mener Milroy (1987) at Labov har rett når han insisterer på at "the vernacular" er det rette studieobjektet.

Wilson (1976, sitert etter Wilson 1987:1 61) hevder at "there is no such thing as 'natural speech', there is only speech appropriate to a particular contextual moment of production". Dette er et interaksjonelt perspektiv som også Mæhlum (1992) og Wolfson (1976) vektlegger. Wilson (1987) framholder at begrepet naturlig tale er problematisk fordi det er vanskelig å definere hva naturlig tale er, men han er likevel noe mer tilbakeholden, og sier at debatten om naturlig tale er spill med ord. Den typen data som sosiolingvisten først og fremst er interessert i, er de talestiler som ikke er metodologiske produkter (Wilson 1987: 61). Den typen data som Wilson etterspør, kaller han "real data" (Wilson 1994: 286), det vil si data som kan identifiseres som uberørt tale ("non-affected speech") (i motsetning til "affected speech"). Wilson velger altså å snakke om "non-affected speech" i stedet for "the vernacular". Dette gjør at Wilson kan sies å definere et annet studieobjekt enn Labov, ettersom "non-affected speech" ikke nødvendigvis er det samme som noen av definisjonene av "the vernacular" over. Både Labov og Wilson er opptatt av at datamaterialet ikke skal være påvirket av metodologiske forhold. Forskjellen er likevel at Labov vil redusere de eksterne påvirkningsfaktorene slik at hele materialet kan brukes i en analyse, mens Wilson aksepterer at materialet er påvirket av eksterne faktorer, men at den delen som ikke er påvirket, er det teoretisk interessante datamaterialet.³

3 Et hovedpoeng i Wilson (1987, 1994) er at forskere som foretar metodologiske mottiltak mot observatørens paradoks, i liten grad vurderer om disse mottiltakene har vært hensiktsmessige. Wilson identifiserer denne mangelen som *det sosiolingvistiske paradokset*: Sosiolingvister streber etter å finne metoder som kan motvirke observatørens paradoks, men de er lite opptatt av å vurdere de dataene som de valgte metodene faktisk produserer. Som vi skal se under punkt 3, vurderer Heegaard et al. (1995) data som er produsert av det sosiolingvistiske intervjuet.

Drøftinga over gir et innblikk i at konseptet "the vernacular" er problematisk. Kanskje er debatten omkring begrepet et spill med ord og definisjoner, slik Wilson (1987) hevder, men observatørens paradoks er likevel formulert på grunnlag av et ideal om naturlig tale, og dette studieobjektet er det svært vanskelig å definere.

Ved å anerkjenne observatørens paradoks og iverksette metodologiske mottiltak anerkjenner forskeren at det finnes noe som heter naturlig tale. Spørsmålet er imidlertid om vi noen gang kan si at språkbrukerne bruker naturlig tale, jf. Mæhlum (1992) og Wolfson (1976). Wolfson (1976: 202) uttrykker dette poenget på følgende måte:

The important point to be made here is that there is no single, absolute entity answering to the notion of natural/casual speech. If speech is felt to be appropriate to a situation and the goal, then it is natural in that context. The context itself may be formal or informal, interview or conversation. It is only when norms of speaking are uncertain or violated that one gets 'unnatural' speech.

Wolfson foreslår med andre ord at naturlig tale skal forstås som tale som er passende for en gitt situasjon. Studier innen akkomodasjonsteorien viser også at de fleste språkbrukere tilpasser sitt språk etter situasjon, samtalepartnere og -tema. Akkomodasjon er med andre ord ikke særegen for det sosiolingvistiske intervjuet. Naturlig tale må etter dette defineres i sammenheng med samtalesituasjonen, og språkbrukeren velger den stilen som er best egna for å oppnå ønska resultat. Det er derfor ikke mulig å anta at det finnes noe som er *den eneste* varianten av naturlig tale som en språkbruker har. Spørsmålet er likevel fortsatt hva som er sosiolingvistens studieobjekt. Den relativiseringa av variasjonslingvistikkens studieobjekt som jeg har vist over, krever trolig at objektet defineres for hver studie med utgangspunkt hva som er studiens erkjennelsesprosjekt, og hvilken sjanger datamaterialet hentes fra.

2.2 Identitetsbegrepet

Den andre forholdet jeg vil diskutere ved observatørens paradoks slik det er identifisert av Labov (1972), er at paradokset bygger på et implisitt identitetsbegrep som er statisk og essensialistisk. I karikert form kan dette uttrykkes på følgende måte: Å være forsker⁴ er ensbetydende med høyere makt og mellomklassestatus. Å være informant betyr i og med dette at informanten har mindre makt og lavere sosial status enn forskeren. Forskeridentiteten er definert på forhånd, faktisk i forskerens faglitteratur, før forskeren har reist på feltarbeid og møtt informantene. Forskeren er blitt et instrument som forskninga skal virke gjennom. Det samme gjelder informantene: Informantenes identitet er å være objekter med lavere sosial status enn forskeren i forskerens prosjekt. Videre er informantene gjerne gruppert etter biologiske egenskaper som alder og kjønn, og etter statiske egenskaper som det å være innbygger i en bestemt by eller bygd, eller tilhørende en sosial klasse. Etter dette er det vanskelig å se at forskeren og informanten kan framstå som subjekter og som sammensatte mennesker, slik de i virkeligheten er. Når identiteten er gitt på forhånd, er ikke mennesket bak forsker- eller informantidentiteten interessant.

Nå må jeg skynde meg å gjenta at denne forståelsen av det implisitte identitetsbegrepet er karikert, og den bygger på observatørens paradoks slik det ble formulert i Labov (1972) der utgangspunktet er at forskeren har høyere sosial status enn informantene. Jeg vil derfor nyansere dette inntrykket. For det første er det anerkjent at maktforholdet mellom forsker og informant er relativt: Wolfson (1976: 196ff) problematiserer spørsmålet om makt og solidaritet mellom deltakerne i forskningsintervju, og hevder at graden av solidaritet mellom deltakerne i et intervju har betydning for den verbale oppførselen til deltakerne. Labov (1984) gir også uttrykk for et liknede syn. Dette kommer jeg tilbake til under punkt 2.3.

For det andre vil jeg legge til at identitetsbegrepet i sosiolingvistikken har forandra seg og blitt mer moderne. Et eksempel finner vi i Tabouret-Keller (1997: 316):

4 Jeg omtaler her særlig de situasjoner der forskeren gjør sitt eget feltarbeid.

[...] in a lifelong process, identity is *endlessly created anew*, according to very various social constraints (historical, institutional, economic), social interactions, encounters, and wishes that may happen to be very subjective and unique [min utheving].

Dette må bety at både forskerens og informantens identitet er i stadig forandring.

Det er for det tredje viktig å være oppmerksom på forskjellen mellom den angloamerikanske og den nordiske sosiolingvistiske tradisjonen når det gjelder sosial stratifisering. Sosial stratifisering bygger på en inndeling av informanter etter objektive kriterier som kjønn, alder, klassetilhørighet. Dette er i utgangspunktet vanskelig innafor ett språksamfunn, jf. Eckert (1997) som drøfter den sosiale variabelen alder. Sosial stratifisering kan heller ikke ha samme innhold i nordisk og angloamerikansk tradisjon fordi de språksamfunnene man studerer, er forskjellige, jf. Pedersen (1994: 87).

Et fjerde moment er at sosiolingvisten i større grad enn tidligere gir uttrykk for bevissthet om sin egen rolle under feltarbeidet, og dette er i tråd med den antropologiske feltarbeidstradisjonen. En slik refleksiv holdning til egen rolle er blitt aktualisert gjennom studier av akkomodasjon. Ett eksempel er Jahr (1989), som er bevisst at han skal tilpasse sitt talemål til informantene når det gjelder lyd- og formverk.⁵ Jahr (1989) kan tolkes som et uttrykk for at han som forsker er bevisst på at han kan bruke ulike språklige identitets-handlinger (lyd- og formverk), avhengig av de samtalepartnerne han har.

Slik observatørens paradoks er definert i Labov (1972), ligger det et statisk og essensialistisk identitetsbegrep til grunn. I realiteten er både forskerens og informantens identitet mer dynamisk og kompleks enn det som da var implisitt i observatørens paradoks. Forskeren og informanten kan som andre mennesker aktivisere ulike sider ved seg selv i ulike situasjoner. Selv om det sosiolingvistiske intervjuet i ett prosjekt ideelt sett har mange fellestrekk, vil

5 Til tross for at Jahr (1989) ikke har den samme bevisstheta omkring sin egen syntaks, viser han at han likevel har tilpassa sin syntaks.

intervjuene variere som en følge av at ulike personer som møtes, og at de aktiviserer ulike sider ved seg selv. Som vi skal se under punkt 3, er dette et problem for Heegaard et al. (1995).

2.3 Forskerens nærvær

Det tredje forholdet ved observatørens paradoks, er "ønsket" om at forskeren skal være mer eller mindre fraværende i datainnsamlinga, og på den måten kan effekten av forskerens tilstedeværelse reduseres. Et ekstremt tilfelle av slik reduksjon og instrumentalisering av forskeren (og dermed informanten) er referert av Kotsinas (1994). Under et forskningsprosjekt om dialekten i Stockholm ble det i løpet av 1900-tallet gjennomført tre innsamlinger av datamateriale. Om den andre innsamlingsrunden sier Kotsinas (1994: 85f) følgende:

The second series of recordings, 1970, has a quite different character. At this time, Labov's recent work (1966) had aroused an interest in contemporary urban linguistic variation, and the importance of systematic informant sampling and interview procedures had become evident. [...] All informants were asked the same questions in the same order, following a previously prepared questionnaire, and all the interviews were 18 minutes long. No following-up questions or comments were made by the interviewer, and, in fact, the interviewer seems quite uninterested in the topics discussed. Many of the interviewees evidently felt uncomfortable and even confused by this lack of response.

Kotsinas (1994) vurderer altså forskerens minimale tilstedeværelse i intervjuet som problematisk for informanten.

Labov (1984: 40) justerer sitt syn på forskerens tilstedeværelse, og sier at forskeren skal være til stede som observant og interessert lytter:

The basic counter-strategy of the sociolinguistic interview is to emphasize the position of the *interviewer as a learner*, in a position of lower authority than the person he is talking to. [...] On the interactive level, the interviewer will work to develop a position of lower authority and lesser consequence in the conversation. [...] His interest must not be a mechanical one, and he must not be distracted from the content of what is being said by too much attention to the speaker's phonology or syntax. The interviewer must have a keen appreciation of the

strengths and expertise of the speaker: a genuine and profound interest in what the speaker knows [min utheving].

Labov hevder altså at forholdet mellom informant og forsker er relativt, jf. punkt 2.2, slik at observatørens paradoks ikke er absolutt, men avhengig av den oppfatninga informantene har av en utenforstående observatør fra en dominerende klasse. Forholdet er også avhengig av at forskeren klarer å gi inntrykk av å ha lavere autoritet.

Sitatet fra Labov (1984) er en viktig modifisering av forskerens rolle i et forskningsintervju i forhold til Labov (1972). Labov (1984) åpner det for at forskeren kan aksepteres som en sosialt plassert person med en mer sammensatt og framtreddende identitet. Labov sier likevel at intervjueren skal modifisere eller tilpasse sin oppførsel i forhold til informanten, uten å gjøre rollen mekanisk, men det er fortsatt implisitt at forskeren har høyere sosial status enn sine informanter.

Forskeren vil i løpet av et forskningsprosjekt uunngåelig være til stede med sin biografi (som alder, kjønn, erfaringer) og med alle de egenskapene han eller hun har som menneske (som lyttende, interessert). Forskeren virker inn på de forskningsspørsmålene som stilles og på de tolkningene som gjøres (Cameron et al. 1992). Det virker derfor unaturlig at forskeren skal minimaliseres og være fysisk eller mentalt fraværende i deler av sitt prosjekt. Forskeren kan gjerne tilpasse sin oppførsel slik at den er i tråd med den situasjonen som oppstår under intervjuet, men uten at forskeren oppfører seg unaturlig.

3 Det vitenskapsteoretiske grunnlaget for observatørens paradoks

Heegaard et al. (1995) drøfter datainnsamling i sosiolingvistikken, og spørsmålet de vil belyse, er om det sosiolingvistiske intervjuet kan ta høyde for kontekstuelle faktorerens påvirkning av data, og om metoden dermed kan brukes til å samle data som er brukbare i en kvantitativ analyse av det dagligdagse talespråk ('the vernacular'). Heegaard et al.

(1995) har i utgangspunktet sympati for den metodiske framgangsmåten som tillater intervjueren å opptre så naturlig som mulig og delta interaktivt i intervjuet, jf. punkt 2.2 over. Intervjueren kan altså bruke sine ressurser som menneske, og målet er at intervjuet skal bli et sosiolingvistisk intervju. Men nettopp det at intervjueren akkommoderer sin oppførsel i forhold til informantene, gjør at Heegaard et al. (1995) er negative til det sosiolingvistiske intervjuet som metode i kvantitative studier av det dagligdage talespråket. Dette er en overraskende konklusjon, og den må ses i sammenheng med deres forståelse av studieobjektet, og det vitenskapsteoretiske grunnlaget for observatørens paradoks og det sosiolingvistiske intervjuet.

3.1 *Observatørens paradoks i lys av positivismen*

Som Cameron et al. (1992) viser, springer observatørens paradoks ut fra den vitenskapsteoretiske retninga som kalles *positivisme*. I positivismen er det eneste interessante det som (positivt) kan observeres og kvantifiseres. Observasjonene og dermed vitenskapen er ifølge positivismen objektiv og uten teoretisk valør, og derfor har observasjonene status som verdifrie observasjoner. Teorien blir til i den videre forskningsprosessen. Det foreligger et krav å foreta objektiv observasjon uten feilkilder. Målet er altså å utvikle metoder som kan observere forholdene "slik de virkelig er" uten at noe utenfor påvirker det observerte.

Heegaard et al (1995) drøfter det sosiolingvistiske intervjuets anvendelighet i kvantitative studier på grunnlag av et positivistisk grunnsyn, og målet er å redusere mulige feilkilder i datamaterialet. Det eneste som skal variere i testsituasjonen, er de sosiolingvistiske variablene. Gitt at alle andre forhold er konstant, vil observasjonen bli objektiv. Gjennom en undersøkelse av en intervjuers talespråk i flere intervjuer viser Heegaard et al. (1995) at intervjuerens talespråk ikke er så konstant som det har blitt regnet for å være. Talespråket varierer ikke bare i tråd med statusforhold mellom intervjuer og informant, men også i tråd med resultatet av en rekke sammenhengende kontekstuelle faktorer. Deres konklusjon er som følger:

Eftersom DSI's [det sosiolingvistiske intervjuets] tilhængere tilsynelatende ikke har et bud på hvordan man i analysefasen skal

kunne tage højde for de kontekstuelle faktorer, og det ej heller er muligt at kompensere for disse i selve interviewsituationen, *er det vanskeligt at forestille sig hvordan DSI skal kunne gøres anvendelig til indsamling af et datamateriale der kan bruges i et kvantitativt øjemed.* Konsekvenserne af denne erkendelse er vidtrækkende. De sætter spørgsmålstegn ved om det kvantitative paradigme overhovedet kan fungere som beskrivelsesramme for dagligsproget, så længe paradigmets metoder øjensynligt ikke formår at tage hensyn til kontekstens indflytelse på undersøgelsesobjektet. At det nogen sinde vil være muligt at holde alle andre variabler en den afhængige og den uafhængige konstante, er næppe tænkeligt, og heller ikke at forvente fordi vi har at gøre med interaktion og ikke bare "aktion". (Heegaard et al. 1995: 58) [Utheving i originalen].

En premiss for deres negative innstilling til det sociolingvistiske intervjuet er at Heegaard et al. (1995) definerer det dagligdagse tale-språket, det vil si "the vernacular", som den kvantitative lingvistik-kens studieobjekt.

3.2 Observatørens paradoks i lys av realismen

Cameron et al. (1992) kritiserer positivismen og "oppløser" observatørens paradoks på grunnlag av den vitenskapsteorien som kalles *realisme*. Realismen er en antipositivistisk vitenskapsteori med en emansipatorisk komponent som sier at samfunnsvitenskapene (og humaniora) ikke er objektive: "It [social science] consists of a *practical intervention* in social life, and it *logically entails* value judgements" (Bhaskar 1983, sitert etter Blaikie (1993: 62)). Dette fører likevel ikke til noen *relativisme*.⁶

Ifølge realismen er systematisk observasjon kun mulig dersom forskeren i utgangspunktet har en teori om hva som er relevant og viktig. Med dette sier realismen at observasjon er teoriavhengig, men at virkeligheta ikke er teoriavhengig i seg selv. Et realistisk vitenskapsteoretisk syn sier med andre ord at mekanismer, prosesser og strukturer som vi ikke med det blotte øyet kan observere, men som vi

6 I relativismen vil alle forskningsresultater være like riktige, fordi hvis vi skulle ha en oversikt over virkeligheta, måtte alle personer eller samfunn forske for å få alle perspektiver på virkeligheta (Cameron et al. 1992). Da ville man ikke kunne se skogen for bare trær, som det heter i ordtaket.

kan observere effektene av, er virkelige. De er også virkelige selv om vi beskriver dem feil eller har misforstått hva disse mekanismene, prosessene og strukturene er. Ut fra erfaringer, hendelser og mekanismer setter realismen opp tre overlappende virkelighetsnivåer: det empiriske domenet ('the empirical domain'), det faktiske domenet ('the actual domain') og det virkelige/reelle domenet ('the real domain'):

The *empirical* domain consists of the events that can be observed [...], the *actual* domain consists of events whether they are observed or not, and the *real* domain consists of the structures and processes that make up reality and which produce events (Blaikie 1993: 61).

Forskerens metode bygger på den retroduktive ('retroductive') metoden som i en syllogisme vil begynne med *regelen*, fortsette med *resultatet* av regelen og avslutte med *årsaken* til regelen⁷ (Blaikie 1993: 162ff). Realisten vil starte i det faktiske domenet med observerte forbindelser mellom fenomen.

Som eksempel kan vi tenke oss at en språkforsker samler inn et datamateriale som skal kunne si noe om *hv-spørresetninger* med finitt verb på tredjeplass (V3), som i eksempelet "Ka du gjør?". I én dialekt ser aksept av slike V3-setninger ut til henge sammen med at informantene tilhører den eldste generasjonen. På grunnlag av denne observasjonen av en antatt forbindelse kan vi sette opp en *regel* som sier at informanter fra den eldste generasjonen har *hv-spørresetninger* med V3. *Resultatet* av regelen vil være at informanter som tilhører den eldste generasjonen, har *hv-spørresetninger* med V3. *Årsaken* til regelen vil være at informantene tilhører den eldste generasjonen.

Realisten vil altså starte i det faktiske domenet med observerte forbindelser mellom fenomen, og formulere de observerte forbindelsene som en regel. Målet er å forklare hvorfor slike forbindelser finnes. Det neste steget vil være å postulere eksistensen av reelle strukturer og mekanismer som ville forklare forholdet hvis de

7 Induksjon og deduksjon har henholdsvis slutningsrekkefølgene *regel, årsak, resultat*, og *årsak resultat, regel*.

eksisterte. Det tredje steget er å forsøke å demonstrere eksistensen av disse strukturene og mekanismene og hvordan de fungerer (opererer). Denne demonstrasjonen kan forskeren gjøre enten ved eksperimentell aktivitet utvikla for å isolere og kanskje observere dem, eller ved å eliminere alternative metoder.

Når det gjelder eksempelet med *hv-spørresetninger* med V3, er det tydelig at det ikke er tilstrekkelig å peke på forholdet mellom nærvær av V3 og kronologisk alder. Det kreves en nærmere definisjon av og redegjørelse for hva det innebærer å tilhøre den eldste generasjonen, og en slik redegjørelse må trolig bygge på sosiale forhold, ikke biologiske. Eksempelet viser at forskeren kan beskrive forholdene feil slik at kunnskapen om forholdene er feil, men forskeren tar ikke feil med hensyn til at forholdet eksisterer.

Tre viktige forskjeller mellom positivisme og realisme er spørsmålet om observasjoner er uavhengige av teori eller ikke, om objektivitet er ønskelig eller ikke og om observasjonene er verdifrie eller ikke. Disse problemstillingene er relevante i en diskusjon av observatørens paradoks fordi paradokset springer ut av et positivistisk vitenskapsideal. I lys av realismen kan Heegaard et al. (1995) sies å trekke en grunnleggende og unødvendig negativ konklusjon med hensyn til det sosiolingvistiske intervjuet. Den kritikken som Heegaard et al. (1995) setter fram, bygger på de premissene som positivismen legger for vitenskapelig aktivitet og metode. De avviser ikke positivismen som vitenskapsteoretisk grunnlag, men avviser i stedet det sosiolingvistiske intervjuet fordi det ikke kan leve opp til positivismens krav til objektive data.

All den tid forskning på levende talespråk er vitenskapelig interessant, må språkforskeren ut og snakke med folk. Min konklusjon blir derfor at det sosiolingvistiske intervjuet og andre forskningsintervju er gode redskaper for å samle inn et datamateriale, avhengig av prosjektets problemstillinger og målsetninger. Som Cameron et al. (1992) vil jeg løse utfordringa som ligger i observatørens paradoks, ved å anta realismen som vitenskapsteoretisk grunnlag. Dermed vil jeg avvise objektive og verdifrie observasjoner som forskerens mål og ideal. Datamaterialet har med andre ord verdi selv

om det er mer subjektivt enn objektivt på grunn av forskerens tilstedeværelse, og selv om observasjonene ikke er verdifrie. Jeg som språkforsker har mål om å beskrive en del av verden slik den framstår for meg. I dette ligger det også et aksept for at mine konklusjoner kan være feil eller foretatt på feil grunnlag, slik at ny forskning om samme emne er ønskelig og interessant.

4 Oppsummering

Blant annet på grunn av båndopptakeren kan språkforskeren vurdere sitt datamateriale og den valgte metoden når han eller hun er trygt tilbake på kontoret fra feltarbeid. Ett av de metodologiske spørsmålene som er blitt diskutert innen sosiolingvistikken, er observatørens paradoks. Jeg har i denne artikkelen drøfta tre forhold ved paradokset: "the vernacular" som studieobjekt, det implisitte identitetsbegrepet og forskerens nærvær under intervjuet. Gjennom diskusjonen av disse forholdene har jeg vist at den sosiolingvistiske praksisen har forandret seg på alle disse tre punktene, selv om observatørens paradoks fortsatt tas på alvor. Til slutt har jeg vist at observatørens paradoks og det sosiolingvistiske intervjuet bygger på et positivistisk vitenskapssyn. Som Cameron et al. (1992) mener jeg at positivismen er et lite fruktbart vitenskapsteoretisk grunnlag. Ved å bygge på realisme kan observatørens paradoks oppløses uten at forskeren trenger å avvise de grunnleggende metodene som er til rådighet. I denne sammenhengen passer det å understreke at sosiolingvistikkenes studieobjekt ikke kan være "the vernacular", men den språkbruken som stemmer overens med den gitte språkbruks-situasjonen.

5 Litteratur

- Blaikie, Norman 1993: *Approaches to Social Enquiry*, Cambridge: Polity Press.
- Cameron, Deborah 1997: Demythologizing Sociolinguistics. I: Nicolas Coupland & Adam Jaworski (eds.): *Sociolinguistics. A reader and a Coursebook*, 55–67. Houndmills/Basingstoke/Hampshire/London: Macmillian Press.
- Cameron, Deborah et. al. 1992: *Researching Language. Issues of Power and Method*. London/New York: Routledge.
- Eckert, Penelope 1997: Age as a sociolinguistic variable. I: Florian Coulmas (ed.): *The Handbook of Sociolinguistics*. 151–167. Oxford & Malden: Blackwell Publishers.
- Heegaard, Jan, Ulrik Hvilshøj & Erik Møller 1995: Det sociolingvistiske interviews anvendelighed. I: *Danske Folkemål* 3. 3–60.
- Jahr, Ernst Håkon 1989: Er det sånn jeg snakker? En ikke-intuitiv rapport om min egen syntaks i intervjuer i ulike grupper av språkbrukere fra Oslo. I: Ernst Håkon Jahr & Ove Lorenz (red.): *Syntaks/Syntax*, i serien *Studier i norsk språkvitenskap*. 258–273. Oslo: Novus forlag.
- Kotsinas, Ulla-Britt 1994: The Stockholm Dialect and Language Change. I: Gunnel Melchers & Nils-Lennart Johannesson (red): *Nonstandard Varieties of Language*, 84–102. Stockholm: Almqvist & Wicksell international.
- Labov, William 1972: *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, William 1984: Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation. I: John Baugh & Joel Sherzer (red.): *Language in Use. Readings in Sociolinguistics*. 28–53. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Milroy, Lesley 1987: *Observing and Analyzing Natural Language*. Oxford/Cambridge: Basil Blackwell.
- Mæhlum, Brit 1992: *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus forlag.
- Pedersen, Inge Lise 1994: Linguistic Variation and Composite Life Modes. I: Bengt Nordberg (red.): *The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of the Nordic Countries*. 85–115. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Tabouret-Keller, Andrée 1997: Language and Identity. I: Florian Coulmas (ed.): *The Handbook of Sociolinguistics*. 315–326. Oxford/Malden: Blackwell Publishers.
- Wilson, John 1987: The sociolinguistic paradox: Data as a methodological product. I: *Language & Communication*, vol. 7, No 2. 161–177.

- Wilson, John 1994: Paradoxes, sociolinguistics and everyday accounts. I: *Multilingua*, 13-3. 285-300.
- Wolfson, Nessa 1976: Speech events and natural speech. Some implications for sociolinguistic methodology. I: *Language in Society* 5. 189-209.

Å undersøke oppfatningar om endring og variasjon i eigen dialekt

Av Rune Røststad

Innleiing

Eg arbeider med eit prosjekt om endring og variasjon i talemåla i delar av Kristiansands-distriktet i Vest-Agder. For prosjektet som heilskap har eg mellom anna formulert følgjande, førebelse problemstillingar:

- 1 Kva er dei sentrale tendensane i talemålsutviklinga i delar av Midt-Agder?
- 2 Kva meiner folk sjølv om talemålet sitt og endringane som skjer, og kva for samanhengar er det mellom oppfatningar og haldningar og dei faktiske forholda?

For den første av desse problemstillingane er planen å gjennomføre ei kvalitativt fundert punktundersøking, det vil seie å intervjuje ei mindre gruppe ungdommar frå utvalde stader (punkt) i distriktet. Når det så gjeld problemstilling 2, tek eg mål av meg til å undersøkje oppfatningar informantar har om endring og variasjon i sin eigen lokale dialekt og nabodialektar. Føremålet med dette er todelt: For det første er eg interessert i å finne meir ut om kva folk sjølv meiner er stoda til dialekten deira, kva dei meiner skjer og kvifor det skjer. Og for det andre vil eg halde desse oppfatningane opp mot det som verkar å vere dei faktiske endringstendensane, altså samanlikne det som skjer med det mange trur skjer.

Målbryting 6 (2002): 191–200

<https://doi.org/10.7557/17.4759>

CC BY 4.0

Innanfor tradisjonell sosiolingvistik har ein vore lite oppteken av folks meiningar om eige talemål. Ein grunn kan vere at slike data ikkje har verka særleg interessante, men det kan også ha samband med den mistrua mange forskarar har hatt til rapportert språkbruk. Samstundes veit me at mange folk er opptekne av språk og har meiningar om det. Når slike meiningar kjem til uttrykk offentleg, til dømes i avisene, er dei ofte uttrykk for ei eller anna form for misnøye. Det kan vere klagemål over ord- og uttrykksformer som blir mykje nytta i radio og fjernsyn, misnøye med den skriftlege formuleringsevna til ungdommen, eller det kan vere sorgtunge ytringar om dialektendring og dialektdaude.

Klagemål om dialektendring byggjer vel dei fleste som regel på langvarig observasjon, men dei er som oftast nokså uspesifiserte og heller ikkje resultat av noka systematisk innsamling av data. I seg sjølv tyder ikkje det at observasjonane er feilaktige eller misvisande, men det er god grunn til å tru at folk flest er meir opptekne av andre sider ved språket enn det dei vitenskaplege granskarane er. Når folk kjem inn på språklege endringar, er det til dømes ofte bestemte ord og uttrykk dei er opptekne av. Språkvitskapen på si side fokuserer gjerne helst på endringar i fonologi og morfologi, altså på andre sider ved språket. For språkvitskapen bør det derfor vere interessant å vinne betre kjennskap om folks meiningar og oppfatningar kring talemål. Aktuelle spørsmål er mellom anna kor dekkjande slike oppfatningar er for den faktiske situasjonen, og vidare kva sider ved språket som synest vere særleg viktige for desse oppfatningane.

Den språkvitenskaplege retninga perseptuell dialektologi, og den delen av sosiolingvistikken som har drive med sjølvrapportering, er blant dei sentrale teoretiske og metodiske utgangspunkta for undersøkinga mi.

Folk linguistics (“folkelingvistik”) og perceptual dialectology

Undersøkingar av folks oppfatningar om dialektale forhold kan plasserast under den språkvitenskaplege retninga *perseptuell dialektologi*,

som igjen høyrer inn under det me kan kalle *folkellingvistikken*, eit forskingsfelt som Dennis Preston kortfatta definerer på følgjande vis:

What people say about what goes on (and what lies behind their statements) [...] is the stuff of *folk linguistics*, and perceptual dialectology is a subbranch of that general area of investigation (1999: xxiv).

Folkellingvistikken fokuserer mindre på faktiske språklege forhold og er heller oppteken av kva vanlege folk (ikkje-lingvistar) trur og meiner om desse. Heile sanninga er dette sjølvsagt ikkje, for meiningane og oppfatningane blir i neste omgang så haldne opp mot dei faktiske forholda.

I dei seinare åra har det vore ei aukande interesse for den nyorienteringa som perseptuell dialektologi representerer. Heilt nytt er fagområdet ikkje, men i den sosiolingvistiske hovudstraumen har det vore heller marginalt, i Noreg såvel som andre stader. Innan perseptuell dialektologi har interessa vore særleg retta mot oppfatningar av og haldningar til ulike språkvarietetar og kva for sosiokulturelle faktorar som styrer desse. Mindre interesse har det vore for bestemte språklege drag i dei ulike varietetane, kva i språket som folk legg merkje til og reknar som mest typisk og særmerkt. Men nettopp dette peiker Dennis Preston på når det gjeld den vidare utviklinga av fagfeltet:

I believe that future work in the perception of variety might focus more specifically on the exact linguistic elements that give rise to perception rather than on the global presentation of varieties (or variety or area labels) in eliciting responses (1999: xxxviii).

Interessa for kva som blir oppfatta som markert i ulike talemålsvarietetar, er likevel ikkje noko heilt nytt i "vanleg" sosiolingvistik; det etter kvart så velkjende omgrepet *saliency* handlar nettopp om dette. Samstundes ser nok Preston føre seg dette arbeidsfeltet i mykje større skala, der det handlar om å utvikle nye metodar for betre å forstå samanhengar mellom det perseptuelle og dei meir generelle sidene ved talemålsendring og -variasjon.

Det er altså først i dei seinare åra at forskingsfeltet perseptuell dialektologi er blitt vidt kjent, men det har ein tradisjon som går fleire tiår attende. Eigentleg er det tale om to tradisjonar, ein nederlandsk tradisjon, som tok til i 1940-åra, og ein japansk, som skriv seg frå 1960-åra (jf. Preston 1999: xxvf). Likevel er det amerikanske Dennis R. Preston sine arbeid frå 1980- og 1990-åra som har bidratt sterkest til å gjere forskingsfeltet godt kjent i vår del av verda.

I *Handbook of Perceptual Dialectology* (1999: xxxiv) presenterer Preston dei viktigaste teknikkane han utvikla for perseptuell dialektologi i 1980-åra. Til dels er det tale om ei vidareutvikling av metodar frå den nederlandske og den japanske tradisjonen, og mest kjend er teknikken med å få informantar til å markere talemålsskilnader og -likskaper på kart. Den nederlandske *little-arrow method* skriv seg over 50 år attende, og gjekk ut på at informantar teikna pilar på kart for å markere likskapar mellom talemål geografisk. I nyare arbeid har ein så teke i bruk data-teknologi for å handsame dei dataa som ligg i karta. Vidare har ein vore oppteken av folks oppfatningar av skilnader og likskaper mellom eige og andres talemål, rangeringar av korrekte og ukorrekte, stygge og fine varietetar, og identifisering av varietetar. Mange av dei dataa som er komne ut av dette, er slike som på eit eller anna vis er blitt kvantifiserte, og informantane er ofte mange. Men det har også vore bruk av meir kvalitative metodar, der ein i staden for kortfatta spørjelister har gjennomført lange intervju med færre informantar (sjå t.d. Niedzielski & Preston 2000).

Kva kan ein så vente seg av vanlege folk når det gjeld å ha oppfatningar og meiningar om språk? Spørsmålet handlar i stor grad om språkleg medvit, og i ein artikkel frå 1996 forsøker Dennis Preston å lage ein taksonomi "to account in greater detail for the modes of language awareness in (principally non-linguist) cognition" (1996: 40f). Sentralt i artikkelen står det me kan kalle ulike "medvits-typar" (*modes*), typar som tilsynelatande er relativt uavhengige av kvarandre, og der det ikkje er spørsmål om anten-eller, men snarare om grad av medvit. Og avslutningsvis understreker Preston følgjande:

What details of language non-linguists are aware of appears to depend more on a considerable variety of sociocultural rather than strictly linguistic facts (1996: 72).

Det er altså, etter hans meining, ikkje-språklege faktorar som er avgjerande for kva for språklege fenomen som vanlege folk er medvitne om.

Det verkar rimeleg å tru at det er ulikskapar mellom land og kulturar når det gjeld perseptuelle forhold ved talemål. At me i Noreg har ein særeigen språksituasjon, kan nok gjere at folks vurderingar og oppfatningar er annleis her enn dei er i USA eller på kontinentet. Mellom anna kan det tenkjast at førestillinga om eit korrekt og autonomt språk står svakare her, og det er heller ikkje umogleg at medvitet om språklege detaljar er større i Noreg, nettopp fordi me her har relativt mange språklege varietetar å forholde oss til, både i tale og skrift. Det me ikkje veit ut ifrå forskinga som er referert ovanfor, er kva som må reknast som universelle sider ved perseptuelle forhold omkring språk, og kva som må knyttast til dei ulike sosiokulturelle kontekstane me har å gjere med.

Litt om ei svensk undersøking

Ser ein bort ifrå sjølvrapportering, er det innan nordisk talemålsforskning gjort lite på perseptuelle tilhøve slik det er skildra ovanfor, og nordiske forskarar har vore lite interesserte i å undersøkje kva vanlege folk oppfattar som typisk ved ulike dialektar. Men i ei nyare gransking av haldningar til svenske dialektar, har Jasmina Bolfek Radovani (2000) gått noko inn på dette.

Informantane i Radovanis undersøking var 105 vaksne svenskar med ein gjennomsnittsalder på 43 år, og ho nytta ulike metodar for datainnsamling, alle direkte i forma, mellom anna spørjeskjema, lyttetest og teikning av dialektgrenser på kart. Når det gjeld den siste oppgåva, finn ho det same som i liknande undersøkingar, at ved subjektive avgrensingar av dialektområde har "lekmän inte [...] samma avgränsningskriterier som lingvisterna utan snarare följer utomspråkliga kriterier" (2000: 108).

Mest interessant her er dette spørsmålet som informantane fekk i spørjeskjemaet (2000: 62): "Kan Du nämna några typiska drag i dialekten på din oppvåxtort och/eller nuvarande hemort?" På dette var det mange som ikkje svarte, noko Radovani sjølv meiner kjem dels av varierende avstand frå riksspråket og dels av at oppgåva var vanskeleg for mange; mange av informantane hadde relativt lite utdanning. I svara blei det gjeve 139 eksempel på typiske drag. Av desse låg 45 % på det fonetiske nivået, 26 % var ålmenne, ofte stereotyp kommentarar om uttale, intonasjon og karakteristikkar, 14 % var leksikalske drag, 12% morfologiske og 1% syntaktiske (2000: 62 f). Radovani spurde også om drag som burde unngåast i riksspråket, og samla seier ho om svara på spørsmåla sine:

[...] resultatene viser att ett ganska stort antal drag som nämndes av informanterna hör till den fonetiska nivån. En möjlig förklaring till detta skulle kunna vara att de språkdrag som ligger över informanternas medvetandenivå fungerar som sociale markörer, dvs. har en socialt diskriminerande funktion (Nordberg 1970: 32 och 1985: 37, 49). Beläggen i materialet antyder att vissa fonetiska drag är av stereotyp karaktär, vilket ger skäl att tro att de har en sociosemantisk betydelse för informanterna (2000: 66 f).

Sjølvrapportering

Randi B. Brodersen, som har skrive om sjølvrapportering frå ein teoretisk og metodisk ståstad, omtaler og definerer fenomenet på følgjande måte:

Selvrapportering er en almindelig brugt betegnelse i sociolingvistikken i forbindelse med dataindsamling om den feltmetodiske praksis at lade informanter besvare direkte spørgsmål om sproglige emner, i mundtlig eller skriftlig form. [...] Selvrapportering bruges også om de data der fremkommer når informanter fortæller om deres livsverden i et interview eller på et spørgeskema. Selvrapporteringer drejer sig typisk om sproglige og metasproglige oplysninger, dvs. informanters egen og andres sprogbrug og evt. deres egne og andres sprogholdninger, men kan også handle om kontekstuelle forhold som fx informantrollen og interviewsituationen (2000: 22).

Brodersen gjev ein god oversikt over korleis sjølvrapportering har vore vurdert innanfor sosiolingvistikken (2000: 26 f). Mest kjent er innstillinga innan den labovske tradisjonen, at sjølvrapportering er uinteressant fordi det einskilde individet kan variere mellom ulike språklege former, anten variasjonen er situasjonell eller meir tilfeldig, og fordi informantane har manglande innsyn i eige talemål (jf. t.d. Labov 1966: 455). Trua på sjølvrapportering blei heller ikkje betre då ein fekk syn for korleis haldningane kan kome til å styre rapporteringa ved at informanten heller gjev uttrykk for kva former han ønskjer å bruke, enn dei han faktisk bruker (jf. t.d. Trudgill 1974: 96–98).

Denne labovske tradisjonen har vore sterkt til stades i nordisk sosiolingvistikk, men her finst også forskarar som har drøfta og opna for ei revurdering av sjølvrapportering, til dømes Thelander 1983, Omdal 1985 og Pedersen 1991, og Brodersen 2000 som den siste og mest uttalte.

I ei lita undersøking frå Bergen har Omdal sett på korleis informantane evner å skildre eigen språkbruk. Resultata er tvitydige, og Omdal tolkar desse til at det språklege medvitte hos den einskilde er avgjerande for vurderinga av sjølvrapportering. Dette medvitte varierer frå person til person, og Omdal konkluderer derfor med

at variasjonen i pålitelighet er stor, både fra informant til informant, og avhengig av hva slags språklig fenomen det er tale om (1985: 236).

Karen Margrethe Pedersen (1990) samanlikna data frå intervju og frå spørjeliste i si undersøking frå Langeland i Danmark. Supplert med vurderingar av informantane kjem ho fram til at “[d]en rapporterede språkbrug er korrekt eller i store træk korrekt” (1990: 112), og følgeleg at informantane er ganske medvitne om eigen uttale. Men samstundes er det i spørjelista hennar også variablar som informantane ikkje er medvitne om, noko som slår ut i usikkerheit og feilrapportering. I spørjelista gjeld det uttalen av dei frekvente orda *han, var* og *os* (1990: 115).

Brodersen går steget lengre, og seier at sosiolingvistikken ikkje berre bør spørje om informantane rapporterer korrekt, men at sjølvrapportering også er interessant fordi

selvrapporterte data reiser spørsmål omkring tolkning og forståelse af undersøgelses-objektet og kan således bidrage til teoretisk og metodisk videreudvikling af sociolingvistikken (2000: 21).

Grunntanken er at ei djupare forståing av informantanes forhold til språk generelt og intervjusituasjonen spesielt vil setje forskaren i stand til å stille nye spørsmål på nye måtar. Brodersen nyttar Gadammers filosofiske hermeneutikk som teoretisk ramme, noko som metodisk sett inneber følgjande syn på intervjusituasjonen:

[...] dér mødes to forståelseshorisonter, forskerens og informantens, interviewsamtalen er et produkt af deres interaktion, og interviewerens må forholde sig til informantens selvrapporterede adfærd og fortolkning af denne adfærd og til egne observationer, før begge typer data kan fortolkes ved brug af et teoretisk begrebsapparat (2000: 25).

Med denne tilnærminga til informant, intervju og data, stiller Brodersen opp det ho kallar "prinsipper for selvrapportering" (2000: 38 f). For det første skal sjølvrapportering gjelde to typar data, data som er relaterte til språk, anten det det åtfærd, tilpassing, sjølvvurdering, haldningar, normer, og data som gjeld intervjukonteksten, som til dømes situasjon og rollefordeling. For det andre er det slik at dei sjølvrapporterte dataa utdjupar og justerer dei observerte dataa, og for det tredje ligg informantsentrerte spørsmål innanfor forståingshorisonten til informantane.

Metode

Eg skal altså undersøkje oppfatningar informantar har om endring og variasjon i sin eigen lokale dialekt og nabodialektar. Dette er då ei form for sjølvrapportering, der informantane uttaler seg om talemål i lokalsamfunnet, først og fremst talemålet til andre, eventuelt også om sitt eige talemål. Eg vil ikkje granske det faktiske talemålet til desse informantane, men heller sjå rapporteringa deira i ljøs av den andre undersøkinga eg skal gjere (jf. problemstilling 1).

Metoden for innhenting av data vil i all hovudsak vere det kvalitative intervjuet, der me (informanten og eg) tek føre oss aktuelle emne kring endring og variasjon i talemålet. Det er ønskeleg at intervjuet får preg av å vere ein samtale, ein dialog, men samstundes vil eg strukturere det etter bestemte emne og problemstillingar. Dette gjer eg for at det skal vera lettast mogleg å operasjonalisere og samanlikne delar av dataa. Særleg fokus vil det vere på mogleg endring i den lokale dialekten, ikkje minst hos ungdom, men også meir tradisjonelle dialekttilhøve vil vere eit viktig samtaleemne. Når det gjeld endring, ønskjer eg å få informantane til å reflektere over årsaksfaktorar, og vidare på kva i språket som er i endring. Det sistnemnte går i høgste grad på språkleg medvit, og det er rimeleg å vente seg stor variasjon på dette punktet. I seg sjølv er det interessant å sjå kva språkdrag informantane kan vise til på på eiga hand, men for å sikre meg meir utfyllande data på dette punktet, vil eg supplere med a) ei lesing av og diskusjon om ein tradisjonell dialekttekst, og b) utfylling av ei spørjeliste om språkdrag som kan vere i endring. Teknikken eg vil nytte for å få informantane til å peike ut språklege drag, er "å stramme skruen", altså først invitere dei til å seie noko ut ifrå sitt eige hovud, deretter ved hjelp av ein dialekttekst og til sist ved utfylling av spørjeliste.

Val av informantar

Til informantar vel eg ut 20 personar, 5 frå kvart av dei 4 undersøkingspunkta som er aktuelle for undersøkinga av talemålet til ungdom. Informantane skal sjølve vere frå det aktuelle undersøkingsområdet, ha budd der store delar av livet og nytte den lokale dialekten. Dei bør vere i godt moden alder, og ikkje yngre enn 40 år. Og dei skal ha hatt god kontakt med ungdom dei seinare åra. Derfor ønskjer eg primært å nytte ungdomskolelærarar, men der det ikkje finst lærarar på ungdomssteget som oppfyller krava ovanfor, vil eg nytte lærarar frå lågare klassesteg, eventuelt ungdomsarbeidarar og liknande.

Valet av lærarar som informantar kan sjølvsgat diskutera. Noko gjennomsnitt av den godt vaksne folkesetnaden er dei ikkje, og det

er heller ikkje meininga. Snarare er det slik at dei representerer eit utval personar som me skulle tru har dei beste føresetnadene for å ha følgd med i den lokale talemålsutviklinga hos ungdom. Når det gjeld språkleg medvit og kunnskap om norske dialektar, er det dessutan rimeleg å tru at i alle fall somme av lærarane har meir av det enn det som elles er vanleg. Og sjølv om yrkesgruppa ikkje har same status som tidlegare, er det grunn til å tru at det som kjem fram i intervjuet, til dels representerer eit ålment syn på talemålsending og talemålsvariasjon i den lokale offentlegheita.

Litteratur

- Brodersen, Randi Benedicte 2000: Selvrapportering i sociolingvistikken i lyset af Gadamers filosofiske hermeneutik. I: Brodersen, Randi Benedicte & Torodd Kinn (red.): *Språkvitskap og vitskapsteori. Ti nye vitskapsteoretiske innlegg*. 21–45. Larvik: Ariadne.
- Labov, William 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics.
- Omdal, Helge 1985: Informantene – er de til å stole på? I: Tøgeby, Ole (red.). *Papers from the Eight Scandinavian Conference of Linguistics I-II*, 220–237. København: Københavns Universitet, Institut for Nordisk Filologi.
- Niedzielski, Nancy A. & Dennis R. Peston 2000: *Folk Linguistics. Trends in Linguistics*. Studies and Monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Pedersen, Karen Margrethe 1991: Selvrapportering – kan det bruges til noget. *Danske folkemål* 33. 111-120.
- Preston, Dennis R. 1996: Whaddayaknow?: The Modes of Folk Linguistic Awareness. *Language Awareness* 5/1. 40–74.
- Preston, Dennis R. 1999: Introduction. I: Preston, Dennis R.: *Handbook of Perceptual Dialectology*. xxiii-xl. Amsterdam: John Benjamins.
- Radovani, Jasmina Bolfek 2000: *Attityder till svenska dialektar – en sociodialektologisk undersökning bland vuxna svenskar*. SoLiD nr 13 (= FUMS Rapport nr 201). Uppsala: Uppsala universitet.
- Thelander, Mats 1983: På tal om språk kan man väl inte bygga en beskrivning av naturligt talspråk? I Andersson, Erik; Saari, Mirja og Slotte, Peder (red.): *Struktur och variation. Festskrift til Bengt Loman 7.8.1983*. 265–280. Åbo: Åbo Akademi.
- Trudgill, Peter 1974: *Sociolinguistics. An introduction*. Harmondsworth: Penguin.

Urbanisering som forklaringsfaktor i talemålsutviklingen

Av Kari Anne Vold Ulset

Urbanisering som forklaringsfaktor i talemålsutviklingen er et stort emne som omfatter mange dimensjoner. I denne artikkelen vil jeg forsøke å gi et overblikk over temaet, både på makro- og mikronivå. Først vil jeg gå nærmere inn på urbaniseringsbegrepet, før jeg tar for meg samfunnsendringer som kan ha påvirket talemålet. Det er nettopp de endringene som skyldes urbanisering jeg vil fokusere på. Folks endrede flyttemønster er et aspekt ved urbaniseringen, og dette kommer jeg inn på ved å vise til ulike norske og nordiske talemålsstudier hvor flyttings betydning for språket er undersøkt. Noen av disse undersøkelsene tar for seg flytting til byer, mens andre ser på bygder som har blitt urbanisert innenfra. I siste del av artikkelen vil jeg gå inn på noen av konsekvensene de samfunnsmessige endringene kan ha hatt for enkeltindividenes språk. Sentrale stikkord her er sosialt nettverk, mental urbanisering, modernitet og identitet. Til slutt vil jeg eksemplifisere med min egen hovedoppgave.

1. Urbaniseringsbegrepet

For å si noe om urbaniseringens betydning for talemålsutviklingen, mener jeg det er nødvendig å gå nærmere inn på selve termen 'urbanisering' fordi den har blitt brukt på ulike måter innenfor forskjellige fagtradisjoner. I fremmedordbøker og leksikon har urbanisering to hovedbetydninger. Den første er *gjøre bymessig*. Med

dette menes det at folk flytter til bymessige strøk, samt framvekst av befolkningssentra. Den andre betydningen er *gjøre høflig, beleven, fin, kultivert, dannet, verdensvant*. Den førstnevnte er antagelig den de fleste legger til grunn; enten at folk flytter til et urbant område eller at et ruralt område blir mer bymessig. Selv om den andre betydningen ikke vil bli behandlet nærmere i denne artikkelen, er den likevel interessant fordi det antakelig ligger i underbevisstheten til mange at det urbane gjerne er "finere" og mer kultivert enn det rurale. Tilsvarende assosiasjoner knyttes dermed gjerne til talemålet som benyttes i urbane strøk, mens bygdemålene ofte blir tillagt en lavere status.

Flere forskere har drøftet urbaniseringsbegrepet, og da med utgangspunkt i den første av de nevnte betydningene. Tony Champion (2001) nevner to måter å tolke urbanisering på. For det første fra et befolkningsgeografisk perspektiv ved at et stadig større landområde blir utviklet til bymessig bruk. Dernest ser han på urbanisering som en sosial prosess hvor mennesker adopterer holdninger og oppførsel som vi tradisjonelt har assosiert med livet i byer. Det er altså her snakk om å gjøre bymessig både i en fysisk og en mental forstand. Roger Andersson (1987: 26–37) viser i avhandlinga "*Den svenske urbaniseringen*" til tre hovedretninger i synet på urbaniseringsbegrepet, hvor den første og tredje svarer til Champions oppfatning. Den *demografiske* definisjonen henviser til befolkningskonsentrasjon. Andersson viser blant annet til Tisdale, som mener urbanisering "is a process of population concentration" (Tisdale, 1956: 338). Den *strukturelle* definisjonen er en utvidelse av den demografiske, og omfatter både befolkningskonsentrasjon og årsakene til den. En av årsakene Andersson nevner, er økonomisk og næringsmessig omstrukturering av samfunnet. Denne definisjonen åpner urbaniseringsbegrepet mot drivkreftene i prosessen. Den *atferdsinnrettede* definisjonen forklarer Andersson ved å vise til Louis Wirths klassiske artikkel "Urbanizm as a way of life" (1938). Urbanisering blir her først og fremst et spørsmål om livsførsel. En urban livsstil kjennetegnes blant annet ved at en persons liv er oppdelt i mange ulike funksjoner, og ved at skillet mellom profesjonelt og

privat liv er forholdsvis tydelig. Denne definisjonen åpner urbaniseringsbegrepet mot konsekvensene av prosessen. De nevnte definisjonene utgjør samlet sett det jeg legger i urbaniseringsbegrepet.

2. Makronivå; samfunnsendringer og språk

Den kanskje viktigste globale samfunnsendringen i moderne historie blir ofte kalt en urbaniseringsprosess, jf. den demografiske definisjonen ovenfor. Selv om byer har eksistert i Sentral- og Nord-Europa siden middelalderen, har den moderne betydningen av urbanisering sin opprinnelse i den industrielle revolusjonen på 1800-tallet. Et fullstendig skifte i befolkningsstrukturen har derimot først skjedd de siste 50 årene (Clark, 1996: 57), der andelen av verdens befolkning i urbane strøk har økt betraktelig. I 2030 forventer FN at opp mot 90 % av innbyggerne i Vest-Europa vil bo i byområder (Forente Nasjoner, 1998). I opprinnelige rurale strøk som har blitt mer bymessig, er det ikke bare innflytterne som har ført til at bygdene har blitt mer urbane. Rurale områder har også blitt endret innenfra, blant annet på grunn av forandringer i økonomisk og yrkesmessig struktur, jf. den strukturelle definisjonen. Urbaniseringen har påvirket de fleste aspekter ved folks hverdagsliv: Livsmønster, vaner, meninger og verdier, jf. den atferdsinnrettede definisjonen. Dermed har urbaniseringen både demografiske, økonomiske og sosiale dimensjoner, og alle disse dimensjonene har sammen bidratt til å påvirke språket. Samfunnsutviklingen har fått lingvistiske konsekvenser i form av at individenes aktive og passive språkvaner er endret.

Innenfor sosiolingvistikken er det en grunnleggende tankegang at samfunnsutviklingen har innvirkning på språkutviklingen, at språkbruk og sosiale strukturer er gjensidig avhengig av hverandre. Sentrale samfunnsendringer blir trukket inn som bakenforliggende forklaringsfaktorer for talemålsendring. Dette understrekes også i TEINs prosjektbeskrivelse (1996) hvor det innledningsvis står:

[...] Dialektene her i landet er i forandring, og [...] én sentral bevegelse er nettopp den som fører de lokale varietetene mot et mer ensartet talemål. Høyst sannsynlig er dette å betrakte som kontinuerlige prosesser, men disse prosessene har trolig akselerert de siste tiårene, noe som det er naturlig å se i sammenheng med fundamentale endringer i det *samfunnet* som benytter disse dialektene.

Samfunnet har trolig aldri endret seg så raskt som i de siste generasjonene, og det er dermed grunn til å tro at dette har fått betydelige konsekvenser også for språkutviklingen. Det er ingen tvil om at vi i dag har en helt annen talespråklig situasjon i Norge enn for bare få tiår siden. Av viktige samfunnsendringer med mulig innvirkning på talemålsutviklingen, framheves følgende i TEINs prosjektskisse: Overgangen fra et mer bofast til et mobilt samfunn, endringer i bosettings- og sysselsettingsmønsteret, utvikling av kommunikasjonssektoren, massemediumeksplosjonen og et høyere utdanningsnivå.

Språkbruk og språkendring kan oppfattes som et vesentlig sosialt og kulturelt aspekt ved urbaniseringen. Forskere i Norden har påvist at talemålet har gått i retning av forenkling og større utjevning mellom tidligere markant forskjellige dialekter (Omdal 1994: 24). Språkgrensene mellom nabobygder blir gradvis borte, og dialektene i en større region blir mer ensartet, men regionene har fremdeles grenser seg i mellom. Utviklingen går ofte i retning av bevaring av trekk som er felles for hele regionen, mens trekk med mer markerte lokale særpreg har en tendens til å forsvinne (Skjekkeland 2000a). Det kan derfor være mer i samsvar med den språklige virkeligheten å snakke om regionalmål i stedet for by- og bygdedialekter.

2.1 Språkmiljø

Språkmiljøet i urbane områder har tradisjonelt vært svært forskjellig fra det i de rurale. I forhold til mennesker i rurale strøk, møter folk i byer og tettsteder daglig flere typer språksituasjoner; de snakker med flere personer de ikke kjenner personlig og som har ulik sosial og språklig bakgrunn enn dem selv; samtalene er mer tematisk atskilte

mellom privat og yrkesmessig sfære, og den enkelte språkbruker er medlem av større og mer åpne nettverk.

Slike forskjeller i språkmiljøet i urbane og rurale områder fant Anna Malmberg og Bengt Nordberg (1994) i en studie der de forsøkte å forstå parallellene mellom urbanisering og grad av standardtalemålsbruk i Sverige. En av forklaringene deres på at mennesker i urbane områder bruker mindre lokal dialekt enn i rurale, er at de oftere er i situasjoner hvor de har behov for en mer formell språkstil. En av de primære karakteristikkene av et urbant samfunn er at mennesker med ulik språklig bakgrunn lever side om side. Dette gjelder i dag også for mange bygder og tettsteder, så et slikt språkmiljø er ikke lenger bare et byfenomen. Kommunikativ fleksibilitet hos befolkningen er altså til en viss grad nødvendig for å kunne fungere tilfredsstillende i samhandlingssituasjoner i det urbaniserte samfunnet.

2.2 Flyttestudier

Flytting er, som nevnt innledningsvis, et aspekt ved urbaniseringen. En av de viktigste forutsetningene for språklig påvirkning og språkendring i dag, er folks flyttemønster (TEIN 1996), noe en de siste tiårene har begynt å interessere seg for i Norden. Forskningsprosjektet "Urbanisering och språkförändring i Norden" fokuserte på dette. Det ble gjennomført i første halvdel av 1980-tallet, omfattet 10 studier og tok for seg både rurale og urbane områder. Helge Omdals doktoravhandling *Med språket på flyttefot* (1994), hvor han ser på språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand, hørte inn under dette prosjektet. En undersøkelse av Roger Andersson og Mats Thelander (1994) tar for seg språkendringer hos svensker som har flyttet fra nordlige til sentrale deler av landet. Antall år i sør og individenes personlighetstype, ser ut til å ha betydning for grad av riksmålstrekk i talemålet deres. I Finland har Heikki Leskinen (Tandefelt, 1994) studert flyttegrupper fra Karelen, og konkluderer med at dialekten holder seg dårligst hos de som slo seg ned i nærheten av et tettsted. I Danmark har Inger Lise Pedersen (1994) sett på grad av dialektbruk i forhold til urbanisering, og konkluderer med at språklig standardisering ikke er en mekanisk

konsekvens av overgangen fra et ruralt til et urbant miljø, men at ulik lokal referansegruppe har større betydning. Hun viser at en livsmønsteranalyse kan bidra til å forklare hvorfor enkelte beholder et talemål som er sterkt lokalt farget, mens andre ikke gjør det.

Tre hovedoppgaver som har tatt for seg rurale innflyttere til Oslo, er Olaug Rekdal (1971), Brit Mæhlum (1986) og Unn Røyneland (1994), hvor informantene kom fra henholdsvis Sunndalen, Nordre Land og Sunnmøre. Undersøkelsene ga ikke entydige svar på hva som skjer med språkbruken til folk i forbindelse med flytting fordi de benytter ulike individuelle strategier med hensyn til å legge vekk/ikke legge vekk den lokale dialekten. Rekdal hevder imidlertid at den modifiserte sunndalsdialekten går i retning av bymålene i det opprinnelige distriktet, og ikke i retning av standard østnorsk (Rekdal, 1971: 68–69). En tilsvarende studie gjennomfører Vegard Iversen (1995) av fire verdalinger som har flyttet til henholdsvis Oslo og Trondheim. Han kommer fram til at selv om informantene velger ulike språklige strategier, har trondheimsmålet innflytelse hos alle, noe som støtter opp under regionalmåltendensen flere forskere har antydnet.

I studiene som er nevnt til nå, har fokus stort sett vært på tilpasningen som skjer når bygdekultur møter bykultur. Ifølge Trudgill (1982: 284) er det i de fleste situasjoner den mobile minoriteten som tilpasser seg den ikke-mobile majoriteten, det vil si at innflytterne overtar språklige trekk fra de bofaste. Men vi har også sett eksempler på det motsatte av denne tendensen. Dersom det er en betydelig migrasjon fra urbane miljø til mer rurale strøk, er det først og fremst den lokale dialekten som har tilpasset seg innflyttermålet. Dette er tilfellet i Helganders (1996) studie av talemålet i Övre Dalarna og Papazians undersøkelse (1997) av Nore og Uvdal. Begge viser til hvordan innflytterne ofte har høy sosial status og utgjør dermed en urbanisert elite som fungerer som språklige forbilder for mange av de lokale innbyggerne.

3. Mikronivå; individet og språket

Individet orienterer seg i omgivelsene ved hjelp av språket, og dermed er det naturlig at individets språk gjenspeiler disse omgivelsene. Når et bygdesamfunn gjennomgår radikale samfunnsendringer, vil det høyst sannsynlig påvirke individene som lever i samfunnet og språket deres. Helgander (1996) viser at samfunnsmessige endringer og økende mobilitet antakelig har hatt en sentral rolle i språkendringsprosessen i Øvre Dalarna. Flere andre forskere har også forklart språkendring ved hjelp av endringer på makroplanet. Helgander (op.cit.: 9) mener imidlertid at det først er når en kommer på mikroplanet, og ser på individet i samspill med andre individer, at en får en dypere forståelse for språkutviklingen. I det følgende vil jeg derfor ta for meg noen aktuelle forklaringer på individnivå.

3.1 Sosiale nettverk

Som en følge av de samfunnsmessige endringene har de mellommenneskelige relasjonene mellom individer også vært i forandring. Forskningen på dette området har lange tradisjoner i sosiologien. Sentralt har tankegodset fra Tönnies (1887) og Wirth (1935) stått, hvor samværsformene i byene framstilles som fragmenterte, preget av anonymitet og isolasjon. Som en kontrast til den negative beskrivelsen av livet i byen, settes et positivt bilde av det trygge, nære båndet mellom mennesker på landet. Antropologen John Barnes (1954) har fått æren for å ha innført begrepet *sosialt nettverk* i sosiologien, selv om Eilert Sundt var inne på det samme 100 år tidligere. Et sosialt nettverk defineres gjerne som et sett av relativt varige relasjoner mellom mennesker.

I sosiolingvistisk sammenheng står Leslie Milroys nettverksanalyse (1980) sentralt. Hun opererer med begrepene tette og multiplekse nettverk, som tradisjonelt karakteriserer et ruralt språkmiljø, og åpne og uniplekse nettverk, som ofte finnes urbane samfunn. Sentralt i nettverksanalysen er at tette og multiplekse nettverk virker konserverende på språket fordi medlemmene gir hverandre sanksjoner dersom noen avviker fra den tradisjonelle dialekten. I dagens bygde-

Norge ser vi klare tegn på at de sosiale nettverkene er i endring (Villa, 1999). Tette og multiplekse nettverk oppløses, de blir mer åpne og består av flere personer som ikke kjenner hverandre innbyrdes og dessuten av flere "bekjente". Generelt kan en si at nettverkene i rurale områder blir mer lik de i urbane. Ifølge Milroy (1980: 196) vil det, når tette nettverk løses opp, være stor sannsynlighet for at den språklige stabiliteten i lokalsamfunnene blir avløst av ustabilitet, stor variasjon og innflytelse fra en språknorm med høy prestisje. Reidunn Hernes (1998) har blant annet sett på nettverkene hos fire av informantene sine fra Os ved Bergen. Alle hadde tette nettverk som var lokalt baserte, men de valgte likevel ulike språklige strategier. Denne undersøkelsen viser at det kan være vanskelig å forklare enkeltindividenes språkvalg bare på grunnlag av nettverk. Det er derfor en del andre dimensjoner som kan gi oss en nærmere forståelse av hva som styrer individene.

3.2 Mental urbanisering

Urbaniseringen har ført til at innbyggere i mer rurale strøk ikke lenger nødvendigvis har lokalsamfunnet som den primære referanserammen. Mange identifiserer seg heller med en større geografisk enhet; en regional, nasjonal eller til og med et internasjonalt fellesskap. Generelt kan en si at den psykologiske bindingen til ett bestemt sted har blitt løsere. Dette er et avgjørende ledd i den *mentale urbaniseringsprosessen*. Mental urbanisering innebærer at urbane holdninger og urban livsførsel spres fra by til land uten at det nødvendigvis foregår noen fysisk urbanisering i samfunnet. En mental urbanisering representerer en måte å tenke og forholde seg til verden på. Kulturimpulsene spres altså på tvers av geografiske områder. Flere bygdeungdommer føler seg som bymennesker selv om de bor på bygda. Marie Kristin Bakås (1998: 162) sier i sin hovedoppgave om tynsetdialekten at det:

ikke er slik at ungdommene på bygda er mest interessert i folkemusikk og rosemaling, mens ungdommene i byen lytter til "hiphop" og maler grafitti på veggene. [...] Ungdommene på Tynset har i dag like store muligheter til å være moderne og trendy som ungdommer i Oslo.

Med andre ord fins det folk med urban innstilling både på landet og i byen, og "bønder" finnes så vel i byen som på landet. Eller som Pahl (1970: 101) sier det: "Some people are of the city but not in it, whereas others are in the city, but not of it..." I Henriette Langlis (2002) hovedoppgave om talemålet til unge i Vang ved Hamar, sier hun at dette lokalsamfunnet ikke lenger lever på sidelinjen av byen og det urbane, slik det gjorde tidligere. Hun mener den mentale urbaniseringsprosessen har medført en generell tendens blant vangsokningene til både å være mer urbane og snakke mer urbant enn tidligere. Langli sier videre at det er storsamfunnets holdninger og verdier de fleste bygdeungdommene identifiserer seg med, og at denne identitetsfølelsen kan bidra til å forklare at språket nærmer seg standardtalemålet.

3.3 Modernitet

Det urbaniserte samfunnet preges av *modernitet*, en sentral term i forbindelse med teoretiske tilnærminger til å forstå språkendringer på individnivå. Ulike sosiologiske teorier forstår samfunns-utviklingen som en bevegelse fra det enkle og tradisjonelle til det komplekse og det moderne. Teoriene om det moderne er svært motstridende: Ett bilde av det moderne er en forsterking av sosial kontroll, og ett annet er oppløsning av tradisjon og økt frihet. Ifølge Ivar Frønes (1997) kan denne dobbeltheten knyttes til to ulike modernitetsprosesser: *individuering* og *individualisering*. I begrepet individuering ligger det at alle blir behandlet likt i samfunnet, presset inn i regulerte byråkratiske systemer, noe som paradoksalt nok kan føre til at individet forsvinner i mengden. Individualisering derimot refererer til enkeltmenneskets unikhhet, og viser til menneskenes livsvilkår i et samfunn der de normative føringene forsvinner. Individet trer ut av tradisjonen og må selv skape sitt eget liv ut fra selvstendige valg, der en i det tradisjonelle samfunnet kunne støtte seg til de normene som var gjeldende. Jeg anser denne siste oppfatningen av modernitet som den essensielle for å forstå talemålsendringer i dagens samfunn. Og det er nettopp et samfunn som preges av forandring som er felles for alle de ulike beskrivelsene av det moderne i litteraturen.

Innenfor modernitetsteori har motsetningsparet modernitetstradisjon vært et stadig tilbakevendende tema. Tradisjonsbegrepet viser gjerne til en bestemt lokal, stedbundet verdiforankring, videreført gjennom flere generasjoner, mens moderniteten bryter med tradisjonsbundne måter å konstruere tilværelsen på. Giddens (1997) er opptatt av de mange valgmulighetene som preger det moderne menneskets situasjon. Dette medfører et krav om refleksjon, noe flere modernitetsteoretikere har understreket. Forhold som tidligere vokste nærmest "naturlig" ut av sosiale og kulturelle sammenhenger, må nå underlegges refleksjon og skapes ut fra selvstendige valg. Dette innebærer at et individ kan velge både tradisjonelle og moderne uttrykk som det ønsker i ulike sammenhenger, dersom vedkommende finner det verdifullt ut fra egen refleksjon. I forbindelse med modernitet og talemålsendring, blir det sentrale spørsmålet om individuell valgfrihet også innebærer en valgfrihet når det gjelder valg av språklig strategi.

Gunnstein Akselberg (1995) har undersøkt språklig variasjon i Voss kommune, hvor han sammenliknet informantenes språkvalg med interessene deres, kategorisert i tradisjonelle og moderne felt. Akselberg konkluderer med at informanter som har størst aktivitet i tradisjonelle felt, benytter flest tradisjonelle språklige former, og at de som er mest aktive i moderne felt, bruker flest moderne språkformer. Dermed mener Akselberg å ha påvist at fenomenologiske forhold fungerer som sosiale føringer for den språklige variasjonen (Akselberg, 1995: 389). Dersom en knytter Akselbergs arbeid til modernitetsteori, kan en tolke resultatene i den retning at det moderne menneskets valgfrihet innebærer en anledning til å velge tradisjonelt eller moderne, ikke bare med hensyn til fritidsaktiviteter, men også i språklig forstand. Å velge å snakke tradisjonell lokal dialekt må dermed også forstås som moderne dersom det ligger et bevisst valg bak dette.

3.4 Identitet

Ut fra en bokstavelig tolkning av modernitetsteori, kunne vi altså anta at enkeltindividene *fritt* kan velge språklig uttrykk. Imidlertid vil det for de fleste ikke føles så enkelt å svitsje fra et språklig uttrykk til et annet, fordi individenes valg av talemål ofte er et uttrykk for vedkommendes identitet (f.eks Mæhlum 1999: 16). At språket er nært forbundet med identiteten vår, er et grunnleggende prinsipp i sosiolingvistikken. Språket forteller om hvordan vi oppfatter oss selv, hvordan vi ønsker at andre skal oppfatte oss og hvem vi identifiserer oss med. Språket kan dermed betraktes som en markering og en synliggjøring av det enkelte individs personlige og sosiale identitet (Le Page & Tabouret-Keller 1985). Sammenhengen mellom språk og identitet framheves ved at når folks identitet endres, kan en også forvente endringer i språket. Hvor viktig del av identiteten språket er for folk, kan likevel variere. Ragnhild Haugen understreker dette der hun skriver:

Å ikkje snakka dialekten sin kan for nokon vera det same som å fornekte seg sjølv eller vera ei kraftig nedvurdering av det miljøet ein har vakse opp i. For andre derimot kan ei omlegging av talemålet berre fungera som eit middel til å tilpasse seg eit miljø (Haugen 1998: 30).

Identitet blir også sentralt når en ser talemålsutvikling i sammenheng med samfunnsendring. Talemålet blir sett på som et uttrykk for menneskers tilhørighet i et sosialt rom (Mæhlum, 1999). Eventuelle forandringer i dette sosiale rommet vil derfor høyst sannsynlig påvirke individets sosiale identifikasjonsenheter og dermed også språkbruken til individet. En urbanisering av et gitt geografisk sted vil dermed kunne medføre endringer av dialekten på stedet, fra å være stabil til å preges av variasjon og endring. Flere forskere har vært inne på at enkeltindividenes grad av tilknytning til hjemstedet kan ha nær sammenheng med personens identitet og dermed få konsekvenser for språket. I Martin Skjekkelands (2000b) studie fra Kvinesdal, undersøker han om det er sammenheng mellom språkbruken til informantene og tilknytning til bygda og lokalmiljøet de er oppvokst i. Han ser på om lokal identitet er en konserverende

faktor i talemålsutviklinga. Samsvaret mellom disse faktorene viser seg å være relativt klart.

4. Avslutning – med et konkret eksempel

For å belyse en del av det jeg har vært inne på i denne artikkelen, vil jeg eksemplifisere med min hovedoppgave om talemålet til unge i nedre Melhus¹ (Ulset, 2002). Det har skjedd voldsomme endringer av melhussamfunnet de senere tiårene. Melhus har utviklet seg fra å være et jordbruksamfunn til et handels- og servicesenter. Bygda har blitt urbanisert, både ved at innflyttere har kommet til tettstedet og at det har skjedd en endring av samfunnet innenfra, blant annet gjennom en betydelig sentralisering. Den nære tilknytningen til Trondheim har antakelig hatt stor betydning både for samfunnsutviklingen og endringer i mentaliteten hos innbyggerne. Dette har igjen utvilsomt hatt betydning for språkutviklingen i nedre Melhus.

Undersøkelsen min er todelt; en kvantitativ og en kvalitativ del. I den kvantitative fant jeg ut hvilke former de seks informantene mine faktisk brukte ved de tolv språklige variablene. Det viste seg at alle hadde tatt opp trondheimsmålstrekk i talemålet sitt, men i svært ulik grad. Ut fra andelen modifisering kategoriserte jeg informantenes talemål i tre mønstre: *melhusstrategien*, *kompromisstrategien* og *trondheimsstrategien*. I den kvalitative delen forsøkte jeg å forstå *hvorfor* informantene snakket så ulikt som de faktisk gjorde. Jeg prøvde ut om grad av bygdeidentitet, personlighetstype, interesseorientering og type sosialt nettverk hadde betydning for valg av språklig strategi. Det viste seg at informantene med en tydelig sterk identitet knyttet til Melhus var de som benyttet flest språklige trekk fra den tradisjonelle melhusdialekten, mens de som ikke følte vesentlig tilhørighet til bygda, valgte flere trondheimsmålstrekk. Personer jeg kategoriserte som “homo staticus” (op.cit.: 40) hadde valgt melhusstrategien, mens de jeg oppfattet som “homo dynamicus”,

1 Melhus i Sør-Trøndelag, to mil sør for Trondheim. Nedre Melhus defineres som sentrumskjernen i kommunesenteret samt byggefeltene i tre kilometers omkrets.

benyttet kompromiss- eller trondheimsstrategien. Samsvaret mellom type sosialt nettverk og talemålsvarietet var også relativt tydelig; informantene som hadde "tradisjonelle" nettverk¹ (op.cit.: 42–43) brukte tradisjonell dialekt og de med "moderne" nettverk² benyttet et modifisert talemål. Interesseorientering ga derimot ikke tydelige resultater fordi informantenes interesser vanskelig lot seg inndele i båsene "tradisjonell" og "moderne".

I denne artikkelen har jeg sett både på endringer i samfunnet og på forhold for enkeltindivider som kan ha betydning for språkendring. For å forstå drivkreftene bak språkendringer, mener jeg det er nødvendig å se makro- og mikronivå i *sammenheng*. Urbaniseringen av samfunnet har for svært mange bidratt til en mental urbanisering, som igjen har påvirket våre valg av språklige strategier. Språket endrer seg ikke fordi samfunnet gjør det, men fordi enkeltindividene gjør det, og menneskenes identitet endres gjerne som en følge av samfunnsendringene. Dermed kan endringer på makroplan betraktes som bakenforliggende forklaringer på individenes valg av språklige strategier. Et stabilt samfunn opprettholder gjerne tette nettverk og bygdeidentitet, noe som har vist seg å kunne virke konserverende på talemålet. Et samfunn i endring vil ofte innebære endringer i nettverk og identitetsorientering, og gjerne føre til endring og variasjon i talemålet. Dermed kan en anta at en videre samfunnsutvikling hvor de rurale områdene blir mer lik de urbane, kan føre til at talemålet også vil bli mer likt i bygd og by. Vi vil dermed kunne oppleve en videre språklig utjevningsprosess.

-
- 2 Med tradisjonelt nettverk mener jeg et tett og multiplekst sosialt nettverk bestående av mange sterke bånd, det vil si familie og nære venner.
 - 3 Med moderne nettverk mener jeg et åpent og uniplekst sosialt nettverk bestående av mange svake bånd, det vil bekjente.

Litteratur:

- Akselberg, Gunnstein 1995: *Fenomenologisk dekonstruksjon av det labovmilroyske paradigme i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Andersson, Roger 1987: Den svenska urbaniseringen. Kontextualisering av begrepp och processar. Uppsala: Uppsala universitetet.
- Andersson, Roger & Mats Thelander 1994: Internal Migration, Biography Formation and Linguistic Change. I: Nordberg (red.) 1994. 51–86.
- Bakås, Marie Kristin 1998: *Urbanisering, modernitet og dialekt -en interaksjonell sosiolingvistisk studie av talemålsutviklinga i Tynset sentrum*. Upublisert hovedoppgave i nordisk. Trondheim: NTNU.
- Barnes, J.A. 1954: Class and committees in a Norwegian island Parish. I: *Human Relations*, vol. 7. 39–58.
- Champion, Tony 2001: Urbanization, Suburbanization, Counterurbanization and Reurbanization. I: Paddison, Ronan (red.) 2001: *Handbook of Urban Studies*. 143–161. London/California/New Dehli: Sage publications.
- Clark, David 1996: *Urban World/Global City*. London: Routledge.
- Forente Nasjoner 1998: *Word Urbanization Prospects*.
- Frønes, Ivar 1998: *De likeverdige. Om sosialisering og jevnaldrenes betydning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Giddens, Anthony 1997: *Modernitetens konsekvenser*. Oslo: Pax forlag.
- Haugen, Ragnhild 1998: Variasjon og endring i sogndalsdialekten: Ei sosiolingvistisk undersøking av talemålet i Sogndal. I: *Målbryting 1*.
- Helgander, John 1996: *Mobilitet och språkförändring*. Rapport 1996: 3. Falun: Höskolan Dalarna.
- Iversen, Vegard 1995: Språk og urbanisering. Fire verdalingers møte med trondheims- og oslomål. Upublisert hovedoppgave i nordisk. Teondheim: Universitetet i Trondheim.
- Langli, Henriette 2002: *Fra lokalmiljø til storsamfunn. En sosiolingvistisk studie av talemålsutviklingen i Vang ved Hamar*. Upublisert hovedoppgave i nordisk. Trondheim: NTNU.
- LePage & Tabouret-Keller 1995: *Acts of identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malmberg, Anna & Bengt Nordberg 1994: Language Use in Rural and Urban Settings. I: Nordberg 1994. 16–50.
- Milroy, Leslie 1980: *Language and social networks*. Oxford: Basil Blackwell.
- Mæhlum, Brit 1986: *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Oslo: Novus forlag.

- Mæhlum, Brit 1999: Sted og språk –en skisse. I: Mæhlum m.fl. (red): *Stedet som kulturell Konstruksjon*. Skriftserie nr 27, Historisk institutt. Trondheim: NTNU.
- Nordberg, Bengt (red.) 1994: *The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of the Nordic Countries*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, .
- Omdal, Helge 1994: *Med språket på flyttefor. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Pahl, R. E. 1970: *Whose City?* London.
- Papazian, Eric 1997: Dialektød i Numedal. Om språkutviklinga i Nore og Uvdal. I: *Maal og Minne*, hefte nr. 2. 161–184.
- Pedersen, Inger Lise 1994: Linguistic Variation and Composite Life Modes. I: Nordberg 1994.
- Rekdal, Olaug 1971: *Modifisert dialekt. En undersøkelse av to språkvarianter hos innflyttere i Oslo*. Upublisert hovedoppgave i nordisk. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Røyneland, Unn 1994: *Når bygdemål møter bymål –ein individsentrert eksempelstudie av fire sunnmøringar i Oslo*. Upublisert hovedoppgave i nordisk. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Sjekkeland, Martin 2000a: *Dialektutviklinga i Noreg dei siste 15 åra –drøfting og analyse*. Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- Sjekkeland, Martin 2000b: *Lokal identitet –ein konserverande faktor i talemålsutviklinga. Regional og sosial variasjon i talemålet sørvest på Agder*. Kristiansand: Høgskolen i Agder, Kristiansand.
- Talemålsendring i Noreg 1996: *Prosjektbeskrivelse*.
- Tandefelt, Marika 1994: Urbanization and Language Shift. I: Nordberg 1994. 246–273.
- Tisdale, H. E. 1956: The process of urbanization. I: Spengler, J.J. & O. D. Duncan (red.): *Demographic Analysis*. Glencoe, Illinois.
- Trudgill, Peter 1982: Linguistic Accomodation. Sociolinguistic Observations on a Sociopsychological Theory. 284–297. I: Fretheim, T. & L. Hellan (red.): *Papers from the Sixth Scandinavian Conference of Linguistics*. Trondheim: Tapir.
- Tönnies, Ferdinand [1887]: *Gemeinschaft und Gesellschaft*. I: Mann, P.H. 1965: *An Approach to Urban Sociology*. London: Routledge & Kegan.
- Ulset, Kari Anne Vold 2002: *Språklig regionalisering i Trøndelag? En studie av ungdommers talemål i nedre Melhus*. Upublisert hovedoppgave i nordisk. Trondheim: NTNU.
- Villa, Mariann 1999: *Sosiale nettverk i bygdene. Gjennomgang av teori og problemstillinger*. Notat nr.1/99. Senter for bygdeforskning, NTNU

Wirth, Louis [1938]: Urbanism as a way of life. 47–58. I: Scihefloe, P.M.
1985: *Nærmiljø i bysamfunn. Om nærmiljø i byer.*
Oslo/Bergen/Stavanger/Tromsø: Universitetsforlaget.

Med kristiansundsdiakten på flyttefot

En undersøkelse av seks utflytta kristiansunderes språkholdninger og språklige atferd – i det “nye” språkklimaets tid

Av Kristine Kleivenes

“Noe mange utlendinger legger merke til når de kommer til Norge, er at vi er et dialektinteressert og ikke minst *dialektbrukende folk*” (min utheving), skriver Ernst Håkon Jahr (1990 7) i *Den store dialektboka*. Men det er ingen selvfølge at Jahr kan fastslå dette. Hadde det ikke vært for *den språklige klimaendringa*, det vil si fremveksten av positive *holdninger* til dialekter og dialektbruk som greip om seg på 1970-tallet, ville kanskje den norske språksituasjonen vært kjennetegna ved såkalla “avdialektisering”. Beskrivelsene av det norske språkklimaet kunne ha ligna beskrivelsen Tore Kristiansen (1992: 204) gir av det danske: “Afdialektiseringen er gået hurtigt og er kommet langt. Mens det store flertal af danskere ved begyndelsen af århundredet talte en lokal dialekt, taler det store flertal ved slutningen af århundredet københavnsk, eller rigsdansk om man vil, kun iblandet et begrænset antal træk der ikke kan høres hos københavnere.” I stedet for blir det norske språksamfunnet omtalt slik:

Det er knapt tvil om at vi har hatt endringar i ‘talespråkklimaet’ i dette hundreåret. Etter kvart som folket utover i hundreåret blei mobilt, tok utdanning og søkte til sentrale stader, og ein fikk mindre skarpe grenser mellom sosiale lag, blei det eit sosialt krav til store delar av folket at språket skulle tilpassast den nye sosiale situasjonen.

Normalisering av talemålet blei langt på veg oppfatta som 'naturleg' (jf. tidlegare praksis hos mange lektorar, universitetsfolk, byråkratar, butikkekspeditorar osv.). Denne språklege åtferda har snudd i 1970-åra. Vi har fått 'avnormalisering' som ein merkbar tendens (Prosjektbeskrivelsen til TEIN: 6-7).

Som prosjektbeskrivelsen til TEIN påpeker, har vi hatt en tenderende overgang fra 'normalisering' til 'avnormalisering' av den generelle språkbruken i Norge. I prosjektet mitt har jeg, med utgangspunkt i *flyttere*, studert *språkholdningsvariabelen* som i løpet av de tretti siste årene trolig har ytt en vesentlig påvirkning på språkbruken. Når jeg tar utgangspunkt i nettopp flyttere, er det fordi jeg antar at klimaomslaget vil avbildes spesielt tydelig i denne gruppas språkbruk. Flyttere har også blitt ei viktig gruppe å undersøke språket til. Dette siste fordi det i dag er vanligere å flytte en eller flere ganger enn å bo på samme stedet hele livet. Det var på 1960-tallet at urbaniseringsprosessen virkelig akselererte. Da opplevde mange møtet med det nye språkmiljøet som lite lystbetont. I dag synes det derimot som om flytterne gjerne tar dialekten sin med seg på flyttelasset, og bruker den. Kan grunnen være at man ikke lenger føler seg mindreverdige på grunn av dialekten sin, blir mobba på grunn av den og pressa til å legge om?

Noen tidligere norske språkholdnings- og språkbruksundersøkelser

Man skal ikke mer enn tre tiår tilbake for å høre om fordommer mot ulike dialekter, dialektbruk, samt brukerne av gitte språkvarieteter. Resultatene av forskjellige språkundersøkelser¹ fra årene rundt 1970-tallet forteller at intoleranse og nedvurdering av dialektvarianter var en del av den språklige hverdagen, *særlig for flyttere*. Mange hadde negative opplevelser i møte med nye språkmiljø. Elin Austlids hovedfagsoppgave *Innflytternes språkproblemer i Oslo* (1965) er en sentral språkholdningsundersøkelse fra denne perioden. Kort referert

1 Se for eksempel Omdal (1994: 21-38) for en kort gjennomgang av nordiske undersøkelser om språkbruk hos flyttergrupper.

omhandler studiet hennes hvilke språkholdninger innflyttere med ulik dialektbakgrunn ble møtt med da de flytta til Oslo, og hvordan disse holdningene påvirka innflytterne både rent personlig og i forhold til språkbruken deres. Austlid skriver for eksempel at 20 av de 30 informantene hennes hadde språkproblemer. Det som i første rekke fremkalte disse problemene, var at innflytterne trodde folk fra Oslo hadde negative innstillinger til folk fra deres dialektområder eller landsdel. Mange følte seg usikre, og mange hadde også følt seg pressa til å forandre på dialekten sin.

Åge Steinset presenterte i 1973 *Problematikk ved skifte av dialektområde. – Ein innleiingsstudie*. Ved hjelp av spørreskjema samla han inn opplysninger fra 225 universitetsstudenter i Bergen. Resultatet viste at om lag halvparten av disse innflytterstudentene opplevde vansker av forskjellige slag på grunn av dialekten. 44 prosent hadde derfor foretatt "små-middelstore" endringer av basisdialekten sin, og 20 prosent hadde foretatt "store" endringer. De fleste oppga forståelsesproblemer som årsak til endringene.

Åge Steinset og Jo Kleiven skriver i *Språk og identitet* (1975: 30):

Mange er i dag språkleg utrygge, manglar språkleg identitet. [...] det aukande talet på innflyttarar og pendlarar utgjer stadig nye grupper med folk som manglar ein trygg *talespråkleg* identitet. I studiar av innflyttarar til Bergen t.d. finn vi at om lag 50 prosent endrar på dialekten sin vesentleg. Rundt 70 prosent av desse (dei som endrar) seier at dei er meir *talespråkleg* utrygge enn tidlegare. Om lag halvparten av desse att seier at det gjeld i *høg grad*. Dessutan seier 80 prosent av dialektendrarane at dei meir eller mindre opplever ikkje å ha noko ordentleg språk eller dialekt lenger. Dette gjeld både innflyttarar som har vore kort tid i byen (1/2–1 år), og dei som har vore her lenge (10–12 år eller meir). [Det er] viktig å få slått fast at fenomenet språkleg identitetsproblem ikkje er noko vi berre *trur* eksisterer. Desse granskingane tyder på at det er beinharde realitetar i samfunnet vårt. Men diverre er folk flest passive overfor problema, og det er berre eit fåtal som tar opp kampen for å betre på situasjonen.

Tone Bjelland og Ingrid Kirkeby si hovedfagsoppgave *Utflyttar frå bygda – innflyttar til byen* (1975) er en oppfølgingsstudie av Austlids

undersøkelse fra 1965. Bjelland og Kirkeby sier at de har et inntrykk av at bygdeungdommene i deres undersøkelse har mer selvtillit og et mer bevisst standpunkt til egen bakgrunn og kultur enn Austlids informanter. Oslomålet har ikke lenger den samme "snob-value" som ti år tidligere. De mener at det også i Oslo har skjedd holdningsendringer, og at aksepten for dialektene har blitt større.

I *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo* (1986) av Brit Mæhlum kommer det blant annet frem at språkbruken hos pendlere fra Nordre Land i det sentrale Østlands-området viser en helt ubetydelige modifieringsfrekvens i kontakt med det nye språkmiljøet. I to ulike samtalesituasjoner, en med en dialekttalende og en med en standardpråktalende, har hun undersøkt språkbruken deres. Samme metode brukte hun også for å finne ut av språkbruken til fire innflyttere fra Nordre Land (hovedinformantene). Materialet for disse fire viser at det er et komplisert variasjonsmønster som kommer til uttrykk:

[...] den enkelte taler ser ikke ut til å foreta noen konsekvent og kategorisk funksjonell differensiering mellom dialektale og standardiserte former (n.v.: 169)

Ved visse språktrekk hos en og samme person er det likevel en skarp differensiering av varietetene i de to opptakssituasjonene. Mæhlum antar at dette kommer av at denne typen variabler har en særskilt markerende funksjon i forhold til opposisjonen mellom dialekt og standard. Mæhlum diskuterer også mer inngående årsaker til modifiering av en opprinnelig dialekt: status og solidaritet, motivasjon, "accommodation theory", samt relasjonene mellom språk og sosialt nettverk (n.v.: 254–263).

Med språket på flyttefot (1994) av Helge Omdal handler om språkbruken til 24 setesdøler som flytta til Kristiansand. I undersøkelsen kommer det frem at flere av informantene

[...] opplevde setesdalsmålet som ei stor personlig belastning da de som svært unge flytta ut. For noen later disse vonde opplevelsene til å ha ført til målbevisste forsøk på rask språkending (n.v.: 217).

Omdal skriver vidare at slike beretninger vitner om en mye utbredt språklig intoleranse, men ber leserne bite seg merke i at omstendighetene det refereres til stort sett gjelder etterkrigstida. Det er interessant at forskjellige aldersgrupper i Omdals undersøkelse viser seg å ha hatt ulike erfaringer.

[G]ruppa yngre voksne gir ikke uttrykk for å ha vært spesielt utsatt for språklig mobbing. I tillegg er det en god del informanter som gir klart uttrykk for at dagens unge endrer mindre på setesdalsmålet enn tidligere utflyttere (n.v.: 217–218).

Den språklig klimaendinga

Slutten av 1960-tallet og 1970-åra omtales som en periode da det skjedde store forandringar i samfunnet. Ungdomsopprør, fredsbevegelser og feministiske bevegelsar var bare noen av de mange sosiale rørsleane som markerte seg sterkt og som supplerte den tradisjonelle politikken. Engasjementet var energisk, og debattene og demonstrasjonene flerfoldige. Samtidig som mobiliteten økte og man så klare endingar i både flyttemønster og sosiale relasjonar, fikk vi en utdanningseksplasjon i landet som rokka ved de tradisjonelle kjønnsrollemønstrene. Interessen for internasjonale konflikter var stor, men unge radikale var også vel så ivrige talsmenn for heimlig selvråderett, og mot norsk medlemskap i EF (EU). Det fulgte en nasjonal atmosfære med 70-tallets EF-strid – en atmosfære som blant annet skapte ei *dialektbølge* det knapt har vært sett maken til tidligere. Bølga har satt merkbare spor. Tretti år etter oppstarten ser man tydelige resultat av den prosessen som ble satt i gang; vi har fått ei språklig klimaending.

I Noreg vart det særleg i 1970-åra, men og i tiåret etter, ført ein aktiv kampanje for å utvide bruken av dialekt og for å skapa opnare og meir forståande haldningar til dialektar og dialektbruk. Denne kampanjen har gjeve resultat som dei fleste vil ha lagt merke til (Venås 1991: 245).

Med god støtte i dialektbølga og landsomfattende dialektaksjoner, vokste det frem en *ny kollektiv mentalitet omkring dialekter og dialektbruk*. Kanskje fikk bølga forholdsvis raskt gjennomslag fordi dialektene i Norge egentlig alltid har hatt en verdi som ikke har vært så opplagt i mange andre land hvor dialektbruk er mer stigmatisert. Det skulle "bare" en offentlig bevisstgjøring til, en bevisstgjøring som gjorde at mange i stadig sterkere grad nektet å godta det rådende normaliseringspresset. At politikere, artister, idrettsstjerner, lektorer, folk i etermediene, byråkrater osv. begynte å bruke dialekten sin i offisielle sammenhenger, medførte at den normaliserte østnorske talemålsvarietet mista mye av den normgivende og formelle statusen den hadde vært tillagt. Det at det "normaliserte standardtalemålet" ble svekka og måtte vike til fordel for dialektene (mer uformell stil), gjorde at grasrota i stadig sterkere grad fikk bekrefta at eget talemål er en fullgod uttrykksform. Dermed økte den generelle bruken av dialekter. De ulike målførene virker i dag å ha forholdsvis lik "status", og dialekter har fritt spillerom i alle kommunikasjons-situasjoner – både i uformelle, formelle og offisielle. Det er derfor å vente, som Omdal (1994: 218) påpeker,

[...] at nye undersøkelser av språkbruk hos personer med seinere flytting enn flyttergruppa fra Setesdal, kommer til å vise andre resultater, og slik sett dokumentere et skifte i den norske språksituasjonen.

En språkendring i dag er derfor trolig et vesentlig annet fenomen enn hva en språkendring var på 1970-tallet. Undersøkelsen min er ment å være bidrag til å utvide forståelsen av hvilke forhold og mekanismer som ligger til grunn som "styrere" for yngre flytteres språklige atferd. Jeg har intervjuet seks personer som er født inn i og vokst opp med det "nye" språkklimaet. De seks informantene i denne undersøkelsen er alle utflytta kristiansundere mellom 23 og 26 år. Tre av dem er nå bosatt i Bergen og tre bor i Oslo.

Undersøkelsens temaspørsmål

Hellevik (1977: 23) presenterer fire forskjellige måter å utforme og formulere problemstillinger på: 1) *Temaformulering*: En angivelse av hva slags enheter og variabler som undersøkelsen dreier seg om. 2) *Spørsmål*: Da angis det også hvilke sammenhenger mellom variablene forskeren har til hensikt å studere. 3) *Hypotese*: Da får vi i tillegg vite hvordan forskeren venter at disse sammenhengene vil vise seg å være. 4) *Teori eller kausalmodell*: Mer omfattende resonnementer om sammenhengene mellom variablene. I prosjektet mitt er problemstillingene en blanding av temaformuleringer og spørsmål. Jeg kaller derfor problemstillingene for *temaspørsmål*. Temaspørsmålene er konkretiseringer av hvilke overordna begrep og innfallsvinkler undersøkelsen min har tatt utgangspunkt i for å forklare og forstå forhold og mekanismer som virker inn på informantenes språklige atferd. De viktige temaspørsmålene i prosjektet mitt er:

- 1) Hvordan strukturerer informantene den norske språklige virkeligheten?
- 2) Hvilke språkholdninger kommer til uttrykk til egen og andres talemålsvarietet, og til brukerne av de bestemte varietetene?
- 3) Dialekten signaliserer *geografisk* tilhørighet og identitet, men hvor sentral er dialekten for *sosial* tilhørighet og identifikasjon? Må individets *språkbruk* endres for at det skal føle seg integrert i det nye sosiale rommet? I så tilfelle, er dette på grunn av påvirkning fra *en selv*, eller påvirkning fra *andre*? Hvilken strategi velger man i så tilfelle – om man da i det hele tatt er fri til å velge språklige strategier?
- 4) Hva mener informantene egentlig om det å endre på basisdialekten sin? Og dersom de (eller andre) endrer dialekten, endres da også automatisk identiteten?

Det kvalitative forskningsintervju

Steinar Kvale (1981: 163) har definert det kvalitative forskningsintervjuet som

[...] et interview, hvis formål er at indhente beskrivelser af den interviewedes livsverden med henblik på kvalitativ tolkning af meningen i de beskrevne fænomener.

Han skriver (loc.cit.) videre at et slikt intervju sikter på å “[...] gennem den interviewede at opnå øget viden om og forståelse af fænomener i dennes livsverden”. I prosjektet mitt bruker jeg det kvalitative forskningsintervju i hovedinnsamlinga av data. Det gjør jeg blant annet fordi intensjonen med undersøkelsen min er å komme under den tradisjonelle overflateforståelsen av den språklig verdenen informantene opplever og lever i. Intervjuformen gir rom for nettopp dette. I motsetning til hva man oppnår ved å bruke et spørreskjema med forskerens forhåndsbestemte spørsmålsformuleringer og svaralternativer, får informantene med egne ord beskrive og begrunne sine meninger, følelser og handlinger, og sine opplevelser og erfaringer i den språklige hverdagen. Meningsforståelsen blir således utvikla på deres premisser og ikke kun på mine. En annen grunn til at jeg valgte intervjuet, en *direkte* metode, er at jeg mener det er *etisk* riktig og viktig at informantene skal vite at de deltar i et prosjekt. Videre er enda et viktig argument for at forskerne også bør bruke en direkte metode i holdningsstudier, at handling (bl.a. språklig atferd) faktisk ikke er eneste uttrykk for en holdning (jf. holdningers oppbygning i den *kognitive*, *affektive* og *konative* komponenten²). Men holdninger er mer enn handlinger, kanskje er faktisk ikke handlinger uttrykk for holdninger engang. I en slik sammenheng kommer viktigheten av at språkforskere må inkorporere innsikt fra andre fagdisipliner dersom de ønsker at egen disiplin og forskning skal holde mål. Holdninger er videre svært ofte ambivalente, og det viktigste og kanskje mest interessante en holdningsforsker kan drive med, mener jeg derfor må være å avdekke eventuelle inkonsistente meninger og uoverensstemmelser mellom de ulike holdningskomponentene, og prøve å få kjennskap til hvorfor individet har disse inkonsistensene. Samtidig vil det selvsagt også være viktig å sette søkelyset på hvorfor vi har de holdningene vi har, siden holdninger fyller menneskelige behov og dermed har en *funksjon* (jf. Kleivenes 2002: 34–37).

Oppsummerende presentasjon av tendenser fra undersøkelsen min

I dette kapitlet peker jeg på og drøfter enkelte sammenfall og forbindelseslinjer mellom de seks informantenes kommentarer. Årsaken til at jeg gjør dette, ligger blant annet i prosjektets bakteppe; at det i løpet av de siste tretti årene har skjedd generelle holdningsendringer til dialekter og dialektbruk. Jeg antar derfor at informantene mine har mange av de *samme* grunnleggende erfaringene og holdningene å berette om. Samtidig vil beretningene deres være *avvikende* fra beretningene til flytterne som er inkludert i undersøkelsene jeg refererte innledningsvis.³ Jeg understreker at jeg ikke ser på de seks informantene mine som ei homogen gruppe. Tilværelsene deres består av mange *ulike* situasjoner og opplevelser, noe som også medførte diskrepans i enkelte deler av meddelelsene deres (jf. Kleivenes 2002: 57–98). Jeg vil særlig kommentere ulikhetene som er påfallende mellom bergens- og osloinformantene. Disse ulikhetene er interessante fordi informantenes erfaringer og atferd reflekterer (deler av) de konkrete miljøene hver og en av dem *samhandler* i. Informantens erfaringer og språklige atferd er (blant annet) et resultat av hvordan omverdenen reagerer på han, og han på den. På bakgrunn av dette kan jeg derfor hevde at hver og en av de seks personene i denne undersøkelsen representerer *noe mer* enn seg selv alene. Siden de gjør det, er det hensiktsmessig å både sammenligne bergensinformantene med osloinformantene, og å sammenligne alle de seks informantene som "gruppe" med flyttere før den språklige klimaendringa. I motsetning til den kvantitativt orienterte forskeren, sammenligner jeg ikke i mengder (dvs. for å generalisere fra utvalg til univers), men jeg har som formål å utdype forståelsen av fenomenene som studeres. For nærmere å forklare de kvalitative studiers, i motsetning til de kvantitatives, forståelse av enheter på representativitetsplanet, refererer jeg Fossåskaret (1997: 18). Han skriver:

[...] mens den minste enheten vi kan studere i kvantitativt orientert samfunnsforskning, er én person, så er den minste enheten vi kan studere ved kvalitativt orienterte metoder, *noe mer enn en person og samtidig noe mindre enn en person*. Dette innebærer at begrepet

forskningsenhet skifter karakter når vi går fra en kvantitativ til en kvalitativ tilnærming. Kvalitativt orienterte undersøkelser fokuserer ikke på individer enkeltvis, men på relasjoner individet inngår i. Her kan vi heller si at enhetene er de samspill som knytter personene sammen til sosiale systemer. Dette relasjonelle perspektivet kommer ikke markant fram i all kvalitativ forskning. Men ved å formulere at den minste enheten er mer enn en person, den er *relasjonen mellom to personer*, markerer vi et sentralt perspektiv i den kvalitative forskningen.

Om strukturering av den språklige virkeligheten og om språkholdninger

Det østlandske "målføret" – *det normaliserte talespråket* – hadde dominans i etermediene frem til 1970-tallet. Denne varieteten ble også brukt i "det offentlige rom" av universitetsfolk, politikere, byråkrater etc. Videre tilhører målføret hovedstaden, det stedet hvor den sosiale, kulturelle og politiske makta ligger. Akkurat dette blir fremheva av flere av informantene, og er også et forhold som er omtalt i en rekke språkavhandlinger, blant annet hos Brit Mæhlum (1986). Hun skriver at Oslo gjennom byens posisjon som landets politiske hovedstad, har en viktig *normgivende* funksjon. Denne funksjonen gjenspeiler ikke bare byens statusforhold i forhold til landets øvrige områder, men også "mer spesifikke vurderinger, eller holdninger, av f.eks. moralsk, estetisk eller språklig art" (n.v.: 25). Selv om det har skjedd både omfattende holdningsendringer, språkendringer og samfunnsendringer, kan det synes som om de nevnte mekanismene og historiske prosessene på sett og vis har stabilisert seg i samfunnet (jf. *strukturene*, se nedenfor og Kleivenes 2002: 18–22), og gjennom sosialiseringprosessen også blitt en del av informantenes *kognitive* strukturelle viten.

Den franske kultursosiologen Pierre Bourdieu har arbeidet med kulturalanalyse som apparat for å synliggjøre at det finnes 'strukturer' nedfelt i samfunnet som bestemmer hvordan vi oppfatter samfunnet og oss selv. Dette er strukturer som eksisterer i samfunnet uavhengig av det enkelte individ, men som individet sosialiseres inn i. Slik

overtar individet andres eller samfunnets allerede eksisterende virkelighetsbilder eller perspektiv på virkeligheten. Måten vi lærer å snakke om språkvarietetene i samfunnet på, er basert på sammenligninger som setter de språklige ulikhetene inn i strukturer. Siden disse strukturene gjerne ikke er basert på språket i seg selv, men heller bygger på utenomspråklige forhold, kan man kalle beskrivelsen av en språkvarietet for et *metaforisk bilde*. Det metaforiske bildet kan gjenspeile geografisk lokalisering, samfunnspolitiske eller sosiale forhold. De metaforiske bildene er ferdiglaga objektiveringer som samfunnets innbyggere har felles. Bildene er hensiktsmessige i den forstand at det kan være vanskelig å illustrere de ulike språkvarietetene uten å ty til disse allerede eksisterende sosiale konvensjonene og strukturene. Faren er at de ulike karakteristikkene også kan virke sterkt styrende på *forståelsen* av både språkvarieteten og brukerne av denne, noe som er verdt å merke seg når en tar de tradisjonelle *vertikale* språkstrukturene i betraktning. Men

[d]et er ikke bare *hvilke* kategorier [metaforiske bilder] vi har til disposisjon, som sier noe om vårt verdensbilde, men også hva vi bruker dem til (Svennevig 2001: 161).

Jamfører man resultatene fra min undersøkelse med de jeg refererte til innledningsvis, synes forskjellene å være markante på dette punktet. For å forklare dette nærmere setter jeg opp et skille mellom *uskyldig stereotypi/strukturering* og *farlig fordom* sett i forhold til den konkrete *atferden* overfor motsatt part. Med 'uskyldig stereotypi' mener jeg at de stereotype forestillingene, det vil si de metaforiske bildene, ligger i bevisstheten som et bakgrunnsbilde på måten man forestiller seg ulike språkvarieteter, og (kanskje) også brukerne, på (jf. *Kategorisering – naturlig og nødvendig*, se Kleivenes 2002: 32–33). Disse vil sjelden gi seg utslag i atferden man har overfor den grupperinga stereotypien henspiller på. I tilfelle det gir utslag, er dette bare i form av harmløs fleip og herming. De 'farlige fordommene' (jf. også den *ego-defensive funksjonen*, se Kleivenes 2002: 37) vil derimot i langt sterkere grad komme til uttrykk rent konativt. Man lar den negative holdningen man har overfor grupperinga i stor grad styre atferden man har til denne. På denne måten blir individet usynlig i gruppa

hvor språket avgjør om man reagerer positivt eller negativt på den andre. Resultantene i undersøkelsen min viser avvik fra resultatene i tidligere undersøkelser ved at flytterne *før* ble møtt med direkte fordommer på grunn av målføret sitt. Slike fordommer har ikke informantene mine blitt utsatt for. Belegg for denne slutningen finner jeg også i at informantene mine ikke har opplevd særlig motstand mot å bruke dialekten sin i de nye miljøene de har flytta til. Ingen av dem føler seg mindreverdige på grunn av målføret sitt, og de sier at de ikke har møtt press eller direkte forventninger om at de *må* legge om på målet. Samtidig er informantene mine også opptatt av å peke på at det er andre faktorer enn talemålet som er utslagsgivende for inntrykk og vurdering av 'andre', noe som nok en gang viser at reproduksjonen av språkholdninger er endra fra å bære preg av underkuing til å fremheve likeverd. Den viktige forskjellen fra tidligere undersøkelsesresultater synes, slik jeg forstår det, å være at den kognitive viten – på et generelt plan – har fått nye innputt, og dermed også endra den affektive og konative holdningskomponenten.

Det østlandske målføret har en spesiell posisjon, og øvrige språkvarieteter – de som avviker fra østlandsk – blir av flere av informantene beskrevet som 'breiere'. Denne vurderinga er likevel ikke ensbetydende med at østlandsk blir oppfatta som et talemål som er 'bedre' enn alle andre, og at 'breiere' har en nedsettende betydning. Dette er for øvrig også i samsvar med både Bjelland og Kirkeby (1975) og Mæhlum (1986) sine resultater. Ingen av informantene mine mener personlig at det østlandske målføret egentlig har høyere status enn andre varieteter. Det er bare det at østlandsk kan ha en '*tendens*' til å bli oppfatta som et mer statusprega talemål. Slike kommentarer viser at målreisingsarbeidet har ført frem. Steinset og Kleiven (1975: 32) skriver:

Generasjonar med undertrykking har banka inn i folkemålsbrukarane at talemålet deira (så vel som skriftspråket når det gjeld nynorskbrukarane) er mindreverdige.

Når informantene mine ikke mener at noen talemål *egentlig* er mer mindreverdige enn andre, og ser på egen dialekt som en fullgod uttrykkform, ser vi tydelig at perspektivet er snudd, eller i alle fall er på god vei til å snu. Informantene mine har, som 1970-talls generasjonen generelt, tilegna seg det historiske gangsynet som må til for å skjønne at det ikke først og fremst er *språklige* årsaker som ligger til grunn for den omtalte kuinga og undertrykkinga av folkemålsbrukerne. I den grad informantene likevel omtaler oslo-dialekten eller østlandsk som et prestisjemål, kan det altså derfor skyldes de nedfelte strukturene – de ferdigkategoriserte måtene å beskrive opposisjonene i språket i samfunnet på. Disse beskrivelsene er hensiktsmessige for å forstå og forklare de faktiske språklige *ulikhetene* i språksamfunnet – for å strukturere mangfoldet.

Om identitet, talemålsendringer og tilhørighet

Marie Kristin Bakås (1998: 163) refererer til Brit Mæhlum (1990: 63) som hevder:

I talemålsstudier ligger det som et mer eller mindre eksplisitt premiss at talemålet er intimt forbundet med den personlige og sosiale identiteten som den enkelte språkbruker ønsker å signalisere overfor omverdenen. Det vil med andre ord si at den språklige koden blir å betrakte som et strategisk uttrykk for det enkelte individs mer eller mindre bevisste ønske om tilhørighet og integrasjon i et sosialt rom.

Bakås (loc.cit.) trekker derav følgende slutning:

Eventuelle forandringer i dette sosiale rommet vil derfor høyst sannsynlig påvirke individets sosiale identifikasjonsenheter og følgelig også individets språkbruk.

Men tatt både flyttefrekvensen og det nye språklige klimaet i betraktning, stiller jeg meg spørrende til en slik årskak-virkning-forbindelse som både Mæhlum og Bakås antyder. Jeg stiller derfor følgende spørsmål (jf. temaspørsmål 3): *Dialekten signaliserer geografisk tilhørighet og identitet, men hvor sentral er dialekten for sosial tilhørighet og identifikasjon? Må individets språkbruk endres for at det*

skal føle seg integrert i det nye sosiale rommet? I så tilfelle, er dette i form av påvirkning fra en selv eller påvirkning fra andre? Hvilken strategi velger man i så tilfelle – om man da i det hele tatt er fri til å velge?

Samfunnsvitere som til dels Thuen og Wadel (1978 etter Magnussen 1993: 67) vektlegger rent objektive trekk som geografi og fødested i definisjonen av begrepet 'tilhørighet'. De sier for eksempel at *lokal tilhørighet* er en "fellesbetegnelse for folk fra samme geografiske område" og at det er "en status vi alle har". Om man føler seg knytta til stedet, det vil si å ha et følelsesmessig forhold til det, er ikke avgjørende. Ut fra dette perspektivet har alle de seks informantene mine status som 'kristiansundere'. De har en lokal tilhørighet til Kristiansund selv om de ikke bor der lenger. Med unntak av to av osloinformantene forteller de øvrige fire at de fremdeles har et nært, nesten patriotisk, forhold til Kristiansund. Det begrunner de med at "det er der de kommer fra og har familiene sine". De nevnte to osloinformantene har ikke dette samme patriotiske forhold til byen, men sier at de føler tilknytning til stedet i og med at det er der de har vokst opp. Selv om lokalpatriotismen ikke er like stor hos alle, så er den der. Alle er for eksempel språklig lojale mot byen og menneskene derfra. De markerer seg som kristiansundere ved at de bruker kristiansundsdiakten, men de to omtalte osloinformantene har likevel et annet forhold til dialekten enn de øvrige fire. For dem er det ikke maktpåliggende verken å endre eller beholde dialekten. Likevel er det viktig for dem å opprettholde kristiansundsdiakten når de kommuniserer med kristiansundere. De hevder de snakker 'ekte' kristiansundsdiakten når de snakker med kristiansundere, ellers snakker de ulike grader av modifisert kristiansundsdiakten. Men de påpeker at de aldri kommer til legge helt om – det ligger *ikke naturlig* for noen av dem. Akkurat dette med naturlighet er et aspekt som reiser en del spørsmål. Hva vil "ikke naturlig" si? Hvilke mekanismer holder basistalemålet på plass? Og ikke minst: Var disse mekanismene der for 30 år siden?

Informantene mine er enige om at kristiansundsdiakten er det som klart angir hvem som er kristiansundere. Diakten er, som en av informantene sier,

den som gjør at andre folk skjønne at æ e kristiansunder på. Det e jo ikkje så lætt å skill folk på andre ting enn akkurat det [diakten].

Men selv om man er kristiansunder og snakker kristiansundsdiakten, så betyr ikke det at ens språklige kode (diakten) er

[...] et *strategisk uttrykk* for det enkelte individs mer eller mindre *bevisste ønske* om tilhørighet og integrasjon i et sosialt rom" (min utheving) (Mæhlum 1990 etter Bakås 1998: 163, jf. ovenfor).

"Man snakker sånn som man kommer fra, for det er det som er naturlig", sier informantene. Den språklige koden er derfor ikke et 'strategisk uttrykk' for et 'bevisst ønske' om tilhørighet og integrasjon i et sosialt rom. Diakten er heller en "ufrivillig" og naturlig uttrykksmåte som signaliserer fra hvor i landet (hvilket sosialt rom) man har røttene sine. Informantene har ikke måttet gjøre et 'språklig valg', det vil si at de ikke har måttet endre på diakten sin for å føle sosial tilhørighet og integrasjon til nye sosiale og språklige nettverk på det nye geografiske stedet. Ingen av de seks informantene mine har opplevd kristiansundsdiakten som et hinder for å bli integrert i de nye sosiale og språklige nettverkene, og de har heller ikke sett det nødvendig å endre på diakten for å bli oppfatta, og selv oppfatte seg som "likestilt" med de andre.

Det er andre faktorer, som felles interesser, holdninger, verdier etc. som er avgjørende for sosial integrasjon og tilhørighet i et nytt sosialt og språklig rom. Dette bekreftes også ved at alle informantene mine faktisk føler en sterkere tilhørighet til, og identifiserer seg mer med personene i de sosiale nettverkene (hverdagsnettverkene) sine i henholdsvis Oslo og Bergen, enn hva de gjør til (det fjernere) nettverket i Kristiansund – og det til tross for at de fremdeles snakker (ulik grad av) kristiansundsdiakten. Osloinformantene er hver og en integrert i sosiale nettverk bestående av stort sett østlendinger, og skiller seg dermed språklig sett mer ut fra de nærmeste omgivelsene

sine enn det bergensinformantene gjør. To av bergensinformantene tilhører miljø hvor det prates mange ulike dialekter, mens den tredje sier han stort sett er sammen med andre kristiansundere, unntatt i jobbsammenheng. Mange språksamfunn er i dag prega av mangfold, det vil si at man på grunn av tilflytting kan møte mange ulike dialekter på ett sted. Dette er tilfelle for alle informantene i Bergen. De omgås folk fra mange steder i landet, noe som selvfølgelig kan ha influert på de språklige opplevelsene deres. Et interessant spørsmål som naturlig reiser seg, er om de ville ha hatt de samme opplevelsene og hatt den samme språklige atferden dersom de hadde vært i nettverksforbindelser med bare bergensere. Informantene i Oslo er stort sett sammen med østlendinger. Ville erfaringene deres vært noe annerledes dersom de var i nettverk med folk fra mange steder i landet?

Temaspørsmål 4 lyder som følger: *Hva mener informantene om det å endre på basisdialekten sin? Og dersom de (eller andre) endrer dialekten, endres automatisk da også identiteten?* Knoting kalles det når man i voksen alder bevisst prøver å tilegne seg en annen dialekt enn den internaliserte. Siden det er vanskelig, faktisk nesten umulig, å lære å beherske nye varieteter fullt og helt etter språkkinnlæringsalderen, merker man derfor at det er noe som skurrer i uttrykksformen. I voksnes språk er det derfor mest leksikalske endringer som skjer ved at man hele tida lærer seg nye ord og benevnelser.

Barn og ungdom tar lett etter og lærer språk og dialekter enklere enn det voksne gjør. I tospråklighetsforskningen har det de siste tiårene blitt lansert forskjellige teorier om eksistensen av visse aldersbestemte kritiske faser i menneskenes potensial for språkkinnlæring. "Den formative alder" kalles gjerne den perioden da det er lett å skifte og lære seg nye dialekter og språk. Det er ingen enighet om når denne perioden slutter. Faglitteraturen viser en spredning i terskelangivelse fra en alder på åtte og opp til 15 år.

Det har for eksempel *ikke* vært mulig å komme fram til entydige og absolutte aldersterskler for når barn ikke lenger er i stand til fullt ut å adoptere nye dialektvarieteter,

skriver Brit Mæhlum (1990: 69), og henviser til Peter Trudgill (1986: 33–34) om at det likevel er forsøkt å angi visse ytre rammer for denne kapasitetens optimale betingelser. Trudgill har sammenfatta disse vilkårene slik:

Labov [...] has argued that, while children younger than eight appear to be certain to accommodate totally, there can be no assurance that, after the age of eight, children will become totally integrated into a new speech community. I would also add that, after the age of 14, one can be fairly sure that they will not. The problem years are eight to 14, with the degree of integration depending on many different social and individual factors.

Arvilla Payne (1976 og 1980) har studert barn som på ulike alderstrinn flytta til nye dialektområder. Hun konkluderte med at det er en kritisk fase for språktilegnelse ved åtteårsalderen. Men uansett spredning i terskelgrense, er tanken at den dialekten (*basisdialekten*) man har lært innen den formative fasen, særlig den dialekten man snakker på tampen av fasen, alltid vil utgjøre den innerste kjerne i ens repertoar av stilarter – at basisdialekten er den egentlige bæreren av ens identitet.

[...] somme vil rett nok seia at den primære identiteten til folk er nasjonal, og standardspråk såleis er den eigentlege identitetsberaren. Dette synet står ikkje sterkt blant sosiolingvistar, og heller ikkje blant målfolk. Språkpsykologiske granskningar på syttitalet la vekt på at påtvinga talemålsendring (somme sa: all talemålsendring) var eit trugsmål mot folks identitet (Vikør 1999: 44).

Ut fra faglitteraturen skal det for mine informanter ikke være “naturlig” å skifte dialekt sånn uten videre, det skal ikke skje så automatisk som hos yngre barn. Informantene mine var i en alder langt over den formative alderen da de flytta fra Kristiansund.

Informantene, med unntak av en av osloinformantene reagerer på folk som i merkbar grad har forandra på basisdialekten sin. ‘Tåpelig’, ‘rart’, ‘teit’, ‘unaturlig’, ‘unødvendig’ og ‘dumt’ er ord som går igjen i beskrivelsene av “knotere”. Jeg setter ‘knotere’ i anførselstegn fordi

dette er en term som i fagspråket, slik jeg forstår det, blir knytta til personer som bevisst – enten av fri vilje eller av påtrykk – har gått over til å bruke et annet målføre enn sitt opprinnelige. På bakgrunn av denne definisjonen er jeg i tvil om jeg kan beskrive noen av informantene mine som 'knotere'. For det første har ingen av dem lagt helt om på målet sitt. De sier alle at de fremdeles snakker kristiansunds-dialekt eller en eller annen form for kristiansunds-dialekt. Ingen av dem har altså fullt og helt endra på basismålet sitt. Grunnen til at de ikke har gjort det, er at de ikke har hatt noen intensjon om å endre, og de har heller ikke møtt særlige påtrykk om å måtte gjøre det. Endringene eller justeringene som likevel har skjedd, har ifølge informantene stort sett kommet *ubevisst*. Før øvrig bruker ikke informantene mine benevnelsen 'knoter', det er det jeg som gjør. Og jeg kommer også til i den videre fremstillinga, til tross for de kritiske spørsmålene jeg stilte ovenfor, å bruke termen 'knoting' parallelt med 'endring' 'forandring', 'justering' etc.

At jeg drøfter begrepet 'knoting' hentyder også på at språkendringer synes å skje på en annen måte for informantene mine, som er "barn av det 'nye' språkklimaet", enn for mange av informantene i de tidligere nevnte undersøkelsene. De språklige endringene som har skjedd hos informantene mine synes for det første ikke å være så omfattende som for tidligere flytteres del, og endringene er heller ikke et resultat av mindreverdighetsfølelse, press eller ønske. Derfor oppleves heller ikke endringene som et brudd på den personlige selvforståelsen eller som et identitetsproblem. Kontinuitetsaspektet, et av aspektene Brück (1984, jf. Kleivenes 2002: 43–44) diskuterer ved identitetstermen, ivaretas. Informantenes eventuelle språkendringer er heller ikke gjort for at de ønsker å bli oppfatta som en annen enn den de *er* (jf. Teigens (1993) diskusjon mellom å 'være' vs. å 'gjøre'. Se også Kleivenes 2002: 42–43). Det kan virke som om talespråket opplevdes som en mer fremtredende del av identiteten før, særlig sett i lys av at stereotypiene, det vil si at de metaforiske bildene var så sterke og man reagerte på folk nettopp ut fra språkvarietetet. I dag er dialekter og dialektbruk vanlig og akseptert. Informantene mine tenker i alle fall ikke så mye over varietetet de snakker med (jf.

nedenfor). Derfor er de heller ikke så bevisst språkvarieteteten, den er ikke så fremtredende. Talespråket fungerer som et kommunikasjonsmiddel, ikke som noe man dømmes, båssetter og reagerer på folk ut fra. Ergo oppleves kanskje språket som en svakere del av identiteten.

Et interessant aspekt som kommer til uttrykk hos fem av de seks informantene, er de *negative* holdningene og reaksjonene på knoting dersom noen har lagt seg etter 'forfinet' østlandsk. Å knote på østlandsk blir gjerne oppfatta som at knoterer 'skjemmes' over det opprinnelige målet sitt eller prøver å være noen han ikke *er*. Informantene reagerer derimot ikke så negativt, men synes det er 'mer naturlig' å legge seg etter en annen dialekt, enn å legge seg etter østlandsk. Knoter man på en annen *dialekt* er det verken fordi man skjemmes over det opprinnelige målføret eller fordi man prøver å oppnå status som noen man ikke *er*. Disse synspunktene er tydelige uttrykk for opposisjonseksistensen mellom østlandsk og øvrige språkvarieteter. Samtidig kan det også være nærliggende å anta at den mentale eksistensen av et standardtalemål har vært med på å forme disse meningene. Meningene kan også tolkes som et uttrykk for at informantene ikke "godtar" standardspråkets tilsynelatende status, nettopp fordi det virker nedlatende mot andre "naturlige" språkvarieteter. Informantenes perspektiv skiller seg derfor fra tida før oppstarten til den språklige klimaendringa ved at de står i opposisjon til eller kamp mot det østlandske talemålets prestisjestatus. Dette kan komme av, som i tråd med kreftene som sto bak opposisjonen mot normaliseringspresset, at man er opptatt av likeverd. I sosiologien har likeverdsaspektet blitt diskutert, og fremheva som et særnorsk fenomen.

Om erfaringene i møtet med det nye språkmiljøet og om språklig atferd

Resultatene fra tidligere språkholdningsundersøkelser tyder på at språkets ulikheter fremstod som svært *synlige* i tidsrommet før den språklige klimaendringa. Med det mener jeg at en persons språkvarietetet var en avgjørende markør for hvordan man betrakta

(identifiserte) og reagerte på dette mennesket (jf. også 'uønska identitet'). Således spilte både de språkholdningene man trodde andre hadde og de holdningene man selv hadde til egen og andres språkvarietet en fundamental rolle. Disse holdningene var kollektive og ikke basert på toleranse og likeverd. Derfor var det også at møtet med nye språkmiljø kunne oppleves som vanskelig. En av informantene til Omdal (1994: 209, jf. også ovenfor) uttalte at

[e]g hadde jo dialekten min, og den va det ingen her som ville skjønne. ... Det va jo mest et problem med dialekten altså, fordi eg følte at de lo av meg når eg snakka. Og det va jo nok til at du følte at du ikkje hadde løst te å si no.

Uttalelsen er ikke unik, det var mange som ikke ville holde på dialekten sin fordi de var redde for å bli mobba; "men det va nok mer et problem i mi tid enn det e nå" (informant K5, n.v.: 206). En tredje informant (loc.cit.) forteller at

[e]g ser de unge som kommer til Kristiansand i dag holder mer på dialekten enn vi gjorde. Det er ikke flaut å snakke dialekt i dag, sånn som den ganga. [...].

Flere av informantene til Omdal (n.v.) har inntrykk av at dialektmobbing har avtatt siden den gangen de flytta (etterkrigstida), og derfor har mindreverdigheitsfølelsene og språkendringene også avtatt. Informantene i mitt prosjekt kan "bekrefte" at inntrykket faktisk er tilfellet. De forteller at det er helt naturlig å bruke basisdialekten sin selv om de har flytta. De har aldri følt seg tvunget til å måtte legge om på dialekten for å bli forstått eller akseptert i det nye miljøet. De har heller aldri selv hatt et ønske om å snakke annerledes, og de føler seg ikke som noe mindre verdt enn andre på grunn av at de snakker kristiansundsdialekten. Informantene, særlig de tre i Bergen, forteller at de i det daglige faktisk ikke tenker over varietetene de selv uttrykker seg med. Det er nærliggende å sette akkurat dette i sammenheng med den språklige klimaendringa, for siden de ikke hefter seg ved varietetene de snakker, har det aldri heller vært en motstand mot at det er "tillatt" å bruke den.

Siden dialekter og dialektbruk synes å være tema som er "fjerne" fra informantenes hverdagslige tankerekker, kan derfor temaet bli mer fremtredende og fremheva i dette prosjektet enn de i virkeligheten er. Informantene *må* ta stilling til og mene noe om spørkspørsmålene jeg stiller, selv om de kanskje ikke har reflektert over de gitte temaene før. Informantene tar det som en selvfølge at de 'snakker slik som de kommer fra', det vil si med det målføret de har internalisert som naturlig uttrykksform. Mekanismene, det vil i hovedsak si de undertrykkende språkholdningene, som før pressa flytterne til å modifisere talemålet, er altså ikke påtrengende lenger. Jeg mener dette viser hvor "*usynlig*" språket faktisk kan synes å ha blitt. Man er mer opptatt av hva folk sier, enn hvordan de sier det – selv om alle informantene synes det er artig å ut fra dialekten stedfeste et annet menneske geografisk.

Alle seks informantene som har deltatt i dette prosjektet mener at folk *bør* snakke sitt opprinnelige målføre selv om de flytter til et nytt sted. Den ønska praksisen, eller den kognitive holdningskomponenten, er klar: De ser ingen grunn til, eller normalitet i, å legge om på basisdialekten. 'Folk snakker slik som de kommer fra, slik er det bare. Det er det som er normalt'. Selv om de estetiske vurderingene deres av kristiansundsdiakten, med unntak fra to av bergensinformantene, ikke bærer preg av superlativer, verdsetter de dialekten som en fullgod uttrykksform på lik linje med alle andre målføre.

De tre informantene i Bergen sier at de fremdeles snakker kristiansundsdiakten. De mener de ikke i nevneverdig grad har justert på dialekten sin etter at de flytta. Dette både fordi det oppleves som unaturlig og ekkelt for dem å skulle endre, og fordi de mener det ikke finnes noen grunn til at de skulle legge om. Til en viss grad har de kuttet ut å bruke noen få kristiansundske 'spesialord' som de har erfart det vanskelige for andre å forstå, men dette oppleves ikke som et direkte inngrep i dialekten. Osloinformantene har også lagt bort "vanskelige" ord, men de bruker i tillegg ulik grad av østlandsk uttale av ord. Litt etter litt har de tilegna seg østlandske former uten at de har hatt noen spesielle ønsker, eller opplevd krav, om dette. Alle de

tre informantene i Oslo trekker frem språket til personene i de miljøene de ferdes i som en påvirkningsfaktor for de språklige endringene som har skjedd i målet deres. Denne påvirkningen kommer ikke av at brukerne av det østlandske målføret har utøvd press mot informantene mine om at de bør legge om. Derfor er det heller ikke omfattende endringer som har skjedd, men endringene er merkbare. Alle tre har fått kommentarer på talemålet sitt når de har vært hjemme i Kristiansund på ferie. Osloinformantene sier at de språklige endringene for det meste har kommet *ubevisst*. Kanskje er det generelt sett lettere å bli fonologisk og morfologisk påvirket av nær kontakt med det østlandske målføret enn det er å bli påvirket av andre varieteter, fordi dette er et målføre alle har stor kjennskap til. Østlandsk er det målføret vi hører mest av i etermediene, det likner det skriftspråket informantene er vant med å uttrykke seg skriftlig med, og det ligner det skriftspråket informantene er meste vant til å lese.

I dag er folk vant med å høre ulike dialekter, noe som betyr at de språklige antennene er på plass, og vi har derfor lært betydningen av en rekke av de forskjellige språkvarietetenes særegenheter. Men samtidig er det éi gruppe som skiller seg ut: østlendingene. Informantene begrunner østlendingenes manglende språklige antenner med at "de ikke er vant med å høre andre dialekter", og at "det er derfor de ikke forstår dialekter så godt som folk fra andre steder i landet". Akkurat denne oppfatninga kan ligge til grunn for at osloinformantene, i større grad enn bergensinformantene, har hatt en følelse av å ikke alltid bli forstått – eller rettere, tror de ikke blir forstått.

Sluttkommentar

Fleire nyare talemålsgranskingar tyder på at språkvalet til folk er sterkt påverka av kva for sosiale felt, miljø og verdier kvar einskild identifiserer seg med, og vil bli oppfatta som ein del av. Språk er eit signal om tilhørsle, det er gamal sosiolingvistisk lærdom, og den gjeld framleis, men tilhørsle er nødvendigvis ikkje gjevi ein gong for alle. Også granskingar som ikkje fokuserer på dette spesielt, får det ofte fram

i forbifarten at haldninga til eins eiga plassering i det sosiale spelet spelar ei rolle for kva språkform ein vel. Spørsmålet er ikkje berre kor ein kjem frå, men òg kor ein vil hen (Vikør 1999: 44).

Det er mye i undersøkelsen min som peker i en annen retning og på andre konsekvenser enn det Vikør (jf. ovenfor) hevder er i tråd med 'gamal sosiolingvistisk lærdom'. Hovedresultatet viser at eventuelle språkendringer skjer på en annen måte i dag enn tidligere. Det ser ut som om de allmenne holdningene til talemålsbruk har endra seg i så stor grad de siste tre tiårene, at flytterne ikke bare tar dialekten med på flyttelasset, men også bruker den i det nye miljøet like naturlig som det andre de tar med seg. Ens "ufrivillige" språkvarietet er "bare" en merkelapp på hvor man har røttene sine. Den språkvarietetens informantene mine snakker er altså ikke et bevisst valgt og kodifisert uttrykk for "hvilket sosialt felt, miljø og verdier den enkelte identifiserer seg med, og vil bli oppfatta som en del av". Informantene mine mener at språkvarieteten ikke er avgjørende for deres identifikasjon med de sosiale feltene og miljøene de tilhører, og de sier at de ikke trenger å forandre på den språklige delen av seg selv for å føle trygghet og tilhørighet i nye sosiale og språklige miljø.

Den tradisjonelle holdnings- og identitetsteorien som er knytta til språk og språkbruk er på mange måter misvisende i forhold til dette prosjektets resultater. Slik jeg ser det synes de kognitive språkstrukturene å være omtrent de samme i dag som det de var for tretti år siden. Men mens disse strukturene tidligere var avgjørende for hvordan man både identifiserte, forholdt seg til og reagerte på den enkelte språkbruker(gruppa) (jf. også "farlig fordom"), har strukturene i dag mista mesteparten av de nevnte "bivirkningene". På bakgrunn av informantene mine sine kommentarer tolker jeg det dit hen at strukturene stort sett fungerer som organisatorer for å holde orden på, og for å skulle kunne beskrive, de språklige motsetningene i samfunnet. At informantene omtaler motsetningene mellom de ulike språkvarietetene på den måten de gjør, er altså fordi de gitte begrepene ligger nedfelt i språket i seg selv. Språket er benevnelse på utenomspråklige fenomen som igjen virker tilbake på språket.

I tida før 1970-tallet var det ikke uvanlig at den kognitive struktureringa "utløste" tilpasningsfunksjonen hos flyttere. Det vil si at flytterne, for å unngå å bli møtt med negative holdninger fra 'de andre', tilpassa seg språklig til de nye omgivelsene. At de måtte forandre på dialekten, føltas for veldig mange som et dypt innhogg i identitetsfølelsen. Steinset og Kleiven (1975, jf. kap. 1.1) hevda at "[m]ange er i dag språkleg utrygge, manglar språkleg identitet". Informantene i undersøkelsen min synes derimot å være språklig trygge. Ingen av de seks informantene sier at de har møtt direkte press eller krav til å måtte legge om på dialekten sin for å bli akseptert i det nye sosiale rommet. De språklige justeringene hos informantene mine ligger mer på et ubevisst nivå, og justeringene rokker ikke ved personlighetsfølelsen deres. Styrken i følelsene, det vil si i den affektive holdningskomponenten, i forhold til de kognitive strukturene synes for meg å bære preg av mer fordomsfullhet før enn nå. Tidligere var språkvarietetet en avgjørende faktor for hvordan man følelsesmessig forholdt seg til brukerne av de motstridende talemålene, og hvordan man faktisk reagerte på brukeren av en gitt varietet. I dag blir derimot strukturene og stereotypiene altså brukt til å organisere språket i samfunnet, men de er stort sett ikke avgjørende for det følelsesmessige forholdet til verken den ene eller andre språkvarietetet eller brukerne av disse. Fordi de fordomsfulle holdningene har avtatt, og fordi dialektbruk har blitt akseptert, er det andre grunner enn språkholdninger som ligger bak eventuell endring og variasjon i språket til flytterne – i alle fall for mine informanters vedkommende.

Det skal nevnes at det går et vesentlig skille mellom bergensinformantene på den ene siden og osloinformantene på den andre. Osloinformantene virker mer bevisst på egen språkbruk, inkludert de språklige justeringene, enn det bergensinformantene er. Dette kan skyldes at osloinformantene tror at østlendingene ikke er så flinke til å forstå dialekter, og blir dermed observant på at de skiller seg ut, noe som atter igjen kan påvirke den språklige atferden deres. Osloinformantene har i ulik målestokk modifisert uttrykksmåten sin, noe

bergensinformanten ikke har gjort i nevneverdig grad. Men det essensielle er at informantene, til tross for at noen språkendringer er bevisste, ikke føler at de har lagt bort et viktig element av 'seg selv'. Det er fordi endringene deres ikke er gjort under tvang eller som et krav om å bli akseptert som likeverdig i det nye sosiale rommet. Resultatene fra prosjektet mitt gir derfor signaler om at endringer i talemålet når man flytter til et nytt språkmiljø, kanskje bør forklares med andre variabler enn behovet eller nødvendigheten for integrering eller tilhørighet, eller for å oppnå status. Informantenes uttalelser om at det er naturlig å bruke dialekten sin i de nye miljøene taler også for en slik slutning. Denne slutningen bygger i tillegg på at informantene representerer 'noe mer enn seg selv alene'. Selv om jeg har fokusert på enkeltindividet, gir resultatene jeg har kommet frem til, kunnskap om mer enn bare det individuelle. Jeg vil kalle den kunnskapen jeg har kommet frem til for *kontekstuell kunnskap*. Det vil si kunnskap om dialektikken mellom mennesket i samfunnet og samfunnet i mennesket (jf. også Berger og Luckmann 1996). Siden hver enkelt av informantene er plassert inn i et samfunn, et miljø og ei tid, er ikke holdningene, erfaringene og atferden deres upåvirka. Samfunnet og omgivelsene er med på å styre tenkinga og også handlingene til individet. Sånn sett kan man si at individet er et "resultat" av en kulturelt betingta sosialisering. Likevel er individet også reflekterende og selvuttrykkende. For å forstå individet må man gripe fatt i strukturer og ideologier i samfunnet det lever i, men for å forstå samfunnet må man også forstå individet. Menneskelig atferd er altså et resultat av både person og miljø. En slik forståelse bygger på et fenomenologisk perspektiv om at man må gripe fatt i den enkeltes subjektive opplevelse av situasjonen for å forstå individets handlinger.

Resultatene fra undersøkelsen min tydeliggjør nødvendigheten og viktigheten av kvalitativ metodebruk i sosiolingvistikken. Språk, språkholdninger, identifiseringer og språkbruk er svært komplekse og sammensatte variable både hver for seg og sett i relasjon til hverandre. Disse viktige nyansene og kompleksitetene vil ikke komme frem i kvantitative studier. Grunnen til at jeg trekker denne

slutningen finner jeg blant annet i mitt eget strev med å skulle presentere resultatene i en noenlunde strukturert fremstillingsform. Det har vært innmari vanskelig å splitte opp informantenes "verden" i kategorier. Det skyldes blant annet at kommentarene deres ikke alltid er entydige og ukompliserte, og det er faktisk ingen enkle sammenhenger mellom resonneringene deres. Det er derfor kun i teorien det er mulig å putte meningsdimensjonene inn i begrepskategorier. Jeg mener derfor det er misvisende å trekke abstrakte kvantitative korrelasjonsslutninger mellom språkbruk og de gitte ulike utenomspråklige variablene. Videre har det vist seg at det også er andre variabler eller faktorer som synes å påvirke eventuelle språklige variasjoner eller endringer i større grad enn de som var gjeldende før. En logisk resonnering må derfor bli at sosiolingvister i langt større grad må trekke inn språkbrukernes mentale bevissthet i undersøkelsene sine.

Litteraturliste

- Austlid, Elin 1965: *Innflytternes språkproblemer i Oslo*. Upublisert hovedfagsoppgave. Oslo: Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Bakås, Marie Kristin 1998: *Urbanisering, modernitet og dialekt. En interaksjonell sosiolingvistisk studie av talemålsutviklinga i Tynset sentrum*. Upublisert hovedfagsoppgave i nordisk. Trondheim: Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, NTNU.
- Berger, Peter & Thomas Luckmann 1996: *Den samfundsskabte virkelighed: En videnssociologisk afhandling*. Viborg.
- Bjelland, Tone og Ingrid Kirkeby 1975: *Utflyttar frå bygda – innflyttar til byen: Visse psykologiske aspekt ved innflyttarens situasjon i Oslo – sentrert kring omgrepa dialektbruk og sjølvbilete*. Upublisert hovedfagsoppgave. Oslo: Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo
- Brück, Ulla 1984: Identitet, lokalsamhälle och lokal identitet. I: *RIG*, årgang 67, hefte nr. 3. 65–78.
- Fossåskaret, Erik 1997: Ustrukturerte intervjuer med informanter gir i seg selv ikke noen kvalitativ undersøkelse. I: Fossåskaret, Erik, Otto Laurits Fuglestad og Tor Halfdan Aase (red.) 1997: *Metodisk feltarbeid: Produksjon og tolkning av kvalitative data*. 11–45. Oslo.
- Hellevik, Ottar 1977: *Samfunnsvitenskapelig metode: en innføring for studenter i statsvitenskap og sosiologi*. Oslo.
- Jahr, Ernst Håkon 1990: Dialekter og dialektbruk i Norge. I: Jahr, Ernst Håkon (red.) 1990: *Den store Dialektboka*. 7–28. Oslo.
- Kleivenes, Kristine Tokle 2002: *Med kristiansundsdiakten på flyttefot: En undersøkelse av seks utflytta kristiansunderes språkholdninger, identifiseringer og språklige atferd – i det nye språkklimaets tid*. Upublisert hovedfagsavhandling i nordisk. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Kristiansen, Tore 1992: Har regionalsprog en fremtid i Danmark? I: *Danske Folkemål* 34. 203–247.
- Kvale, Steinar 1981: Det kvalitative forskningsinterview – ansatser til en fænomenologisk-hermeneutisk forståelsesform. I: Broch m. fl. (red.) 1981: *Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning*. 160–210. København.
- Mann, Leon 1972: *Sosialpsykologi*. Oslo.
- Mæhlum, Brit 1986: *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Oslo.
- Mæhlum, Brit 1990: *Dialektal sosialisering: En studie av barn og ungdom språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Tromsø: Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø.

- Omdal, Helge 1994: *Med språket på flyttefot: Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand*. (= Skrifter utgivna av I 35). Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Payne, Arvilla 1976: *The Acquisition of the Phonological System of Second Dialect*. University of Pennsylvania.
- Prosjektbeskrivelsen til TEIN (Talemålsendring i Noreg). Internettadresse: <http://studier.uib.no/tein>
- Steinset, Åge 1973: Problematikk ved skifte av dialektområde: – Ein innleiingsstudie –. *Forskning fra Psykologisk Institutt, nr 2*. Bergen. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Steinset, Åge & Jo Kleiven 1975: *Språk og identitet*. Oslo.
- Svennevig, Jan 2001: *Språklig samhandling: Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. Oslo.
- Teigen, Karl Halvor 1993: Identitetsbegrepet – noen psykologiske refleksjoner. I: Mæhlum (red.): *Hva er identitet?: Rapport fra et tverrfaglig seminar ved Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø, 7.–8. mai 1992*. 13–19. Tromsø.
- Venås, Kjell 1991: *Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistikk eller språksosiologi*. Oslo.
- Vikør, Lars S. 1999: Austlandsmål i endring. I: Kleiva, Turid m. fl. (red.): *Austlandsmål i endring: Dialektar, nynorsk og språkhaldningar på indre Austlandet*. 13–48. Oslo.

Prinsipper og utfordringer i tospråklig undervisning for barn¹

Av Annika S. Odland

1. Innledning

1.1. Tilnærming til temaet og avgrensninger.

Innenfor temaet av denne artikkelen inngår en rekke av definisjoner og synspunkter. Jeg vil innledningsvis trekke opp noen hovedlinjer og tilnæringsmåter.

Tospråklig undervisning foregår i utgangspunktet i klasserommet, men utformingen av tospråklige undervisningsmodeller er ofte vel så mye basert på samfunnsmessige hensyn som pedagogiske og forskningsmessige begrunnelser. Jeg kommer mer inngående inn på disse forholdene i løpet av artikkelen. Problemstillingen kan i første omgang belyses gjennom dette sitatet: "If English was good enough for Jesus, it is good enough for you." (Bialystok & Hakuta 1994: 1, ifølge Cromdal 2000). Dette var den begrunnelsen elevene ved en high school i California fikk høre, da inspektøren på skolen nektet å innføre fremmedspråk som fag. Sitatet er mer enn en morsom anekdote. Det forteller at den samfunnsmessige holdningen til tospråklighet kan få avgjørende betydning for hvordan et tospråklig skoletilbud ser ut.

Flere har pekt på, deriblant Baker (1993: 247) og Paulston (1992), at tospråklig undervisning, uansett hvilken form den måtte ha, ikke kan forstås uten å ses i sammenheng med filosofiske og politiske

¹ Artikkelen er en bearbejdet versjon av manuset til den avsluttende prøveforelesningen ved hovedfagseksamen HFNORD302 ved Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, NTNU, Trondheim, V 2003.

forhold i samfunnet. Ut fra et slikt perspektiv kommer jeg til å la forholdet mellom språksyn, politikk og tospråklig undervisning stå sentralt i min gjennomgang av her.

For å kunne behandle hovedtemaet for artikkelen på en hensiktsmessig måte, vil jeg først gi en kortfattet omtale av tospråklighet. Deretter vil jeg behandle *prinsipper* for tospråklig undervisning, der jeg innledningsvis definerer selve begrepet "tospråklig undervisning".

Det siste hovedtemaet for artikkelen omfatter *utfordringer* i tospråklig undervisning for barn. Her tar jeg for meg ulike perspektiver på tospråklig undervisning som har utgangspunkt i ulike syn på tospråklighet og hvilke utfordringer disse gir. Jeg vil se på prinsipper og utfordringer i tospråklig undervisning i et internasjonalt perspektiv, men i behandlingen av temaet gir jeg også eksempler fra forholdene i Norge.

Med "tospråklig undervisning" mener jeg i det følgende "tospråklig undervisning for barn", hvis ikke annet blir nevnt.

1.2 Kort om tospråklighet

Definisjonene av tospråklighet er mange. *Ferdigheter, bruksområder og holdninger* er de alminneligste tilnæringsmåtene når man skal undersøke fenomenet tospråklighet. Mackey (1968) setter det prinsipielle skillet mellom det å være enspråklig og det å benytte flere språk. Tospråklighet i hans definisjon vil si å gjøre bruk av to eller flere språk. Når jeg i det videre snakker om tospråklighet, er det denne siste, temmelig vide definisjonen jeg legger til grunn.

De fleste land i verden har *flere* språk innenfor sine grenser. At det språklige mangfoldet er så stort, er ikke så rart når vi tar i betraktning at det er mellom 6000 og 7000 språk i verden, men bare 200 land.

Selv om mange land har flere språk innenfor sine grenser, betyr ikke dette at flertallet av befolkningen i landet må være tospråklig. Belgia har for eksempel tre offisielle språk: flamsk, fransk og tysk. Men de fleste i Belgia behersker bare ett av de tre offisielle språkene (Engen & Kulbrandstad 2000: 66). I mange land i Afrika er derimot flesteparten av befolkningen tospråklige.

Tospråklighetsforskere skiller mellom subtraktiv og additiv tospråklighet. Hvis språkene tilegnes på en slik måte at de støtter

hverandre, er det en additiv tospråklighet. Det motsatte er tilfellet når innlæringen av et nytt språk skjer på bekostning av det første språket. Dette kalles subtraktiv tospråklighet. Forklaringene på hvorfor noen former for tospråklighet er additive og andre subtraktive, er flere. Noen trekker frem barns kognitive utvikling og språkinnlæring som sentrale. Det gjør bl.a. Jim Cummins med sin toterskelteori (1976). Terskelhypotesen har som utgangspunkt at det finnes kritiske faser – terskler – i språkutviklingen. Ifølge denne teorien bør barnet nå et visst minimum av språklige ferdigheter på sitt førstespråk før vedkommende lærer et nytt språk. Hvis denne terskelen ikke er nådd, kan dette få negative kognitive konsekvenser for barnet. Toterskelteorien har bred empirisk støtte (jfr. Engen & Kulbrandstad 2000). Imidlertid er det flere forhold teorien ikke forklarer (jfr. Hamers & Blanc 2000: 99), bl.a. simultan tospråklig utvikling.

Sosiale forhold kan også spille inn i utviklingen av tospråklighet (Engen & Kulbrandstad 2000: 170). Det å lære majoritetsspråket tidlig *kan* svekke barnets motivasjon til å snakke minoritetsspråket. "For at minoritetsbarn skal utvikle tospråklighet, trengs støtte for førstespråkutviklingen også i barnehage og skole" (ibid.).

I den vestlige delen av verden anses énspråklighet ofte som det normale. Dette settes av flere tospråklighetsforskere, som for eksempel Kamil Øzerk (1992) og Monica Heller (2000), i sammenheng med den franske revolusjonen. Dette skal jeg forklare nærmere under punktet som omhandler utfordringer i tospråklig undervisning

Flere tospråklighetsforskere, deriblant Tove Skutnabb-Kangas (1981), Ursula Casanova (1995) og Engen & Kulbrandstad (2000), peker på flere paradokser i holdningene rundt tospråklighets-spørsmålet. Både politikere og folk flest mener det er positivt når tospråklighet er resultat av utdanning, f.eks. at barn med majoritetsbakgrunn lærer fremmedspråk på skolen. Når minoritetsspråklige derimot må lære seg et majoritetsspråk for å overleve i hverdagen, og på denne måten utvikler tospråklighet, ses ofte tospråkligheten på som et handikap.

Denne ambivalente holdningen til fenomenet tospråklighet kan illustreres med et eksempel fra amerikansk politikk. William Bennett, som var undervisningsminister i Reagan-administrasjonen på begynnelsen av 1980-tallet, var sterkt imot at barn med minoritets-språk

skulle oppmuntres til tospråklighet (jfr. bl.a. Crawford 2000). President Reagan selv gikk så langt som til å kalle undervisningsmodeller med dette for øyet som "un-American and absolutely wrong." På samme tid som Reagan og Bennett gikk sterkt imot undervisningsmodeller som oppmuntret til tospråklighet hos minoritets-språklige, gikk Bennett inn for en skolelov som skulle sikre at amerikansk ungdom lærte fremmedspråk på videregående skole (jfr. bl.a. Casanova 1995). Her ser vi altså et eksempel på at synet på tospråklighet og holdninger til dette temaet er både sprikende og til dels selvmotsigende, og dette hos myndighetspersoner med stor grad av beslutningsmyndighet i spørsmålet om tospråklig undervisning.

2 Prinsipper i tospråklig undervisning for barn

Tospråklig *undervisning* omfatter en rekke forskjellige situasjoner, både når det gjelder de rent faglig-pedagogiske forholdene i klasserommet og de politiske eller demografiske forholdene i samfunnet. Hvilke situasjoner skal regnes som tospråklig undervisning? Vil for eksempel det å ha et fremmedspråk som fag på skolen inngå i dette begrepet? Eller skal en kun ta med tilfeller der begge språkene er instruksjonsspråk i andre fag?

Før jeg begynner å diskutere prinsipper for tospråklig undervisning mer detaljert, finner jeg det hensiktsmessig å foreta en gjennomgang av en del sentrale definisjoner på hva som menes med tospråklig undervisning.

2.1 Definisjon av tospråklig undervisning

Oppfatningene av hva tospråklig undervisning egentlig er for noe, varierer fra svært avgrensede definisjoner til svært vide definisjoner. Pedagogen Ursula Casanova (1995) hevder på sin side at termen "tospråklig undervisning" ikke har noen spesifikk definisjon.

Eksempel på en svært avgrenset definisjon av tospråklig undervisning finner en i Hamers & Blanc (2000: 301):

[...] we limit our definition to describe any system of school education in which [...] instruction is planned and given in at least two languages [...].

For at Hamers & Blanc skal regne en undervisningsmodell som tospråklig, må den ha to eller flere språk som instruksjonsspråk i undervisningen. Her er det ikke tilstrekkelig at det ene av språkene er et språkfag på timeplanen (ibid.). Språket må benyttes aktivt i andre fag enn språkfaget.

Andre definisjoner av begrepet tospråklig undervisning er videre, og inkluderer f. eks.:

[...] all opplæring av språklige minoritetsbarn, selv om den ikke nødvendigvis støtter utvikling av tospråkighet (jfr. Engen & Kulbrandstad 2000: 178).

Både Engen & Kulbrandstad (op.cit.) og Baker (1993) lar begrepet tospråklig undervisning stå for såvel de skoletilbudene som bruker og støtter utviklingen av to språk, og skoletilbud som omfatter *alle* minoritetsspråklige barn. I den videre fremstillingen er det Engen & Kulbrandstad (op.cit.) og Baker (op.cit.) sin begrepsbruk jeg forholder meg til.

2.2 Kategorier av tospråklig undervisning (Bakers typologi)

Mackey (1978) fremhever hvordan tospråklig undervisning på ingen måte er et nytt fenomen, men er en undervisningsform som har eksistert i over 5000 år. Tospråklig undervisning har både en lang historie og opptrer i mange ulike former. Når jeg nå skal behandle *prinsippene* i tospråklig undervisning, vil jeg gjøre dette ved å ta for meg en klassifisering av de ulike modellene, med behandling av sentrale trekk og målsettinger ved modellene.

De fleste skolemodeller kan kategoriseres ut fra målsettingen de har. Det er vanlig å skille mellom modeller der målsettingen er å bevare og utvikle barns tospråkighet, såkalte *bevarings- og berikelsesmodeller*, og modeller som ser på tospråkighet som et problem. Den sistnevnte typen modeller søker først og fremst søker å assimilere barna sosialt og kulturelt til den språklig majoriteten. Tospråklige undervisningsformer med denne målsettingen kalles gjerne *overgangsmodeller*.

Fordelen ved en typologisering er at prinsippene ved tospråklig undervisning på denne måten kommer frem på en relativt oversiktlig måte. Ulempen er at klassifisering representerer en forenkling av den

komplekse virkeligheten. Ikke alle skoleslag passer inn i modellen. Klassifiseringen kan heller ikke i seg selv forklare hvorfor noen modeller ser ut til å lykkes bedre enn andre.

Tospråklig undervisning blir av Baker inndelt i to hovedkategorier – svake og sterke, som til sammen omfatter ti undergrupper. En oversikt over modellene finnes i tabell 1 bak i artikkelen. Den opprinnelig engelske terminologien er beholdt, men med enkelte norske oversettelser. Oversettelsene er delvis basert på Engen og Kulbrandstad (2000) og delvis egen oversettelse.

2.2.1 Svake former

Jeg begynner med å se på de svake undervisningsformene. For de svake modellene er det énspråklighet eller en svært begrenset tospråklighet som er den språklige målsettingen. Her er den bakenforliggende samfunnsmessige målsettingen at barna skal assimileres til majoritetskulturen, alternativt holdes adskilt fra majoriteten.

Her skiller Baker mellom seks delkategorier: De seks er: språkdrukning (submersion), språkdrukning med overgangsstøtte (submersion with withdrawal classes), segregering (segregationist), overgangsmodellen (transitional), majoritetsspråklige med fremmedspråk som fag (mainstream with foreign language teaching), og til sist separatistmodellen (separatist). Jeg vil her ta for meg tre av de svake modellene: språkdrukning, overgangsmodellen og majoritetsspråklige med fremmedspråk som fag.

2.2.1.1 Språkdrukning (*submersion*)

Språkdrukning kalles det når barn fra en språklig minoritet plasseres i klasserommet sammen med majoritetsspråklige, og all undervisning foregår på majoritetsspråket. Drukningmetaforen angir at barna er kastet ut på brådypt vann uten at de har lært å svømme. Skutnabb-Kangas (1981: 253) utvikler denne metaforen videre når hun sier at disse barna heller ikke har noen svømmeinstruktør som kan lære dem å svømme. D.v.s. barnas lærer er majoritetsspråklig og vet lite om deres språk og kultur. Skutnabb-Kangas sier videre at barna i en språkdrukningssituasjon ikke en gang har redningsvest, for det språket de kan hjemmefra, er ingenting verdt på skolen.

Det språklige målet med denne undervisningsformen er at barna skal bli énspråklige, i majoritetsspråket. Minoritetsspråket barna har,

skal ikke utvikles, men skal tvert imot *erstattes* med majoritetsspråket (altså subtraktiv språklæring). Fra samfunnets side er hensikten at barna skal assimileres til majoritetskulturen. I USA har politikere ofte brukt betegnelsen "strukturert språkbud" om denne undervisningsformen. Men, som jeg vil komme tilbake til, språkbud har en helt annen målsetting og språkbadelever har helt andre forutsetninger for å bli tospråklige enn barna i språkdrukning-modellene.

Fra en pedagogisk synsvinkel er språkdrukningmodellen problematisk. Når de språklige ferdighetene er svært varierende, blir det vanskelig for læreren å undervise. Og ikke minst: For barna kan en slik undervisningsform skape stress, dårlig selvbilde og fremmedgjøring, hevder bl.a. Skutnabb-Kangas (1981), Baker (1993) og Engen & Kulbrandstad (2000).

2.2.1.2 Overgangsmodellen (*transitional*)

Den fjerde undervisningsmodellen i Bakers typologi er *overgangsmodellen*. I et samfunnsperspektiv er assimilering her hovedhensikten. Det overordnede språklige målet er kompetanse i majoritetsspråket.

I denne modellen hjelpes barna over fra minoritetsspråket til majoritetsspråket. Dette skjer ved at barna får undervisning i morsmålet inntil de er flinke nok til å motta undervisning på majoritetsspråket. Ifølge bl.a. Engen & Kulbrandstad (op.cit.) kan det meste av den undervisningen minoritetsspråklige barn i Norge får, med unntak av samisk- og finsktalende, inngå her.

2.2.1.3 Majoritetsspråklige med fremmedspråk som fag (*mainstream with foreign language teaching*)

Majoritetsspråklige med fremmedspråk som fag er en undervisningsform der hensikten er å lære barna fra majoriteten et fremmedspråk. Det språklige målet er en begrenset form for tospråklighet. I svært mange land fungerer dette ikke i noen særlig grad. Faktisk nevner Baker (1993) at, som et unntak for dette, finner en de skandinaviske landene.

2.2.2 Sterke former

De sterke formene for tospråklig undervisning har pluralisme og mangfold som samfunnsmessig mål. I de sterke formene ses tospråklighet som en berikelse for både individ og samfunn. Følgelig er tospråklighet en språklig målsetting ved de sterke undervisningsformene. Baker (op.cit.) deler de sterke formene for tospråklig undervisning i de fire delkategoriene språkbad (immersion), bevaringsprogrammer/morsmålsbaserte programmer (maintenance/heritage language), tospråklig/tokulturell-modellen (twoway/dual language) og dobbeltmajoritetsspråk-modellen (mainstream bilingual). I denne artikkelen er det språkbad og bevaringsprogrammer/morsmålsbaserte programmer jeg vil kommentere.

2.2.2.1 Språkbad (*immersion*)

Språkbad er en modell for tospråklig undervisning som har fått en betydelig positiv klang og anerkjennelse. Her er det barn fra den språklige majoriteten som blir "badet" i et av landets minoritetsspråk ut fra et mål om at barna skal bli tospråklige og tokulturelle. Denne formen for tospråklig undervisning begynte i Canada i 1965 da foreldre med engelsk som morsmål fikk kjempet igjennom at barna deres skulle få undervisning på fransk – d.v.s. barnas andrespråk. Gjennom å bruke språket i en naturlig og meningsfull sammenheng skulle barna bli reelt tospråklige uten at dette skulle få negative konsekvenser for de faglige prestasjonene.

Denne typen skoler finner man nå i store deler av Canada, og den har også spredt seg til andre deler av verden. I Norge finnes både tysk, fransk- og engelskspråklige skoler som ligger svært nær språkbadkonseptet. Dette gjelder også Birralee International School i Trondheim, som har engelsk som undervisningsspråk, og der svært mange av elevene er norskspråklige. De norskspråklige blir på denne måten "badet" i det engelske språket.

I en språkbadmodell ses tospråklighet på som en berikelse både for individet og for samfunnet. Det er et frivillig tilbud for foreldrene. Ifølge Baker (op.cit.) gikk over 6 % av alle engelskspråklige skolebarn i Canada i en franskspråklig språkbadskole i 1993. Forskningen på denne typen skoler indikerer at skoletilbudet virkelig er en berikelse for barna. Men modellen kan ikke uten videre overføres til andre land. Man må ta hensyn til hvilke sosiale forhold skolen er en del av.

Til tross for at kanadiske forskere advarer mot *ukritisk* å adoptere modellen andre steder, har bl.a. USA utnyttet de positive forskningsresultatene til å innføre denne typen skoler for språklige minoriteter i USA, med engelsk som undervisningsspråk. Resultatet er blitt *språkdrukning* istedenfor språkbad (jfr. f.eks. Baker 1993: 154).

2.2.2.2 Bevaringsprogrammer, morsmålsbaserte programmer (*maintenance/heritage language*)

Når minoritetsspråklige barn får undervisning på sitt morsmål, kalles dette *bevaringsprogrammer* eller morsmålsbaserte programmer. Her er målet for undervisningen at barna skal bli tospråklige. Dette skal skje gjennom å bevare og utvikle ferdigheter både i barnas morsmål og i majoritetsspråket (altså en additiv form for språklæring). I de fleste tilfeller vil majoritetsspråket være representert i pensum. Dette kan variere fra at majoritets-språket er kun et språkfag på timeplanen, til at majoritetsspråket er undervisningsspråket i opptil flere fag. Tospråklighet ses i denne modellen på som en berikelse for barnet og samfunnet.

Denne typen skoler finner en mange steder i verden, for eksempel samiskspråklige skoler i Norge, finskspråklige skoletilbud i Sverige, walisiske skoler i Wales, irsk i Irland, navajo i USA, maorispråklig skole i New Zealand o.s.v.

Det finnes mange forskjellige modeller under bevaringsprogrammene, men en del fellestrekk forekommer for denne typen undervisning, som :

- (1) Mange, men ikke alle barna er minoritetsspråklige. I det enkelte lokalsamfunnet kan dette være et majoritetsspråk, selv om språket på landsbasis er et minoritetsspråk.
- (2) Skoletilbudet er ofte valgfritt for foreldrene.
- (3) Minst halve tiden, ofte så mye som 80 % av tiden, får barna undervisning gjennom minoritetsspråket. Begrunnelsen er at minoritetsspråket fort vil kunne gå tapt, mens majoritetsspråket lett tilegnes. Barna blir uansett eksponert for majoritetsspråket. Når tospråklighet er målet, bør man derfor konsentrere seg om minoritetsspråket i skolesammenheng, er filosofien.

(4) Skolene er ofte barneskoler. Dette er imidlertid ikke alltid tilfellet. I Wales finnes ungdomsskoler og videregående skole av denne typen, og minoritetsspråket kan i Wales også brukes på høyskoler og universiteter. Dette er også tilfellet i Norge, med samisk og kvensk. L97 sikrer samisk- og finsktalende barn rett til opplæring på disse språkene. Det finnes dessuten en samiskspråklig høyskole i Kauto-keino.

3 utfordringer i tospråklig undervisning

Som siste hovedtema skal jeg ta for meg en del utfordringer som en står overfor i forbindelse med tospråklig undervisning. I løpet av min gjennomgang av prinsippene, d.v.s. undervisningsmodellene, har jeg allerede i ulik grad berørt utfordringene.

Colin Baker (1993) poengterer at tospråklig undervisning ikke kan studeres uten at det settes i forbindelse med filosofiske og politiske strømninger i samfunnet. Tospråklig undervisning springer ut av og understreker ulike verdisyn; som assimilering, integrering, individets rettigheter, minoritetsgruppers rettigheter o.s.v. Også læreren i klasserommet og skoleadministratorer påvirkes av politiske avgjørelser og prosesser, og er med på å sette politikken ut i livet. Også i min behandling av utfordringene vedrørende tospråklig undervisning velger jeg derfor å legge nokså stor vekt på politiske og samfunnsmessige forhold.

Hva som egentlig skal betraktes som en utfordring, vil dessuten avhenge av hvilket ståsted en har, politisk og språklig-teoretisk. Illustrert med et litt sterkt eksempel: Mens det for noen vil ligge en utfordring i det å forsøke å sikre levende språkbruk for alle minoriteter, vil det for andre være en utfordring å sørge for at minoritetsspråkene forsvinner, ut fra en argumentasjon om enhet og assimilering.

Tre perspektiver på språk:

En av forskerne på tospråklig undervisning, Ruiz (1984), mener at folks holdninger til tospråklighet og tospråklig utdanning kan plasseres i én av tre retninger, henholdsvis *problemorientering*, *rettighetsorientering* og *ressursorientering*. Dette er en inndeling som jeg selv synes er dekkende for behandling av problemstillingen, og

som jeg kommer til å ta utgangspunkt i i den videre behandling av temaet. Ifølge Ruiz (op.cit.) kan våre holdninger til språkspørsmål være bevisste, men må ikke være det. Ruiz påpeker at ofte kan det være ubevisste holdninger som ligger til grunn når politikere og planleggere setter dagsorden og treffer beslutninger av språkpolitisk karakter.

3.1 De problemorienterte

I det problemorienterte perspektivet blir tospråklighet sett på som et problem for den enkelte eller for samfunnet, eller en kombinasjon av disse. Da vil utfordringene ofte bestå i å bli kvitt tospråkligheten. Ved en problemorientering kan følgende bli hevdet: Tospråklighet gir *problemer på det psykologiske og kognitive plan*. Her påstås det at språk – dvs. tospråklighet – kan være et problem for enkeltindividet. Foreldre kan få råd fra velmenende leger, pedagoger eller psykologer om å la være å snakke to språk med barnet, fordi dette angivelig skal være skadelig for den videre utviklingen. Negativt selvbilde, splittet personlighet og problemer med tilegnelse av majoritetsspråket blir i dette perspektivet fremstilt som mulige problemer ved tospråklighet.

Videre hevdes det ut fra problemperspektivet at tospråklighet er *konfliktskapende*. Noen ganger settes tospråklighet i sammenheng med uoverensstemmelser og konflikter på nasjonalt eller regionalt plan. Konflikter mellom ulike grupper tolkes som et språklig problem. På denne måten blir språkspørsmål også et politisk anliggende.

De som mener tospråklighet gir denne typen problemer, hevder det er galt å oppmuntre språklige minoriteter til å bevare sine minoritetsspråk. De problemorienterte mener språklig mangfold fører til mindre integrasjon og mindre samhørighet, flere motsetninger og mer konflikt i samfunnet. Løsningen på problemet er å assimilere, d.v.s. å gjøre den språklige minoriteten så lik majoriteten som mulig, kulturelt og språklig.

Forskning på konflikter i samfunnet, bl.a. av Joshua Fishman (1989), har imidlertid avdekket at det er andre forhold enn tospråklighet som er bakgrunn for uro og konflikter, bl.a. fattigdom, autoritære regimer og modernisering.

Noen hevder at tospråklighet bidrar til *sosiale problemer*, som fattigdom, undertrykkelse på skolen, liten sosial og geografisk mobilitet

og mangel på integrering i majoritetskulturen. I dette perspektivet ses minoritetsspråket på som en del av årsaken, der minoritetsspråket betraktes som et handikap. Baker sier (1993, min oversettelse) at dette synspunktet kan oppsummeres med følgende utsagn: "*Hvis de bare snakket engelsk, hadde problemene deres vært løst.*"

I dette perspektivet er det et mål for skolen å hjelpe de minoritetsspråklige med å få bukt med det handikappet som tospråkligheten representerer, bl.a. gjennom økt undervisning på majoritetsspråket på bekostning av hjemmespråket. Å utvikle tospråklighet er irrelevant eller i beste fall et underordnet mål med skolegangen for de problemorienterte. For skolesystem der slike holdninger er rådende, blir språkdrukning og overgangsmodeller de to undervisningsmodellene som er mest aktuelle. Disse har som mål å utvikle majoritetsspråklige ferdigheter hos minoritetsspråklige barn så fort som mulig. Målet er at barna skal komme på høyde med de som har majoritetsspråket som førstespråk.

Mange av språkholdningene hos de problemorienterte, kan oppsummeres i én nasjon – ett språkholdningen. En nasjon – ett språkholdningen har delvis sine røtter i opplysningstiden og den franske revolusjonen i 1789, en holdning som fra da av ekspanderte raskt til andre vestlige stater, (jfr. for eksempel Kamil Øzerk (1992), Monica Heller (2000) og Befring, Hasle & Hauge (1993)). Den franske revolusjonens tre berømte slagord var *frihet, likhet og brorskap*. De nye herskerne i Frankrike innførte nasjonal og språklig enhet som ideal, bl.a. med den begrunnelse at i det gamle regimet hadde man holdt folk nede ved hjelp av språklig mangfold. I praksis hadde dette gitt regimet fordeler i form av "splitt og hersk"-metoder, noe som de revolusjonære nå ville sette en stopper for. De andre språkene og dialektene innenfor landets grenser skulle derfor utryddes. Dette fikk følger også for minoriteters skolegang. Barn som ble tatt i å snakke språk som bretonsk, oksitansk eller korsikansk, ble avstraffet. *Språket* ble et symbol på nasjonens enhet. Også andre land i Sentral- og Vest-Europa begynte å betrakte seg selv som enspråklige, og begynte samtidig å anse tospråklighet både på samfunnsplan og det individuelle plan som et avvik fra det normale (jfr. Øzerk op.cit.: 34).

Eksempler på én nasjon – ett språkholdningen kan man finne i hele den vestlige verden. Nylig viste en film fra Australia med tittelen *Rabbit-Proof Fence* hvordan engelsktalende, velmenende myndigheter

regelrett bortførte aboriginerbarn, og plasserte dem i barnehjem langt vekk fra foreldrene. Den entydige og eksplisitt uttrykte hensikten var å "sivilisere" barna. I denne prosessen måtte barna skifte ut både levevis, klær og språk. Dette er en politikk det har vært hevdet ble ført helt frem til 1970-tallet.

En nasjon – ett språk-politikken har også vært fremtredende i USA, noe for eksempel både de innfødte og nyimmigrerte har fått erfare. Også i Norge gjorde den samme politikken seg gjeldende, spesielt fra 1880-tallet, både overfor kvener og samer. Delvis hadde dette å gjøre med frykten for manglende kontroll over disse landområdene, både i forhold til de kulturene dette gjaldt, og på grunn av frykten for Russland og Finland.

3.2 De rettighetsorienterte

De rettighetsorienterte ser på språk som en basal menneskerett. Da vil utfordringene bestå i å få lovfestet rettighetene og mulighetene til å utvikle og bevare tospråklighet. Rettighetene kan knyttes til enkeltindividet eller til grupper. Språk som en personlig rettighet kan ses på som del av ytringsfriheten. Rettighetsorienteringen kan også dreie seg om rettigheten en gruppe har til å bevare sin kultur og sitt språk. Organisasjoner som FN, UNESCO og EU kan gi internasjonale regler og standarder for språklige retten. For eksempel har EU gitt direktiver om at medlemslandene skal fremme morsmålsundervisning og opplæring i kulturen fra opprinnelseslandet for innvandrerbarn. I svært mange tilfeller ignoreres imidlertid slike internasjonale direktiver.

Grasrotbevegelser har ofte en rettighetsorientering. På New Zealand stod en gruppe bestemødre på barrikadene for å redde maoriens kultur. På 1970-tallet var det ingen under femti år som behersket maorispråket. Kulturen og klanstrukturen var i oppløsning, og mange unge hadde store sosiale problemer. Bestemødrene anså at hvis de skulle redde kulturen, måtte de begynne med barna og med språket. Løsningen ble "språkredemodellen" – på maorispråket Kohonga Reo. Kohonga Reo består av barnehager der foreldre kan overlate barna sine til kvinner i besteforeldregenerasjonen, og der det kun snakkes maorispråk. Denne typen barnehager eller "språkredere" vil i Bakers typologi komme inn under bevaringsprogrammer. På et tiår økte antallet språkredere fra fem til femhundre. For første gang på

lenge snakker barn og unge maorispråket (Wong Fillmore 1996). Til tross for dette og andre tiltak viste en undersøkelse i 1998 at det bare var vel 10 % av maoriene som behersket språket noenlunde flytende (Janet Holmes 2001).

I Norge har samisktalende, finsktalende og døve fått styrket sine rettigheter i den norske læreplanen, L97. For disse gruppene heter det nå at de skal utvikle "funksjonell tospråklighet". På samme tid fikk andre minoritetsspråklige i Norge svekket sine språklige rettigheter (jfr. Engen & Kulbrandstad 2000): Begrepet "funksjonell tospråklighet" ble fjernet som målsetting for andre minoritetsspråklige.

3.3 De ressursorienterte

En tredje språklig orientering er å se på språk som en personlig og nasjonal ressurs. Da vil utfordringen være å tilrettelegge for undervisning som sikrer at barn bevarer eller utvikler tospråklighet. Motivasjonen kan være økonomisk og/eller kulturelt fundert.

Som jeg var inne på i innledningen, avhenger holdningen til tospråklighet til en viss grad av hvordan tospråkligheten oppstår. Frivillig tospråklighet, d.v.s. tospråklighet som følge av utdanning, blir oftere sett på som en ressurs enn når tospråklighet er minoritetstospåklighet, d.v.s. en minoritet som må lære seg storsamfunnets språk for å klare seg i samfunnet.

Språklig mangfold ses av de ressursorienterte ikke på som noe som skaper splittelse og forhindrer integrasjon i en nasjon. Tvert imot hevder de ressursorienterte at nasjonal enhet og samhörighet kan eksistere side om side med språklig mangfold.

Innen forskning på tospråklighet foreligger en klar utviklingstendens fra problem- til ressursorientering. Blant annet Hamers & Blanc (2000) påpeker at forskning før 1960 konkluderte med at tospråklighet var et handikap. Fra 1960-tallet skiftet forskningen fokus. Ifølge Hamers & Blanc (op.cit.) har mye av forskningen siden den gang vist at tospråklige ofte har større problemløsningsevne og høyere metaspråklig bevissthet.

I hovedoppgaven min (Odland 2003) har jeg forsket på tospråklige barn ved en engelskspråklig skole beliggende i Trondheim: Birralee International School. Dette er en skole man kan betegne som en form for språkbadskole. De norskspråklige elevene er helt klart i

en additiv tospråklighetssituasjon, der tospråkligheten ikke er til hinder for deres språklige og faglige utvikling. Både elevene selv, lærerne og foreldrene anser tospråklighet som en ressurs.

Luxembourg, med sine tre språk i løpet av barnas skolegang, er eksempel på at et helt land ser på tospråklighet som en ressurs og et gode for både landet og befolkningen. Også de såkalte Europa-skolene er en skolemodell som har ressursperspektivet som utgangspunkt. På disse skolene rekrutteres stort sett barn av ansatte innenfor EU-systemet, med et visst innslag fra lokalbefolkningen i den grad det er ledige plasser. I den europeiske skolen i Brussel er det fire undervisningsspråk: engelsk, tysk, fransk og italiensk. Beardsmore (1995) forklarer skolemodellen med at man her søker å unngå stereotyping og ønsker å bygge en overnasjonal europeisk identitet.

3.4 Sammenligning av de tre orienteringene

De tre orienteringene vektlegger alle nasjonal enhet, individets rettigheter og majoritetsspråkets betydning som faktorer for å oppnå muligheter og rettigheter i samfunnet. Imidlertid eksisterer det uenighet mellom de tre orienteringene om hvilke virkemidler som skal tas i bruk for å nå disse målene:

Mens en med en problemorientert betraktningssmåte mener at enspråklighet i majoritetsspråket bør være hovedmålsettingen, mener man innenfor de to andre retningene at tospråklighet bør være en målsetting.

Alle retningene setter språk i forbindelse med politikk, økonomi, samfunn og kultur. Alle orienteringene anerkjenner språk som mer enn et kommunikasjonsmiddel. De mener alle at språk også har med sosialisering til lokalmiljøet og storsamfunnet å gjøre, og at språk i tillegg er et viktig symbol for ens arv og identitet. Mellom de ulike orienteringene foreligger det uenighet om sosialiseringen og identiteten skal knyttes til assimilering eller pluralisme, mono-kulturalisme eller multikulturalisme.

4 Oppsummering/konklusjon

I denne gjennomgangen av temaet "prinsipper og utfordringer i tospråklig undervisning for barn", er det vist til den store variasjonen i tospråklig undervisning, og at betingelsene varierer mye. I liten

grad foreligger det noe enhetlig prinsipp for slik undervisning. Det kan imidlertid, i henhold til bl.a. Baker (1993), settes opp to hovedprinsipper for tospråklig undervisning, der det ene prinsippet er basert på en målsetting om enspråkighet, såkalte svake former for tospråklig undervisning. Det andre hovedprinsippet omtales som sterke former for tospråklig undervisning, som tar utgangspunkt i pluralisme og at tospråkighet er det ønskelige resultatet av undervisningen.

Hva som blir oppfattet som utfordringer i tospråklig undervisning, vil avhenge av hvilket ståsted en har, først og fremst hvorvidt en ser på tospråkighet som et problem eller som en ressurs. I artikkelen har jeg tatt for meg tre perspektiver eller orienteringsmåter som knytter seg til utfordringene i den tospråklige undervisningen. Dette gjelder for det første problemperspektivet, som ser på tospråkighet som et problem for individ og samfunn, der det enkelt sagt gjelder å bli kvitt tospråkligheten. Dernest kommer rettighetsperspektivet, der utgangspunktet er å bevare et minoritetsspråk og en minoritetskultur samtidig som de blir en del av storsamfunnet. Utfordringene i ressursperspektivet ligger i å utvikle og bevare tospråkighet fordi dette blir sett på som verdifullt både for den enkelte og for samfunnet.

Litteraturliste

- Baker, C. 1993: *Foundations of Bilingual Education*. Bridgend: Multilingual Matters Ltd.
- Beardsmore, H. 1995: European Models of Bilingual Education: Practice, Theory and Development. I: Garcia, O. & C. Baker (red.): *Policy and Practice in Bilingual Education. Extending the Foundations*. 139–151. Bridgend: Multilingual Matters.
- Befring, E., I. Hasle og A. M. Hauge 1993: *Tospråklig undervisning i internasjonalt perspektiv*. Gjøvik: Ad Notam Gyldendal.
- Bialystok, E. og K. Hakuta 1994: *In other words: The science and psychology of second-language acquisition*. New York: Basic Books.
- Casanova, U. 1995: Bilingual Education: Politics or Pedagogy? I: Garcia, O. & C. Baker (red.): *Policy and Practice in Bilingual Education. Extending the Foundations*. 15–24. Bridgend: Multilingual Matters.
- Crawford, J. 2000: *At War with Diversity. US Language Policy in an Age of Anxiety*. Clevedon: Multilingual Matters.

- Cromdal, J. 2000: *Code-switching for all practical purposes: Bilingual organization of children's play*. Doktoravhandling. Linköping: Linköpings universitet.
- Cummins, J. 1976: *The Influence of Bilingualism on Cognitive Growth. Synthesis of Research Findings and Explanatory Hypothesis*. I: *Working Papers on Bilingualism*, 9, 1976.
- Engen, T. O. og L. A. Kulbrandstad 2000: *Tospråklighet og minoritetsundervisning*. Gjøvik: Ad Notam Gyldendal.
- Fishman, J. A. 1989: *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Sociolinguistic perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Hamers, J. F. & M. H. A. Blanc 2000: *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heller, M. 2000: *Linguisitc Minorities and Modernity. A sociolinguistic Ethnography*. Singapore: Longman.
- Holmes, J. 2001: *An Introduction to Sociolinguistics*. London: London: Longman.
- Mackey, W. F. 1967: *Bilingualism as a world problem*. Montreal: Harvest House.
- Mackey, W. F. 1978: *The importation of bilingual education models*. I: Atlatis, J. (red.): *Georgetown University Roundtable – International Dimensions of Education*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Odland, A. S. 2003: *We aren't really supposed to speak in Norwegian, but we do sometimes anyway. 10-13-åringers tospråklighet på en internasjonal skole i Trondheim*. Upublisert hovedoppgave i nordisk. Trondheim: NTNU.
- Paulston, C. B. 1992: *Sociolinguistic Perspectives on Bilingual Education*. Clevedon: MultilingualMatters.
- Ruiz, R. 1984: *Orientations in language planning*. I: *NABE Journal* 8 (2). 15–34.
- Skutnabb-Kangas, T. 1981: *Tvåspråkighet*. Lund: LiberLäromedel Lund
- Wong Fillmore, L. 1996: *What Happens When Languages Are Lost? An Essay on Language Assimilation and Cultural Identity*. I: Slobin, D. I., J. Gerhardt, A. Kyratzis & J. Guo (red.): *Social Interactoin, Social Context, and Laguage. Essays in Honor of Susan Ervin-Tripp*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Øzerk, K. 1992: *Om tospråklig utvikling. En teoretisk studie av fenomenet og begrepet tospråklighet*. Haslum: Oris Forlag.

Tabell 1. Tospråklige undervisningsmodeller

WEAK FORMS OF EDUCATION FOR BILINGUALISM *				
Type of Program	Typical Type of Child	Language of the Classroom	Societal and Educational Aim	Aim in Language Outcome
SUBMERSION (structured submersion) SPRÅKBAD	Language Minority	Majority Language	Assimilation	Monolingualism
SUBMERSION with Withdrawal Classes/ Sheltered English SPRÅKDRUKNING MED OVERGANGSSTØTTE	Language Minority	Majority Language with "Pull-out" L2 lessons	Assimilation	Monolingualism
SEGRAGATIONIST SEGREGERING	Language Minority	Majority Language (forced, no choice)	Apartheid	Monolingualism
TRANSITIONAL OVERGANGSMODELL	Language Minority	Moved from Minority to Majority Language	Assimilation	Relative Monolingualism
MAINSTREAM with Foreign Language Teaching MAJORITETSSPRÅKLIGE MED FREMMEDESPRÅK SOM FAG	Language Majority	Majority Language With L2/FL Lessons	Limited Enrichment	Limited Bilingualism
SEPARATIST	Language Minority	Minority Language (out of choice)	Detached/Autonomy	Limited Bilingualism
STRONG FORMS OF EDUCATION FOR BILINGUALISM AND BILITERACY *				
Type of Program	Typical Type of Child	Language of the Classroom	Societal and Educational Aim	Aim in Language Outcome
IMMERSION SPRÅKBAD	Language Majority	Bilingual with initial Emphasis on L2	Pluralism and Enrichment	Bilingualism & Biliteracy
MAINTENANCE/ HERITAGE LANGUAGE BEVARINGSPROGRAMMER/ MORSMÅLSBASERTE PROGRAMMER	Language Minority	Bilingual with Emphasis on L1	Maintenance, Pluralism and Enrichment	Bilingualism & Biliteracy
TWO-WAY/DUAL LANGUAGE TOSPRÅKLIG/ TOKULTURELLMODELLEN	Mixed Language Minority & Majority	Minority and majority	Maintenance, Pluralism and Enrichment	Bilingualism & Biliteracy
MAINSTREAM BILINGUAL DOBBELT-MAJORITETS- SPRÅK-MODELLEN	Language majority	Two Majority Languages	Maintenance, Pluralism and Enrichment	Bilingualism & Biliteracy

* Fra Baker 1993

012991CA0

Målbryting er skrifu

Her vert det publi

(hovudfags)studentar, supenuatar og vitenskapleg insette.

Arbeida er i artikkelformat (seminar- og konferanseinnlegg, mindre avhandlingar) og bokformat (hovudoppgåver, større avhandlingar, rapportar). Bidrag frå gjesteforelesarar i samband med seminar, forelesingar og konferansar vert også publiserte her.

Talemålsendring i Noreg er eit paraplyprosjekt for gransking av talemålsutviklinga i Noreg der dei nordiske institutta ved universiteta i Tromsø, Trondheim, Oslo og Bergen, og ved Høgskolen i Agder, tek del. Eit viktig mål for prosjektet er å granska utviklinga av språkleg regionalisering med særleg vekt på kva for rolle talespråket til ungdommen spelar.

Leiinga for prosjektet er lagd til Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.

Redaktør: Gunnstein Akselberg

Redaksjonskomité: Styringsgruppa for prosjektet
Talemålsendring i Noreg.

ISBN: 82-91987-06-8

ISSN: 1500-8576